

Nyhedsformidling - gemt og glemt i skillingstryk

1.	Indledning	4
2.	Anvendt materiale	7
3.	Historisk baggrund	9
	3.1 Skillingsvisens historie	9
	3.2 Den danske presse	10
	3.3 Dansk strafferet	12
	3.4 Opsummering	13
4.	De enkelte begivenheder	15
	4.1 Restauratøren og jordemoderen	14
	4.2 Damen der skød på doktoren i Læderstræde	22
	4.3 Erik Lønholt stak a' med de 19,800	29
	4.4 Anders Sjællænders henrettelse	37
	4.5 Den nøgne mand i Aagade	46
	4.6 Hr. Madsens usædelige kærlighed til mindreårige børn	49
	4.7 Mordet på kontorbud Meyer	56
	4.8 Børneslagteriet i Elbagade	67
	4.9 Mordersken frøken Møller er et fuldstændigt mandfolk	74
	4.10 Georg Stages forlis	80
5.	Dagbladsjournalistik og skillingstryk	88
	5.1 Mediernes saglighed	88
	5.2 Skillingstryk som journalistik	91
6.	Analyser af nyhedsviser	98
	6.1 Den strukturalistiske narratologi	98
	6.2 Analyser baseret på Greimas' tekstmodeller	100
	6.2.1 En Restauratør og en Jordemoder	102
	6.2.2 Englefabriken	104
	6.2.3 Det er opdaget...Frk. Møller er et fuldstændigt Mandfolk	106
	6.2.4 Resultater af analyser baseret på Greimas' modeller	108
	6.3 Fortælleranalyser baseret på Genettes modaliteter	109
	6.3.1 Distancerende viser uden fokus	110
	6.3.2 Mimetiske viser med indre fokus	111
	6.3.3 Blandingsviser	112
	6.3.4 Manglende kategorier	113
	6.3.5 Resultater af analyser baseret på Genettes modaliteter	114
7.	Beretninger	116
	7.1 Beretninger som borgerlig litteratur	116

7.2	Beretningernes oplysningsværdi vs underholdningsværdi	117
7.3	Producenternes indflydelse	119
8.	Titler	120
9.	Illustrationer	123
	9.1 Kunsten at lyve i billeder	120
	9.2 Sammenligning med nutidig billedjournalistik	125
10.	Melodivalg	127
11.	Skillingstryk som kommunikationsfænomen	130
12.	Meddelere og samlere	133
	12.1 Meddelere	134
	12.2 Indsamlere	139
13.	Faglitteratur	143
	13.1 Trykte samlinger	143
	13.2 Biografier om skillingsviseproducenter	145
	13.3 Bøger om enkeltbegivenheder	147
	13.4 Skillingstryk som medie	149
	13.5 Formidlingen, der blev væk	152
14.	Internetformidling	155
	14.1 Projekt <i>Skillingsviser</i>	155
	14.2 Databaser	157
	14.3 Opsummering	158
15.	Nyhedsvisernes specielle status	160
	15.1 Skillingstryk og flyveblade	160
	15.2 Blending	161
	15.3 Nyhedstryk som blend	166
	15.4 Nyhedsviser som blend	170
	15.5 Nyhedstryks specielle status	174
16.	Sammenfatning og konklusion	178
<u>Bilag</u>		
I.	Udvalg af visetryk	181
II.	Anvendte aviser i perioden 1877-1905	191
III.	De største skillingsviseproducenter i det 19. århundrede	193
IV.	Billedmateriale	195
<u>Kilder og litteratur</u>		
	Utrykt materiale	203
	Visetryk	203
	Dagblade	206

Afhandlinger og udgaver m.v.	207
Tidsskriftsartikler om skillingsviser	213
Opslagsværker, sangbøger m.v.	213
<u>Summary in English</u>	215

1. Indledning

I perioden 1997-2000 var jeg ansat i et 3-årigt projekt *Skillingsviser* for Syddansk Universitetsbibliotek, et projekt der var led i Kulturministeriets *Kulturnet Danmark*, hvor dele af den danske kulturarv formidles på internettet. Min opgave var her at forske i bibliotekets skillingstryk fortrinsvis fra sidste halvdel af det 19. århundrede og i samarbejde med Syddansk Universitets Projekt Visecenter, Det Fynske Musikkonservatorium og Statsbiblioteket i Århus at formidle trykkene på internet, komplet med lyd, noder, illustrationer, information, historisk baggrund og litteratur. Under arbejdet bemærkede jeg, at der ikke eksisterede en dybdegående undersøgelse af formidlingsaspektet vedrørende de skillingstryk, der omhandler aktuelle begivenheder, og hvis viser oftest kaldes nyhedsviser. Denne afhandling er derfor opstået på baggrund af et ønske om at belyse formidling af nyheder gennem skillingstryk.

Efter en introduktion til skillingstrykkenes baggrund samt den formidlingsmæssige og retsmæssige udvikling i Danmark, som trykkene forholder sig til, koncentrerer jeg mig om formidling af nyheder i trykkene. Jeg gennemgår ti begivenheder, som er blevet foreviget i skillingstryk, og undersøger desuden disse tryks sandhedsværdi set på baggrund af samtidige avisartikler og retsprotokoller.

Et skillingstryk med aktuelt indhold består oftest af både en vise og en prosaberetning. Disse har udspring i en virkelig begivenhed, det være sig mord, brand, skibskatastrofer, voldtægt o.lign., og som inspiration har producenten anvendt datidens avisomtaler af det passerede, hvilket igen har bygget på retsprotokoller, offentlig opinion o.s.v. Udgangspunktet bliver derfor taget i de datidige dokumenter og retsprotokoller, der findes om de begivenheder, som trykkene omhandler. Jeg beskæftiger mig fortrinsvis med store sager som f.eks. mord, voldtægt, fosterfordrivelse og pædofili, og i retsprotokollerne ses de fakta, der danner baggrund for den videre nyhedsformidling.

Baseret på retsprotokoller og offentlig opinion har journalisterne skrevet deres artikler om de samtidige begivenheder, og disse artikler har igen dannet baggrund for nyhedsviserne og deres prosaberetninger. Derfor undersøger jeg, hvilke oplysninger såvel pressen som skillingstrykproducenterne har lagt vægt på i forbindelse med de enkelte begivenheder. Ligger det formidlede tæt op af de oplysninger, man får via retsprotokollerne, eller er det blevet fordrejet for at imødekomme publikums sensationslyst og/eller forudfattede meninger? Hvor meget har de historier, som nyhedsviser og beretninger, der er tredje led i kæden, til fælles med de begivenheder, som man kan læse om i retsprotokollerne, og hvorfor er udfaldet blevet, som det er? Herunder ses der på såvel manipulation, moralisering og sensationsjagt. Desuden prøver jeg at indplacere skillingstryk som nyhedsmedie set i forhold til både den samtidige og den nutidige presse.

Herefter ser jeg på, hvordan skillingstrykkenes enkeltelementer formidler begivenhederne. Ved hjælp af analyser af nyhedsviserne forsøger jeg at påvise deres journalistiske relevans og måden, hvorpå konfliktstof formidles. Derudover analyserer jeg visernes brug af fortæller for at se, hvilken indflydelse denne har på viserne.

Visernes medfølgende prosaberetningerne var oftest en bearbejdet afskrift af de avisartikler, hvorfra viseproducenterne havde deres oplysninger. I den forbindelse søger jeg at belyse, hvordan den måde, hvorpå viseproducenterne anvendte avisartiklernes materiale, påvirkede beretningerne, og dermed hvordan producenternes indfaldsvinkler farvede nyhederne og således også publikums opfattelse af begivenhederne.

Et skillingstryk med aktuelt indhold består ikke blot af selve visen og en eventuel beretning, men også af andre elementer, herunder overskrifter og illustrationer. Illustrationer var med til at farve publikums opfattelse af den skildrede begivenhed, skønt størstedelen af illustrationerne ikke vedrørte den aktuelle begivenhed, men var genbrug fra tidligere tryk. Et portræt anvendt til at

illustrere en uskyldig, forført ung pige på ét tryk, kunne således blive portrætteret af en grim barnemorderske på et andet. Jeg analyserer derfor betydningen af trykkenes illustrationer samt genanvendelsen af dem og trækker paralleller til nutidens anvendelse af pressefotos og andre former for billedmateriale i de moderne medier.

Skillingsviserne blev sunget i samtiden, hvorfor jeg undersøger de melodier, som viserne blev sunget på. Melodivalget spændte fra salmer og fædrelandssange over folkeviser til børnesange og aktuelle revyviser. Dette farver naturligvis opfattelsen af nyhedsvisernes indhold, idet visen sunget på melodien til f.eks. en fædrelandssang ofte virker mere seriøse end visen sunget på en melodi til en børnesang. Jeg undersøger derfor melodivalgets betydning i forbindelse med den fortolkningsvinkel, de tilfører viserne.

Derudover ser jeg på nyhedstryk som kommunikationsfænomen for derved at søge at afdække de funktioner og hensigter, som ligger i trykkene.

I den resterende del af afhandlingen undersøger jeg, hvorledes trykkene fremstår som formidlingsobjekt, det vil sige, hvordan de videreformidles til et publikum. Dette gøres med udgangspunkt i, at skillingstryk i dag anses for at være et væsentligt stykke folkekultur, der er værd at videreformidle til et nutidigt publikum, idet trykkene giver indblik i en del af den Danmarkshistorie, som ikke er beskrevet i historiebøgerne.

Væsentlige kilder til videreformidling er meddelere og indsamlere. Meddelere er mennesker, der har lært viserne i deres barndoms- og ungdomsår, og som har videregivet disse til efterfølgende generationer. Her undersøger jeg, hvilke typer skillingsviser disse meddelere har på deres repertoire, og hvorvidt viserne blandt meddelerne er blevet betragtet som sande. På samme måde undersøger jeg de samme aspekter hos de skillingstryk og -viser, der er blevet indsamlet af såvel menigmand som professionelle enten som håndskrevne viser i visebøger eller som trykte viser i skillingstryksamlinger. Her ser jeg på den forskel, der synes at eksistere mellem meddeleres og indsamleres viser, hvor indsamlerens viser ofte og meddelerens viser sjældent er nyhedsviser, og jeg forsøger at indkredse, hvorfor det er sådan.

Formidlingen af skillingstryk er dog først og fremmest sket via faglitteratur, og jeg undersøger derfor, hvorledes trykkene her er blevet fremstillet. Den eksisterende litteratur om danske skillingstryk drejer sig oftest om blot viser - ikke hele trykkene - og yderligere hyppigst kun om et enkelt aspekt ved viserne. Udover optrykte og redigerede samlinger af skillingsviser, findes der således biografier om viseproducenter, bøger om enkeltbegivenheder, der har ligget til grund for nyhedsviser, samt bøger om skillingsvisen som medie. Jeg ser på, hvorledes skillingsviser fremstilles i de forskellige typer af fagbøger, og jeg undersøger ligeledes, hvordan den kan være, at skillingstryk med nyhedsviser så sjældent nævnes i faglitteraturen.

Vor tids medium er internettet, og også herpå bliver skillingstrykkene formidlet, bl.a. i databaser og ovennævnte skillingsviseprojekt. Jeg gennemgår de to former for internetformidling med henblik på at undersøge, hvordan de formidler skillingstryk til et nutidigt publikum.

Afslutningsvis forsøger jeg med udgangspunkt i formidlingen af trykkene gennem såvel meddelere, indsamlere, faglitteratur og internet at opridse, hvorledes nyhedsviserne overses i beskrivelserne af skillingsviser generelt, hvorved en viden om dem ikke formidles til et moderne publikum. Jeg undersøger, hvorfor denne mangel er opstået, og jeg forsøger at påvise den specielle status som tryk med nyhedsviser har blandt skillingstryk generelt.

Formålene med min afhandling er således først at se på, hvad skillingstryk med nyhedsviser formidler og gennem sammenligning med samtidige avisomtaler og retsprotokoller at fastslå trykkenes værdi som troværdige nyhedskilder. Herefter er formålet at dokumentere denne værdi

både hos viser og beretninger og yderligere at påpege, hvorfor værdien som nyhedsformidler oftest bliver glemt på grund af trykkenes øvrige elementer. Endelig har jeg det formål at se på, hvorfor man i videreformidlingen af viser og tryk negligerer trykkenes journalistiske værdi samt at synliggøre, at nyhedsviser og deres tryk i deres indhold, formål og udseende er så anderledes, at de ikke kan ligestilles med andre typer af skillingsviser og skillingstryk. Med studiet af nyhedsviser og deres tryk håber jeg således at tilføre skillingsviseforskningen nye, længe oversete aspekter.

2. Anvendt materiale

I mit arbejde med skillingstryk som nyhedsformidlere har jeg koncentreret mig om ti forskellige begivenheder fra perioden 1877-1905. At begivenhederne er afgrænset til en så forholdsvis snæver periode på ca. 30 år skyldes, at går man længere tilbage i tiden, er det svært at finde så megen pressedækning om enkeltsager, at det er muligt at tale om vinkling på historierne fra avisernes side, og går man længere frem, begynder skillingstrykkene at uddø til fordel for sangpostkort. At antallet af begivenheder netop er ti har også sine årsager. Man kunne måske spørge, om jeg ikke ligeså godt kunne have undersøgt fem eller femogtyve begivenheder, men med et antal på ti har jeg mulighed for at belyse de mest gængse typer af begivenheder, der ligger til grund for nyhedsviser, f.eks. mord, voldtægt, skibskatastrofer, bedrageri o.lign. Desuden er det med dette antal muligt at finde forskellige dækningsgrader af stoffet hos såvel aviser som viseproducenter. På den måde kan jeg belyse, at en sag, som var interessant for dagspressen, ikke nødvendigvis var det for viseproducenterne og omvendt. Endelig er et antal på ti sager overkommeligt uden at være uoverskueligt.

Til nærværende forskning har jeg anvendt originale visetryk stammende fra Syddansk Universitetsbiblioteks skillingsvisemateriale¹ suppleret med tryk fra Projekt Visecenter på Syddansk Universitet, Det Kongelige Bibliotek, Dansk Folkemindesamling og Universitetsbiblioteket i Trondheim. Det er ikke udelukket, at der kan findes andre tryk om de nævnte begivenheder end de her anvendte, men i så fald har det ikke været muligt at lokalisere dem.

Når jeg i forbindelse med viserne nævner, at en given vise er skrevet af f.eks. Julius Strandberg eller Rudolf Foltmar, er det ikke ensbetydende med, at det er netop Strandberg eller Foltmar selv, der har skrevet visen. Mange producenter benyttede sig af studenter o.lign. til at skrive viserne for sig, men da det ofte er umuligt at verificere, hvem der har skrevet hvad, har jeg for nemheds skyld valgt at gøre det på denne måde. Desuden kan det tilføjes, at især Strandberg i vidt omfang selv skrev sine viser, hyppigst under pseudonym, hvilket også er tilfældet med flere af de her anvendte viser. Nyhedsviserne, som jeg benytter mig af, er generelt enten lyriske, d.v.s. kommenterende til følelser, eller episke, refererende til handling. Undtagelser er humoristiske, satiriske viser samt viser, hvor de to former sammenblandes.

Hvor der henvises til bestemte tryk anvendes visetrykkets titel fremfor registreringsnummer eller førstelinie. Dette skyldes, at flere af trykkene fra især Det Kongelige Bibliotek ikke har registreringsnumre, og desuden har et stort antal af nyhedsviserne næsten samstemmende førstelinier, nemlig forskellige variationer over temaet "Gud bevar's, hvad man maa høre". Trykkenes placering er dog angivet i parentes med følgende forkortninger: Syddansk Universitetsbibliotek (SDUB), Projekt Visecenter (PV), Det Kongelige Bibliotek (KB), Dansk Folkemindesamling (DFS) og Universitetsbiblioteket i Trondheim (UBT). I litteraturlisten under utrykte kilder kan man herefter se de enkelte tryks registreringsnumre i det omfang, som de eksisterer².

Til undersøgelse af dagbladsomtaler er anvendt de artikler og notitser, der kunne findes om de ti begivenheder i Berlingske Tidende, Nationaltidende, Politiken og Socialdemokraten for derved at få to aviser fra hver sin politiske fløj; to konservative, en liberal og en socialdemokratisk.³ Bl.a. fordi

¹ Materialet, der består af 652 småtryk - fortrinsvis skillingstryk, købte biblioteket i 1966 af kunsthåndværker Svend Petersen, Hardrup St. på Fyn, som havde erhvervet den omkring 1925.

² Ti af de her anvendte visetryk - et fra hver sag - er desuden gengivet som eksempler i bilag I.

³ Her bør man bemærke, at de liberale i det 19. århundrede stod i modsætning til de konservative og ikke som i dag til socialisterne.

Politiken først blev grundlagt 1884, har jeg suppleret med artikler fra andre aviser så som Avisen, Jyllandsposten, Morgenbladet og Aftenbladet, hvor det har været relevant og ladsiggørligt.

Ved henvisning til bestemte artikler anføres avisens navn samt dato i parentes, f.eks. Socialdemokraten (29/9-1877), og hvor der er tale om aviser, der udkom både morgen og aften, er dette anført, f.eks. Berlingske (morgen 5/4-1893)⁴.

For at få så objektivt et syn som muligt på de ti begivenheder har jeg anvendt de retsprotokoller og omtaler i Højesteretstidende, som er optaget i forbindelse med den enkelte sag. Her er det dog værd at bemærke, at retsprotokollerne ikke rummer direkte citerede spørgsmål og svar fra retssalen, men at sagsforløbene er refereret af retsskriverne i hvad man fristes til at kalde romanform.

Retsskriverne har derved haft mulighed for - bevidst eller ubevidst - at farve sagernes omtale i retsprotokollerne, idet deres mulige misforståelser, fejlfortolkninger eller egne holdninger til retssagerne kan have påvirket det, de har nedfældet i protokollerne. Når jeg i det følgende derfor anvender omtalerne i retsprotokollerne, som om disse repræsenterer en objektiv, sandfærdig beretning om de enkelte begivenheder, er dette naturligvis ikke helt korrekt. Tager man sine kritiske briller på, må man erkende, at objektivitet, altså en værdifri, uafhængig holdning fra formidlerens side, næppe er opnåelig. Skønt retsskriverne sandsynligvis har forsøgt at videregive forløbene så sagligt og upartisk som muligt, er det utopi at tro, at det, man kan læse i retsprotokollerne, er lig med det faktiske begivenhedsforløb. Alligevel må man antage, at beskrivelserne i retsprotokollerne er det, man i dag må anse for at være tættest på den objektive sandhed, hvorfor jeg i det efterfølgende anvender retsprotokollerne som sådan.

⁴ Se desuden bilag II for en kort gennemgang af de anvendte avisers politiske tilhørsforhold m.v. i den her givne tidsramme.

3. Historisk baggrund

I det følgende har jeg lavet en kort, historisk gennemgang af skillingsvisen, pressen og strafferetten i Danmark efterfulgt af en opsummering af, hvilket stade disse befandt sig på i den periode, som jeg her arbejder med. Dette har det formål, at man kan danne sig et indtryk af, hvad man forstår ved skillingsviser samt af disses hovedkilder.

3.1 Skillingsvisens historie

For at arbejde med skillingsviser er man først nødt til at gøre sig klart, hvad dette begreb dækker over. Efter bogtrykkerkunstens opfindelse i 1400-tallet begyndte man at digte, trykke og sælge viser om aktuelle begivenheder i hvad der kaldtes flyveblade, d.v.s småtryk med viser og træsnit. I Danmark er det ældst kendte flyveblad fra 1530⁵.

Trykkene blev på landet faldbudt af bissekæmmere og markedssangere og i byen af visekællinger. På markeder fremførtes viserne af sangere og til musikledsagelse, og undertiden blev markedsviserne solgt gennem en kombination af melodi, tekst og billede: Her sang markedssangeren efter tysk forbillede visen samtidig med, at han fremviste visens handling på et medbragt malet lærred, hvor historien var fremstillet i billedfelter⁶.

Betegnelsen skillingsvise anvendtes første gang i 1795 af en anonym forfatter i tidsskriftet *Iris*⁷, og viserne blev publiceret i skillingstryk, der er benævnelsen for 4-8 sidede tryksager i oktavformat. Disse tryk kunne indeholde en, to eller flere viser, og på forsiden af trykket var der gerne en længere titel og et billede, i begyndelsen et træsnit, men efter 1900 undertiden et fotografi. Papiret var oftest ujævnt og af billig kvalitet, og sætningen blev i reglen overladt til lærlinge med forekommende fejl til følge.

Set fra et produktionsmæssigt synspunkt kan man som Iørn Piø⁸ inddеле skillingsviserne i tre store hovedgrupper. Den første gruppe var viser, som blev skrevet med direkte henblik på kundekredsen. Det var nyhedsviser med aktuelle temaer som mord, skibskatastrofer og brand, eller det var lyriske viser med de evigt aktuelle temaer som lykkelig og ulykkelig kærlighed. Den anden gruppe omfattede viser, som blev genlanceret af viseproducenten. Det kunne være optryk af ældre skillingsviser, som producenten vidste var blevet populære, eller optryk af viser, som producenten kendte fra mundtlig tradition, altså ældre folkeviser. Den tredje gruppe bestod af viser skrevet i producentens samtid, men ikke med henblik på at blive skillingsviser. Dette var ofte litterære viser, kunstviser, skrevet af tidens poeter.

⁵ Flyvebladet var trykt af Oluf Ulrichsøn i Malmø og indeholdt fire viser om den lutheranske kreds under Herredagen (dansk rigsrådsmøde) i København den 2. juli til 2. august 1530, hvor biskopper blev spottet bl.a. fordi de havde søgt bistand hos den tyske doktor Staagefyr, der i Tyskland havde straffet papisternes modstandere og nu for en løn af 100 gylden skulle forsvare munke og messer, *Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630*, bind IV, p. 36-37 og bind V p. 31-32.

⁶ Det er værd at bemærke, at Iørn Piø i *Produktionen af danske skillingsviser mellem 1770 og 1821 og samtidens syn på genren* (1960) på p. 89-90 skelner skarpt mellem hvad han med de tyske betegnelser kalder *Bänkelsang* og *Zeitungslied*. *Bänkelsang*, hvor sangene skildredes under musikledsagelse v.h.a. malede lærreder var lange episke nyhedsviser uden prosaberetninger, hvorimod *Zeitungslieder* var korte kommentarviser med lang prosaberetning. De to typer udviklede sig selvstændigt i forhold til hinanden, fordi de hver især var afhængige af de situationer, hvori de skulle virke. *Bänkelsang* er desuden en udløber af *Zeitungslieder*, idet *Bänkelsang* først optrådte i Tyskland i begyndelsen af 1700-tallet, hvor den især afspejlede romantisk kunstpoesi samt nyheder af moralsk og sensationelt præg jf. Leander Petzoldt: "Bänkelsang", *Handbuch des Volkslied*, p. 266ff.

⁷ Jf. Iørn Piø: *Produktionen af danske skillingsviser mellem 1770 og 1821 og samtidens syn på genren* (1960), p. 13.

⁸ Iørn Piø: *Produktionen af danske skillingsviser mellem 1770 og 1821 og samtidens syn på genren* (1960), p. 47 ff.

Allerede op gennem 1700-tallet var der tale om en masseproduktion af skillingstryk, og de viser, der udkom i løbet af 1800-tallet, blev trykt i et stadig større oplag og udgivet af store producenter, hvis oplag i perioder med vigtige begivenheder kunne spænde fra 10.000 til 40.000 stk. pr. uge. I første halvdel af det 19. århundrede var nogle af de største producenter Matthias Seest, der virkede i perioden 1792-1812, familien Tribler i perioden 1809-1823 og Jacob Behrend i perioden 1828-1846. Det var producenterne, der afgjorde, hvilke viser der blev trykt som skillingsviser, og derfor var disse viser altid kommercielle, idet de enten blev skrevet eller valgt med salg for øje.

I København blev viserne solgt som gadeviser, hvor de blev falbudt på gader og stræder af såkaldte visekællinger eller af børn, der gik rundt med dem i kurve. Man påkaldte sig kundernes opmærksomhed ved at råbe og ved at synge viserne. Visekællingerne måtte omkring 1800 betale bogtrykkerne fra 14 skilling for 25 viser til 1 skilling pr. vise alt efter dens længde, og visekællingerne videresolgte viserne med en fortjeneste på ca. 1 skilling. Skillingstrykkene kostede derfor som regel 2 skilling⁹. Den 18. oktober 1805 blev dette gadesalg dog forbudt i København og straffedes med fra otte dages fængsel på vand og brød til tre måneders arbejde i forbedringshus. Forbudet havde en øjeblikkelig virkning, men salget tog dog senere til igen.

Først med Julius Strandberg, der levede i perioden 1834-1903, blev der tale om en egentlig viseindustri. Mellem 1870 og 1890 kunne han således i enkelte år fra sin butik i København og via kolportører, markedssangere, annoncer og faste handlende over hele landet sælge en halv million skillingstryk. Strandbergs visefabrikation ses i dag som en direkte forgænger for vor tids sensationspresse, både dags- og ugebladspressen, idet han ønskede at vise en verden, der ikke var den almindelige, kedelige hverdag, men som var anderledes og talte til folks sentimentalitet, forargelse, nysgerrighed o.s.v.

Skillingstryk var almindelige indtil Første Verdenskrig, hvorefter de afløstes af sangpostkort med tidens slagere og revyviser. De sidste sangpostkort blev trykt i 1956. I perioden 1930-57 forsøgte Eigil Sølve i Odense at udgive skillingsviser, men de spillede ikke længere samme rolle som før Første Verdenskrig¹⁰.

3.2 Den danske presse

En stabil produktion af nyhedsskrifter i Danmark kan spores fra 1590, hvor Lorentz Benedickt og Mads Vingaard i flyveblade trykte serier af "Nye Tidender" og derved på dansk grund indledte nyhedsformidlingens og avispressens historie. Som første danske avis regnes almindeligt Anders Bordings *Den Danske Mercurius* fra 1666, der var en dansk månedsskrønike på vers, og som blev udgivet efter kongelig befaling. Der eksisterede dog aviser i Danmark før denne tid, ældst var en ugeavis med ukendt titel, som Joachim Moltke og Melchior Martzan udgav med kongeligt privilegium fra 1634.¹¹ Indtil 1800 blev flyveblade og aviser trykt på håndpresse.

Hovedparten af de danske tidender, der blev trykt i prosaform i flyveblade, omhandlede naturkatastrofer, rejseoptegnelser, jærtegn o.lign. med religiøs udlægning samt historiske og politiske gengivelser, der ikke alle var aktuelle. Bladenes indhold var ofte meget sensationspræget, men senere udkom også mere seriøse meddelelser fra fyrste- og kongehuse. Avismediets og flyvebladens veje skiltes dog, idet avismediets efterretninger var mere professionelle end flyvebladens og i det 17. og 18. århundrede henvendte sig til borgere af embedsstanden med aftryk af meddelelser fra tyske efterretninger¹². I 1749 udstak E. H. Berling og hans arvtager en

⁹ Efter møntreformen i 1875 var 2 skilling lig med 4 øre.

¹⁰ Se desuden bilag III for en kort gennemgang af de væsentligste skillingsviserproducenter i det 19. århundrede.

¹¹ Jf. Jette D. Søllinge og Niels Thomsen: *De danske aviser 1634-1989*, bind 1, p. 25 og 72.

¹² Oplysninger om tidender fra Henrik Horstbøll: *Menigmands medie*, p. 356 ff.

avisformel, der videreførtes i mere end 50 år, og som bestod af dansksprogede halvugentlige nyhedsaviser med forarbejdede udenlandske efterretninger, danske notitser, handelsefterretninger og annoncer.

Frem til 1840'erne eksisterede der i Danmark dog kun ganske få provinsaviser og et par hovedstadsblade med Berlingske i spidsen, idet Berlingske i 1833 havde fået eneret til politisk stof og ved kongeligt privilegium som eneste blad blev postomdelt i hele landet.

Med tyskeren Fr. Koenigs opfindelse af hurtigpressen i 1812 og senere amerikaneren Robert Hoes opfindelse af rotationspressen i 1846 muliggjordes en massefremstilling og dermed også en øget omsætning. Yderligere gjorde den provisoriske forordning af 24. marts 1848, der afskaffede censuren, avisudgivelse til en fri næring. Dette indebar videre grænser for ytringsfriheden, men ikke ubegrænset ytringsfrihed, idet det stadig var strafbart at opfordre til oprør, angreb mod konge og rigsdag eller omstyrtelse af forfatningen, majestætsfornærmelse, forhånelser eller ubegrundede anklager mod fremmede magter, religionsbespottelse, utugtige skrifter, ubeføjede ærekrænkende beskyldninger og injurier samt krænkelse af privatlivets fred. Efter den provisoriske forordning og derefter Grundloven af 1849 skete der dog en vis professionalisering af journalistfaget, og i løbet af de næste årtier blev flere aviser landsdækkende, og de fleste større provinsbyer fik deres egen avis. Man begyndte så småt at tilpasse stofudvælgelse, skrivemåde og præsentation til gennemsnitslæserens kundskaber, og før århundredeskiftet mestrede man flere af den skrevne journalistiks genrer, så som notitsen, referatet, interviewet, reportagen, anmeldelsen og baggrundsartiklen. Journalistikken blev derfor til som håndværk i denne periode.

De danske journalister bestod i midten af det 19. århundrede fortrinsvis af digtere, skolelærere, studenter, jurister og forhenværende landmænd, og hvert politisk parti havde sin egen avis i næsten alle byer, hvor læserne, avisen og dens skribenter havde samme partipolitiske tro. Avisens journalistik skulle først og fremmest informere og bekræfte læserne i deres politiske verdensbillede, og dette kom til udtryk ved udvælgelse og prioritering af historier samt ved kildevalg og vægtning af informationer i de enkelte historier. Journalistikken var derfor oftest politisk agitation med journalisten som agitator. Hans engagement var partipolitisk, og journalistik var ofte et bierhverv.

Da den første journalistforening blev stiftet i København i 1880, var der en lille kerne af professionelle journalister på hovedstadsaviserne, men meget af stoffet blev fortsat leveret af løst tilknyttede medarbejdere, bl.a. politikere, forfattere og embedsmænd. I provinsbyerne var redaktøren mange gange ene om arbejdet. Han kom fra læsernes egne rækker og arbejdede på avisen, fordi han var engageret i den politiske kamp.

Ved indgangen til det 20. århundrede var en egentlig journaliststand ved at skille sig ud, og efterhånden gjorde de voksende stofmængder det nødvendigt for redaktionerne at ansætte stadig flere professionelle journalister. Journalistik havde udviklet sig til at være et selvstændigt fag, der oftest hentede sine udøvere direkte fra skolen og uddannede dem i mesterlære. Partipressen havde dog stadig sin store betydning i provinsen, hvor læsernes avisvalg op til midten af det 20. århundrede var politisk i langt højere grad end i hovedstaden. Her havde Henrik Cavling ved sin overtagelse af Politiken i 1905 introduceret omnibusavisen, d.v.s. en avis der lagde mindre vægt på at være politisk kamporgan og mere på at informere bredt, underholde, skabe debat og overvåge magthaverne. Politiken kom således til at danne forbillede og fik afgørende betydning for udviklingen af dansk journalistik, efterhånden som partipressen i det efterfølgende halve århundrede blev afviklet, og omnibusaviser overtog markedet.

3.3 Dansk strafferet

Efter kristendommens indførsel i Danmark ændrede samfundet sig på mange måder. Bl.a. fik kongen så stor magt, at det var ham, der gav de love, som folket dømtes efter. Fra ca. år 1200 kendes derfor de tre såkaldte landskabslove: Skånske Lov, Sjællandske Lov og Jydske Lov¹³. Landskabslovenes mest almindelige straf var bødestraf. Selv i forbindelse med mord kunne morderen hyppigt nøjes med at betale en bøde til den myrdedes slægt.

I 1536 indførte kong Christian d. III reformationen i Danmark, hvilket betød, at den evangelisk-lutherske lære blev statsreligion, og at man nu mente, at kongen havde sit embede fra Gud selv¹⁴. Kongen skulle derfor styre landet efter Guds lov, d.v.s. moseloven fra Det gamle Testamente. Straffene blev derfor strengere end i katolsk tid, og således krævede dansk ret nu dødsstraf ved f.eks. mord og trolddom.

Ved enevældens indførsel i 1660 blev kongen betragtet som værende guddommelig. Hans magt skulle styrkes, og det gjordes bl.a. ved, at retsvæsenet blev lagt i hans hænder. I 1683 blev landskabslovene derfor afskaffet og afløst af Danske Lov, der gjaldt i hele riget, og skarprettere blev ansat som kongelige embedsmænd. Alle henrettelser foregik offentligt som eksempler til skræk og advarsel.

I 1849 fik Danmark sin første grundlov baseret på principperne i den menneskeretserklæring, som den franske grundlovsforsamling havde vedtaget i 1789. Grundloven sikrede de enkelte borgeres ret, og de fik bl.a. religionsfrihed og menings- og ytringsfrihed. Kongens magt blev begrænset, og man fik et folkevalgt parlament bestående af folketing og landsting. Det var nu parlamentet, der gav landets love.

I 1866 blev Danske Lov afløst af en ny straffelov. Denne lov var opbygget over gengældelsesprincippet, idet man opstillede et hierarki af forbrydelser fra de mindste til de groveste og gengældte det med straf fra bøde til dødsstraf. Alle blev straffet ens for samme forbrydelse uanset alder, tidligere kriminel løbebane o.s.v., og forældelse af sager anerkendtes kun i meget sjældne tilfælde. Dødsstraffen var stadig højeste straf, og herefter kom tugthus, der kunne dømmes fra to år til livstid, dernæst forbedringshus fra otte måneder til seks år, simpelt fængsel på sædvanlig fangekost og som det mildeste fængsel på vand og brød. Af legemsstraffe anvendtes rotting, d.v.s. stokkepryg for mænd mellem femten og atten år samt ris for drenge mellem ti og femten år og piger mellem ti og tolv år¹⁵.

I 1890'erne kom straffesystemet til debat, idet gengældelsesprincippet blev kritiseret. Som følge heraf blev foreningen "Dansk Kriminalistforening" stiftet i 1899, og den bestod af jurister, der mente, at fængselssystemet ikke var effektivt. "Dansk Kriminalistforening" støttede sig på kriminologien, der på baggrund af naturvidenskabelige metoder begrundede straffesystemet og rettede sig mod en rationel bekæmpelse af kriminalitet. Dette synspunkt har siden domineret det danske rets- og fængselsvæsen, skønt den almindelig opfattelse af, hvad der var ret og rimeligt ofte varierede fra dette. Således forlangte justitsminister P.A. Alberti i 1903, at en pryglestraf på syvogtyve slag på ryggen skulle indføres som tillægsstraf mod mænd mellem femten og halvtreds år, der havde begået voldtægt, vold mod sagesløse eller uterlighed over for småpiger. Dette forlangende fik J. H. Deuntzers Venstre-regering til at gå af, og J. C. Christensen dannede en ny, hvorefter man indgik et kompromis, hvor pryglestraffen blev genindført mod bl.a. afskaffelse af legemlige straffe for mindreårige. Dog havde Alberti svært ved at få prygleloven eksekveret, idet daværende skarpretter Theodor Seistrup nægtede at optræde som pryglebøddel. Seistrup måtte

¹³ Jydske Lov blev givet af Valdemar Sejv i 1241.

¹⁴ Jf. Per Thaysen: *Døden skal du lide*, p. 24

¹⁵ Jf. Søren Mørch: *Den ny Danmarkshistorie 1880-1960*, p. 150.

opgive sin stilling og efterfulgtes Carl Peter Herman Christensen, der intet havde imod at uddele prygl.

Med indførelse af retsplejeloven den 11. april 1916 blev retsplejen offentlig og man fik juridiske dommere, der vejede anklagerens fremstilling mod forsvarerens under en offentlig handling. Før denne tid havde procesformen traditionelt hvilet på et princip, hvor undersøgelsesdommeren havde haft til opgave nærmest inkvisitorisk at aftvinge den mistænkte fuld tilståelse og sammen med sine meddommere at fastsætte straffen uden offentlighedens bevågenhed.

I 1930 vedtoges Borgerlig Straffelov, en revision af 1866-loven baseret på det kriminalpolitiske synspunkt, som "Dansk Kriminalistforening" stod for. Dødsstraffen blev afskaffet for borgerlige forbrydelser, men dog først i 1933 kom der i Danmark en straffelov, der helt afskaffede dødsstraf. I 1936 indførtes der desuden lægdommere.

På grund af Anden Verdenskrig havde der rejst sig et folkekrav om dødsstraffens genindførelse i Danmark. Den 1. juni 1945 trådte derfor et tillæg til straffeloven i kraft. Tillægget gav mulighed for at straffe landsforrædere med døden, og det fik tilbagevirkende kraft, så det gjaldt alle forbrydelser, der var begået efter den 28. august 1943. I alt seksogfyre landsforrædere blev dømt og skudt, den sidste i 1950. Folketinget afskaffede dødsstraffen i Danmark i 1978.

3.4 Opsummering

I den periode, som jeg beskæftiger mig med, var demokratiet på fremmarch i Danmark, og alle, også viseproducenterne, den spirende journaliststand og det danske retssystem, ændrede sig efter dette. Grundloven, der sikrede den enkelte borgers frihed, var endnu forholdsvis ny, og især den nyvundne menings- og ytringsfrihed blev flittigt benyttet i såvel skillingsstrykkene som pressen. Skillingsviserproducenterne oplevede i anden halvdel af det 19. århundrede en storhedstid, hvor produktionen var blevet en indbringende industri, og hvor skillingstryk som medie var et hos nogen ganske vist udskældt men dog generelt anerkendt fænomen. Publikum kendte skillingsviser, vidste hvad man kunne forvente sig af dem, også i måden at formidle nyheder på. Skillingsvisen var "folkets" røst, d.v.s. at skillingsviserproducenterne forsøgte at give især de lavere klasser det, som producenterne formodede, at de ville høre, hvilket hyppigt stod i modsætning til partipressen, der tegnede et konsolideret politisk verdensbillede alt efter avisens politiske ståsted. Derfor var der ofte stor forskel på det, som pressen fortalte om en given sag, og så det, som man kunne læse i en skillingsviser.

Skillingsvisens situation som værende en fast, forudsigelig størrelse var anderledes end den danske presses, idet pressen omkring århundredeskiftet stod overfor en stor omvæltning. Hvor man tidligere havde været vant til agiterende partipolitiske aviser, var man nu på vej mod den oplysende og underholdende omnibuspresse, hvor man gjorde mere ud af det journalistiske aspekt end det politiske. Journalistikken var først ved at træde sine barnesko og finde ud af, hvordan man formidlede bredt og informerede sine læsere uden et politisk islæt, så hvor skillingsviserproducenterne havde mange års formidlingsmæssig erfaring at trække på indenfor deres medie, var journalisterne først lige begyndt at skabe eller rettere genskabe deres. På den måde kan man sige, at skillingsviserproducenterne var mere øvede med henblik på medieorienteret nyhedsformidling end journalisterne.

Både skillingsviserproducenter og journalister skulle i forbindelse med nyheder baseret på straffesager forholde sig til en strafferet, der som pressen var under forvandling. I midten af det 19. århundrede havde man fået en straffelov, der hyldede øje-for-øje-princippet, men allerede et par årtier senere herskede der i juridiske kredse en voksende utilfredshed med dette, og man hældede til den mere human opfattelse, at forbrydelser burde dømmes individuelt. Det var en tid, hvor

dødsstraffen stadig var strengeste straf, men hvor grundlaget for dens eksistensberettigelse var begyndt at vakle i den offentlige debat. I partipressen såvel som i den offentlige mening var der derfor uenighed om, hvorvidt det bestående strafferetslige system var tidssvarende, og langsomt blev også skillingsviseproducenterne farvet af dette. Hvor skillingsviseproducenterne tidligere sværmede for gengældelsesprincippet, idet det var Guds straf, var de nu nødt til at tage hensyn til de nye holdninger. Ikke alle mordere kunne man nu skære over én kam, hvorfor man var nødt til at tage et standpunkt i en given sag. I skillingsviserne fra århundredeskiftet kan man derfor i enkelte tilfælde finde medlidenhed eller ligefrem medhold med enkelte forbrydere, medens andre på det groveste fordømmes. Man kan derfor sige, at på sigt skete der en slags modsatrettet omvæltning i formidlingen af stof i skillingsviser i forhold til formidlingen i pressen. Hvor partipressen debatterede strafferettens berettigelse, forholdt omnibuspressen sig mere nøgternt til disse spørgsmål, hvorimod skillingsviseproducenterne, der havde været fortalere for gengældelsesprincippet, langsomt gik over til et mere individuelt syn på forbrydelser. For publikum betød det, at skillingsviserne nu blev mere uforudsigelige og mediets nyhedsformidling dermed knapt så moralsk enspolet.

4. De enkelte begivenheder

I nærværende kapitel indledes hver sag med et kort referat af begivenheden baseret på retsprotokoller og evt. Højesteretstidendes referat af sagen. Dernæst gennemgås dagbladene og skillingstrykkes behandling af den med henblik på at belyse, hvorledes skillingsvise-producenterne anvendte dagbladsomtalerne, som må siges at være deres hovedkilde til stoffet. Herefter følger en kort opsummering af forskelle og ligheder i dagbladsomtaler og skillingstryk med henblik på vinkling af sagerne.

4.1 Restauratøren og jordemoderen - en sag om fosterfordrivelse

I sagen om restauratøren og jordemoderen kan man i forhørsprotokollerne læse, at i begyndelsen af juli 1877 indlagdes på kommunehospitalet i København Sidse Cecilie Jensen, enke efter værtshusholder Jørgensen. Indlæggelsen skyldtes øjensynligt en svulst i underlivet, men ved nærmere undersøgelse viste det sig, at Sidse Jensen havde været udsat for fosterfordrivelse på en sådan måde, at man indenfor lægevidenskaben kunne forveksle den provokerede abort med enten livmoderfremfald eller en svulst i underlivet. Hospitalspersonalet underkastede hende et skarpt forhør, hvorefter hun tilstod, at hun i længere tid havde stået i forhold til restauratør Hans Olsen, og at han fire gange havde besvangret hende. Hans Olsen havde hver gang skaffet hende fosterfordrivende midler, så han blev afhørt og tilstod straks, at han for ca. kr. 50 havde købt fosterfordrivende midler hos den 35 årige eksaminerede jordemoder Amalie Marie Tønnesen, der tidligere havde været gift Bay.

Jordemoderen Amalie Tønnesen blev anholdt den 23. juli. Hun var fraskilt og havde solgt fosterfordrivende midler samt kvalt nyfødte børn i fødselsøjeblikket i hen ved fem år til priser op til kr. 500. Priserne varierede fra gang til gang, idet hun så folk an, og var de velhavende, betalte de mere end de mindre velhavende. Amalie Tønnesen omtaltes som et venligt menneske - også af sin fraskilte mand - og der var derfor grund til at tro hende, når hun sagde, at hun udelukkende havde handlet ud fra et menneskekærligt synspunkt, dels af hensyn til de unge mødre, dels af hensyn til børnene, som kun ville have en sørgelig fremtid i vente. Hans Olsen, der var gift og havde børn, blev arresteret den 24. juli. Han bød kr. 20.000 for sin løsladelse mod kaution, men da han kort efter trak sin tilståelse tilbage, mistede han muligheden for løsladelse.

I den følgende måned fortalte Amalie Tønnesen i kriminal- og politiretten om de mennesker, hun igennem årene havde hjulpet, og i forhørsprotokollerne kan man derfor fortrinsvis læse om, hvem der havde et forhold til hvem og hvornår, hvad de betalte for fosterfordrivende midler, og hvor de forskellige provokerede aborter blev foretaget. Amalie Tønnesens beredvillighed til at afsløre navne på sine kunder afstedkom en mængde afhøringer, fortrinsvis af ugifte kvinder, der havde stået i forhold til gifte mænd. De kom fra det meste af Sjælland og fra alle samfundslag.

Blandt de mest opsigtsvækkende af de arresterede var jordentreprenør Lauge Christian Madsen, der blev anholdt den 25. juli. Amalie Tønnesen påstod, at han havde købt fosterfordrivende midler til sin husholderske Helga Franciska Emilie Steffensen, som han havde stået i forhold til uden sin hustrus vidende. Lauge Madsen nægtede sig dog først skyldig og påstod, at Amalie Tønnesen havde nævnt ham som hævn for, at han et år tidligere havde afbrudt et kærlighedsforhold til hende. Den 10. august tilstod han dog. Husholdersken Helga Steffensen var imidlertid flygtet ud af landet, men politiet fandt hende i Liverpool på vej mod Amerika, og den 14. august sattes hun i arrest i København.

Arrestationerne stoppede den 15. september, hvor politidirektøren gav aktionsordre, og da blev der rejst sag mod i alt treogtyve - seksten kvinder og syv mænd. Tiltalerne var meget varierede og lød

som følger: to kvinder tiltaltes for fosterfordrivelse og fostermord (bl.a. Amalie Tønnesen), tolv kvinder tiltaltes for fosterfordrivelse (bl.a. Sidse Jensen og Helga Steffensen), seks mænd for delagtighed (bl.a. Hans Olsen og Lauge Madsen), én kvinde tiltaltes for delagtighed, én kvinde tiltaltes for tyveri, og én mand tiltaltes for falsk forklaring i retten.

Dommen faldt den 3. november 1877. Amalie Tønnesen fik ti års tugthus, Hans Olsen, Lauge Madsen og Sidse Jensen fik femten måneders forbedringshus, og Helga Steffensen fik et års forbedringshus. De øvrige domme lød for mændenes vedkommende: fire fik otte måneders forbedringshus, og én fik fængsel på vand og brød i tre gange fem dage. For kvindernes vedkommende var dommene som følger: én fik tre års forbedringshusarbejde, én fik atten måneders forbedringshusarbejde, tre fik et års forbedringshusarbejde, seks fik otte måneders forbedringshusarbejde, én fik fængsel på vand og brød i tre gange fem dage, en fik fængsel på vand og brød i to gange fem dage, og desuden blev en af de tiltalte kvinder udvist af landet efter udstået straf.

Forhørsprotokollerne nævner samtlige navne på de dømte, men kun sjældent erhverv og bopæl. Yderligere har det ikke været muligt at fremskaffe akter om de pådømte sager. Derfor har jeg ganske vist kunnet matche de enkelte tiltaler med de tilhørende straffe, men jeg har ikke kunnet sætte præcise navne på hvem, der fik hvilken dom. For mændenes vedkommende kan man med stor nøjagtighed sige, hvem der fik hvilken dom, men når det gælder kvinderne, er der mindst fire, hvor det er usikkert, hvilken forbrydelse de blev tiltalt for, og dermed også hvilken dom de fik. Jeg har derfor her nøjedes med at koncentrere mig om sagens fem hovedpersoner, der da også lagde navn og rygte til langt de fleste presseomtaler og nyhedsviser.

Pressedækningen af denne sag er yderst sparsom. Faktisk er det med en enkelt undtagelse den af de her anvendte sager, der er skrevet mindst om. Det skyldes dels, at politiet kun kom med få oplysninger til pressen, dels at de forskellige aviser på dette tidspunkt brugte mere spaltepads på annoncer end på nyheder.

Berlingske (18/8-1877) nævner således sagen første gang mere end tre uger efter dens begyndelse. Under overskriften "Ugrundede Rygter om en Retssag" forsøger man at dementere, at der skulle være mange anholdte i sagen, og at nogle af disse anholdte kom fra de "bedre Klasser". Dementiet virker dog ikke efter hensigten, især fordi rygterne taler sandt.

Socialdemokraten (29/9-1877) citerer Skanderborg Amts Avis fra den foregående dag. Man skriver: "Vor kriminelle Procesførelse er som bekendt i flere henseender nærved at være taabelig. Et nyt Bevis herpaa er, at der i den noksom bekendte Fosterfordrivelsessag i København kun er nævnet én Forsvarer¹⁶ for - 22 Personer." Socialdemokraten fortsætter: "Hvor dygtig og samvittighedsfuld end den udmældte Defensor er, ligger det dog klart for Dagen, at han ikke med lige Omhu kan tage sig af alle disse Mennesker, naar Sagen skal sluttes i en rimelig Tid, og det taabelige forhøjes dog derved, at han skal forsvare forskellige Personer, som indbyrdes skyder Skylden over paa hinanden." Endelig bringer Socialdemokraten som den eneste følgende oplysning: "Selve Sagen er af stor Interesse, ikke mindst i lægevidenskabelig Henseende, da Forbrydelsen er udøvet paa en hidtil ukendt Maade, nemlig ved mekanisk Hjælp (Operation)." Socialdemokraten nævner dog ikke, at operationerne er udført af læger i den tro, at de behandlede svulster eller livmoderfremfald, hvorfor man kan få den tro, at det er lægmænd, der har opereret.

Bortset fra nogle få ubetydelige notitser nævnes sagen ikke igen i de her anvendte aviser, før Socialdemokraten (6/11-1877) bringer en liste over de dømtes forbrydelser og straf. Der nævnes dog ingen navne, man nøjedes med at skrive hvor mange mænd og kvinder, der fik hvilke domme.

¹⁶ Overretsprøkurator Berggren.

Skønt dagbladene var fåmælte i denne sag, afstedkom den en mængde nyhedsviser. Faktisk er det den af de ti, der er skrevet flest viser om. Derfor har det også været muligt at finde tolv visetryk. Viserne er generelt episke og stærkt satiriske, og hele otte af dem er produceret af C. Schoubo. De fleste af Schoubos viser er skrevet til den samme melodi, nemlig den folkelige "Peter Schiøtt i Barndomsalder", og ganske få er skrevet på melodier til humoristiske viser. Den første vise, *En Restauratør og en Jordemoder* (SDUB)¹⁷, indledes med en strofe, der sætter restauratøren (Hans Olsen) i centrum og afsluttes af en moralsk strofe. Derimellem ligger fem strofer, der beskriver handlingsforløbet i humoristiske, tvetydige undertoner. F.eks. hedder det i strofe to:

Han var gift og havde Børn
(Han mod dem har sig forsyndt!)
Han holdt af at slaa til Søren
Og han havde godt med Mynt.
Steg det holdt han meget a',
Tog hvor han det kunde ta'e.

Også afslutningsstrofen er humoristisk, selvom der er flere moraler, i hvilke Schoubo ikke rigtig kan finde ud af, om det er kvinden eller satan, der leder mænd i fordærv, men måske kvinden er den personificerede djævel? Der står:

Men'ske, lad Dig dette lære,
Tag for Kvinden Dig i Agt, -
Vogt paa Dydighedens Lære
Staa mod Satan steds' paa Vagt!
Og er Du en slikken Rad,
Nøies med Din Kones Mad!

Den medfølgende beretning oplyser sagligt om handlingsforløbet fra Sidse Jensens indlæggelse til Hans Olsens tilbagetrækning af sin tilståelse. Ingen af de implicerede nævnes ved navn, men omtales blot som Restauratør O., Entreprenør M. o.s.v. Forvirrende er det dog, at jordemoderen omtales som Madam B., for ganske vist havde hun været gift Bay, men kaldte sig og blev i retsprotokollerne omtalt med sit pigenavn Tønnesen.

I Schoubos næste vise, *Nr. 2 om Restauratøren og Jordemoderen m. Fl.* (SDUB), trykkes beretningen før visen. Det skyldes, at beretningen nu fylder to sider og visen en, hvor man normalt i visetryk bruger to sider på visen og en på beretningen. Denne beretning fortæller fortrinsvis om Amalie Tønnesens baggrund, hendes fødsel, opvækst og praksis, igen meget saglig. Schoubo nævner også de rygter, der har været i omløb, og her hedder det: "Som det sædvanlig gaar ved slige Leiligheder, sættes en Mængde Rygter i Cirkulation, det ene mere vildt og uholdbart end det andet og disse Rygter finder Tiltro mange Steder, idet Dagspressen Intet meddeler til Oplysning om Sagen, hvilket dog vistnok atter er en Følge af Politiets Tilbageholdenhed ligeoverfor Offentligheden." Så langt, så godt. Men nu fortsætter beretningen ganske umotiveret, at man ikke skal "fæste Lid til de "Beretninger" som Styverfængeriet lader udgaa fra Christianshavns Bogtrykkeri. Kun det her Efterfølgende er paalideligt." Styverfængeriet¹⁸ er her ensbetydende med Strandberg, og skønt Strandberg ikke altid holder sig lige meget til sandheden, lugter denne påstand dog mere af at ville kapre kunder fra samtidens største viseproducent. Den medfølgende vise er

¹⁷ Kopi af trykket findes som bilag Ia.

¹⁸ En virksomhed baseret på i dette tilfælde en forfatter, der kun skriver for at tjene penge.

ganske kort på fire strofer og behandler satirisk, næsten vredt Amalie Tønnesens forbrydelser og mulige straf.

Schoubos næste vise, *Nr. 3 om Jordentreprenøren, Restauratøren og Jordemoderen m. F.* (SDUB), er skrevet på melodien til en humoristisk vise, nemlig "Hr. Madsen, Hr. Madsen", og handler derfor naturligt nok om Lauge Madsen. Visen fortæller historien om, hvordan Lauge Madsen først nægtede sig skyldig og siden indrømmede, samt om hans elskerindes flugt til England. Grunden til, at Madsen endelig bekendte sin skyld, har Schoubo en noget søgt og ganske tvetydig forklaring på, som det ses i strofe to og tre:

Han længe forstod at holde tæt;
Vilde de ham om nogen Ting fritte,
Sa'e han barestens: "A veed 'et itte!"
Han syntes at ta'e sig Sagen let.

Men han kom tilsidst dog fælt tilkort,
Han kunde ei døie Arrestens Retter,
Lidt Kylling han jo længtes etter,
Og saa han bekjendte al sin Tort.

Ved brugen af direkte tale i anden stofe får Schoubo desuden indflettet, at Lauge Madsen er jøde. Den medfølgende beretning fortæller om Madsens baggrund og hans forhold til Helga Steffensen - igen uden at nævne navne. Eneste personlige bemærkning er den afsluttende, hvor der står: "Publikum advares mod de i Handelen bragte Efterligninger af vore Beretninger; kun de fra Bogtrykkeriet, Ravnsborggade 21 udgaaede er de rigtige."

Nr. 4 om Restauratøren og Jordemoderen (SDUB) har en moraliserende indlednings- og afslutningsstrofe, der omkranser tre strofer, der er mere lyriske end det tidligere har været tilfældet, men dog stadig har et islæt af satire. Visen er skrevet som direkte tale til Amalie Tønnesen. Den fordømmer hendes handlinger, formaner hende og opremser for hende de grusomheder, hun nu må lide i form af fængsel, mulig henrettelse og ikke mindst Guds straf. Fantasien løber nogle gange af med Schoubo, bl.a. i strofe fire, hvor det hedder:

Og dem, Du hjulpet har for blanke Kroner
Fra Dynen og i Halmen grusomt ned,
De stakkels Piger og de arme Koner
Om deres Skjæbne nu slets Intet veed!
De sidder nu bag Fængslets skumle Stænger
Tillige med den fæle Restauratør,
Med Ho'derne de Alle grusomt hænger,
Og En har hængt sig op paa Fængslets Dør.

Så vidt det er oplyst i retsprotokollerne, var der dog ingen af de fængslede, der ligefrem hængte sig op på fængslets dør. Beretningen fortæller om de mange anholdte og gisner om deres domme. Det viser sig, at disse gisninger alle holder stik. Ikke alle Schoubos bemærkninger er dog lige profetiske, f.eks. skriver han, at dommen "naturligvis appelleres til Høiesteret", og at "der neppe kunne ventes endeligt Resultat paa Sagen før om et Aar." Man nævner desuden Berlingskes dementi af antallet af arresterede, hvorefter man ikke kan dy sig for at skrive: "Det er meget heldigt at dette officielle Dementi er fremkommet, hvorved det kristianshavnske Bogtrykkeri og samvittighedsløse Korrespondenter til Provindsbladene stoppes i deres Næringsvei som "Digtere". Kun de fra

Trykkeriet i Ravnborggade 21 udgaaede Beretninger ere de paalidelige og man anmodes derfor nøie at paase før man kjøber nogen Vise, at den er udgaaet derfra." Som man kan se, bruger Schoubo gennemgående sine beretninger til at reklamere for sig selv i langt højere grad end til at beskrive begivenhedernes gang.

Den næste vise, *Nr. 5 om Restauratøren og Jordemoderen* (SDUB), er skrevet på melodien til arbejdersangen "Snart dages det, Brødre", som anslår en taktfasthed, der passer godt til visens blanding af moralisering og ironiske sprogbrug. Visen har to indledende moralske strofer og efterfølges af tre strofer omhandlende Amalie Tønnesens virksomhed og en stærkt moralsk afslutningsstrofe. Herefter følger en "påhæftet" strofe, der under overskriften "Nyeste Efterretning indløben efterat Beretningen var trykt" fortæller, at Amalie Tønnesen har hængt sig. Dette passer ikke og står naturligvis i stor kontrast til beretningen, der fortæller, at "Madam B. har det godt. Den Aabenhjertighed, hvormed hun har bekjendt Alt, har forskaffet hende Dommerens Godhed, saa at hun har faaet Lov at spise og drikke, hvad hun vil, og naar hun er i Forhør faar hun Kaffe med Boller til." Beretningen indeholder dog også unøjagtigheder, bl.a. oplyses det, at Lauge Madsen vil blive løsladt, fordi han har overtaget noget arbejde i licitation for magistraten, samt at dommen først vil falde efter pinse det efterfølgende år.

Nr. 6 om Restauratøren og Jordemoderen (SDUB) er skrevet på melodien til den humoristiske vise "Den Vægter standser i sit Vers" ("Julia Hopsasa!") og er klassisk opbygget med moralske indlednings- og afslutningsstrofer, der omkranser fem ironiske strofer, der hver omhandler én af de involverede. Den første af disse strofer er tilegnet Amalie Tønnesen, den anden Hans Olsen, den tredje Lauge Madsen, den fjerde Helga Steffensen og den femte og sidste Sidse Jensen. I strofen om Amalie Tønnesen hedder det:

Madamen (som er inte hængt)
Hun har det rigtnok grulig strengt,
Hun græder store Potteben,
Men denne Anger er for seen!

Schoubo har altså bemærket sin fejltagelse vedrørende Tønnesens formodede selvmord. Han nævner dog ikke noget om denne fejltagelse i den medfølgende beretning, og han skriver heller ikke direkte, at han også tog fejl vedrørende Lauge Madsen og domsafsigelsen. Blot nøjes han med at konstatere, at "Dommen vil kunne ventes afsagt med det Første", og at "Der har været Tale om at Arrestanterne skulde løslades indtil Dommen falder, men da de Alle er bemidlede Folk, kunde det befrygtes, at de vilde gjøre sig usynlige, naar man slap dem ud, og stikke af til Amerika, og dette Stykke bør ikke lade sig opføre." Han demterer med andre ord sine egne oplysninger og også Berlingskes påstand om, at der i sagen ikke var involveret folk fra de bedre klasser.

Schoubos syvende vise, *Det er en kold En!* (KB), er særpræget derved, at den demterer sit eget dementi og således gør en sandhed til en usandhed. Han har jo tidligere oplyst, at de involverede var bemidlede folk, men i den følgende beretning skriver han, at "Det forholder sig aldeles ikke, som løgnagtige Rygter har fortalt, at der var "pæne Folk" impliceret i Sagen. Det er Alle sammen ganske simple og gemene Folk, der er saa dumme, at man kan rende Vægge og Døre ind med dem." Den medfølgende vise er en opsummerende vise, der udover fosterfordrivelsessagen også oplyser om andre, samtidige sager, bl.a. tyrkerkrigen, en sangerinde, der blev gift med en greve samt Estrups første provisoriske finanslov af 1877. Hvert emne har sin egen strofe efterfulgt af et kort prosastykke. Strofen om fosterfordrivelsessagen er ren fiktion, idet den forudsætter, at Amalie Tønnesen bliver halshugget. Det følgende prosastykke lyder: "Og naar hun saa lægger Hovedet paa

Blokken og den nye skarpretter Sveistrup kommer med Øxen, saa kan hun sgu sige: "Hu ha, det er en kold En!" ¹⁹.

Scoubos sidste vise, *Dommen er falden! Nr. 8 om Restauratøren, Jordentreprenøren, Jordemoderen m. Fl.* (SDUB), er opbygget meget anderledes end de foregående viser, men den ironiske tone fastholdes. De to første strofer omhandler domsafsigelsen og den mulige appel til højesteret. Midterstrofen er en moralsk strofe, og de to sidste strofer omhandler Amalie Tønnesen og Hans Olsen, hvor de i hver sin strofe bliver skammet ud. Den medfølgende beretning nævner de domme, som sagens fem hovedpersoner fik, og man gentager, at sagen vil blive appelleret til Højesteret, hvilket den ikke blev

Ser man nu på "styverfængeriet"s viser, d.v.s. Strandbergviserne, er der faktisk kun tre. Den første, *Restauratøren og Jordemoderen* (SDUB), der er signeret "A.", er skrevet på melodien til den humoristiske vise "Se Jørgen Jensen er mit Navn" ("Nu skal du faa din varme Mad"). Visen er stærkt humoristisk. Strofe tre lyder f.eks.:

Saa tog de Jordemoderen
Og putted i Kachot,
Hun tilstod strax, at Den og Den
Hun havde hjulpet godt;
Ja, der var mange Flere,
Jeg siger ikke Mere,
Men det maa fælt genere
For dem, der bliver nævnt.
Restraktøren tog de strax,
Sa'e: "Er du af denne Slags!
Er du røget som en Lax,
Se, saa er vi sgu spæget.

Visen holder sig ikke specielt til fakta. Bl.a. står der i strofe to, at det var Sidse Jensen selv, der gik til politiet og derved startede sagen, øjensynlig fordi Hans Olsen havde grinet af, at hun så tit skulle have en abort. Den medfølgende beretnings gengivelse er dog sagligt og korrekt, og faktisk oplyser Strandberg om Hans Olsen, at "Flere Blade meddelte, at han skulde have hængt sig, hvilket har vist sig, at være fejl."

Strandbergs anden vise, *Jordemoderen, de to unge Damer og Sporvognskusken* (KB), der er signeret "A. A.", er opbygget af en indledende og en afsluttende strofe rundt om seks fortællende strofer. Visen er skrevet til melodien fra den lyriske vise "Fuglen sit øje lukker", og der er da også mindre handling og kun meget få fakta i den. Hver af de seks midterstrofer omhandler hver sin person. De to første handler om to unge kvinder af det bedre borgerskab, den tredje af midterstroferne omhandler Hans Olsen, den fjerde Amalie Tønnesen, den femte en ung, fattige pige, og den sjette strofe omhandler en gift sporgvognskusk og hans elskerinde. I den medfølgende beretning dementerer Strandberg, at der skulle være foretaget "Arrestationer af Folk af de bedre Klasser", skønt han i den ovenstående vises strofe to og tre netop har skrevet, at dette var tilfældet. Desuden omtaler han den tidligere nævnte sporgvognskusk, Amalie Tønnesen, Lauge Madsen og ikke mindst Hans Olsen.

Strandbergs sidste vise, *Jordemoderen, Restauratøren og de mange Tiltalte* (PV), der som den foregående er signeret "A. A.", er en kort vise på fire vers skrevet på melodien til visen "Peter

¹⁹ Skarpretteren hed i virkeligheden Seistrup, og ham skulle man komme til at høre meget mere til de i de følgende år - også i det her anvendte materiale.

Schiøtt i Barndomsalder". Visen er en blanding af handling og moralske opstød, og i modsætning til Schoubos viser er det her ikke kvinderne, der leder mænd i fordærv, men derimod kvinderne, der ledes i fordærvet. I den afsluttende strofe hedder det således:

Der i Fængslets mørke Gjemme
Sidder nu de Piger smaa,
Der er ej saa godt som hjemme,
Ak, hvorledes skal det gaa!
Vogt Jer, Kvinder, fremfor Alt,
Tænk paa, hvad her bli'er fortalt.

Den medfølgende beretning fylder to tætskrevne sider. Her fortælles om flere af de implicerede, bl.a. Amalie Tønnesen og hvorledes hun har forholdt sig både i sin praksis og i retten. Desuden nævner man flere andre personer, bl.a.. Sidse Jensen, Lauge Madsen og Helga Steffensen. Beretningen afslutter med at opremse dommene, som de fem hovedpersoner fik.

Når man læser beretningerne, må man give Schoubo ret i, at hans ligger tættere på det egentlige begivenhedsforløb end Strandbergs. Til gengæld undergår Strandberg hyppigere at give misvisende oplysninger end Schoubo, simpelthen fordi Strandbergs viser er mere lyriske, har mindre handling og derved også nemmere undgår at nævne ting, der senere viser sig at være forkerte.

Den sidste vise om sagen, nemlig C. Andersens *Restauratørens Pølsevise* (KB) er meget værdiladet. Den har ingen medfølgende beretning, den er stærkt satirisk og skrevet på melodien til den humoristiske vise "Di da Daudi", og det at kalde den en pølsevise giver et fingerpeg om dens indhold. Pølseviser var oprindeligt folkelige viser, der blev sunget ved høstfester eller pøsefester, som de også kaldtes, men senere blev betegnelsen brugt om mere tvetydige viser med erotisk indhold. Andersens vise er da heller ingen undtagelse, skønt den er langt mere moraliserende end almindelige pølseviser. Visen består af seks strofer, der i et ironisk tonefald beskriver begivenhedernes forløb. I strofe et hedder det således:

I Brummen der sidder en Restauratør
Som vistnok vil faae sig gevaltige Smør,
Nu sidder han der uden Suppe og Steg,
Ja, saadan har Manden nu lavet for sig.
Han havde en Hustru, som var ham saa tro,
Men mod hende var han nu slet ikke go',
Og det var fordi, at han vilde ha'e to,
Og derfor faaer han Daudi,
Daudi, Daudi, Daudi,
Di, da Daudi,
Ja, sikken So!

Desuden fremstiller visen det passerede, som om Amalie Tønnesen, Hans Olsen og Lauge Madsen i fællesskab havde en forretning, hvor de solgte fosterfordrivende midler, og Andersen ser derfor ikke Olsen og Madsen udelukkende som kunder.

Sammenligner man skillingstrykkenes dækning af sagen med avisernes, forekommer avisernes oplysninger at være mere i overensstemmelse med det faktiske begivenhedsforløb end trykkenes. Dette skyldes ikke mindst, at der på grund af de få avisomtaler af sagen ikke er mulighed for at

viderebringe ligeså mange oplysninger som i skillingstrykkene og dermed heller ikke ligeså mange misvisende oplysninger. Faktisk var avisernes omtale på nær Berlingskes fuldstændigt overensstemmende med det faktuelle begivenhedsforløb, hvorimod alle viseproducenterne tog sig visse friheder. Den generelle holdning blandt viseproducenterne var, at denne begivenhed - i hvert fald i viserne - skulle behandles humoristisk, ja næsten satirisk, hvilket hyppigt er tilfældet i nyhedsviser, når emnet har et seksuelt aspekt.

Interessant er det også at se, at det, som optog pressen mest, nemlig dels at de tiltalte havde samme forsvarer, dels måden hvorpå de provokerede aborter var foretaget, ikke er nævnt en eneste gang i skillingstrykkene. Dette mere end antyder, at viseproducenterne ikke politisk ville associeres med den socialistiske presse, i hvert fald vovede viseproducenterne sig ikke ud i en samfundsdebat om retssystemet, sådan som Socialdemokraten lagde op til. I stedet udviste især Strandberg en levende interesse for de i sagen involverede personer, personer som pressen stort set ikke nævnte. Producenterne gik altså efter det mere salgbare - sladderen, skandalerne og pointering af, at det her er mennesker, måske din nabo, det drejer sig om - hvorimod pressen fascineredes af de mere retslige og kliniske aspekter.

Viseproducenterne og Berlingske var enige i at dementere, at fine folk kunne være involveret i noget sådant snavs, hvilket betød, at den grundholdning, som forefindes i skillingstrykkene, er lig med den officielle, konservative. Dog er det værd at nævne, at både Schoubo og Strandberg først skulle "bankes på plads", idet Schobo i visen *Nr. 6 om Restauratøren og Jordmoderen* (SDUB) kom til at skrive, at de involverede var bemidlede, og Strandberg i *Jordmoderen, de unge Damer og Sporvognskusken* (KB) oplyste om to unge kvinder af det bedre borgerskab. Da producenterne senere rettede disse oplysninger, blev det dog den konservative fremstilling af sagsforløbet, der kom til at dominere beretningerne, hvilket står i modsætning til viserne, der er dannet på baggrund af sladder og producenternes fantasi, og hvis ironi står i grel modsætning til den næsten nøgterne måde, hvorpå sagen formidles i beretningerne. På den måde modarbejder mange af trykkene hinanden, da man i samme tryk giver én oplysning i visen og den modsatte i beretningen. Man kan derfor hævde, at skillingstrykkene i forhold til denne sag er en yderst forvirrende nyhedskilde, hvor man i viserne fremstiller et begivenhedsforløb fiktivt, og hvor man i beretningerne understøtter den officielle sagsfremstilling. Forvirringen bliver total i Schoubos tryk, idet Schoubo har travlt med at oplyse, at hans viser er de eneste sande, men samtidig fremkommer han med oplysninger, som han så dementerer, og herefter dementerer han dementierne o.s.v. Skønt man på grund af den store mængde skillingstryk får flere oplysninger om sagen her end i pressen, er disse oplysninger altså ikke specielt troværdige, så derfor er skillingstrykkene i forbindelse med denne sag næppe den bedste nyhedskilde.

4.2 Damen der skød på doktoren i Læderstræde.

Sagen om Anna Hude er den af de ti sager, der er bedst kendt i eftertiden, dels fordi der er skrevet en bog om den, nemlig Jens Chr. Manniches *Damen der skød på doktoren*, dels fordi Anna Hude siden hen blev Danmarks første kvindelige historiker og den første kvindelige dr. phil. I retsprotokollerne kan man læse, at Anna Hude, født den 26. juli 1858, var datter af prokurist Hude i Roskilde. Hun flyttede som 18 årig til København for at studere på Natalie Zahles skole, først på lærerindekursus, siden som 20 årig på forberedelseskursus for kvinder til artium. Anna boede i København hos sin morbror, mægler Tulinius, i Store Kongensgade.

Den 63 årige Carl Leerbeck, der var familien Tulinius' huslæge, blev tilkaldt i marts 1879, fordi Anna havde ondt i maven. Leerbeck undersøgte hende, hvorefter han berørte hendes kønsdele og kyssede hende, og Anna, der var helt uvidende om seksualitet, var i første omgang ikke klar over, at

hun havde været udsat for uterlighed. Dagen efter opsøgte lægen hende for at undskylde og forklare sin optræden. Her fik han Anna overtalt til et møde i Kongens Have, hvor han bad hende om tilgivelse, og da Anna stadig ikke var helt sikker på, hvad der var foregået, tilgav hun ham.

I de følgende måneder tænkte Anna over, hvad der var sket, og hun besluttede at opsøge Leerbeck i hans konsultation i Lille Strandstræde for at få vished om, at han kun nærrede venskabelige følelser for hende. Først forløb samtalen mellem de to roligt og venligt, men så greb Leerbeck fat i Anna og ville trække hende til sig. Anna afviste ham og skyndte sig bort. Et par dage senere sendte hun ham et brev, hvori hun skrev, at der ikke kunne være tale om, at de skulle være venner, at hun fandt det modbydeligt at tænke på, hvad han havde gjort, samt at hun for fremtiden frabad sig enhver tilnærmelse fra hans side.

I slutningen af juni kom Leerbeck på sygebesøg i onklens hus, og her bad Anna om en samtale med ham under fire øjne. I retten havde hun svært ved at forklare dette, men sagde, at hun havde handlet efter en pludselig indskydelse i håbet om gennem samtalen at kunne få sin agtelse for Leerbeck igen. Lægen og Anna fulgtes derfor et stykke hen ad Store Kongensgade, hvor det lykkedes Leerbeck at overbevise Anna om, at det var hende, der havde fornærmet ham ved at afvise hans venskab, samt at der i hans hensigter ikke var noget, der burde såre hende. Samme aften skrev Anna et brev til ham, i hvilket hun udtrykte, at hun så deres tidligere venskab som fornyet. Desuden besøgte hun ham et par gange, og hun aftalte at mødes med ham i Fiolstræde 38, så de kunne tale sammen uforstyrret. Hvad Anna ikke vidste var, at der i lejligheden på anden sal i Fiolstræde 38 boede en 47 årig rufferske ved navn Josephine Haugurdine Marie Jacobsen, der tidligere var blevet dømt for mod betaling at leje værelser ud til utugtige formål, og som havde flere piger i sin "stald", bl.a. sin egen datter og sin niece. Blandt herrerne, der benyttede sig af de tjenester, som Madam Jacobsen og hendes piger kunne tilbyde, var Leerbeck.

Anna mødte intetanende op i det værelse, som Leerbeck havde lejet af Madam Jacobsen, og hun blev derfor helt overrumplet, da Leerbeck begyndte at kysse hende og befamle hende. Seancen endte i voldtægt. Leerbeck selv mente dog ikke, at voldtægten var fuldbyrdet, og Anna havde nærmest været bevidstløs og kunne derfor ikke be- eller afkræfte dette. Da Anna igen kom til bevidsthed, flygtede hun skyndsomst. Hun fortalte ikke nogen om voldtægten, men tog på ferie hos sin familie i Roskilde. I starten havde hun overvejet at drukne sig i Roskilde Fjord, men hun opgav det, efterhånden som hun fik det bedre.

I august 1879 var Anna tilbage i København, hvor hun fortsatte sine studier. I september traf hun tilfældigt Leerbeck på gaden, og da han bad hende om en samtale, sagde hun i sin forvirring over hans dristighed ja til forslaget. Mødet kom dog aldrig i stand, men et par uger senere var Leerbeck på lægebesøg i det Tuliniuske hjem, og her kyssede han atter Anna, der var for forvirret til at gøre modstand. Da Leerbeck nu forsøgte at gå videre, fik Anna ham dog smidt ud. Ved Leerbecks næste besøg hos Tulinius, aftalte Anna at mødes med lægen ved Nørre Boulevard for i en alvorlig samtale med ham at få en afslutning på sagen. Mødet fandt sted i oktober, og Anna fortalte her Leerbeck ligeud, at han havde gjort hende stor uret og påbyrdet hende en uoprettelig ulykke, samt at han for fremtiden skulle holde op med at genere hende. I starten var Leerbeck imødekommende overfor dette, men pludselig begyndte han igen at ville omfavne hende. Anna blev vred og strittede imod, og de to skiltes uden den afslutning, som Anna havde ønsket.

Først i februar 1880 kom de to atter til at tale sammen. Her traf Leerbeck Anna alene hjemme, og han viste sig nu angergiven og tog sig ikke friheder overfor hende. Anna betragtede derfor sagen som virkelig afslutte fra dem begge, og hun begyndte atter at anvende Leerbeck som læge. Efter et par konsultationer kunne den gamle læge dog ikke styre sig - han kyssede hende - og efter dette kom hun ikke oftere hos ham.

Anna skulle have taget anden del af studentereksamen, examen artium, i sommeren 1880, men da hun tit var deprimeret på grund af det, Leerbeck havde gjort mod hende, måtte eksamen udskydes i

et år. I foråret flyttede hun på pensionat i Frederiksborggade, og omkring Kristi Himmelfart mødte hun atter Leerbeck på gaden. Anna var i selskab med sin 13 årige søster Johanne, men alligevel spurgte lægen om lov til at besøge hende i hendes nye hjem. Dette fik Anna til at føle afsky for Leerbeck, en afsky der voksede, da Leerbeck et par uger senere atter forsøgte at få hende i tale på gaden. Anna forstod nu, at disse tilfældige møder næppe kunne undgås, så hun opsøgte Leerbeck i hans hjem og forlangte, at han lod være med at antaste hende. Anna ventede ikke på svar.

I Annas pensionat boede en 47 årig enkemand, prokurist Valdemar Hansen, der i maj 1880 friede til Anna. Følelserne var gensidige, så skønt Anna mente, at hun ikke burde gifte sig, fordi hun var blevet voldtaget, sagde hun alligevel ja. De nyforlovede besøgte Annas forældre i Roskilde, men da Valdemar var taget tilbage til København, fik Anna atter betænkeligheder og hævdede forlovelsen. Hun bevarede et venskabeligt forhold til Valdemar, og det endte da også med, at hun den 14. juni fortalte ham om voldtægten. Valdemar bebrejdede hende, at hun ikke havde søgt hjælp hos familie eller politi. Dagen efter begyndte Anna at overveje at slå Leerbeck ihjel, ikke så meget for at få hævn som for at få en personlig oprejsning, men to dage senere forsøgte hun at begå selvmord ved at drikke kloral. Der var dog kun tre skefulde i den flaske, hun fik fat i, så Anna nøjedes med at sove i et døgn tid.

Dagen efter, fredag den 18. juni, havde Anna truffet sin beslutning. Hos isenkræmmer Børgesen i Frederiksberggade købte hun en revolver for kr. 8,50 samt halvtreds kugler for kr. 2,25 og lod lærlingen Julius Andersen vise sig, hvordan revolveren skulle bruges. Et kvarter i fem om eftermiddagen gik hun til Lille Strandstræde for at vente på, at Leerbeck skulle komme ud fra konsultationen for at gå på sygebesøg. I ventetiden stod det hende dog pludselig klart, at hun ikke kunne skyde ham af hensyn til hans familie - Leerbeck var gift og havde ti børn - så da han kom ud på gaden, nøjedes hun med at bede om en samtale. Han fortalte hende sin rute, og hun skyndte sig hen i Læderstræde, hvor hun uden tøven affyrede to skud mod ham, da han kom forbi lidt over klokken fem. Det ene skud gik igennem Leerbecks tommel- og ringfinger på venstre hånd, det andet strejfede venstre øre. Endnu et skud blev løsnet, men det var ikke sigtet mod nogen og ramte stenbroen.

Anna blev straks arresteret, og også Leerbeck blev afhørt. Han fortalte, at han havde forført Anna, det vil sige: han tilstod, at han havde lokket hende til samleje, men at samlejet var sket med hendes accept. Leerbeck fremstillede Anna som en forsmået elskerinde, og derved fik han i første omgang lov at gå fri. Allerede næste dag blev han dog arresteret. Han fastholdt, at der ikke havde været tale om voldtægt, men at han blot havde haft et - ganske vist umoralsk - kærlighedsforhold til Anna, og da dette nu var slut, havde hun overreageret og skudt på ham. I det hele taget gav Leerbeck et optimistisk indtryk, hvor han slog hele skudepisoden hen, så stor var forbavselsen, da man den følgende dags morgen fandt ham død i sin celle. Den 64 årige læge havde hængt sig i sine seler. Anna fik først besked om Leerbecks selvmord efter forhørerne afslutning den 24. juni.

Den 16. juli blev Anna løsladt fra fængslet af helbredsmæssige årsager, og hun kunne nu tage ophold hos sin familie i Roskilde forudsat, at hun mødte i retten, når hun skulle. Under retssagen kom det frem, at Leerbeck hyppigt havde krænket kvindelige patienter, og skønt dommerne havde svært ved at forstå Annas reaktion på Leerbecks tilnærmelser, især hvorfor hun blev ved med at opsøge ham for at få en afklaring, var sympatien på hendes side. Retssagen afsluttedes den 6. november, hvor Anna blev idømt den forholdsvist milde straf af simpelt fængsel i et år. Madam Jacobsen fik et års forbedringshusarbejde for rufferi. Sagen blev ikke appelleret, og Anna begyndte afsoningen den 15. november 1880.

Sagen om Anna Hude kan med nutidige øjne virke meget forvirrende og lettere uforståelig, fordi Anna vedblev med at opsøge sin æreskrænker. For til fulde at kunne forstå hendes handlinger, er man nødt til at gøre sig klart, at datidens bedrestillede unge piger var fuldstændigt uvidende om

seksuelle spørgsmål, samt at de var opdraget til at være venlige, imødekommende og nærmest behagesyge. Det var derfor vigtigt for Anna at få en afklaring i forhold til det passerede, en afklaring hvor Leerbeck skulle erkende sine forkerte handlinger, men samtidig heller ikke synes slet om Anna, fordi hun havde afvist ham.

Sagen var desuden også en sag om kvindeemancipation. Det var ikke sjældent, at unge piger blev forført, men det var sjældent, at offeret gjorde noget ved det, idet man for alt i verden ville undgå skandale. At Anna turde forsøge at hævne sig på Leerbeck gjorde derfor, at hendes sag blev sammenlignet med andre sager fra det store udland, hvor forførte kvinder havde hævnnet sig på deres æreskrænkere. Danmark var dog ikke så langt i emancipationen som mange andre lande, hvorfor Anna blev dømt, medens flere udenlandske kvinder i samme situation var blevet frikendt.

I det hele taget var sagen om Anna Hude godt stof, og det er således intet under, at Herman Bang i *Nationaltidende* (14/11-1880) sammenlignede den med Gustave Flauberts *Madame Bovary*. Umiddelbart virker sammenligningen uundgåelig: den unge kvinde, der i mænds øjne kræver for meget, den ældre læge, et skuffende kærlighedsforhold, men faktisk er ingen reel sammenligning mulig. Hvad Anna havde oplevet var nemlig ikke et ulykkeligt forhold, men slet og ret en voldtægt. Under alle omstændigheder var der dog stof nok i Annas sag til et helt romanforlæg, og pressen var da heller ikke sen til at kaste sig over den.

Berlingske (morgen 19/6-1880) lægger ud med at kalde begivenheden "Et morderisk Overfald af en hertillands hidtil vistnok enestaaende Charakter", men taler ikke om baggrunden for attentatet. Det gør til gengæld *Nationaltidende* (aften 19/6-1880). Her hyldes Annas attentatforsøg ligefrem, idet man skriver, at den almindelige mening vil "føle sig berettiget, ja forpligtet til at kalde hendes Færd tilgivelig, ja! for visse Synspunkter glædelig." Linien er således lagt, Anna er etableret som historiens heltinde.

Især Socialdemokraten deler det synspunkt. Socialdemokraten (20/6-1880) lægger med ordene: "maa vi udtale vor levende Deltagelse for denne unge Kvinde, der forstod at hævne sig paa en af disse Skurke over for Kvindeære, hvilke desværre vore Samfundstilstande fostrer saa mange af." ligefrem op til en debat om sædernes forfald, et emne der på baggrund af skuddramaet blev flittigt diskuteret i pressen i de kommende måneder.

Leerbecks selvmord deler nu pressen op i to lejre. I den ene lejr er venstre-bladet *Morgenbladet* og de konservative *Berlingske* og *Dagbladet*. *Berlingske* (aften 21/6-1880) ser således selvmordet som den egentlige katastrofe, idet avisen på intet tidspunkt har følt sig overbevist om Leerbecks skyld. Desuden fortsætter man med at oplyse, at avisen ikke vil rapportere om sager, der ikke er afsluttede for ikke derved at påvirke forhørerne. En ganske god grund til ikke at skrive mere om sagen, kan man sige, men også en nem måde hvorpå man kan undgå at rapportere om begivenheder, der ikke passer ind i ens verdensbillede. I den anden lejr, der udskiller sig efter Leerbeck selvmord, hører stort set alle øvrige dagblade, idet selvmordet i deres øjne blot styrker Annas forklaring om voldtægt og derved højner opfattelsen af hende som heltinde. *Aftenbladet* (22/6-1880) tager ligefrem et punkt op, som man også kender i forbindelse med voldtægter i dag, nemlig, at man ofte ikke spørger en ung pige, hvorledes hun er blevet forført, men om hun er blevet forført. *Aftenbladet* griber desuden Socialdemokraternes påstand om sædernes forfald, idet man i samme artikel skriver, at man i dag har glemt alt om ridderlighed og moral, og at man bør kæmpe mod lasten. Avisen er dog så konservativ, at den tilføjer, at kvinderne ikke bør deltage i denne kamp - underforstået at Anna ikke burde have skudt på Leerbeck. *Morgenbladet* (23/6-1880) anlægger dog et helt andet syn på de moralske tilstande, idet man hævder, at der ikke er anledning til at anklage "det sociale og økonomiske Liv her i Byen for Demoralisation". Derimod mener bladet, at publikum ønsker at opfatte sagen som handlende om en ung pige, der på brutaleste vis var blevet krænkede af en gammel

libertiner, og at man ikke har sans for først at spørge, hvad der virkelig var sket. Her er det tydeligt, at Morgenbladet ikke er Anna sympatisk stemt.

Socialdemokraten (24/6-1880) fortsætter med at fremføre i påstanden om, at sagen handler om moralsk forfald. For Socialdemokraten bliver det dog et politisk spørgsmål, da man mener, at det er overklassen, der har et moralsk problem. For at underbygge dette, angriber man Dagbladet (23/6-1880), der havde oplyst, at familien Tulinius intet kendte til lægens opførsel overfor Anna, og Socialdemokraten spørger nu, hvorledes Dagbladet tør fortælle dette som en utvivlsom kendsgerning. Ifølge Socialdemokraten skulle Anna have udtalt, at Tulinius-familien kendte til Leerbecks opførsel - hvilket for øvrigt ikke er nævnt andre steder - og at familien Tulinius udelukkende benægter dette, fordi den ikke vil være sit letsind overfor Anna bekendt.

Socialdemokraten slutter med at skrive: "det lader jo til, efter de Udtalelser som fra mange Kanter kommer frem, at alt nu skal gøres, for saa meget som muligt at besminke *en god Vens og Kammerats* Misgerning." Den videre pressedækning viser, at Socialdemokraten ikke har helt uret.

I første omgang forekommer "besminkningen" kun som tavshed. Socialdemokraten (30/6-1880) nævner, at Berlingske dagen før har skrevet, at forhørernes resultat har stillet Anna i et gunstigere lys, hvilket får Socialdemokraten til at fortsætte: "Morgenbladet og Dagbladet, der straks var den unge Dame noget fjendsk, sandsynligvis fordi disse Blades Redaktører, der ellers ikke tør have noget eget Standpunkt, gerne vilde vise Verden, at de kan tage et, siger intet."²⁰ Herefter hersker der tavshed om sagen i de københavnske dagblade.

Efter domfældelsen den 6. november 1880 kommer der gang i pressen igen. Berlingske og Nationaltidende (6/11-1880) bringer således hver en femspaltet artikel, der punkt for punkt gennemgår sagen fra ende til anden, og som er en afskrift efter de offentliggjorte præmisser i sagen. Nationaltidende er dog fremdeles på Annas side, hvorimod Berlingske og de øvrige borgerlige blade er Anna knap så venligt stemt. Således ironiserer Aftenbladet (13/11-1880) over Annas trang til forklaringer, der hele tiden fik hende til at opsøge Leerbeck. Avisen mener, at Leerbeck derfor havde god grund til at tro, at hun var interesseret i ham. Aftenbladet har øjensynligt glemt alt om sine tidligere brandtaler om sædernes forfald og udpeger nu Anna til at være ligeså skyldig som Leerbeck. Dermed udtrykker avisen den uforståenhed som mange, især mandlige iagttagere, havde overfor Annas reaktionsmønster i forhold til Leerbeck. Socialdemokraten (22/8-1882) afslutter sagen ved to år efter at berette, at Anna nu har taget artium med udmærkelse ved Københavns Universitet.

Sagen om Anna Hude delte dagspressen i to lejre, hvor man enten tog parti for Anna eller for Leerbeck, og herefter vinklede man sine artikler ud fra dette. Aftenbladet og især Socialdemokraten forsøgte desuden på baggrund af Annas sag at gøre hændelsen til startskuddet for kampen mod sædernes forfald. Socialdemokraten mener, at denne kamp ligeledes er en klassekamp, og derved starter avisen en mudderkastning, der ofte forplumrer referaterne af de faktuelle begivenheder. Gennem den megen mudderkastning kan man dog se, at hvor Socialdemokraten stædigt holder på Annas uskyld fra først til sidst, så tegner Aftenbladet ligesom de fleste andre borgerlige aviser en kurve, hvor man først er negativt stemt overfor Anna, hvilket under forhørerne vender sig til positivitet, for efter dommen atter at vende sig mod Anna og tale Leerbecks sag. Socialdemokraten forsøger bevidst at gøre Annas sag til en politisk sag, og ubevidst kommer den borgerlige presse således også til det. For den borgerlige presse blev det i høj grad en sag, hvor man på den ene side

²⁰ Dette er interessant, når man påtænker, at Morgenbladets redaktør var venstremanden Viggo Hørup, der siden i 1884 sammen med Edvard Brandes stiftede Politiken. Hørup var en af de mest markante skikkelser i den politiske journalistik i slutningen af det nittende århundrede, hvorfor det er interessant i Socialdemokraten at se ham beskrevet som en redaktør, der ikke tør have et eget standpunkt. Dagbladets redaktør var for øvrigt højremanden C. St. A. Bille, og hans avis blev betragtet som et af tidens bedste blade.

skulle tage bedsteborgeren Leerbeck i forsvar, men på den anden side måtte man heller ikke svine den kyske borgerdatter Anna for meget til. Socialdemokraten derimod behøver ikke at tage det samme politiske hensyn til Leerbeck, hvorfor avisen ufortrødent støtter Anna og beretter om sædernes forfald.

Samtidens skillingsviseproducenter er ligeledes på Annas side. Der er fundet ni viser, og disse er generelt lyriske med en indledningsstrofe, der understreger stemningen, og en moralsk afslutningsstrofe. Alle viser er skrevet på melodier til ældre folkeviser eller lyriske viser, hvilket understreger temaets alvor. Desuden er både beretninger og viser farvede af viseproducenterne egne holdninger, især viserne. Viserne sympatiserer med Anna på én nær; nemlig Strandbergs første vise *Damen der skød paa Doktoren* (SDUB). I denne vise udlægges sagen, som om Anna havde været Leerbecks elskerinde i over et år, hvorfor Strandberg i visen har svært ved at forstå hendes voldsomme handling. I stofe ni hedder det således:

Om han om hun har den største Brøde?
Hvem kan vel vide det?

Strandberg fortsætter i strofe elleve med at undres:

Thi mangel fattig, og ærlig Pige
Har lidt som du, kan vi sikkert sige,
Men derfor tør man ej øve Vold,
Thi Loven er den Forfulgtes Skjold.

I den medfølgende beretning dementeres visens indhold dog til dels, idet der her oplyses, at Anna og Leerbeck ikke havde et længerevarende forhold, men at hun var blevet forført. Beretningen fortsætter: "dersom alle de Piger, der paa en lumpen Maade er bleven forførte, skulde skyde deres Forførere, ville der blive et skrækkeligt Skyderi i København.", hvilket tilkendegiver, at vist er det slemt at blive forført, men *så* slemt er det heller ikke! Visetrykket som helhed er således selvmodsigende, idet visen forsøger at tegne et portræt af et længerevarende usædeligt forhold, som derefter dementeres i beretningen. Desuden blev trykket lavet blot tre dage efter attentatet, hvor man endnu ikke havde mange detaljer om baggrunden for mordforsøget, så da Strandberg fik flere oplysninger, trak han da også i land i visen *Damen der skød paa Doktoren i Læderstræde* (SDUB).

Man kan tydeligt mærke, at Strandberg nu kender grunden til Annas mordforsøg på Leerbeck, for han skriver i anden strofe:

Daaden troedes først afskyelig,
Men til Slutning hører man,
At han ej var ganske fri
For et slemt Galanteri.

Strandberg har fundet sit standpunkt i sagen, og i den medfølgende beretning er der da heller ingen udflugter fra det egentlige begivenhedsforløb.

De øvrige Strandbergtryk er skåret over én læst, hvor beretningerne alle er saglige, og hvor alle viserne er lyriske uden megen handling, men beskrivende Annas formodede tanker og følelser samt moralske overvejelser på baggrund af begivenheden. I *Vise og Beretning om Frk. Anna Hude* (DFS) hedder det i strofe tre således:

Har man Lov til at krænke en Kvinde,
Blot fordi hun er ene og svag?
Kan de skændige Rænker man spinde,
For at tjene en Skurk til Behag?
Skal man sig føie,
Lukke sit Øie,
Slavisk for Magten sig bøie?

I den tilhørende beretning vises Anna megen sympati, og der står, at "i den offentlige Mening er hun frigiven." Til gengæld bruges der megen plads på at beskrive Madam Jacobsens part i sagen.

Den lyriske *Forhørene over Damen, der skød paa Lægen* (DFS) stiller sig ligeledes på Annas side, både i beretningen og i visen, der er signeret "Petrea" - Strandbergs fornavn var nemlig Peter.

Dommen over Anna faldt ikke ud, som den offentlige mening ifølge Strandberg havde håbet. I beretningen til *Frk. Hudes Dom* (DFS) hedder det således, at tilskuerne til domsafsigelsen "blev øiensynlig frapperede", da de hørte, at Anna skulle i fængsel. Dette er naturligvis nødt til at afføde en morale, så i *Frøken Hudes Dom for Mord=Attentatet paa Doktor Leerbeck* (DFS) skriver Strandberg i stroferne otte og ni:

I unge Piger, mærk jer den Lære,
I Fald I skulde uheldige være
Og falde ind med et farligt Skarn
Som snakker pænt for hvert Pigebarn

Saa bliv i Tide slig Karl fra Livet,
Nu ser I her, hvad den Sag har givet.

Set ud fra nyhedsviserne er der ingen tvivl om, at Strandberg helst havde set Anna frigivet. Efter det første lille fejltrin i *Damen der skød paa Doktoren* (SDUB), hvor Anna selv bliver draget til ansvar for sine handlinger, er Strandbergviserne nemlig udelukkende på hendes parti. Dette gælder også øvrige skillingsviser, især de, der er produceret af Henrik Jensen.

Henrik Jensens har i sine viser valgt at lægge vægten et andet sted end Strandberg gjorde det. Hvor Strandberg kredsede om Anna, interesserer Henrik Jensens sig mere for Leerbeck, og i viserne tegnes et billede af lægen som værende en udspekuleret, gammel libertiner. Dette gælder specielt i *Attentatet i Læderstræde* (SDUB), hvor man desuden i beretningen skriver, at "om Aftenen saae han imidlertid Lejlighed til at hænge sig i Arresten ved Hjælp af sine Seler, og har derved godtgjort at være skyldig." Beretningen er for øvrigt den eneste, der nævner, at Leerbeck tidligere har forgrebet sig på kvindelige patienter.

Også visen *Frøken Anna Hude*²¹ (SDUB) understreger Leerbecks "dyriske" tendenser. Visen er meget lyrisk og benytter sig af metaforer, f.eks. i strofe to, hvor det hedder:

Da mødte hun paa sin Vandring
En Tiger med giftigt Blik;

Visen er fuld af malende tillægsord og gudsmoral og tegner et grumt portræt af Leerbeck, som en helt igennem ond mand, der kun er ude på at forføre unge piger. Beretningen holder sig til gengæld tæt op af det faktuelle begivenhedsforløb

²¹ Kopi af trykket findes som bilag Ib.

Endelig bør nævnes *Damen, der skød paa Lægen* (DFS) fra Morsø Folkeblads Bogtrykkeri, som er signeret "J. C. S.". Visen er helt på Annas side, og man beskæftiger sig især med den sorg, som begivenheden må have påført såvel Annas som Leerbecks familier. Dette er væsentligt at nævne, idet alle viser generelt taler meget om de pårørendes situation, et emne som dagbladene ikke berørte.

Sammenligner man nyhedsviserne og dagbladsomtalerne, vil man se, at vinklingen på historien er meget forskellig. Avisen og Socialdemokraten havde jo travlt med at rejse en debat om sædernes forfald; et punkt som skillingsviseproducenterne ikke nævner med ét ord. Da producenterne ligesom Socialdemokraten var på Annas side, kunne man ellers formode, at de også ville omtale dette emne. Når det ikke er tilfældet, skyldes det politik.

Dagspressen tog sit udgangspunkt i partipolitiske holdninger, hvorfor den tegnede sine portrætter af Leerbeck og Anna ud fra sine politisk betingede moralske synspunkter. Socialdemokraten var derfor nødt til at gøre sagen til en moralsk kamp og en klassekamp. Det ønskede viseproducenterne ikke, idet de generelt ikke vil lægge sig ud med den borgerlig holdning. Derfor var Strandberg også i første omgang på Leerbecks side og dermed uforstående overfor situationen. Først da nogle af de borgerlige aviser med Nationaltidende i spidsen begyndte at berette om lægens skyld, skiftede Strandberg side. Derved fik han også en bedre historie, idet en voldtaget kvinde, der vil sin voldtægtsmand til livs, er langt bedre og mere sympativækkende end en forsmået elskerindes patetiske hævn.

Derudover har viseproducenterne nok også været hurtige til at vejle folkestemningen, afgøre at visernes publikum var på Annas side, og derefter glorificerede man hende og gjorde Leerbeck værre end den onde selv. På denne måde skævvred viserne det faktuelle forløb, idet Anna nu blev endnu mere ren end i virkeligheden og Leerbeck mere satanisk, men til gengæld forekommer visetrykkenes beretninger langt mere præcise end avisernes omtale, idet beretningerne er fri for den politiske mudderkastning. Generelt kan man derfor sige, at skillingsstrykkenes formidling af denne sag tegnede et (alt for) kontrastfyldt billede af de to hovedpersoner i viserne, men rådede bod på det i beretningerne, der var rensset for dagbladens partipolitik. Derfor bliver beretningerne en mere troværdig nyhedskilde end de samtidige aviser, medens selve viserne har samme lave troværdighed som pressen.

4.3 Erik Lønholt stak a' med de 19,800

Erik Lønholt-sagen er den mest morsomme af sagerne, idet den udviklede sig til noget nær en farce, hvilket man måske ikke skulle tro, når man læser retsprotokollerne. I retsprotokollerne kan man se, at Erik Holger Lønholt, født den 8. november 1862, blev anbragt på Det Kongelige Opfostringshus som 9 årig. Efter sin konfirmation kom han fire år i skibsbygningslære, hvorefter han ernærede sig af tilfældigt arbejde indtil 1881, hvor han blev dømt til et års forbedringshusarbejde for bedrageri, tyveri og falsk. Erik havde bl.a. stjålet bøger af forfattere som H. C. Andersen, Carit Etlar, Heinrich Heine og Bjørnstjerne Bjørnson, hvoraf over halvfjers aldrig blev fundet. Efter sin løsladelse blev han i juni 1882 ansat som volontør hos smørgrosserer Carl Christian Kjær. Dette indebar, at Erik de første seks måneder skulle arbejde gratis og derefter til en løn på kr. 25 pr. måned i det følgende år. Den 17. juni skulle han på grossererens vegne hæve et pengebeløb hos firmaet J. S. Salomonsen og Co. Pengene var et tilgodehavende, der beløb sig til kr. 19.966, hvoraf Erik skulle bringe sin chef kr. 4.000 og deponere resten i Privatbanken på dennes folio. Erik fik udbetalt kr. 4.166 kontant og fik en kvitteret anvisning til Landmandsbanken på kr. 15.800. Desuden fik Erik J. S. Salomonsens

ekspedient til at forklare sig, hvorledes han skulle deponere pengene i Privatbanken på Kjærs folio, da han ikke selv vidste noget om det.

Oprindeligt havde Erik til hensigt at udføre sin opgave, men da han havde forladt Salomonsens firma, talte han pengene efter i en port og opdagede, at der manglede hundrede kroner. Erik fik derfor den idé at udføre en plan, som han allerede i nogen tid havde overvejet, nemlig når han kunne komme i besiddelse af et større pengebeløb at flygte til udlandet. Erik var nemlig bange for, at grosserereren, der på dette tidspunkt intet kendte til hans fortid, før eller siden ville opdage, at han var tidligere straffet og derfor fyre ham. I stedet for at deponere pengene hævede Erik således kr. 15.800 i Landmandsbanken. Derefter gik han i gang med at sikre sin flugt ved at forsøge at forhale en forfølgelse. Ifølge retsprotokollerne havde han på gaden fundet en blanket, hvorpå ordet "Kommunehospitalet" var trykt. Han gik ind i en urmagerbutik, hvor han gjorde nogle indkøb og derefter udfærdigede blanketten. Erik adresserede den til grosserer Kjær og udgav sig på blanketten for at være "J. P. Petersen, Kvartermand" fra kommunehospitalet. Som kvartermand meddelte han, at Erik Lønholt var blevet indlagt, og i den forbindelse havde man fundet en større pengesum hos ham. Grosserer Kjær anmodedes derfor om at sende en af sine folk ud til hospitalet for at afhente disse. Udtrykket kvartermand opfandt Erik uden at vide, om der på hospitalet fandtes en sådan betegnet funktionær, hvilket for øvrigt ikke var tilfældet. Så stoppede han en arbejdsmand på gaden og lod denne aflevere det falske dokument til grosserereren.

Erik flygtede først gennem Sjælland, men blev genkendt af politiet i Helsingør. Han udgav sig dog for at være søn af forhenværende minister Fischer²², hvorfor han fik lov til at gå. Erik fortsatte den 19. juni via Helsingborg og Eslöv til Ystad, hvorfra han den 21. juni rejste til Stettin og videre til Berlin. Her indlogerede han sig i "Hotel Deutscher Kaiser" som Constructeur Carl Chr. Fischer, Carl Christian efter sin chef, grosserer Kjær. Han overlod hotelværten 3.000 Reichsmark til opbevaring og afsendte desuden to breve til Danmark. Det første brev, dateret den 23. juni 1882, var til boghandler Gad, og i det spurgte Erik efter priser på "Nordisk Conversations-Lexicon, Kants sidste filosofiske Afhandling over Livet og Mark Twains samlede Skrifter". Desuden bad han om en optegnelse over "nyere filosofiske Skrifter af mindeværdige Forfattere". Brevet var underskrevet C. Chr. Fischer. Det andet brev, dateret den 24. juni 1882, var til Eriks kæreste, Dagmar Kræfting, der arbejdede på en københavnsk systue. Brevet blev sendt hertil og var blot underskrevet Erik. Udover at Erik i brevet fortalte Dagmar, hvor meget han savnede hende, og at han håbede, at hun en dag ville blive hans hustru, så omtalte han også i endog omfattende grad sin forbrydelse. Således skrev han: "Set fra et ganske almindeligt borgerligt Standpunkt, var det vistnok en stor og grusom Forbrydelse, jeg begik; og jeg er af den Grund enig med det samme borgerlige Samfund om, at jeg fortjener dens dybeste Foragt. Ser vi imidlertid Sagen fra en anden Side, saa følger deraf, at vi ogsaa faar en anden Mening om den." Erik forklarede nu, at det var bitter nød og fattigdom, der havde fået ham til at stjæle pengene, og han fortsatte derefter: "en Ting er jeg overbevist om, kjære Dagmar! og det er: at dersom der er en retfærdig Gud til i Himlen (hvad jeg jo ikke ved) for hvem en Million er lige saa stor en Sum som den ringeste Kobbermynt, at han da ved, at jeg ikke har haft til Hensigt at gjøre noget Menneske ulykkelig".

Erik blev den 28. juni pågrebet af den danske opdagelsesbetjent Duncker og to tyske betjente. De ventede på ham udenfor hotellet, og da han kom ud, hilste den ene af betjentene ham med ordene: "Guten Morgen, Herr Lønholt.". Erik svarede: "Nix Lønholt!", hvorefter den anden betjent sagde: "Guten Morgen denn, Herr Fischer." og konfronterede Erik med et vellignende fotografi af ham, hvorefter han tilstod. Han var endnu i besiddelse af ca. kr. 19.000 i danske og tyske penge, men havde brugt resten. For at dække tabet blev Eriks egendele solgt, og således kan man i retsprotokollerne finde en liste over de egendele, som Erik havde med sig til Berlin. Hver eneste

²² J.C.H. Fischer, kirke- og kulturminister under Estrup i perioden 1875-80.

lille genstand blev afhændet til diverse betjente og kommissærer, ja selv Eriks hårvand blev solgt - for 75 øre til en kommissær v. Hillesen!

Den 1. juli forsøgte Erik at hænge sig i undersøgelsesarresten i Berlin, men dette blev bemærket af en opsynsmand. Han blev under stort besvær bragt til live igen, og den 10. juli førtes han hjem til Danmark, hvor han i første omgang blev stillet for kriminal- og politiretten i København. Hans forklaringer i retten var i enkelte mindre væsentlige punkter ikke helt pålidelige, bl.a. nægtede han sig tidligere tiltalt og straffet, men i sin helhed blev de lagt til grund for afgørelsen. Erik blev dømt til to års forbedringshusarbejde den 30. september 1882, hvorefter dommen blev anket og stadfæstet i Højesteret den 2. januar 1883.

Sagen om Lønholt hører til den type, hvor man uvilkårligt kommer til at holde med skurken, simpelthen fordi han er fræk og snedig og egentlig ikke har skadet nogen, udover naturligvis grosserer Kjær, der dog fik de fleste af sine penge tilbage.

Det interessante i denne sag er dog ikke så meget selve tyveriet, som det er Eriks flugt og især det danske politis håndtering af den. Politiet mente nemlig at se Erik over alt, hvorfor utallige uskyldige mænd blev anholdt, medens Erik selv gang på gang smuttede udenom ved at udgive sig for at være ministersøn. Det var da også især politiets arbejde, der skulle komme til at optage pressen i denne sag, og ikke Eriks forbrydelse.

Nationaltidenden (morgen 18/6-1882) er den første, der bringer nyheden. Under overskriften "En forsvunden Kontorist" efterlyses Erik, der beskrives som "den for kort Tid siden fra Forbedringshuset løsladte Erik Holger *Lønholt*." Desuden oplyses det, at politiet har udlovet en belønning af femhundrede kroner for hans pågribelse.

Nationaltidende (morgen 21/6-1882) videregiver et rygte om, at Erik er blevet anholdt den foregående dag i Stockholm, men dementerer selv dette rygte, idet avisen ikke mener, at Erik kan være sluppet bort fra Sjælland "efter de Anstrængelser, Politiet har udfoldet." Her tager Nationaltidende grueligt fejl, for den 21. juni havde Erik allerede forladt både Danmark og Sverige og var på vej til Stettin. Socialdemokraten (23/6-1882) har en større fornemmelse for, hvad der virkelig foregår. Man nævner befolkningens interesse i at få fat i den udlovede belønning, men skriver også, at "Politiet synes at have opgivet at faa fat i Fyren." Dette begrundes med, at Eriks portræt nu vil blive offentliggjort, idet politiet ikke kan klare eftersøgningen uden hjælp fra befolkningen. Socialdemokraten bevarer gennem hele dækningen af sagen om Erik Lønholt en munter, ironisk tone, der er med til at understrege, at avisen finder politiets indsats latterlig.

Berlingske (morgen 24/6-1882) finder ikke sagen spor morsom. Allerede inden Erik er blevet fanget og forhørt, kalder avisen ham for "Forbryderen Erik Holger Lønholt". Man oplyser, at alt, hvad man endnu med sikkerhed ved, er, at han under navnet Carl Christian Fischer tilbragte natten mellem den 19. og 20. juni i Helsingborg og den følgende nat i Eslöv. Berlingske oplyser ligeledes, at Erik i Helsingør har udgivet sig for at være løjtnant og efterladt en del visitkort, hvorpå der var trykt: "Lieutenant Kiré Tlohnoil" (Eriks navn stavet bagfra). Man mener, at han kan finde på at udgive sig under dette navn, hvilket han dog ikke gjorde. Herefterdags kaldte han sig udelukkende Fischer.

Berlingske har givet startskuddet til at kalde Erik for forbryderen, og de andre aviser følger straks trop. Således også Socialdemokraten (25/6-1882), der rapporterer, at politiet er vendt hjem fra Helsingborg med uforrettet sag, og at Erik ifølge aviserne i Kolding skulle være set dér i byen, ligesom banepersonalet i Fredericia har genkendt ham. Også her kom politiet for sent til at pågribe ham. Skønt Socialdemokraten nu kalder Erik for en forbryder, får man således det indtryk, at avisen stadig holder med ham - om ikke andet så fordi han gør politiet til grin. Berlingske (morgen 23/6-1882) bringer ligeledes historien om, at Erik er blevet set i Jylland, men her sættes politiet dog i et

heroisk lys, idet man understreger, at Københavns politi straks tog til Jylland, da de fik meddelelsen. Endelig i Nationaltidende (aften 26/6-1882) opklares mysteriet om Eriks færd i Jylland, og det viser sig, at det hele har været opspind. Man siger om Koldingposten (23/6-1882), som var den første avis, der bragte rygten om Eriks tilstedeværelse i Jylland, at "Bladet har været Gjenstand for en Mystifikation af nogle slemme Mennesker.". Det var sandt nok, at en passager på toget fra Vamdrup mod syd kunne have lignet Erik, men der er ingen beviser for, at det var ham. Desuden fortsætter Nationaltidende i sin lange artikel med at sige, at Koldingposten er den første avis, der har troet på historien, samt at bladet "befinder sig vel i sin Vildfarelse", idet avisen berigtigede historien den 24. juni. Nationaltidende virker her uvidende om, at også Berlingske og Socialdemokraten har bragt historien som værende sand. En anden interessant ting ved artiklen er, at den beretter om to af de fejlagtige anholdelser, som politiet foretog på baggrund af forhastede anmeldelser fra borgere, der var ivrige efter at få belønningen. Den ene anholdte var en odenseansk søn af en general, den anden en handelskommiss, og begge blev de arresterede i Århus. Tonen i artiklen er mere sladdervorn, end man er vant til fra Nationaltidendes side, idet avisen viderebringer diverse rygter, men dog samtidig skynder sig at sige, at disse formentlig savner grund. Desuden er det værd at bemærke, at Nationaltidende på intet tidspunkt klandrer politiet, selvom dette gang på gang begår dumme fejl.

Socialdemokraten (27/6-1882) beretter kort, at Ritzaus Bureau har meddelt, at Erik den 21. juni er rejst fra Ystad til Stettin. Denne oplysning er ikke nået til Berlingske samme dags aften, for i stedet beretter avisen om en københavnsk mands anholdelse i Malmö. Manden påstod at være Erik, øjensynlig fordi han var blevet "intimideret" af politiet, men efter en farceagtig eftersøgning efter de forsvundne penge i København, blev sagen opklaret og manden løsladt. Til gengæld er Berlingske (aften 28/6-1882) først ude med at oplyse om Eriks pågribelse i Berlin, hvortil overpolitibetjent Duncker havde fulgt ham fra Stettin. Avisen nævner, at Erik ikke uden videre kan føres til København, da man først skal forhandle med de tyske myndigheder om hans udlevering. Socialdemokraten den følgende dag har stort set samme ordlyd som Berlingske den foregående, men avisen tilføjer for egen regning: "hvis Lønholt ikke smutter fra ham [Duncker] paa Vejen hertil, er der altsaa Udsigt til, at denne for vort Politi mindre heldige Historie snart vil blive afsluttet". Dette giver et ganske godt indblik i Socialdemokratens syn på sagen, hvilket står i modsætning til Berlingskes og Nationaltidendes, idet begge disse aviser konsekvent forsvarede politiet. Dette ses tydeligst i Nationaltidende (aften 29/6-1882), hvor man bringer en lang dækning af politiets arbejde med at finde Erik. Dette er uhyre morsom læsning, fordi avisen her ufrivilligt kommer til at opremse alle politiets fejl samtidig med, at den hårdnakket påstår, at der ingen fejl er sket, og at politiet tværtimod ikke kunne have handlet anderledes, end det gjorde. Man nævner politiets store telegrafforbrug på kr. 1.200, og samtidig er det tydeligt, at politiets interne kommunikation har været ikke-eksisterende i denne sag. For eksempel glemte Helsingørs politi i første omgang at nævne overfor Københavns politi, at Erik var rejst til Helsingborg allerede den 19., og senere sad to betjente og trillede tommelfingre i Eslöv, medens resten af Danmarks, Sveriges og Tysklands befolkning vidste, at Erik var i Stettin. Alligevel skriver Nationaltidende, at "Kjøbenhavns Opdagelsespoliti ved denne Lejlighed har vist al ønskelig Konduite." Desuden sværtes Erik til i svulstige vendinger, bl.a. skrives om det brev, han sendte fra Berlin til sin kæreste i København, at han "paa en sær opstyltet Maade søger at forsvare sin Færd." Det er tydeligt, at Nationaltidende ikke selv har læst brevet, for Eriks brev er velformuleret, præcist og alt andet end opstyltet. Hvorfor Nationaltidende i det hele taget har bragt artiklen kan være svært at forstå. Artiklen udleverer punkt for punkt alle politiets fejl, og avisens påstand om, at politiet har udvist al ønskelig konduite, gør næsten kun sagen værre, idet avisen selv åbenbart har fundet det nødvendigt at forsvare politiet netop på baggrund af sin egen ufrivillige tilsværtning af det. Havde Nationaltidende ikke bragt denne artikel, var det næppe blandt menigmand blevet synderligt kendt,

hvor meget politiet rent faktisk kludrede i sagen, men nu bliver hele farcen oprullet, så Nationaltidende har her i sandhed gjort det københavnske politi en bjørnetjeneste.

Berlingske (aften 30/6-1882) forherliger politiets arbejde på en mere vellykket måde end Nationaltidende. Dette gøres ved uden egne kommentarer at aftrykke et brev sendt fra overpolitibetjent Duncker i Berlin til politiet i København. I skrivelsen beretter Duncker i detaljer og uden at forklejne sin egen indsats om Eriks pågribelse, som her fremstår som effektivt politiarbejde. Dette er den foreløbigt sidste omtale af sagen i Berlingske. Eriks udlevering og ankomst til København nævnes kun i korte notitser i Nationaltidende (aften 10/7-1882) og Socialdemokraten (11/7-1882), hvorefter Nationaltidende også taber interesse for sagen. Således er det kun Socialdemokraten (12/7-1882), der omtaler hans tilståelse.

Efter Eriks hjemkomst til Danmark, ændrer Socialdemokraten indstilling til ham, måske fordi han nu ikke længere kan bruges som middel til at gøre grin med politiet. I Socialdemokraten (25/7-1882) hedder det således, at Erik nu forsøger at "komme med forskellige Udflugter", nemlig at der manglede hundrede kroner af de penge, han fik udbetalt hos firmaet Salomonsen. Dén tror Socialdemokraten ikke på, men som det kan ses i retsprotokollerne, gjorde man det i retten. Den meget eftertragtede dusør blev for øvrigt udbetalt til Berlin.

Efter dommen over Erik blev afsagt, omtales sagen igen. Således beskriver både Berlingske og Nationaltidende (begge aften 2/10-1882) nøgternt dommen og det forudgående forløb. Desuden nævnes det, at Erik havde forsøgt at hænge sig selv i undersøgelsesarresten i Berlin. Ordlyden i de to artikler er ens, så man må formode, at de er afskrifter efter sagens præmisser, der var blevet offentliggjort.

Efter Højesteretsdommen er det kun Socialdemokraten, der omtaler sagen. Især artiklen i Socialdemokraten (4/1-1883) er interessant, idet den bringer uddybende detaljer om Eriks fortid. Således hedder det, at Erik var opdraget på opfostringshus, og allerede inden han var fyldt 19 år, var han idømt straf for tyveri af en montre med ure til en værdi af kr. 728 samt for et med indbrud forbundet tyveri af bøger til kr. 107 i Broderskabets Bibliothek i Krokodillegade. Avisen er dog ikke Erik synderligt mildt stemt. Man omtaler det falske dokument, som han udfærdigede og lod en arbejdsmand bringe grosserer Kjør, hvorefter man fortsætter: "og hermed er egentlig Lønholts meget omtalte Snedighed udtømt.". Faktisk har det især været Socialdemokraten, der har kaldt Erik snedig, men det har avisen øjensynligt glemt. Nu skriver man lettere nedladende om Eriks i første omgang vellykkede flugt, at den mere skyldtes held end forstand, fordi han havde tilbragt nogle dage i Nordsjælland "for at se Marmorhaven ved Fredensborg og Klitterne ved Helsingør." Alligevel kan avisen ikke dy sig for at citere Eriks møde med politiet i Helsingør således: "en Politibetjent begærede at se hans Papirer, betragtede nøje den graa Frakke, og beroligedes kun ved Lønholts Oplysninger, at han "ingen Papirer havde", og at "i Mørke var alle Katte graa"; Betjenten ønskede ham da "en lykkelig Rejse, Hr. Fischer." " Skønt Socialdemokraten ikke længere vil anerkende Eriks snedighed, er avisen således stadig charmeret af hans frækhed og ikke mindst evnen til at gøre politiet med grin. Avisen afslutter artiklen med at oplyse, at Erik havde begæret at blive mentalundersøgt.

I sagen om Erik Lønholt er det, som om aviserne har byttet roller, og her tænker jeg specielt på Socialdemokraten og Nationaltidende. Hvor Socialdemokraten plejer at videregive sladder og lade egne holdninger mere end skinne igennem, er avisen i denne sag langt mere kortfattet og saglig, dog med undtagelse af artiklerne efter domsafsigelsen. Kun når det gælder fordømmelsen af politiets indsats, slår Socialdemokratens politiske holdninger igennem, og disse videregives med megen ironi og moro.

Omvendt plejer Nationaltidende at behandle sager nøgternt og upersonligt, men i denne sag er sagligheden ikke i højsæde. Man viderebringer rygter, latterliggør andre aviser og skriver spalte op

og spalte ned, hvilket ikke er almindeligt for denne avis, der plejer at viderebringe nyheder på en nærmest telegramagtig måde. Helt fra starten føler man Nationaltidendes politiske holdning på grund af det omfattende forsvar for politiet, der står i grel modsætning til, hvad avisen selv oplyser, at politiet har foretaget sig. Også Berlingske har forladt sin normale saglighed i denne sag, men dog skal det siges, at både Berlingske og Nationaltidende finder tilbage til deres normale leje efter Lønholts anholdelse.

Sagen om Erik Lønholt har altså vendt op og ned på den danske presse, måske fordi de konservative blade følte politiet truet, og de således har tænkt, at det bedste forsvar er et angreb, her et angreb i form af sladder, rygter og generel forplumring af sagen. Socialdemokraten kunne derimod læne sig tilbage og udelukkende berette om de faktuelle begivenheder, idet avisen ikke selv havde nødtigt at opdigte eller viderebringe rygter om ordensmagtens fejl - dette arbejde klarede politiet så udmærket for dem.

Også når det gælder nyhedsviserne, synes producenterne at have byttet roller. Der er fundet seks viser, tre af Strandberg og tre af Foltmar. Viserne er generelt episke, meget humoristiske og meget personlige.

Hvor Strandberg sædvanligvis plejer at skrive viser, der ofte er moraliserende, og som stort set altid har meget lidt med virkeligheden at gøre, så er alle hans viser om Erik humoristiske, ja nærmest grænsende til det ironiske, hvilket ellers er Foltmars specialitet. Alle Strandbergviserne er da også skrevet på melodier til humoristiske viser. De tre viser om Erik er opbygget ens med prosa mellem strofe og omkvæd. På den måde får Strandberg mulighed for at udtrykke langt mere, end det havde været tilfældet, hvis alt skulle have rimet. Viserne er desuden handlingsmættede og fyldt med fiktive dialoger mellem Erik og de mennesker, han mødte på sin flugt, samt ligeså fiktive monologer, der beskriver Eriks tanker.

Den første vise, *Lønholt stak a' med de 19,880* (SDUB), beskriver hele handlingsforløbet fra Eriks tanke om at stjæle grosserer Kjærs penge til hans pågribelse i Berlin, herunder også de fejlagtige arrestationer, som politiet foretog. Visen er uhyre morsom, men også særdeles fantasifuld. I fjerde strofes prosa hedder det således:

Men da han hørte, at der var sat 500 Kr. for at fange ham, sendte han sit
Portræt hjem og skrev: *Jeg gi'er 1000 Kr., i Fald de fanger mig*" Og da En
en Dag sagde til ham: "De er anholdt," svarede han: "Nej, jeg er Lønholt!"
og saa forduftede han.

Dette er et godt eksempel på, hvordan Strandberg bruger sin fantasi til at gøre visen humoristisk. Den medfølgende beretning gengiver dog ganske præcist det faktiske hændelsesforløb. Desuden fremkommer der oplysninger, som kun ganske få dagblade har fremlagt, bl.a. at grunden til, at grosserer Kjær ansatte Erik, skønt han var tidligere straffes, var den, at "han skrev en Mængde falske Anbefalinger, hvori han særdeles rostes, og han tilbød yderligere, at man kunde forhøre sig der, hvor han sidst havde været (det var netop Straffeanstalten), men det forsømte man".

Visen *Nu kommer Lønholt*²³ (SDUB) er ikke så ubetinget på Eriks side som den foregående. Den har undertitlen: "Lykkelig Rejse, Her. Fischer! Den var godt regnet, men Brøkerne kunde De inte." Hvor Strandberg i den første vise gjorde grin med politiet, får her især Duncker ros. Dog er der stadig en vis sympati for Erik, idet det i tredje strofe hedder:

For Pengene var ikke hans
Det er det eneste, der er at udsætte på ham, havde det været hans egne

²³ Kopi af trykket findes som bilag Ic.

Penge, kom det jo ikke Hr. Ducker ved, og det var nok også Grunden til at de

Tog ham i Nakken

Også her er den medfølgende beretning meget præcis.

Strandbergs sidste vise om begivenheden, *Lønholt flygtet fra Arresten!* (SDUB), er især interessant, for den beretter om et flugtforsøg, efter Erik havde fået sin dom. Dette kan ikke verificeres og er måske derfor opdigtet, måske ikke. Første strofe lyder:

I troede nok, at Lønholt sad
Forsvarlig nu i Brummen
Og spiste glad den tørre Mad
Men lur den snilde Rad.
Han spekulerede bare paa,
Hvordan han kunde slippe,
Og Udgangsporten heldigt naa,
Og saa Billetten faa.

For denne Fængselsrestaurant leverer Maden ikke nær saa god som den er i Hotellerne i Berlin, og veed De hvad - Drikkevarerne i Brummen er sgu heller ikke første Sort. Altsaa!

Vupdi, vupdi, tænkte Raden,
Nu vil vi flyve ud igjen,
Smage lidt paa Frihedsmaden,
Det skal nok gaa, min Ven.

Visen fortsætter med at fortælle, hvorledes Erik slog sin fangevogter ned og spærrede ham inde i cellen. Derefter fik han en anden betjent til at tilse fangevogteren, medens han selv løb ud til udgangsporten og overmandede den dér posterede betjent. Det lykkedes Erik at slippe ud, men han blev kort efter grebet på Frederiksberggade. Beretningen fortæller samme historie, og skønt den som sagt ikke kan verificeres, er der grund til at tro, at den er sand. Et flugtforsøg er næppe utænkeligt fra Eriks side, og desuden nævner beretningen både ugedag og klokkeslæt for flugten. Endelig - og det skriver jeg for egen regning - ville det synes passende, at sagen endte således; nemlig med endnu en fadæse fra politiets side.

I de tre viser synes Strandberg at have nærmet sig Foltmars måde at skrive viser på, og når det gælder de tre Foltmarviser, synes Foltmar at lægge sig efter Strandberg. Viserne gennemgår således en udvikling, hvor den første vise er stærkt humoristisk, den anden mere neddæmpet og den tredje udelukkende moralsk. Dette afspejler sig også i melodivalget, hvor de to første viser er skrevet på melodier til humoristiske viser, den sidste på melodien til "Fuglen sit Øie lukker", altså en lyrisk vise.

Den første vise, *Erik Lønholt* (SDUB), er opbygget som Strandbergs med prosa mellem strofe og omkvæd. Her stopper ligheden dog, da Foltmar bevæger sig længere ud i fiktionens verden end Strandberg. Ganske vist opdigtede Strandberg også monologer og dialoger, som han anvendte i viserne, men Foltmar kommer med decideret falske oplysninger. F.eks. står der i strofe fem, at det danske politi allerede ventede på Erik, da han kom til Berlin, samt at han udgav sig for at være greve, Grev von Geldenraub, da han blev anholdt. Den medfølgende beretning holder sig dog tæt op ad sandheden i den udstrækning, hvori den omtaler begivenheden. Halvdelen af beretningen er

nemlig egne kommentarer, hvor man roser politiet, kalder Erik for dum og nævner befolkningens forhoppethed på at få fat i dusøren.

Den anden vise, *Lønholt er kommen!* (SDUB), er en gentagelse af den første, om end i noget nedtonet form. Her går der ikke så meget i detaljer som i den første, men dog er der tid til at fantasere, og således står der, at Erik gerne ville møde Bismarck, samt at han brød forlovelsen med sin kæreste for at kunne opvarte andre kvinder i udlandet.

Foltmars sidste vise, *Erik Lønholts Dom* (SDUB), er meget anderledes end de øvrige, idet den er mere lyrisk. Der er mindre handling og langt mere moralisering. Visen er således opbygget ved hjælp af en indledningsstrofe, der anslår den rette stemning, otte strofer, der tegner et billede af Eriks angiveligt kærlighedsløse opvækst, samt en afslutningsstrofe, der skal indgive optimisme. Visen bringer som de øvrige Foltmarviser mange usande oplysninger, f.eks. at Erik ikke er opdraget på et opfostringshjem, men har tilbragt sin barndom hos en kærlighedsløs mor, der ikke ville kendes ved ham. Læser man visen, skulle man desuden tro, at Erik ventede på en dødsstraf og ikke blot afsonede to års forbedringshusarbejde. F.eks. hedder det i strofe otte:

Nu han sin Straf skal lide,
Gid han den maa udstaa,
Angre han maa itide,
Haabet ei svigte maa.

Visen taler desuden meget om retfærdighedens gud, synd og anger. Grunden til denne pludselige trang til at skrive en lyrisk, gudfrygtig vise om en begivenhed, der ellers indtil nu kun har vakt morskab, skyldes oplysningen om Eriks selvmordsforsøg i Berlin. Visen er skrevet tre måneder efter selvmordsforsøget, men da nyheden om dette først slap ud efter domsafsigelsen, har hverken aviser eller viseproducenter kunnet bringe den før. Rækken af Foltmarviser slutter derfor langt mere moralsk end Strandbergviserne, der medtog Eriks flugtforsøg, som angiveligt fandt sted, medens han ventede på højesteretsdommen.

Sammenligner man viser med aviser, vil man se, at i sagen om Erik Lønholt har Strandberg samme holdning som Socialdemokraten. Dette er usædvanligt, idet viseproducenterne plejer at lægge sig tæt op ad den officielle, borgerlige holdning. Man kan kun gisne om, hvorfor Strandberg ikke ligesom Foltmar gør det i denne sag, og et kvalificeret gæt ville være, at den offentlige mening holdt med Erik, idet der vel altid er en tendens blandt folk til at holde med forbrydere som Erik, der egentlig ikke gør nogen noget ondt, men til gengæld når at gøre grin med hele borgermusikken.

Viseproducenterne interesserer sig dog for andre punkter i sagen end pressen gjorde det. Hvor det væsentligste for pressen var politiets håndtering af sagen, herunder også arrestationerne af uskyldige mænd, blev det for viseproducenterne selve flugten. Her lægges vægten mere på Eriks frækhed end på politiets uformåenhed, også når det gælder Strandbergviserne, for skønt han ellers generelt har samme holdning som Socialdemokraten, ønsker han ligesom Foltmar ikke ligefrem at sværte politiet til.

Da det især er Eriks frækhed, der optager skillingsviseproducenterne, er det også på dette område man lader fantasien få frit løb, i hvert fald i viserne. Til gengæld holder beretningerne sig i vid udstrækning til det egentlige begivenhedsforløb, endda i højere grad end aviserne, måske med undtagelse af Socialdemokratens dækning af sagen. Dette skyldes nok især to ting. For det første skrev viseproducenterne først deres viser efter Eriks pågribelse. Producenterne har således nået at få flere korrekte oplysninger om sagen, før viserne blev sendt på gaden, end det var tilfældet med aviserne. For det andet har det ikke været nødvendigt for viseproducenterne at kaste sig ind i et slagsmål, som aviserne gjorde, for af politiske grunde at bevise eller modbevise, at politiet havde

handlet korrekt. Man kan sige, at ved ikke at nævne politiets uformåenhed tog producenterne også stilling til denne og forsvarede derved indirekte politiet, men det har ikke været nødvendigt for producenterne at nævne det med ord.

Søger man således en objektiv dækning af sagen, er det derfor mere relevant at ty til skillingstrykkenes beretninger end til avisomtalerne, idet de fleste aviser havde svært ved at acceptere, at en nittenårs knægt på blot elleve dage kunne nå at så en så gennemgribende tvivl om politiets kompetence.

4.4 Anders Sjællænders henrettelse

Den næste sag handler også om kompetence eller rettere mangel på samme. Dog adskiller sagen om Anders Sjællænders henrettelse sig fra de fleste øvrige, først og fremmest fordi der ingen anholdte var, og sagen blot blev undersøgt af birkedommer Ingerslev i Søndre Birk. Da der kun findes forhørsprotokoller om sagen, har jeg været nødt til at gå andre veje for at finde dokumentation for dens udfald. Her er især S. Tage-Jensen *Danske Kriminal­sager 1838-1938* en guldgrube²⁴. Sagen er i øvrigt også interessant derved, at den ændrede den danske straffelov, på kort sigt ved at være direkte årsag til ophør af offentlige henrettelser, på længere sigt ved at være indirekte medvirkende til, at dødsstraffen afskaffedes i Danmark²⁵.

Sammenstykker man de oplysninger, som man kan udlede af forhørsprotokollerne og de øvrige kilder, er følgende foregået: den 21. juli 1881 blev den 47 årige ægøpkøber Peter Jönsson, kaldet Svenskeren, myrdet med et slag af en hammelsvingel på landevejen mellem Nakskov og Saunsø af Anders Nielsen, kaldet Anders Sjællænder. Anders Sjællænder havde håbet på den måde at kunne skaffe penge nok til at komme til Amerika, men udbyttet var blot kr. 5-6 og et ur. Anders Sjællænder flygtede kort efter til Lübeck og videre herfra til Segeberg i Holsten, hvor han blev anholdt for betleri. På grund af stikbreve udsendt til Tyskland blev han ført tilbage til Danmark og tiltalt for mordet. Anders Sjællænder nægtede sig skyldig, men efter flere konfrontationer med Peter Jönssons opgravede lig tilstod han den 18. marts 1882 drabet og blev dømt til døden. Henrettelsen skulle finde sted onsdag den 22. november kl. 08.30 på Sølvbjerghøj ved Nakskov og forestås af rigsskarprettet, tidligere politibetjent Jens Carl Theodor Seistrup, der var født den 20. januar 1848.

Seistrup tog dagen i forvejen toget til Nakskov i følge med sin medhjælper, den 48 årige rakker Jens Marcus Holm, samt pølsefabrikant Hans Rasmussen og boghandlermedhjælper Charles Emil Søren Sørensen. På togturen drak dette selskab tæt og opførte sig råt og provokerende, en opførsel der fortsatte på Hotel Scandia i Nakskov om aftenen.

Da Seistrup sammen med rakkeren og en betjent kom til Sølvbjerghøj den følgende morgen lidt over kl. 07, blev han meget forbavset. Skarpreteren havde nemlig ikke forstået, at Sølvbjerghøj blot

²⁴ Tage-Jensen, der var chef for Københavns Opdagelsespoliti, har på grund af sin stilling haft mulighed for at skaffe oplysninger om ca. halvfjers af de største kriminalsager i ovennævnte periode, oplysninger fra bl.a. Justitsministeriet, Rigsadvokaten, Direktoratet for Fængselsvæsenet og præsidenten for Københavns Byret, som det for andre er svære for ikke at sige umulige at skaffe. Bogen omtaler tre af de her anvendte sager, bl.a. sagen om Anders Sjællænder.

²⁵ På tidspunktet for Anders Sjællænders henrettelse havde man den reviderede straffelov af 1866. I den spillede bøde- og frihedsstraffe en central rolle, hvorimod dødsstraffen, der udelukkende gaves for overlagt mord og visse statsforbrydelser, var indskrænket mest muligt, så den kun skulle fuldbyrdes under ganske ekstraordinære omstændigheder. Halvfjers personer blev dødsdømt under denne lov, men kun fire domme blev eksekveret. De fire dømte var modermorderen Hans Hansen fra Helvedeshuset i Odense i 1869, den dobbelte rovmorder Rasmus Pedersen kaldet Mørke i 1881 og efter Anders Sjællænder mordbrænderen Jens Nielsen i 1892. Sidstnævnte blev dog ikke henrettet i fuld offentlighed, men i gården til Horsens Statsfængsel netop på grund af det grufulde udfald af Anders Sjællænders henrettelse. Seistrup eksekverede de sidste tre domme, den første havde rigsskarprettet Anders Nielsen stået for, idet Seistrup først tiltrådte embedet i 1877. Danmarks sidste skarprettet, Carl Christensen, kom derfor aldrig til at udføre en henrettelse.

var et navn - han havde troet, at det var en høj - og desuden var hele området dækket af sne, idet der var ikke ryddet en plads, hvorpå henrettelsesblokken kunne opstilles. Seistrup havde ellers i forvejen skriftligt bedt herredsfoged Wraa om at få ryddet fire kvadratmeter plan jord til opstilling af blokken, idet han ikke mente, at et skafot ville blive nødvendigt, da han troede, at henrettelsen skulle foregå på en høj. Da der hverken var mandskab eller materiel til at rydde jorden for sne, måtte man låne skovle i et nærliggende hus. Der var tilsagt fem sognefogder hver med tredive mand, men da kun en halv snes var mødt op, var det umuligt at holde ro og orden og langt mindre at afholde det fremmødte publikum fra at mase sig tæt på blokken. Kun på grund af fremmødte journalisters initiativ, blev der slået kreds om blokken, så publikum ikke kunne trænge sig på. Herefter ankom herredsfoged Wraa, præsten hr. Nielsen og Anders Sjællænder, der knapt kunne komme ud af sin vogn, fordi publikum forsøgte at mase sig tæt på ham. Da nu henrettelsen skulle finde sted, oplæste herredsfogeden først dommen i sin fulde længde, hvorefter præsten holdt en længere tale. Anders Sjællænder blev derefter overgivet til Seistrup, men måtte atter tilbage til præsten, da denne havde glemt at bede Fadervor. Herefter lagde Anders Sjællænder sig selv på blokken og fik spændt bøjler omkring sig med seks tommers afstand. Henrettelsen fandt sted kl. 08.45, men Seistrups første hug med øksen forfejlede dog og flækkede i stedet Anders Sjællænders skulder. Det andet hug forfejlede ligeledes og ramte nakken, først ved det tredje hug lykkedes det Seistrup at skille hovedet fra kroppen. Herefter havde man noget besvær med at lokalisere kisten, der var stillet afsides af hensyn til den dødsdømte.

Seistrup blev efter denne henrettelse suspenderet, og den 3. december 1882 beordrede Justitsministeriet en undersøgelse af hans forhold indledt. Skønt Seistrup her indrømmede at have drukket dagen forud for henrettelsen, sagde han til sit forsvar, at han ikke havde nydt spiritus på selve henrettelsesdagen, og at den glatte jord havde fået ham til at glide, da han svingede øksen tilbage over hovedet. Han blev forskrækket over, at første hug derfor ramte forkert, og på grund af forskrækkelsen gik det også galt med andet hug. Desuden var han blevet forstyrret af præstens manglende Fadervor. Der blev ført flere vidner til Seistrups forsvar²⁶, og da yderligere såvel distriktslægen som præsten mente, at Anders Sjællænder var død allerede efter det første hug, der angiveligt ramte halshvirvlen samtidig med skulderen, fik Seistrup blot meddelt en misbilligelse fra Ministeriet, men ellers skete der ham intet²⁷. Han beholdt sit embede frem til 1906, hvor han holdt op p.g.a. den indførte pryglestraf, som han ikke ville eksekvere.

Berlingske (aften 22/11-1882) er først med meddelelsen om Anders Sjællænders henrettelse. Avisen vælger ikke selv at kommentere sagen, men citerer først Ritzaus Bureau for at meddele, at henrettelsen fandt sted efter en kort tale fra præsten, og at skarpretteren måtte gøre tre hug for at skille delinkventens hoved fra hans krop. Herefter citeres Lolland-Falsters Stiftstidende (22/11-1882), der meddeler, at 3.000 mennesker overværede henrettelsen, og at de trængte sig tæt på blokken, hvorfor der var "en Deel Forvirring og Uorden". Endvidere citerer Berlingske om de tre

²⁶ Firetve år efter hændelsen lod Seistrup sig interviewe til Aage Schultz' artikel "Erindringer fra Skafottet: En Samtale med Danmarks sidste Mestermænd" i *Pressens Magasin* nr. 10, 1916. Om vidnerne sagde Seistrup på sin brovtende facon bl.a.: "Af dem havde adskillige intet set. Saaledes var det tilfældet med journalist *Fleuron* fra Socialdemokraten. Han skvat som en Ælling, da jeg løftede Øksen første gang." (p. 24).

²⁷ I Aage Schultz' "Erindringer fra Skafottet: En Samtale med Danmarks sidste Mestermænd", i *Pressens Magasin* nr. 10, 1916 forsvarede Seistrup atter sig selv, beklagede sig over de mangelfulde forhold og roste journalisterne, fordi det var dem, der skaffede plads til henrettelsen på Sølvbjergshøj. Desuden påstod han, at han dræbte Anders Sjællænder ved første hug, idet det gik igennem halshvirvlen, og han var stadig indigneret over, at herredsfoged Wraa efter henrettelsen for det første mente, at Seistrup havde hugget forkert, for det andet at han var beruset, og for det tredje at han ikke burde have betaling for henrettelsen. Seistrup afsluttede derfor med skadefryd: "Det endte da ogsaa med, at Sagen blev fuldstændig hævet. Birkedommeren tilføjede i øvrigt: - Man skulle tro, at ogsaa herredsfoged Wraa havde mistet Hovedet!" (p 26).

hug, at "der var kun faa Kvinder tilstede; en blev ført bort i Krampe, og flere Mænd besvimed, deriblandt Socialisten Fleron." Berlingske er den eneste af de her anvendte aviser, der (med en vis skadefryd?) noterer sig, at Socialdemokratens journalist Fleuron besvimed under henrettelsen.

Hvor Berlingske er meget sparsom i sine oplysninger og i særdeleshed i sine meninger, lægger Nationaltidende (morgen 23/11-1882) ikke fingrene imellem. Avisens artikel er en øjenvidneskildring skrevet i jeg-form og signeret "Fra en Tilstedeværende". Det fortællende jeg oplyser om de enkelte detaljer i henrettelsesforløbet og dementerer samtidig de fleste informationer, som Berlingske har givet. Det oplyses, at der før henrettelsen herskede ro og orden i Nakskov: "Selv paa Hotellet var der temmelig stille, og Gæsterne forstyrredes kun af Skarpretterens Selskab - nogle Personer, der havde foretaget Reisen herhen sammen med Hr. Seystrup i samme Tog som vi og overalt havde vakt en pinlig Opsigt ved støiende Optræden og stærk Nydelse af Drikkevarer paa de forskjellige Stationer." Der berettes om, at der den følgende dag på henrettelsesstedet lå sne "meget høit, og man ønskede at skovle, men da der kun var *en* Mand med en Skovl, maatte man laane Redskaber i det nærliggende Hus." Nationaltidende dementerer, at der var mange Mennesker tilstede, idet kun få vidste, hvor eksekutionen skulle finde sted, og derfor havde der kun samlet sig en "ikke meget talrig Mængde." Nationaltidende dementerer også, at præstens tale var kort. Fra Anders Sjællænders ankomst til Sølvbjerghøj og til hans henrettelse gik der over tyve minutter, hvor først herredsfoged Wraa oplæste dødsdommen, herefter blev Anders Sjællænder overgivet til præsten "der talte meget længe", ca. 6 minutter anslår fortælleren, inden præsten velsignede ham, og endelig efter Anders Sjællænder var blevet overgivet til skarpretteren og havde afført sig sit tøj, kaldte præsten ham tilbage "og fremsagde "Fadervor", hvis Fremsigelse var undladt den religiøse Akt." Selve halshugningen så jeg-fortælleren ikke: "selv troede jeg ikke at kunne udholde Synet og hørte kun Huggene", men refererer selve eksekutionen i henhold til "samstemmende Udtalelser af en Snes paalidelige Mænd, der vare Øienvidner." Ifølge disse mænd skete følgende: "Ved det første Hug saaredes Skulderen med et forfærdeligt Saar, og den nederste Bølle sprang. Legemet krympede sig, og de nærmeststaaende hørte fra Anders Nielsen en Jamren. Derpaa faldt det andet Hug, der traf Halsen, saa Blodet sprøitede vidt op paa Retterknægten, der veg tilbage. Øksen blev med nogen Møie løs fra Saaret og løftedes til det tredie Slag, der skilte Hovedet fra Kroppen." Jeg-fortælleren fortsætter med at oplyse, at "efter Handlingen varede det meget længe, inden man fandt eller fik hidbragt Kisten." Fortælleren afslutter med at sige, at "det er umuligt at betegne Stemningen uden som stærkt oprørt over de utilbørlige mangelfulde Anordninger og Skarpretterens Forhold."

Fordømmelsen af henrettelsen, som Nationaltidende udtrykker, bliver gengivet og optimeret i Socialdemokraten (23/11-1882). Avisen bringer under overskriften "En russisk Henrettelse i Danmark" en øjenvidneberetning signeret "F."²⁸, der oser af harme og samtidig tager sit udgangspunkt i, hvorvidt dødsstraffen bør afskaffes. Artiklen løber over to sider, og i den meget lange og politisk oprørte indledning hedder det bl.a.: "Anders Nielsen Sællænder har bødet med Livet for sin Udaad. Det, som Menneskene eller i alt Fald Avtoriteterne kalder "Retfærdighed" er sket Fyldest - ja, mere end Fyldest. Det er en skrigende Usandhed, om Nogen vilde kalde det Optrin, der foregik paa Sølvbjærghøj Onsdag Morgen den 22. November 1882 for en Henrettelse; thi (...) her var jeg Vidne til en Menneskeslagtning saa grusom, saa oprørende, at man næppe evner at skildre den." Og artiklen fortsætter. "jeg indser ikke desto mindre, at Pressen har en Pligt, en Mission, som bestaar i at give Publikum en streng sandfærdig Beretning af det Forefaldne, for at dette paa rette Tid og Sted kan udtale sig om, hvorvidt det ønsker at Foranstaltninger træffes, der i Fremtiden kan forebygge, at en Dødsdom eksekveres som Anders Sællænders." Socialdemokraten beretter nu, at der var under 2.000 tilskuere til henrettelsen, at de fleste var unge drenge, og at der kun var en eneste betjent til at holde orden. Herefter går journalisten videre til med harme og en vis sarkasme at beskrive henrettelsesstedet. Bl.a. skriver han: "Jeg havde rigtignok hørt Betjenten den

²⁸ Den omtalte Fleuron, der besvimed, inden første hug faldt.

foregaaende Aften fortælle, at han havde tænkt sig Retterstedet noget lavere end Tilskuerpladsen (en Idé, som han efter eget Sigende havde fra et Besøg i Tivoli, hvor et lignende Arrangement var truffet ved Pantomimeteatret)." Avisen beskriver nu Anders Sjællænders fremstilling på henrettelsesstedet og påpeger " at Loven aldeles ikke forlanger, at Dommen skal oplæses i sin fulde Længde, men kun Konklusionerne." Socialdemokraten har en anden opfattelse af, hvor lang tid præsten talte end både Berlingske og Nationaltidende. Der står. ""Efter at den Ulykkelige nu havde været udsat for aandelig Tortur i henved et Kvarter af den verdslige Magt, blev han af denne overgivet til Præsten, der ikke mente at kunne forrette sin Gerning i kortere Tid end 12 Minutter" Ligeledes hæfter avisen sig ved, at præsten i første omgang glemte at bede Fadervor. I beskrivelsen af selve henrettelsen skiftes der brat fra datid til nutid for at intensivere indtrykket: Efter det første hug er faldet, står der: "De nærmest staaende hørte en ynkelig Jamren fra det saarede Slagtoffer, og mange af Tilskuerne vendte Hovedet bort med Afsky. Øksen løftedes for *anden* Gang...atter et galt Hug, hovedet er halvt skilt fra Kroppen. Den Døende gør en Bevægelse med Legemet, Synet er rædselsfuldt, en Stønnen lyder gennem Mængden." Efter henrettelsen koncentrerer artiklen sig om de manglende forberedelser, og går derefter over til at kommentere, hvorfor det gik, som det gik: "Betræffende Skarpretteren og hans Medhjælper er det da bevislig, at de begge den foregaaende Dag havde nydt et meget stort Kvantum berusende Drikke (..) det er derfor rimelig Grund til at antage, at den grufulde Sønnerhugning af Delinkventen stod i direkte Aarsagsforhold til Skarpretterens, den kongelige Embedsmands, Beruselse forud", og desuden anklages herredsfoged Wraa for ikke at have sørget ordentligt for de nødvendige forberedelser, og den lange artikel afsluttes med en opsang og en opfordring til afskaffelse af dødsstraffen. Man ser således, at Socialdemokraten er bevidst om pressens magt, og ved ikke at tie henrettelsen ihjel vejrer avisen mulighed for, at folket vil stille krav om en lovændring.

Nationaltidende (aften 23/11-1882) kan berette, at der nu er rejst tvivl om, hvorvidt de skrig og den jamren, der hørtes af flere efter både første og andet hug, kom fra Anders Sjællænder eller fra folkemængden. Avisen fortæller, at "Distriktslægen og Præsten have udtalt, at Døden allerede var indtraadt efter det første Hug, da Øksen har ramt Halshvirvlen samtidig, eller maaske endog før den ramte Skulderen." Dette svarer ikke til Socialdemokratens beskrivelse af, at legemet havde gjort en bevægelse efter andet hug. Denne bevægelse kunne tyde på en spasme, da døden indtrådte, så skønt delinkventen muligvis døde efter andet hug, er det ikke usandsynligt, at han var levende efter det første, og at han derfor også kunne have jamret. Nationaltidende mener da også, at sagen bør undersøges nærmere. Berlingske (aften 23/11-1882) er derimod ikke meget for undersøgelser og begrundet det med, at "imidlertid foreligger der, saavidt os bekendt, hidtil ikke nogen autentisk Indberetning om Sagen" - og det på trods af de mange samstemmende øjenvidneberetninger - men avisen er godt klar over, at sagen vil rejse en diskussion om afskaffelse af offentlige henrettelser med håndøkse. Også Socialdemokraten (24/11-1882) omtaler debatten om dødsstraffen og oplyser, at der allerede er anmeldt en forespørgsel i Folketinget om forandring af straffelovens § 10, som bestemmer, at henrettelsen skal finde sted ved håndøkse. Endvidere trykker avisen en øjenvidneberetning, som Lolland-Falsters Folketidende (23/11-1882) har bragt, og hvori det bl.a. hedder, at "ca. 5 Minutter efter Henrettelsen kom en Politibetjent løbende tillige med et Par andre Mænd, under raabet: "Hvor er Kisten! Hvor Fanden er Kisten!" osv."

Socialdemokraten (25/11-1882) trykker et brev fra herredsfoged Wraa, hvori han forsvare sig mod de angreb, som han har været udsat for. Wraa skriver, at der udover den ene betjent var tilkaldt mandskab fra de tilgrænsende fem sogne, at der ikke var opstillet skafot, "Fordi Skarpretteren erklærede det uforment", at der var ro og orden på pladsen, da han ankom, og endelig at kisten var tilstede på retterstedet "men sat lidt afsides af Hensyn til den Dødsdømte". Socialdemokraten kommenterer ikke selv brevet, men bringer i stedet Lolland-Falsters Folketidendes (24/11-1882) svar, der gendriver herredsfogedens forsvar punkt for punkt.

I Nationaltidendes tillæg (morgen 29/11-1882) bringes en trespaltet artikel om henrettelser, hvori man opfordrer til at afskaffe offentlig henrettelse med håndøkse og erstatte den med henrettelse med faldøkse (guillotine) bag fængslets mure. Nationaltidende ønsker således kun henrettelsesmetoden ændret og går fortsat ind for dødsstraf. Det gør Socialdemokraten (30/11-1882) ikke. Her refererer man Socialdemokratisk Forbunds møde om dødsstraf, hvor det bl.a. er blevet debatteret, hvorvidt det er samfundet selv, der skaber forbrydere.

Socialdemokraten (3/12-1882) oplyser, at "Justitsministeren Hr. Nellemann, har endelig opmandet sig til at gøre Noget i Anledning af den skandaløse Henrettelse paa Sølvbjærg - han har beordret Skarpretter Seistrups Forhold ved denne Lejlighed gjort til Genstand for Undersøgelse." Socialdemokraten er dog utilfreds med, at hverken amtmand eller herredsfoged skal stilles foran en undersøgelsesdommer og mener, at Seistrup bliver gjort til syndebug: "Han er dog ikke den eneste Skyldige, og han er maaske ikke en Gang den mest Skyldige". Dette står i skarp kontrast til Socialdemokratens tidligere udtalelse om, at lemlæstelsen af Anders Sjællænder stod i direkte årsagsforhold til skarpretterens beruselse, og grunden til at Socialdemokraten nu tager Seistrup i forsvar er politisk. Avisen afslutter nemlig sin artikel med at skrive: "de Store faar lov til at løbe, medens man hænger de Smaa."

Nu hvor Socialdemokraten er blevet fine venner med Seistrup, tager avisen ligefrem ud for at besøge ham og lave et interview. Interviewet i Socialdemokraten (6/12-1882) omhandler de påbegyndte forhør, der foregik i Tinghuset for Søndre Birk. Seistrup har her påstået, at han ikke havde drukket i overmål dagen før henrettelsen, og desuden mener han "at være uden Skyld, idet han til sit Forsvar fremfører den totale Mangel paa Foranstaltninger til Eksekutionen." Bl.a. nævnes at Seistrup har sendt breve den 10. november til amtmanden og herredsfogeden, hvori han forlanger, at der til henrettelsen skaffes en plads på fire kvadratmeter plan jord, hvilket ikke blev imødekommet. Desuden anfører Seistrup, at det ujævne, glatte snelag gjorde ham usikker på benene, og at præstens afbrydelse i forbindelse med det glemte Fadervor havde gjort ham nervøs. Socialdemokraten godtager Seistrups forklaringer, idet avisen nu ikke længere anser Seistrup for at være den skyldige, men derimod amtmanden og herredsfogeden. Efter dette interview bliver pressen tavs om sagen.

Avisartiklerne om Anders Sjællænders henrettelse består for en stor dels vedkommende af øjenvidneberetninger, hvor man udtrykker sine følelser og observationer i personlige vendinger og ikke synes, at det er nødvendigt at tvivle på sin egen evne til at vurdere, hvad der er sket, fordi man selv har været tilstede. Dette udnyttes politisk af aviserne, især af Socialdemokraten, der på trods af, at deres journalist besvimele før henrettelsen, beretter om henrettelsens grusomhed som springbræt for en diskussion om dødsstraffens afskaffelse. Som modpol bringer Berlingske ikke en eneste gang en øjenvidneberetning om henrettelsen, idet man er tilfreds med dødsstraffen. Ved at rejse spørgsmålet om dødsstraffens afskaffelse, viser Socialdemokraten, at den som medie er sig sin egen magt bevidst i forsøget på at skabe en opinion mod det eksisterende strafferetssystem, hvorimod de to andre aviser ikke diskuterer dødsstraffen, da de begge er for den. Dog synes de borgerlige aviser sympatisk stemte for en ændring, så fremtidige dødsdomme bliver eksekveret med faldøkse og uden tilskuere.

At sagen i aviserne kom til ligeså meget at handle om dødsstraf som om selve henrettelsen afspejledes også i nyhedsviserne. Som aviserne delte skillingsviseproducenterne sig i to lejre i spørgsmålet om dødsstraf, hvor nogle var imod, andre for, men deres standpunkter fulgte ikke altid den politiske linie, som de enkelte producenter normalt antog.

Om Anders Sjøllænders henrettelse er der fundet ti viser, hvoraf fem er produceret af Strandberg, to af Rud. Foltmar, to af H.C. Andersen²⁹ og en enkelt er udgået fra Silkeborg Bogtrykkeri. Viserne er generelt episke, og de er alle skrevet på melodier til lyriske og folkelige viser, hvoraf især "Nattens dæmrende tåger" og "Peter Schütt i barndomsalder" er gennemgående. Af de ti viser er tre af dem skrevet, før henrettelsen fandt sted, hvorfor jeg ikke her vil gå i dybden med dem.

Strandbergs første vise *Anders Sjøllænders Henrettelse* (PV) er skrevet før den 22. november, ja måske endda på selve denne dag, men helt bestemt før nyheden om henrettelsens grusomhed nåede Strandberg. Man kan med denne vise sige, at Strandberg har dummet sig gevaldigt, for i visen lader han, som om henrettelsen allerede har fundet sted - hvilket kunne tyde på, at han ville være først ude med nyheden, og derfor skrev visen, før henrettelsen var udført - og på den måde kommer han til at skildre et henrettelsesforløb, der bestemt ikke matcher med virkeligheden. Visen har en moraliserende indlednings- og afslutningsstrofe, og herimellem findes seks strofer, der beskriver dels Anders Sjøllænders gru og tanker omkring den forestående henrettelse, dels den "virkelige" henrettelses forløb. Problemet er blot, at det, som Strandberg skildrer som virkelighed, ikke virkeligt fandt sted. F.eks. hedder det således i strofe syv:

Snart er dog Hugget givet,
Bort bærer man hans Lig,

Som de tilstedeværende ved henrettelse bevidnede, blev hugget bestemt ikke givet særlig snart, og selv det at bære liget bort var besværligt på grund af den manglende kiste. I den medfølgende beretning lader Strandberg da heller ikke, som om henrettelsen har fundet sted, men beskriver blot sagligt og korrekt Anders Sjøllænders forbrydelse og datoen for henrettelsen.

Strandbergs anden vise *Anders Sjøllænders Henrettelse, Onsdag Morgen d. 22. November* (DFS) er ligesom den foregående skrevet før henrettelsen fandt sted, men den medfølgende beretning er skrevet efter. Det virker temmelig forvirrende, idet visen giver nogle ukorrekte oplysninger, og idet de grusomheder, der beskrives i beretningen ikke nævnes i visen, snarere tværtimod. Visen har en episk optaktsstrofe efterfulgt af fem strofer om henrettelsen og en moralsk afslutningsstrofe. I de fem strofer om henrettelsen nævnes skarpretterens fejlhug ikke. Tværtimod står der i strofe fire:

Et Nu - hvor Øxen dog blinked fæl,
Bort foer den brødebetynge Sjøel.

Videre i strofe seks hedder det:

Bort bæres han - de med Kisten ile.

Skønt Strandberg ikke har taget sig tid til at rette den formodentligt i forvejen skrevne vise, så den passer med de faktuelle begivenheder, er beretningen korrekt. Strandberg nævner først Anders Sjøllænders forudgående tid i fængslet, hvor han - da dødsdommen var en realitet - blev religiøs, og herefter følger en beretning om selve henrettelsen, der er en direkte afskrift efter Nationaltidende (morgen 23/11-1882). Strandberg slutter med en formodning om afskaffelsen af dødsstraffen: "Mon ikke Tiden skulde være til at forskaane Verden for disse væmmelige og barbariske Optrin?"

Strandbergs sidste vise, *Skarpretteren og hans Forhold under Anders Sjøllænders Henrettelse* (SDUB)³⁰, er en underlig blanding af forsvar for og angreb på Seistrup. I de første fire strofer forsvares skarpretteren, f.eks. lyder strofe tre således:

²⁹ Denne H.C. Andersen er vel at mærke ikke er identisk med eventyrdigteren, der døde i 1875.

³⁰ Kopi af trykket findes som bilag Id.

Men at slaa ned paa Den, man ikke kjender,
Selv om han er en Morder nok saa fræk,
Det er slet ikke let, mine Venner,
Tænk, om I ikke selv da følte Skræk.

De følgende tre strofer angriber Seistrup, især strofe fem, hvor der står:

Og er man ikke stærk og fast i Tanken,
Skal man ej tage sig sligt Embed paa,
Det gjælder ikke nogen Hjertebanken,
Og med en Rus man Sligt ej kan bestaa.

Ottende strofe forsvarer atter Seistrup, idet Strandberg mener, at han er mindre skyldig, end man skulle tro, og den niende strofe, afslutningsstrofen, er en opfordring til afskaffelse af dødsstraffen. Den medfølgende beretning afspejler visens indhold, idet den omhandler de undersøgelser, der er sat i gang i forbindelse med sagen. Her står om Seistrup, at "han er foreløbig suspenderet, og han har for Retten vedgaaet, at hans Opførsel Dagen forud var foranlediget ved Nydelsen af stærke Drikke." Dog nævnes til hans forsvar "de daarlige Foranstaltninger, der vare trufne til Exekutionen og den frosne Jord, hvorpaa han gled." Endelig skriver Strandberg, at "Et tør antages for afgjort, og det er, at der vel bliver en Forandring i den nuværende forældede og barbariske Henrettelsesemetode, og at man ikke kommer til at opleve lignende Skandaler." Desuden dementerer Strandberg et rygte om, at Seistrup skulle have begået selvmord.

Også Foltmar begår i sin første vise, *Morderen Anders Sjællænders Henrettelse* (DFS), den fadæse at skrive sangen, før henrettelsen har fundet sted. Desuden medtager han andre misvisende oplysninger udelukkende for at gøre Anders Sjællænder værre, end han var. Visen er opbygget af fire episke strofer, der omhandler henrettelsen, og femte og sidste strofe er moralsk og filosoferende over livet og døden. I første og anden strofe står der bl.a.:

Døden han gik imøde,
Frækt, forstokket og stiv.

Præstens formanende Tale
Brød han sig lidet om.

Dette passer faktisk ikke, for Anders Sjællænder var jo netop inden sin henrettelse blevet dybt religiøs og angrede sin forbrydelse. Desuden hedder det i strofe tre:

Retteren stod paa Høien,
Gjorde hvad Pligten bød,
Fæsted ham taus til Bøien,
Og snart var Anders død.

Når Foltmar kan skrive, at Seistrup gjorde sin pligt, og at Anders Sjællænder døde hurtigt, er det tydeligt, at visen er produceret, før henrettelsen fandt sted. Beretningen er dog skrevet efter. Her gennemgår Foltmar minutiøst enhver detalje i forløbet, og ender med om Seistrup at sige, at "Øienvidner paastaa, at han var i en alt andet end tilregnelig Tilstand og han bliver sikkert

afskediget. Det var ønskeligt om denne Henrettelsesmaade kunde blive afløst af en mere praktisk, som ikke udsætter den Dødsdømte for Mishandling." Heraf kan man se, at Foltmar ikke som Strandberg går ind for afskaffelse af dødsstraf, men blot en ændring af henrettelsesmetoden.

Foltmars anden vise, *Skarpretterens Bekjendelser* (SDUB), er en episk vise på seks strofer, der forsvarer Anders Sjællænder og angriber Seistrup. Strofe to lyder som følger:

Han som skal øve
Retfærdig Handling,
Han som skal slutte
Misdæderens Liv;
Misbrugte skændigt
Kaldet som Bøddel,
Tre Gange huggede
Før han fik Død.

Foltmars harme over Seistrup er tydelig og det er hans forsvar af Anders Sjællænder også i strofe fem:

Hvorfor skal Staklens
Smerter forøges,
Naar han forlader
Kvalfulde Liv?
Er det ei Sone
Nok for hin Brøde
Offrer det Eneste,
Hengi'er sit Liv.

Anders Sjællænder, som Foltmar i den foregående vise havde så travlt med at beskrive som et udyr, er nu pludselig blevet en stakkel, der bør forsvares. Den medfølgende beretning er stort set identisk med Strandbergs til visen *Skarpreteren og hans Forhold under Anders Sjællænders Henrettelse* (SDUB), men dog er Foltmar Seistrup langt mindre venligt stemt, end Strandberg var det. I Foltmars beretning hedder det således bl.a., at man må "høilig beklage, at han netop var udseet til denne Bestilling." Endvidere nævner Foltmar en interessant detalje. Der står, at da Seistrup "kom til Henrettelsesstedet havde han ventet at se et Skafot opreist, men blev ikke lidet forundret, da han fik at vide, at Henrettelsen skulde foregaa paa den flade Jord." Dette har ikke grund i virkeligheden, da det jo var Seistrup selv, der mente, at et skafot ikke var nødvendigt, idet han havde antaget, at Sølvbjerghøj var en høj, og derfor tolv dage forud for henrettelsen skriftligt havde bedt om blot at få ryddet til blokken.

H.C. Andersens første visetryk, *Rovmorderen Anders Sællænder* (DFS), adskiller sig fra de andre ved, at visen udelukkende handler om Anders Sjællænders baggrund og forbrydelse, hvorimod beretningen udelukkende handler om selve henrettelsen. Visen er en "klassisk" nyhedsvise med en moralsk indledningsstrofe efterfulgt af to strofer om Anders Sjællænders barndom og opvækst, fem strofer om selve forbrydelsen, en strofe om morderen i fængsel og endelig en moralsk afslutningsstrofe. Den medfølgende beretning om henrettelsen lægger ikke speciel vægt på det grufulde oprin, men taler blot om handlingen som en almindelig eksekution. Naturligvis nævnes de tre hug, men kun i en meget neddæmpet form, da en del af beretningen er en direkte afskrift af Berlingske (aften 22/11-1882) inklusive omtale af socialisten Fleurons besvimelse.

H. C. Andersens anden vise, *Skarpretteren* (SDUB), er langt fra klassisk som den første. Visen er stærkt ironisk og fordømmende og har en ret rodet opbygning bestående af en handlingsmættet indledningsstrofe om selve henrettelsen efterfulgt af tre værdiladede strofer, der beskriver Seistrup i nedgørende vendinger. Bl.a. hedder det i strofe to og tre:

Sejstrup før har været Slagter,
Derfor er han grum og haard,
Man kan se det paa hans Fagter,
Naar at han med Øxen slaaer
Blot han træffer er han glad,
Ligemeget hvor og hvad.

Men han er sku dog en Kryster,
Som ved Brænd'vin maa ha'e Mod
Og som bæver svært og ryster
Blot ved Tanken om lidt Blod,
Derfor drak han Brændevin,
Som om Alt var Sjøv og Grin.

Disse strofer efterfølges af to, der er helt ude i fiktionen og handler om, hvad Seistrup formodentlig har foretaget sig aftenen før henrettelsen. Herefter kommer en enkelt strofe om den "stakkels Anders", der er blevet så grusomt martret, og endelig afsluttes visen med to strofer, i hvilke Andersen ønsker indførelse af guillotine samt Seistrups afskedigelse. I den medfølgende beretning dementeres det, at Seistrup skulle være kommet til at slå sig selv ihjel ved afprøvelse af "en Maskine, "Goulotine", til Henretning", og det nævnes også, at Seistrup havde forventet et skafot på henrettelsespladsen. Endelig skriver Andersen afslutningsvis, at "dersom denne ulykkelige Henrettelse vilde foranledige, at der ingen Henrettelser mere fandt Sted, saa vilde den dog have bevirket et Gode." Dette er ganske interessant, idet visen jo netop går ind for fortsat dødsstraf, dog med andre henrettelsesmetoder.

Den sidste vise, *Anders Sjællænders rædselsfulde Henrettelse* (DFS), fra Silkeborg Bogtrykkeri er interessant derved, at den i såvel overskrift som den korte beretning slår det grufulde i henrettelsen stort op, men når man læser visen, handler kun én af de elleve strofer om selve henrettelsen. De øvrige er henholdsvis otte episke strofer om Anders Sjællænders forbrydelse og to afsluttende moralske strofer, der opfordrer forældre til at opdrage deres børn ordentlig og desuden bede til Gud om at vejlede os på denne "syndige Jord". Hverken vise eller beretning tager stilling til spørgsmålet om dødsstraf.

Ser man på, hvorledes nyhedsviserne anvender det kildemateriale, som de har i aviserne, vil man se, at Strandberg lægger sig op ad Nationaltidendes holdning hvad angår Seistrup. Ligesom Nationaltidende går Strandberg ikke ind på, hvorvidt Seistrup var skyldig eller ej, men til gengæld går Strandberg ligesom Socialdemokraten ind for afskaffelsen af dødsstraf. Det er han blandt viseproducenterne ene om, idet både Foltmar og H. C. Andersen ligesom de borgerlige aviser ønsker dødsstraffen bevaret, dog under andre omstændigheder. Til gengæld er både Foltmar og H.C. Andersen stærke modstandere af, at Seistrup bevarer sit embede, så på dette punkt har de samme holdning som Socialdemokraten. Viseproducenterne indtager derfor holdninger, der går på tværs af aviserne politiske standpunkter.

Viserne er desuden mere både upålidelige og personlige i deres omtale af sagen end aviserne. Om de viser, der blev skrevet før henrettelsen, kan man generelt sige, at de er ren fiktion, idet de

beskriver dels morderens tanker inden henrettelsen, dels et henrettelsesforløb, der ikke fandt sted. Yderligere skifter viserne alle som en standpunkt efter henrettelsen og forsvarer nu den morder, de tidligere har fordømt, for i stedet at fordømme bødlen.

Hvad beretningerne angår, må disse siges at være mere pålidelige en avisomtalerne. Ganske vist medtager flere af beretninger historien om, at Seistrup ventede at få et skafot stillet til rådighed, og der kommer med egne meninger om især Seistrup, men til gengæld gengiver de oftest selve henrettelsesforløbet mere nøgternt end aviserne og dementerer fejlplysninger i viser og foregående tryk. På denne måde bliver beretningerne til en mere troværdig nyhedskilde end aviserne, skønt skillingstrykkene som helhed virker mere utroværdige end pressen, idet indhold i viser og beretninger i flere tilfælde ikke stemmer overens.

4.5 Den nøgne mand i Aagade

Sagen om den nøgne mand i Aagade kan i hvert fald i forhold til dokumentation minde lidt om den foregående sag. I forbindelse med Aagade-sagen var der nemlig heller ingen anholdte, ja faktisk kom den ikke for nogen som helst form for retsinstans, hvorfor der ikke findes retsprotokoller om sagen. Dette gør det yderst svært at gengive begivenhedsforløbet korrekt. Når jeg alligevel har medtaget sagen, skyldes det, at jeg gerne vil vise, at en sag, der hverken kom for retten eller blev genstand for megen avisomtale, alligevel afstedkom ligeså mange skillingstryk som store retssager med ekstrem mediebevågenhed.

Til brug for gengivelse af begivenhedsforløbet har jeg anvendt den metode, der går ud fra, at hvis de samme detaljer er nævnt mindst to forskellige steder, så må disse detaljer være korrekte. Metoden virker ikke synderligt videnskabelig, især ikke når man taler om nyhedsviser, der ofte udelukkende er bygget på avisomtaler, men ikke desto mindre er den både anvendt og anerkendt af bl.a. Anne B. Cohen i bogen *Poor Pearl, Poor Girl!* om amerikanske mordviser, hvor forfatteren ikke har ulejlighet sig med at finde de gamle retsprotokoller frem, men udelukkende bestemmer visernes sandhedsværdi ud fra det kriterium, at hvis begivenhedsforløbets detaljer i viserne også er nævnt i aviserne, så er de sande. I tilfældet med den nøgne mand i Aagade har jeg heller ikke betænkeligheder ved at anvende denne metode, da formålet her ikke så meget er at udskille den ultimative sandhed som at se på, hvor forskelligt aviser og nyhedsviser vægter en begivenhed.

Sagen om den nøgne mand i Aagade begyndte den 22. oktober 1883, hvor en typograf boende i Aagade på Nørrebro i København (det daværende rabarberkvarter) henvendte sig til politiet. Hans hustru var netop død, og nu ville han have fjernet sin 25 årige søn, der i de seneste seks år havde opholdt sig på loftet uden at blive vasket og uden at se dagens lys. Sønnen havde af og til fået mad af sin mor, men havde ellers ikke haft kontakt med omverdenen.

Da politiet kom for at afhente den unge mand, mødte der dem et åndssløvt, næsten dyrisk væsen liggende på en tangmadras i en kasse kun iført et klæde, der dækkede skuldrene, og som smuldrede ved berøring. Manden var sort af snavs og dækket med utøj, hans hår var en alen langt, og negle på hænder og fødder var tre tommer og snoede sig henholdsvis ind i huden på hænderne og op i spiraler fra fødderne. Desuden havde han mistet talens brug og kunne kun komme med uarticulerede lyde. Under stor modstand - især fordi han ikke kunne tåle dagslys - blev han ført til kommunehospitalet, hvor han blev vasket og klippet og siden overført til Sct. Hans hospital til behandling.

Til politiet fortalte typografen, der beskrives som en stræbsom og retskaffen mand, at sønnen indtil for seks år siden havde været helt normal. Han havde været kontorelev på en fabrik på Ørstedesvej og siden i en forretning på Købmagergade. Da han blev nitten år, begyndte hans åndssløvhed at vise

sig, og den mentes at være arvelig, da hans mormor havde lidt af det samme, og ligeledes blev hans nu afdøde mor betragtet som værende åndssvag og menneskesky. Sønnen havde fået lov til at synke ind i sin åndssløvhed, fordi moderen fjøede ham i et og alt, og fordi faderen ikke turde få ham fjernet fra hjemmet, da han var overbevist om, at dette ville forårsage moderens død. Derfor henvendte han sig først til politiet efter hendes naturlige bortgang. Der blev ikke rejst tiltale for vanrøgt, idet man ikke kunne indhente de nødvendige oplysninger på grund af moderens død.

Ligesom det ikke har været muligt at finde retslige dokumenter om sagen, har det også været svært at finde avisomtaler. Kun én af de her anvendte aviser har opsnappet sagen, og det er - man fristes til at sige naturligtvis - Socialdemokraten.

Socialdemokraten (28/10-1883) beretter for denne avis ualmindeligt nøgternt om sagen, eneste undtagelse er faktisk overskriften, der lyder: "En dansk Kasper Hauser". Umiddelbart er sammenligningen med Kaspar Hauser indlysende, men tænker man blot lidt over det, er den også forkert, idet Kaspar Hausers situation var den fuldstændigt modsatte af Aagade-mandens. Hvor Kaspar Hauser havde været indespærret indtil sit sekstende år og først derefter fik en mulighed for at komme ud i samfundet, havde manden i Aagade levet et normalt liv, indtil han blev nitten og havde derefter tilbragt sit liv afsondret på et loftsværelse. Desuden var Aagade-mandens indespærring frivillig og grundet en psykisk brist, hvorimod Kaspar Hauser havde været holdt indespærret, ifølge rygterne fordi han stod i vejen for den mulige arvefølge i Baden. Socialdemokraternes overskrift må derfor siges at være konstrueret udelukkende for at pirre læsernes nysgerrighed.

Skillingstrykkene spiller også på publikums nysgerrighed. Der er fundet to tryk, et Strandberg- og et Foltmartryk, og begge er generelt episke med handlingsbeskrivende strofer. Trykkene er meget selvmodsigende, især Strandbergtrykket *Manden i Pakkassen i Aagade paa Nørrebro* (SDUB)³¹. Her står der i underoverskriften, at man har fundet en ung, næsten nøgen mand "som Ingen kan give Oplysning om", hvorefter man i beretningen giver alle tænkelige oplysninger om manden, både hans familieforhold, hans barndom og hele begivenhedsforløbet. I selve visen, der er signeret "Ludvig Frederiksen", lader man ligesom i underoverskriften, som om man intet ved om manden. Indledningsstrofen lægger på det nærmeste op til en spøgelseshistorie, idet det hedder sig:

I Nattens stille lød Skrig og Klage
Og Ekko kastede højt tilbage
De vilde Hyl, som i Huset lød,
Hvor Konen nylig saa brat var død.

Herefter beskrives den rædsel, som naboerne følte ved disse skrig, og man går nu over til at beskrive den unge mand som et frådende vilddyr, der aldrig har haft kontakt med omverdenen. Også visens afslutningsstrofe hævder, at man intet ved om manden. Her står:

Nu faar han Føde, nu faar han Pleje;
Forunderlige er Herrens Veje;
En Gang vel Lys man i Sagen faaer,
Naar til sin Helbred han atter naaer.

³¹ Kopi af trykket findes som bilag Ie.

Visen ønsker at formidle et indtryk af gru, af mystik, men også medlidenhed spilles der på. Desuden er visen skrevet på melodien "Amanda sad med en Krans i Haaret", hvilket er med til at give den en lyrisk, lidt sørgelig vinkling.

Foltmars vinkling er helt anderledes i visen *Den nøgne Mand i Aagade* (SDUB). Det ses allerede i melodivalget, der er "Den lille Ole med Paraplyen". At skrive om vanrøgt på en melodi til en vuggevise kan kun betyde én ting: ironi. Hele Foltmarvisen er stærkt ironisk, men ikke som man måske skulle tro. Den ironiserer nemlig ikke over de skrækkelige forhold, som Aagade-manden levede under, tværtimod, dens ironi ligger i at latterliggøre manden, fordi det var hans egen "skyld", at han levede under disse vilkår. Visen beskriver ham som doven og æreløs, men bøder dog lidt på det ved også at kalde ham en stakkel. Hele handlingsforløbet beskrives humoristisk, bl.a. står der, at han var så beskidt, at man troede, at han havde malet sig sort, og man slutter af med følgende strofe:

Og Fyren han kan ei heller tale,
Han mangler bare en Smule Hale,
Saa var han fuldstændig som et Dyr,
Det lyder næsten som Eventyr.

Visen må siges at være skrevet uden megen skelen til de reelle forhold, men udelukkende på baggrund af Foltmars holdning, ikke mindst på grund af den meget ironiske indfaldsvinkel. Til gengæld fortæller Foltmar uden værdiladede kommentarer i beretningen om den unge mands baggrund, årsagen til hans nuværende tilstand og hans videre behandling. Den før så humoristiske, personlige vinkling er her helt forsvundet, og på den måde kommer vise og beretning til at stå i modsætning til hinanden.

Det kan være svært at vurdere, hvordan skillingstrykkene fungerer som nyhedsformidlere i forhold til aviserne i denne sag. Man kan hævde, at de er bedre formidlere, fordi de omtaler begivenheden i større omfang og videre detaljer end aviserne, men hvis begivenheden er usand, fremstår visetrykkene som dårligere formidlere. Under alle omstændigheder kan man se, at viseproducenterne har fundet sagen betydeligt mere interessant end aviserne, og dens elementer så som uhygge, gru og vildmænd er da også som skabt for en skillingsvise.

Uden retsprotokoller og megen avisomtale kan det dog være svært at vurdere, dels om begivenheden i det hele taget er sand, dels - hvis den er sand - hvor stor opmærksomhed den fik i sin samtid. Begivenheden kan muligvis være en "and", en opdigtet historie, og det er der ting, der taler både for og imod. Først og fremmest kan det være svært at bevise, at begivenheden virkelig fandt sted, idet der ikke findes officielle dokumenter omkring sagen, men selvom man i dag ikke kan efterforske den, kan den jo godt være sand. Desuden nævner højrepressen den ikke, hvilket også kan indikere, at historien er opdigtet, men omvendt ville disse aviser næppe have omtalt den, selvom den var sand, da et emne som vanrøgt af en voksen mand i rabarberkvarteret næppe havde højrepressens interesse. Et andet punkt er, at hverken Aagade-manden eller hans far nævnes ved navn. I skillingstryk er det dog almindeligt, at man kun omtaler de involverede i en sag med deres initialer, og faderen omtales i trykkenes beretninger da også som typograf T. At Socialdemokraten ikke nævner navne kan skyldes, at man ikke har kunnet få dem oplyst af politiet - der var jo ikke tale om en forbrydelse - eller at man ikke ville ødelægge Kaspar Hauser-illusionen ved at udlevere navnene på folk, som venner og naboer ville genkende. Endelig - hvis man skal tro Københavns vejviser fra 1883 - boede der ikke en typograf i Aagade, hverken i dette eller de omgivende år. Der boede dog adskillige xylografer og trykkere, så måske er det én af dem, det drejer sig om. Alle argumenter for, at historien kan være opdigtet, kan således med en vis rimelighed tilbagevises.

Hvad angår den opmærksomhed, som befolkningen gav sagen, synes dette at være noget lettere at dokumentere. Skønt højrepressen ikke nævner den, taler noget nemlig for, at den - i hvert fald for en periode - har været ét af de helt store samtaleemner i København. I hvert fald nævner både Foltmartrykket og Socialdemokraten, at den har givet anledning til megen omtale i byen. Dette kan også ses af, at det har været muligt at finde to visere om den, samme antal som der blev skrevet om f.eks. skoleskibet Georg Stages forlis, hvilket i sin samtid var en mediebegivenhed. Umiddelbart vil jeg derfor tro, at historien er sand, og dermed fremstår skillingstrykkene på trods af deres selvmodsigende indhold som en bedre nyhedskilde end pressen.

4.6 Hr. Madsens usædelige kærlighed til mindreårige børn

Sagen om hr. Madsen var en sprængfarlig politisk sag, idet der her blev afsløret sædelighedsforbrydelser udøvet af ellers så brave højremænd. Den administrerende direktør for Kjøbenhavns Telefon-Selskab, overkrigskommisær Christian Ludvig Madsen, født den 17. oktober 1827, blev den 3. januar 1890 anholdt for en sædelighedsforbrydelse af meget graverende natur. I retsprotokollerne kan man læse, at Madsen i september 1883 gjort bekendtskab med den 13-årige pige Mathilde Thomasine Schultz, født 6. juli 1870, i toget fra Charlottenlund, hvor hun boede, til København, hvor hun gik i skole. I toget havde Madsen talt uanstændigt til hende og overtalt hende til et møde på Kongens Nytorv en uge senere. De mødtes, spiste kager i Brønnums Kafé, hvorefter Madsen tog Mathilde med til en lejlighed, der tilhørte en fru Helga Louise Hansen. Her havde de legemlig omgang, men dog ikke fuldbyrdet samleje. Ved juletid samme år mødtes Madsen og Mathilde tilfældigt, og da det regnede, tilbød han at køre hende hjem. I drosken opfordrede han hende til at beføle hans penis, hvilket hun gjorde, og han rørte selv ved hendes kønsdele. De aftalte at mødes nogle dage senere i Helga Hansens lejlighed, hvor de havde fuldbyrdet samleje. Først i 1887 traf de igen hinanden, men denne gang truede Mathilde med at anmelde Madsen til politiet, hvis ikke han gav hende penge. Hun vedblev med at opsøge ham, og Madsen betalte flere gange og gav hende til sidst kr. 200 mod, at hun lod ham være i fred. Da Mathilde havde brugt pengene, begyndte hun dog atter at opsøge ham, og i februar 1888 aftalte de, at han skulle betale hende kr. 40 om måneden. I september 1889 forlangte Mathilde dog, at dette beløb skulle sættes op til kr. 100, og at hun endvidere skulle have kr. 1.000 som et engangsbeløb. Det nægtede Madsen og gik til politiet. Mathilde blev arresteret, og politiinspektør Korn fratog hende nogle breve, som Madsen havde skrevet til hende, hvorefter hun atter blev løsladt. Den 9. december 1889 opsøgte Mathilde atter Madsen og forlangte kr. 2.000. To dage efter blev hun igen anholdt. Denne gang opgav hun navne på andre unge piger, der ligeledes havde været udsat for Madsens usædelighed, så nu var politiet nødt til at arrestere ham. Madsen frafaldt dog krav om erstatning for de efterhånden mange penge, i alt kr. 18.000, som Mathilde havde fået, hvorfor hun blev løsladt efter forhørene i slutningen af juni 1890 mod, at hun under politiopsyn logerede hos sin mor.

Mathildes mor, Margrethe Schultz, havde ikke haft nogen mistanke om forholdet, før Mathilde som knap 18 årig blev ansat i en forretning. Moderen syntes, at Mathilde havde for mange penge mellem hænder i forhold til sin løn og var derfor bange for, at datteren stjal fra kassen. Mathilde fortalte hende nu sandheden, og det lykkedes således for moderen at gribe Mathilde og Madsen sammen i Frederiksberg Have. Dette medførte en del stridigheder mellem Madsen og fru Schultz, men de afsluttedes ved, at Madsen betalte en slags "erstatning" for at have forført Mathilde. Mathilde fortsatte i øvrigt sit udsvævende liv efter løsladelsen, bl.a. blev hun ved en enkelt lejlighed væk om natten, hvilket blev indberettet til politiet af fru Schultz.

Den 29. august 1890 begik Mathilde selvmord. Hun havde dagen forinden pantsat sine smykker og nogle klædningsstykker og for pengene indkøbt en seksløbet revolver med patroner i

Fredriksberggade. Med denne opsøgte hun en veninde omtalt som Frk. J. og efter at have talt med hende indtil klokken fire den følgende morgen, skød hun sig i venindens hjem og i dennes påsyn.

Madsens arrestation afstedkom flere andre anholdelser. Helga Hansen, der havde lagt lejlighed til Madsens og Mathildes eskapader, blev arresteret, og hun kunne fortælle, at Madsen i alt fem gange mod betaling havde benyttet hendes hjem til kønslig omgang med mindreårige piger; to gange med Mathilde, to gange med Alexandra Henriksen og en gang med to andre piger, hvoraf han havde haft samleje med den yngste.

Alexandra Henriksen var datter af forhenværende købmand David Henriksen, født 4. december 1838, og Sira Christine Vilhelmine Henriksen, født 13. maj 1838. Sira Henriksen drev hvad der må kaldes et børnebordel i Reverdilsgade 7. Ægteparret havde fået elleve børn, hvoraf otte, der alle var døtre, havde overlevet. Deres datter Elvira var 15 år gammel, da hun begyndte at gå ud med Madsen, og ægteparret Henriksen vidste dette. Dog opfordrede de hende ikke direkte til utugt. Den anden datter, Alexandra, blev forført af Madsen ligeledes som 15 årig og ligeledes med forældrenes viden og mod betaling, og hun forlod kort efter hjemmet og blev løsagtig. En tredje datter, Rosa, blev mod betaling misbrugt af Madsen og andre mænd fra sit fjortende år. Herefter flyttede David Henriksen væk fra familien og bosatte sig i Ordrup, men han var medvidende om, hvad der foregik i Reverdilsgade, da han ofte besøgte familien. Madsen fik nu mod betaling også lov til have samleje med de tre yngre døtre, Veronika, Melanie (der var døv) og Minka allerede fra de var 12-14 år. Dette skete sædvanligvis i Sira Henriksens hjem og med hendes medvirken, og familien levede til dels af de penge, der kom ind på denne måde. Ægteparret Henriksen blev arresteret den 9. januar 1880.

Den 13. januar 1890 blev også grosserer Hans Andreas Christian Jensen, født 18. juli 1843, fra firmaet Jørgen Jensen anholdt. Hans forbindelse med familien Henriksen startede i 1877, hvor han traf Veronika og hendes moder, der mod betaling gav ham lov til at have samleje med datteren. Senere havde han ligeledes samleje med Melanie og optrådte uterligt overfor Minka. De Henriksenske døtre vægrede sig alle ved at blive seksuelt misbrugt, indtil moderen forlangte det af dem, så opgav de al modstand. Endvidere havde apoteker Madsen, direktør Holm og vejmester Thomsen bedrevet utugt med Henriksens døtre, men disse sager blev sluttet med politidirektørens samtykke.

Medens Madsen sad fængslet, skrev han den 18. august 1890 et otte sider langt skrift til brug i retten. Han forstod slet ikke dette påstyr, for "behøver jeg at sige, at mig bevidst har jeg aldrig tilføjet noget Menneske noget Ondt." Han mente selv, at det var ham, der var blevet gjort uret, for "det er mig fuldstændig klart at M[athilde] S[chultz] lige fra Begyndelsen har været paa det Rene med at exploitere min utilgivelige, godtroende Letsindighed."

Dommen faldt den 21. oktober 1890. Madsen blev ved kriminal- og politiretten i København idømt tre års forbedringshusarbejde, Hans Jensen fik blot seks gange fem dages vand og brød, hvorimod Sira Henriksen fik seks års forbedringshusarbejde og hendes mand tre års ditto. Ruffersken Helga Hansen fik to gange fem dages vand og brød. Mathilde, der ligeledes havde stået til to gange fem dages vand og brød, kunne af indlysende årsager ikke modtage sin straf.

Når man læser retsprotokollerne, er der ingen tvivl om, at Madsen var en forhærdet pædofil. Der er heller ingen tvivl om, at Mathilde efter eget ønske havde kønslig omgang med ham, og at hun forstod at udnytte det til sin fordel via pengeafpresning. Dog blev hun en slags nemesis for Madsen. Hvor han tidligere uhindret havde haft samleje med uskyldige børn mod deres vilje, kom Mathilde nu og gav ham frivilligt sin krop, hvorefter hun vendte sig mod ham. Skønt Mathilde bestemt ikke har hørt til blandt de pæne piger, kan man med tanke på, hvad Madsen havde budt diverse børn, dog ikke andet end at godte sig over, at han gik i kløerne på den for ham forkerte pige. Spørgsmålet om, hvorvidt Madsen eller Mathilde var den største forbryder, blev da også vendt og drejet i pressen og i

særdeleshed i nyhedsviserne, men ser man i første omgang udelukkende på pressen, vil man se, at det er et helt andet aspekt, som aviserne finder mest interessant, og det er naturligvis det politiske.

Politiken (6/1-1890) er den første avis, der bringer nyheden om Madsens anholdelse. I artiklen udråber avisen Mathildes mor til at være en "forhen velkendt kjøbenhavns Kokotte", der hele tiden har været klar over det usædelige forhold, og som brugte denne viden "til en modbydelig Spekulation", idet hun her angives som værende Madsens pengeafpresser. Også Socialdemokraten (7/1-1890) fastholder, at Mathildes mor er pengeafpresseren og desuden nævnes en historie om en bebrillet mand, der ofte om aftenen "passede Pigebørnene i Øhlenschlägersgades Skole op", så "Børnene tilsidst fik en saadan Skræk for ham, at de ikke turde gaa alene hjem om Aftenen, men maatte ledsages af Lærerinderne." Socialdemokraten er overbevist om, at denne mand er Madsen, da hans signalement ifølge avisen passer på hans "lidet sympatiske Skikkelse".

Socialdemokraten bliver hurtigt klar over sin fejltagelse vedrørende Mathildes mor. I Socialdemokraten (8/1-1890) har man således opsøgt fru Schultz og fået den rigtige historie af hende, både hvad angår forholdet mellem Madsen og Mathilde og angående pengeafpressningen. Socialdemokraten egne fejlagtige oplysninger om hendes person omtales ikke, man nøjes med at sige, at "de Meddelelser, som var fremkomne i et Par herværende Blade, var mindre korrekte." Det er altså bl.a. Politikens fejl - ikke Socialdemokraten!

Socialdemokraten (11/1-1890) oplyser om arrestationen af ægteparret Henriksen, men i de følgende dage fortaber avisen sig i en sidehistorie, idet den ikke grundløst, men i hvert fald uden mulighed for at bevise korrektheden, kobler fru Henriksens anholdelse sammen med apoteker H. P. Madsen, der var én af Højres partispidser, og som angiveligt af helbredsmæssige grunde flyttede til Rivieraen umiddelbart efter rufferskens anholdelse. Socialdemokraten har ret i deres antagelser, men først i Socialdemokraten (15/1-1890) synes avisen at have belæg for nogle af disse påstande. Her forlyder det nemlig, at Madsen har givet politiet en liste over de mænd, der kom i Henriksens bordel, "hvilket førte til, at flere hidtil "ansete" Mænd maatte op i 2det Kriminalkammer og afgive Forklaring. En af dem, Grosserer *Andreas Jensen* af Firmaet Jørgen Jensen paa Vestergade, beholdt man med det samme." Socialdemokraten taler i ironiske vendinger om, at hvis blot halvdelen af de rygter, der svirrer, er sande, vil man komme til at høre "artige Ting" om dette "smukke Komplot" bestående af "de Samfundsstøtter, der ved alle Lejligheder trækkes frem eller selv betegner sig som Repræsentanter for Sædelighed, Kristendom og hvad alle de Ting hedder, der stadig ligger renlivede Højremænd paa Tungen, naar de med himmelvendte Øjne præker om denne Verdens Ugudelighed." Socialdemokraten frygter dog med rette, "at Sagen af visse Grunde begrænses eller tilsidst helt dysses ned". Disse grunde var naturligvis politiske.

Berlingske (aften 16/1-1890) kommenterer som den eneste af de her anvendte konservative aviser sædelighedssagen. Ikke overraskende tordner man mod, at "et herværende større Oppositionsblad, aabenbart i et politisk Øjemed, har søgt paa en mere eller mindre forblommet Maade at kaste Mistanke paa Forskellige Medborgere.", men selve det faktum, at flere Højremænd er blevet forhørt og arresteret, nævner man ikke. Politiken (17/1-1890) svarer da også prompte igen ved at skrive, at "det bør stemples som en mod journalistisk Hæderlighed stridende Fremgangsmaade, der kun tjener til Foragt, at mistænkeliggøre politiske Modstandere ved at udkaste Beskyldninger i en saadan Form og paa saadan Maade, at deres Navn og Rygte undergraves, uden at tage det Ansvar paa sig, som Injurielovgivningen medfører." Politiken ironiserer nu over, hvorfor højrepressen ikke for mange dage siden har "fortalt sine Læsere den i Sandhed glædelige Begivenhed, at Politiet havde opdaget et Par af de værste Reder for den forbryderiske Usædelighed her i Byen?" Desuden mener Politiken, at retfærdigheden nu er ved at ske fyldest, for "i mange Herrens Aar har hele Højrepartiet med kynisk Hykleri søgt at komme dets politiske og literære Modstandere tillivs ved at angribe dem

for Liderlighed og Usædelighed", så i denne sag "vilde Venstre være i sin gode Ret til at benytte Historien, og Højre var kun blevet ramt af en retfærdig Nemesis."

Politiken (18/1-1890) påpeger, at når højrepressen fremhæver, at der "kun" er fem anholdte, skal man se det i lyset af, at dén, der driver utugt med pigebørn mellem 12 og 14 år, kun kan straffes, hvis pigen er blevet forført, og hvis tiltale finder sted på forældres eller værges forlangende. Man kan således ikke straffes for at have kønslig omgang med børneprostituerede, der er blevet solgt af deres egen mor, og derfor kan de mange højremænd, der frekventerede børnebordellet ikke blive straffet, men kun anvendes som vidner mod Madsen, Jensen og fru Henriksen. Desuden oplyser Politiken misvisende, at hr. Henriksen intet har haft med børnebordellet at gøre.

Socialdemokraten (31/1-1890) kan oplyse, at fru Henriksens døtre nu er blevet anbragt under fattigvæsnets forsorg, og at "en af Døtrene, et Barn paa knap 15 Aar, er højst frugtsommelig - hun er i Svangerskabets syvende Maaned." Dette barn var den døve Melanie. Socialdemokraten beklager desuden, at der ikke forekommer flere arrestationer i sagen; "det lader altsaa til, at de øvrige noble Kavallerer, der søgte denne modbydelige Familie-Bordel, har forstaaet at hytte sig."

Mathildes selvmord bliver naturligvis omtalt, og her er især en artikel i København (30/8-1890) interessant, idet Mathilde flere gange, den sidste gang blot ti minutter før hun købte selvmordsvåbnet, havde opsøgt Københavns redaktion. Artiklen er sat op som en samtale mellem Mathilde og en unavngiven medarbejder på redaktionen. I den hedder det sig, at Mathilde opsøger København, idet det er hendes yndlingsavis, og hun ønsker nu, at avisen skal meddele, at hun allerede for ni uger siden er blevet løsladt. Desuden vil hun have, at den samlede presse undlader at omtale, hvilken dom hun vil få, idet hun er bange for på den baggrund ikke at kunne få arbejde. Yderligere dementerer hun et rygte om, at Madsen skulle have smittet hende med syfilis, men hun indrømmer dog, at hun ikke er blevet forført af Madsen, men selv i sin tid ønskede forholdet.

Pressen bliver nu tavs om sagen frem til domfældelsen. Politiken (22/10-1890) gennemgår sagen og dommene og dvæler især ved Mathildes selvmord. Man skriver, at "om hende hedder det lakonisk i den afsagte Dom: "Da Tiltalte Schultz var afgaaet ved Døden under Sagens Drift, bortfaldt denne som Følge heraf for hendes Vedkommende"." At Henriksen ikke var uskyldig, som Politiken tidligere har påstået, nævner man ikke. Det gør til gengæld Avisen (22/10-1890), der for øvrigt konsekvent kalder Mathilde for Minna, og desuden understreger man, at "Præmisserne til Sagen ville ikke blive offentliggjorte, hvilket sikkert kun vil blive beklaget af Skandalebladene." Ikke blot skandalebladene beklager dette, det gør Socialdemokraten (22/1-1890) også, hvilket man godt kan forstå, for havde sagen ikke handlet om Højres partispidser, var dens præmisser uden tvivl blevet offentliggjort. Som det er nu, har pressen og dermed befolkningen ingen mulighed for at få oplyst, hvad de involverede nøjagtigt blev anklaget og dømt for. Desuden ser avisen Mathilde som spillende "paa en sørgelig Maade Heltindens Rolle i dette Drama, der kaster et skarpt Strejflys over den blomraadne Moral, der hersker i de saakaldte højere Samfundslag." Socialdemokraten afslutter med nøgternt at konstatere, at "som man ser er der dækket over alt, hvad der paa nogen Maade kan dækkes over."

Af det ovenstående kan man se, at denne sag af pressen i langt højere grad blev opfattet som en politisk sag end som en sag om usædelighed. Dette er ikke uforståeligt - det er altid godt stof, når kendte mennesker begår forbrydelser, og især da når det gælder politiske støtter midt i en valgkamp!³² På baggrund af dette er hverken Politiken eller Socialdemokraten neutrale i deres artikler, men deres harme er dog forståelig, dels fordi højrepressen tidligere ikke har været sen til at slå ned på oppositionen i deres blade, dels fordi man med loven i hånden ikke kan straffe sædelighedsforbrydere, der køber børn på bordeller. På grund af denne tåbelige lovgivning går de fleste afhørte fri. Når det er sagt, må man indrømme, at højrepressen faktisk er dårligere

³² Der var folketingsvalg den 21. januar 1890.

nyhedsformidlere end oppositionsbladene, netop fordi den forsøger at tie sagen ihjel. Således nævner Nationaltidende den ikke med et eneste ord, og Berlingske gør det kun for at angribe oppositionen og beskyldte den for i politisk øjemed at anklage højrespidserne. Jeg vil således hævde, at det vedrørende denne sag er sværere at fæste lid til højrepressen end til oppositionen.

Ser man nu på skillingstrykkene, vil man straks bemærke, at de henter deres informationer fra højrepressen. Der er fundet tre tryk, og de er generelt episke og stærkt humoristiske. Foltmar har skrevet visen *Hr. Madsen forbryderiske Kjærlighed til ukonfirmerede Børn* (SDUB), der, man fristes til at sige naturligvis, er skrevet på melodien til den humoristiske vise "Hr. Madsen, Hr. Madsen". Visen er på tolv strofer, der fortæller om begivenheden i et kronologisk korrekt forløb, og Foltmar lægger ud med i ironiske vendinger at fordømme Madsen, men da han når til strofe seks og syv sker der noget - skylden bliver gradvist forrykket. Der står:

Og Pigen, og Pigen blev grulig glad i Sind
"Nu spiser jeg ikke, hvad Mutter hun laver,
Næ, nu vil jeg ha' Chokolade og Kaver!"
Og Madsen, og Madsen han kræved stadig ind.

Se det var, se det var just det hun kunde li',
Og Lektierne stundom hun glemte at lære,
For bare at tænke paa Madsen, den kære.
Der ødsled', der ødsled' med alslags Slikkeri.

Disse vers er yderst tvetydige. Skønt Foltmar snakker om slik og kager, bemærker man i sjette strofes sidste vers og syvende strofes første vers, at det, Mathilde kan lide, netop er Madsens kræven ind, d.v.s. hans samlejer med Mathilde. I strofe otte konstaterer Foltmar da også, at:

Saa var hun, skjøndt Barn, en stor Synderinde,

Ifølge Foltmar er det, fordi hun er en synder, at hun begynder at afpresse Madsen. I visen virker det altså, som om Mathilde er født syndig, så det bliver et karaktertræk for hende både at bedrive hor og at drive pengeafpresning. Hvor visens første strofe taler om, at Madsen "trodsed' Moralen og Sæd'lighedslære", slutter den altså med at have ledt skylden mere eller minder over på Mathilde. Der følger ingen beretning med visen.

De to øvrige viser er skrevet af Strandberg, og begge benytter melodier til folkelige viser. Den første vise, *Usædelig Kærlighed* (SDUB)³³, er ligesom Foltmars humoristisk, og ligesom i Foltmartrykket overføres skylden fra Madsen til Mathilde. Visens seks episke strofer starter med at fordømme Madsen:

Det var denne hersens gamle
Fyr, han gik i Skoven ud;
Vilde han Violer samle?
Nej, han var en grusom Stud,
Som var spændt i Syndens Garn,
Og saa traf han da et Barn.

³³ Kopi af trykket findes som bilag If.

Visen beretter nu om forholdet og i særdeleshed om, hvordan Mathilde afpressede Madsen. Måden, hvorpå dette er beskrevet, frikender nærmest Madsen. I strofe fire står der således:

Nej, min Ven, nu skal du rykke
Ud med Sølvmoneterne;
Og den Gamles korte Lykke
Endte saa med Beterne.
Kors, hvor hun dog malked ham
Læns for Mønt - det var en Skam.

Visen ender da også med at sværte Mathilde til og formilde Madsens hensigter. I strofe seks står der:

Hun, den lille drevne Taske,
Og den kælne gamle Fyr,
Som drak tæt af Syndens Flaske,
Deres Fred i Lyset ry'r.
For nu veed vi, sidder di
Begge To i "Tivoli".

Strandberg benytter sig altså her ligesom Foltmar af en teknik, hvor han langsomt fører skylden fra den pædofile Madsen over på skolepigen Mathilde. Madsen fremstilles, som om han blot var kælen, hvorimod Mathilde kaldes en dreven taske. At Madsen rent faktisk er pædofil, at han har forbrudt sig mod adskillige småpiger, spiller altså ikke nogen stor rolle i forhold til pengeafpresningen. Mønsteret, hvor Madsens skyld langsomt nedtones og glider over i en formodning om, at Mathilde er den egentlige skyldige, gentages i den medfølgende beretning. Der berettes først sagligt om Madsens forførelse af Mathilde, men så ændrer beretningen karakter, da Mathildes formodede syfilis omtales. Her står nemlig, at "Direktøren fik Skyld for at have smittet hende - om med eller uden Grund vide vi ikke". Man kan altså se, at Strandberg lader spørgsmålet stå åbent, om hvorvidt Mathilde blev smittet af Madsen, eller om hun var løsagtig og kunne være blevet smittet af andre formodede elskere. At hun slet ikke havde syfilis tages ikke i betragtning. Strandberg fremstiller det nu, som om det er Madsen, der har været udsat for en forbrydelse. Afpresningen af ham bliver således i trykket den egentlige forbrydelse, ikke pædofili, hvorfor Mathilde yderligere mistænkeliggøres. Om hende hedder det således, at hun er et "Pigebarn", der handler "aldeles uberegneligt", og om de jævnaldrene piger, hun får til at vidne mod Madsen, hedder det, at hvorvidt deres kendskab til Madsens pædofile tendenser er "af Personlig Erfaring vides ikke". Endelig afslutter Strandberg beretningen med at tage Madsen direkte i forsvar: "Han har været en meget dygtig og praktisk Mand, og man kan kun beklage, at han har ladet sin ellers udmærkede Forstand hilde i en Taage, thi paa anden Maade kan man ikke forklare sig en henved 60aarig Mands Hengivelse i saadanne Historier. Fortællingen om, at han med flere ansete Mænd skal have havt i Nørresøgade et helt Harem af smaa Piger eller at han skal have jævnlig forfulgt Kommuneskolepiger have vi vel læst i et Blad, men ellers ikke hørt det bekræftet." For Strandberg er og bliver Madsen en guttermand, der i momentan sindssyge har forelsket sig i et barn - egentlig pædofil er han ikke, skønt retsprotokollerne jo beviser det modsatte.

I den anden vise, *Den unge Pige, som skød sig* (PV), erklæres Madsen for tildels skyldig. Visen har en lyrisk indledningsstrofe og en moralsk afslutningsstrofe, og derimellem findes fire episke strofer, der i dialog beskriver Mathildes selvmord. Dialogen, der naturligvis er fiktiv, udspiller sig

mellem Mathilde og den veninde, hos hvem hun begik selvmord. Her gives Madsen noget af skylden, idet der i strofe fire bl.a. står:

Jeg er forført, mit Liv er spildt,
Forbandet være han,
Som gjorde det!" hun udbrød vildt,
"Den brødefulde Mand.

Den resterende vise handler mest om venindens forfærdelse og ender med at belære unge piger om, at de ikke må synde. Strandberg har signeret visen "Karoline Aaberg, Sypige". I den medfølgende beretning falder Strandberg tilbage i sit gamle mønster, hvor Madsen har været udsat for en forbrydelse, og hvor Mathilde er forbryderen. Der står: "Den nu 19-aarige Pige Mathilde Schultz, som ved Pengeafpresning overfor Telefondirektør Madsen blev Aarsag til hans Anholdelse tilligemed flere, erklærede i Retten, at hun siden sit 12te Aar havde staaet i intimt Forhold til Madsen, som hun paastod havde forført hende i denne tidlige Alder." Forførelsen er nu blot en påstand, som Mathilde er kommet med, da hun er blevet arresteret for den egentlige forbrydelse, nemlig pengeafpresningen. Strandberg fortsætter med at fortælle, at Mathilde efter sin løsladelse på ny begyndte "sit tøjlesløse Liv" frem til den 28. august, hvor hun købte revolveren for at begå selvmord. Herefter følger en lang skildring af de timer, hun tilbragte hos sin veninde, inden hun begik selvmord, og skønt det nævnes, at Mathilde rasede over at være blevet forført, og at Madsen således indirekte ses som skyldig, fremstår Mathilde dog stadig som den virkelige forbryder, der ikke blot har afpresset Madsen, men som nu også udsætter sin veninde for et stort ubehag: "Saaledes endte den unge, forvildede Pige. Men for Damen, hvor hun trængte ind, maa det have været en skrækkelig Nat." Skidt med Mathilde, synes Strandberg at sige, det er værre for veninden!

Som man kan se, tager skillingstrykkene afstand fra oppositionspressens udlægning af sagen. Hverken Foltmar eller Strandberg ser Madsen som den egentlige skyldige, og Strandberg afviser direkte Socialdemokratens påstand om både et børnebordel og Madsens formodede forfølgelse af skolepiger. For skillingsviseproducenterne kommer sagen derved til at handle om pengeafpresning, endda en "falden" kvindes afpresning af en respekteret borger, og dette overskygger helt Madsens pædofile tendenser for ikke at tale om begivenhedens politiske aspekter, der jo ellers var det væsentligste for pressens vinkling af sagen.

Skillingstrykkene nævner faktisk ikke sagens politiske aspekter med et eneste ord, men sagen forekommer alligevel politisk i trykkene, især i beretningerne. Både Foltmar og Strandberg ser jo Mathilde som skyldig, og hvorfor skulle de gøre det, hvis det ikke er, fordi de mener, at man ikke må eller kan angribe Højres partispidser? Havde det været en anden pædofil, en politisk uinteressant forbryder, der havde været tale om, er der ingen tvivl om, at viseproducenterne ville have ønsket ham straffet, og at barnet var blevet ynket. Selvfølgelig afpressede Mathilde Madsen for penge, og det er ikke lovligt, men at pengeafpresning skal komme til at overskygge seksuelt misbrug af mindreårige børn er dog helt ude af proportion.

Man kan derfor konkludere, at skillingstrykkene ikke er en pålidelig nyhedskilde i denne sag, simpelthen fordi de støttede sig til højrebladene, og disse fortav sandheden. På baggrund af det må man formode, at viseproducenternes loyalitet mod den officielle, borgerlige holdning var ganske stor, for ved at holde sig til denne er producenterne uden tvivl gået glip af den langt større omsætning, som de ville have opnået ved at fortælle sandheden. Omtale af en sædelighedsskandale, der involverede kendte mennesker, ville uden tvivl have været mere indbringende end et par viser om pengeafpresning, hvilket i bund og grund er, hvad producenterne reducerede den til. Denne omsætning gav producenterne altså afkald på for ikke at lægge sig ud med Højre.

4.7 Mordet på kontorbud Meyer

Mordet på kontorbud Meyer var en af samtidens største mordsager. Både aviserne og viseproducenterne gav den megen opmærksomhed, og det er forståeligt, for forbrydelsen forblev i flere måneder et mysterium, og desuden var mordet blevet begået af en respektabel borger. Sagen startede den 7. januar 1890, hvor Johan Frederik Benjamin Meyer, en 59 årig forvalter og inkassator ved Carl Lunds Fabriker i København, forsvandt. I retsprotokollerne kan man læse, at Meyer denne dags morgen forlod fabrikkerne medbringende kr. 550 i rede penge, fem kontrabøger fra sparekassen "Bikuben" og en del kvitterede regninger. I løbet af dagen skulle han indklare nogle varer på toldboden og betale tolden for dem samt hæve ca. kr. 500 på kontrabøgerne. Da han om aftenen ikke vendte tilbage til sit hjem, blev der den følgende dags morgen gjort anmeldelse til politiet om hans forsvinden. Samme dags aften fandt en dreng nogle af Meyers papirer i Østersøgade på skrænten ved Sortedamssøen. Næste dag fandt nogle andre drenge i selve søen en mappe med regninger fra Carl Lunds Fabriker, en tegnebog og en notitsbog, der viste sig at være Meyers. Af de regninger, han havde haft med, savnedes der dog nogle vedrørende debitorer på Østerbro og den derved liggende del af byen.

Politiet undersøgte nu sagen og fandt ud af, at Meyer den 7. januar om formiddagen havde betalt regninger og indkasseret penge hos to af fabrikkens debitorer, inden han ved middagstid havde været på toldboden for at indklare varer samt betalt told. Ved sin forsvinden havde han dog ikke nået at være i "Bikuben" og havde derfor kun været i besiddelse af ca. kr. 114. Man afhørte nu debitorerne, og alle - på nær de to Meyer om formiddagen havde indkasseret penge hos - erkendte, at de stadig skyldte fabrikken penge. D.v.s. alle på nær sæbefabrikant Adolph Philipsen. Philipsen, der efter bøgerne skulle skyldte fabrikkerne kr. 189, oplyste nemlig, at han kun skyldte en rest på kr. 32, idet han i slutningen af december 1889 øjensynlig skulle have betalt Meyer kr. 157, som ikke var blevet bogført. Til bestyrkelse af sin påstand foreviste Philipsen en kvitteret regning fra fabrikkerne lydende på kr. 87,50. Politiet mistænkte nu Philipsen for at ville benytte sig af Meyers forsvinden til at bedrage fabrikkerne, og da det desuden måtte antages, at Meyer havde været i besiddelse af den nævnte regning på kr. 87,50 i dagene forinden sin forsvinden, blev sagen henvist til undersøgelse ved retten den 29. januar 1890.

To dage senere, den 31. januar 1890, opstod der kl. 19.15 ildløs i sidehuset til venstre i ejendommen St. Kongensgade 75, hvor Philipsen havde forretningslokale på fjerde sal. Ilden opstod i et lokale lige under Philipsens. Lokalet blev brugt til opbevaring af træ og træuld, og ilden blev slukket af brandvæsenet i løbet af et par timer. Ilden havde da dels brændt, dels stærkt forkullet lokalets gulv og loft, og oplaget af træuld var dels brændt, dels ødelagt af vand ligesom det store oplag af farvetræ var stærkt forkullet. Andre varer og materialer i sidehuset var ligeledes blevet beskadiget af røg og vand, deriblandt også Philipsens. Man kunne ikke finde frem til, hvordan ilden var opstået, men Philipsen fik i brandskadeerstatning udbetalt kr. 633 af selskabet Norwich Union den 15. februar. To dage senere forlod Philipsen byen, og da politiet kort efter gennem hans familie fik at vide, at han opholdt sig i Hamburg og stod i begreb med at udvandre, blev der afsagt arrestdekret over ham som mistænkt for at have gjort sig skyldig i bedrageri. Inden politiet nåede frem, havde Philipsen købt billet til udvandrerskibet "German" til Kap og var rejst med dette fra Hamburg, men til politiets nærmest mirakuløse held løb skibet på grund i Elben i nærheden af Blankensee, og Philipsen blev arresteret af overpolitibetjent Klein.

Philipsen tilstod nu, at han ikke havde betalt Meyer de omtalte kr. 157, og at den kvitterede regning på kr. 87,50 var én, som Meyer havde glemt på hans kontor i begyndelsen af januar. Imidlertid opstod der mistanke om, at Philipsen havde myrdet Meyer og taget regningen fra ham, og

da Philipsens karl, A. Bringelsen, læste om dette i aviserne, kunne han bestyrke mistanken. Karlen havde nemlig efter branden af Philipsen fået to frakker foræret, som nu viste sig at være Meyers. Desuden havde karlen i januar hjulpet Philipsen med at afsende en større fustage med et af Thingvallaselskabets skibe, og det blev konstateret, at denne fustage den 10 januar på selskabets københavnske kontor var blevet indleveret til afsendelse den 13. til New York med dampskibet "Thingvalla". Fustagen var adresseret til Berford Brothers, Racine Wisconsin via New York og dens indhold opgivet som værende tilberedt kalkopløsning. Afsenderen lød Firma Th. Smith og Co i Århus. Foreholdt disse kendsgerninger tilstod Philipsen den 12. april - tre måneder efter Meyers forsvinden - at have myrdet ham.

Philipsen havde kl. ca. 14 på sit kontor i St. Kongensgade dræbt Meyer, plyndret ham og afsendt liget omgivet af kalk i den nævnte fustage til New York. Da man her åbnede fustagen, fandt man liget af en mand nedpakket i gips. Fustagen sendtes med dampskibet "Norge" tilbage til København, hvor politiet den 14. maj kunne bekræfte, at der i kalkmassen befandt sig liget af en ældre mand med hovedet liggende et stykke fra fustagens rand i en noget sammenbøjet stilling med benene trukket op under sig og armene i højde med hovedet. Liget var stærkt forrådneth og ansigtstrækkene næsten uigenkendelige, men man kunne dog se noget gråt skæg omkring munden, på kinderne og hagen. På ligets højre ringfinger fandtes en tyndslidt guldring, og liget var iført vest, benklæder, støvler og undertøj. Om dets hals var anbragt et reb, og endvidere fandtes der i tøndens en stok, oversavet i to dele, og en hat. Liget blev identificeret som Meyer og derefter obduceret. Især koncentrerede man sig om rebet. Det var 75 cm langt og ca. ½ cm tykt og i begge ender forsynet med en løkke og anbragt således, at den ene ende var stukket gennem den modsatte løkke, så der dannedes en rendeløkke fast snæret om ligets hals. På de steder af halsen, hvor huden endnu fandtes, var der tydelige mærker efter det, og navnlig bagtil gik det næsten ½ cm dybt ind i huden. Ifølge obduktionen kunne dødsårsagen dog ikke fastslås, idet rebet kunne være brugt til at myrde Meyer med, men det kunne også være lagt om efter døden. Udover mordet på Meyer tilstod Philipsen desuden, at han forsætligt havde startet branden i St. Kongensgade.

Morderens baggrund var følgende: Adolph Philipsen, født 23. oktober 1855, var farmaceutisk kandidat og havde haft ansættelse på forskellige apoteker i provinsen indtil 1885, hvor han kom til København. Her blev han først parthaver, senere enejer af en sæbefabrik, der imidlertid gik så dårligt, at han ingen fortjeneste havde af den, men måtte leve af en lille kapital, som han havde sparet sammen. I begyndelsen af 1886 kom han i restance med afdrag på købesummen for fabrikken, og den tidligere ejer tog den da tilbage, hvorved Philipsen mistede alt. Philipsen blev nu først medindehaver af en anden sæbefabrik, så fik han plads på en vognsmørelsesfabrik, og i forsommeren 1887 etablerede han ved hjælp af et lån på kr. 2.000 fra sine slægtninge en sæbe- og vognsmørelsesfabrik, som heller ikke gik godt. I sommeren 1888 måtte han derfor optage et nyt lån på i alt kr. 2.900, denne gang hos en forhenværende vekselerer. Fabrikken vedblev at gå dårlig, og da Philipsen i november 1888 giftede sig, tog også hans private udgifter til, hvorved han kom dybere og dybere i gæld. Først i december 1889 begyndte hans økonomiske situation dog at trykke ham. Han pintes af tanken om, hvordan han skulle vedblive med at skjule sandheden for sin hustru og for hendes familie, mod hvis ønske giftermålet havde fundet sted. Han var bange for at miste sin hustru og især for, at en fallit ville medføre, at han i hvert fald for en tid måtte leve adskilt fra hende og deres barn, som han var stærkt knyttet til.

Da Meyer kom for at indkassere penge den 7. januar 1890 besluttede Philipsen sig derfor for at slå ham ihjel og tage hans penge. Mordet var ikke planlagt på forhånd, men opstod som en idé, da Meyer stod i Philipsens kontor. Philipsen sprang løs på den intetanende inkassator og greb ham med begge hænder om struben med tommelfingrene foran på adamsæblet og de øvrige fingre hver på sin side af halsen. Philipsen trykkede til, og Meyer gjorde hverken modstand eller forsøgte at skride. Efter et par minutter sank Meyer sammen og blev siddende på hug på gulvet med skuldrene lænede

op mod et skillerum mellem kontoret og en bagved værende passage. Philipsen aflåste nu døren fra kontoret ud til gangen, hvorefter han afførte liget overfrakke og underfrakke, som han lagde i en puf. Fra vestelommerne tog han et guldur med kæde og lagde det til side sammen med Meyers mappe. Derefter slæbte han liget fra kontoret ind i det tilstødende fabrikslokale og tog en tom kokostønne, der stod i den førmtalte passage. Da der i passagen ikke var plads til at trille tøndnen forbi liget, tog Philipsen et reb, der var forsynet med løkker i enderne, og ved at stikke den ene ende ind i løkken på den anden lagde han rebet om ligets hals og fastgjorde den anden ende til tappen på en tønne, der lå på et tøndelad, for at forhindre, at liget gled ned på gulvet. Philipsen trillede nu tøndnen ud i fabrikslokalet, slog bunden i den ud og styrtede liget ned i den, hvor det sank sammen og blev liggende i en sammenbøjlet stilling med benene trukket op under sig, så fødderne var i flugt med tøndens øverste kant. Philipsen læskede et par skæpper kalk og fyldte det i tøndnen, hvorefter han lagde Meyers hat og stok - som han var nødt til at save i stykker - ned i tøndnen og slog låget på. Herefter undersøgte han Meyers frakker og udtog nogle kontrabøger, en lædertegnebog, en notitsbog og en pung. I tegnebogen fandt han nogle pengesedler og i pungen et guldtikronestykke og nogle få sølvpenge, i alt ca. kr. 114. Fra mappen tog Philipsen i en konvolut en af de regninger, der lød på hans eget navn, nemlig den på kr. 87,50, medens han lod en anden ligge. Uret, kontrabøgerne, regningen og konvolutten med indhold lagde Philipsen i sin pult, hvorimod han om aftenen kastede tegnebog, notitsbog, mappe med indhold og urkæden - som han troede var uægte - i og ved Sortedamssøen. Frakkerne kastede han dagen efter om bag nogle kasser i et pakrum og forærede dem efter branden til sin karl. Senere brændte Philipsen såvel kontrabøgerne som konvolutten med regninger, men uret beholdt han. Først ved sin anholdelse på udvandrerskibet kastede han det i en derværende retirade.

Et par dage efter mordet på Meyer så Philipsen, at dampskibet "Thingvalla" skulle afgå til New York den 10. januar, hvorefter han og hans karl fik afsendt tøndnen til dampskibsselskabets kontor. Konnossementet blev udfærdiget i tre eksemplarer, og medens det ene blev på kontoret, medtog Philipsen de to andre, tilintetgjorde det ene og afsendte det andet til selskabets agent i New York med anmodning om at lade tøndnen blive liggende, indtil en medarbejder fra det fiktive firma Th. Smith og Co. henvendte sig. Derved håbede han på, at tøndnen ville blive stående i New York i henved et år.

Philipsen besluttede nu at gøre den kvitterede regning på kr. 87,50 gældende mod Carl Lunds Fabrikker og afklippede derfor den nederste del af regningen, på hvilket det af ham den 3. januar til Meyer betalte beløb af kr. 37,50 var afskrevet, og da han den 24. januar fik en henvendelse fra fabrikkerne om at betale kr. 189, som han ifølge bøgerne skyldte, foregav han kun at skyldte en rest på kr. 32, idet han oplyste, at han til Meyer havde betalt kr. 32 den 23. december 1889 og kr. 123 den 31. samme måned. Som bevis foreviste han den kvitterede regning.

Ved drabet på Meyer var Philipsen kun kommet i besiddelse af et mindre pengebeløb, så derfor besluttede han den 31. januar 1890 at sætte ild til sidehuset, så han kunne få udbetalt forsikringen. At menneskers liv ved branden skulle komme i fare anså han for udelukket, idet han vidste, at ingen havde bopæl eller natteleje i sidehuset. Philipsen tog derfor et Asps natlys, tog det ud af dets kapsel og skar et stykke af det forneden, hvorefter han fyldte sprit i bunden af kapslen og satte lyset i igen. Inden han forlod sit kontor kl. 17, stillede han lyset på to tynde pinde, som han lagde over et hul i gulvet. Dette hul tjente til gennemgang for en drivrem på en opsat dampmaskine på første sal. Så tændte han lyset, der efter et par timer faldt ned i det nedenforliggende lokale og forårsagede branden. Efter udbetalingen af forsikringen forsøgte Philipsen at udvandre, men blev altså arresteret.

I retsprotokollerne kan man se, at der blev gjort meget ud af at undersøge, hvordan Philipsen kunne finde på at myrde Meyer. Philipsen blev således indlagt til observation på kommunehospital, hvor man fastslog, at han syntes at have udviklet sig normalt i sjælelig

henseende, og at der intet var, der tydede på defekt intelligens eller perversitet i følelses-, drifts- og viljeslivets sfære. Desuden mente man heller ikke, at Philipsen var sindssyg i gerningsøjeblikket. Tværtimod var han meget ligevægtig, hans adfærd rolig og behersket, og han talte livligt og indladende om sine forhold. Den 14. marts 1891 blev Philipsen derfor dømt til døden for mord, røveri, brandstiftelse og assurancesvig ved kriminal- og politiretten i København. Sagen blev anket til Højesteret, hvor den blev stadfæstet den 29. juni 1891. Den 13. juli samme år blev Philipsen dog benådet af kongen og fik i stedet livsvarigt tugthus³⁴.

Mordet på Meyer var i sin samtid en meget stor sag. Pressen skrev spalte op og spalte ned om Meyer, knyttede an til såvel sagen om telefondirektør Madsen som Anders Sjællænders henrettelse, men havde ofte svært ved at finde ud af, hvorledes den skulle vinkle sagen og hvilke detaljer, der burde lægges vægt på. Dette skyldtes ikke mindst, at sagen i starten var noget af en gåde for pressen, og at der senere viste sig visse detaljer i Philipsens baggrund, der ansprede til mange spekulationer.

Politiken (10/1-1890) udnævner med det samme begivenheden til at være rovmord, skønt der på dette tidspunkt ikke er belæg for det, idet Meyer endnu "kun" er meldt savnet. Politiken (11/1-1890) nævner, at politiet ikke regner med, at Meyer er blevet myrdet, men det gør avisen dog og stiller en lang række retoriske spørgsmål til Meyers forsvinden. Også Socialdemokraten samme dag mener, at Meyer må være blevet myrdet og skriver, at nu må man "tilvejeskaffe Liget". Tre dage senere trækker Socialdemokraten (14/1-1890) i land. Her skriver man, at Meyer måske har begået selvmord eller har været ude for et ulykkestilfælde.

Socialdemokraten (28/1-1890) oplyser, at politiet stadig er på bar bund, men at det går ud fra, at Meyer har været ude for en ulykke. Interessant nok viderebringer avisen desuden et rygte om, at Meyer er flygtet til udlandet, fordi han skulle have været involveret i sædelighedsforbrydelserne sammen med telefondirektør Madsen. Socialdemokraten dementerer selv dette rygte, der heller ikke havde noget på sig. Ganske vist var Meyer på vej til udlandet, men ikke som flygtning. Han rejste som lig i en tønde.

Nationaltidende (aften 3/2-1890) bringer en afskrift efter Dagens Nyheder samme dag. I afskriften står der, at en forretningsdrivende har mødt Meyer den 29. januar 1890 i Hollændergade. Nationaltidende kalder meddelelsen mærkelig, hvilket man godt kan forstå, da Meyer på dette tidspunkt havde været død i henved tre uger! Politiken (7/2-1890) er også optaget af rygten om Meyers genkomst. Avisen skriver, at Meyer er blevet set flere steder i København. Oprinet med Meyers genkomst afrundes i Socialdemokraten (8/2-1890), der skriver om de personer, der angiveligt har set Meyer, at "ingen af dem falder paa noget saa naturligt som at rette et Spørgsmål til Gespenstet, hvorved hele Gaaden paa den simpleste Maade kunde blive løst."

Socialdemokraten (12/4-1890) er først ude med oplysningen om, at det sandsynligvis er Philipsen, der har slået Meyer ihjel. Her nævnes Philipsens flugt, der endte med udvandrerskibets grundstødning, men ellers har avisen kun få detaljer, idet "Politiet gik frygtelig hemmelighedsfulde omkring, da der var givet de strængeste Ordre til at holde tæt." Nationaltidende (aften 12/4-1890) bringer ligeledes nyheden om Philipsens anholdelse og kan desuden oplyse, at Philipsen har tilstået. Avisen fortsætter, at undersøgelserne "bleve yderligere vanskeliggjorte ved, at det eneste Vidne af Betydning, Philipsens Karl, synes at være en temmelig indskrænket Person." Denne påstand skulle komme til at udløse en del polemik.

De næste dage bringer aviserne lange, flerspaltede artikler om begivenhedsforløbet og om Philipsens baggrund. Især Politiken (13/4-1890) gør det meget malende og i noget nær romanform.

³⁴ I Tage-Jensens *Danske Kriminalhistorier 1838-1938* kan man for øvrigt læse, at Philipsen efter at have afsonet 14½ år fik resten af straffetiden nedsat mod, at han forlod landet for stedse.

I forbindelse med anholdelsen skriver avisen således: "Med bankende Hjærte spejdede den danske Opdager ud i Aftenens Mørke, om *German* skulde være i Sigte. Eller skulde det være kommen flot? Da pludselig skinner dets grønne Lanterner dem imøde - det er dér endnu". Politiken gør begivenhedsforløbet til en hel lille roman, der fylder det meste af avisen forside. Desuden skriver man om Philipsen, at "Som et Kuriosum kan anføres, at hans Yndlingslektur var *Raskolnikov*, den berømte russiske Roman om en Student, der ræsonnerer sig til Tilladeligheden af at myrde en gammel Pantelaanerske." I første omgang er der ikke nogen af de andre dagblade, der fanger denne oplysning, men senere skulle den komme til at overskygge hele debatten om Philipsens moral.

Philipsens sindstilstand nævnes i flere aviser, og alle er enige om, at han ikke virker som en morder. Bl.a. skriver Socialdemokraten (14/4-1890), at "ingen Uindviet skulde ane, at han havde aflagt Tilstaaelse om en saa frygtelig Forbrydelse". Berlingske (aften 14/4-1890) nævner Philipsens gode familieforhold, samt at politiet af den grund er gået forsigtigt frem. Desuden nævnes det, at politiet hele tiden har haft mistanke til Philipsen, men fortiet det til pressen, hvilket Berlingske billiger. Man skriver: "Det vil ikke kunde nægtes, at Pressen ved at fremdrage Oplysninger om en eller anden af Politiets Undersøgelser kan komme til at skade Sagens endelige Maal." I det hele taget mener Berlingske, at pressen overhovedet intet bør få at vide om verserende sager, før de er afsluttede.

Politiken (15/4-1890) bringer i vanlig skønlitterær stil et sammendrag af begivenhedsforløbet. Samme dag kan Socialdemokraten oplyse, at Meyers mord nær var blevet opklaret langt tidligere, nemlig da tønden med Meyers lig skulle hejses fra Philipsens fabrik ned på den vogn, der skulle fragte den til speditjonskontoret. Der står: "Ved Afsendelsen af Meyers Lig havde der nær hændt et Uheld, idet Fustagen var paa Nippet til at falde ned paa Stenbroen fra Elevatoren. Var det sket og Fustagen gaaet itu, havde Mordet været opdaget med det samme." Desuden bringer avisen et brev, som Philipsens karl, hr. Bringelsen, har skrevet som svar på Nationaltidendes fornærmende bemærkninger. Brevet er yderst velformuleret, og her forsvarede karlen sig, idet han ikke havde haft mistanke til Philipsen. Først da mistanken kom frem offentligt, huskede han på de aflagte frakker og fustagen, der var sendt til New York, og gik selv til politiet med disse oplysninger. Bringelsen slutter: "Mit Vidnesbyrd har altsaa ikke været ganske uden Betydning i denne Sag, og jeg tror ikke, at jeg har baaret mig mere "indskrænket" ad, end enhver anden i mit Sted vilde have gjort." Socialdemokraten (16/4-1890) angriber på baggrund af karlens udtalelser nu politiet. Karlen havde pantsat Meyers vinterfrakke, men politiet havde ikke gjort sig ulejlighed med at lede efter Meyers ejendele hos byens marskandiser og pantelånere. Socialdemokraten skriver, at "i hvert Fald har Politiet ikke paa dette vigtige Punkt vist sig Situationen voksen." Angrebet på politiet fylder det meste af artiklen, men man når dog en passant at nævne, at Meyers lig er fundet i fustagen i New York. Nationaltidende (morgen 17/4-1890) forsvarede dog politiet ved at sige, at politiet ikke var opmærksom på Meyers pantsatte vinterfrakke, idet frakken først blev pantsat tre måneder efter mordet. Socialdemokraten (17/4-1890) trækker på denne baggrund sine beskyldninger mod politiet tilbage.

Socialdemokraten (23/4-1890) anvender Meyers mord som udgangspunkt for en diskussion af klassekamp og krig. Avisen henviser til rige fabrikanter, grever og andre arbejdsgivere, der lader deres ansatte arbejde sig ihjel, og der trækkes paralleller til krig, hvor brave soldater under grufulde pinsler bliver sendt i døden af udspekulerede krigsherrer. Socialdemokraten afslutter med at skrive: "Det er denne Lighed mellem Enkeltmordet og Massemordet, og denne Forskel i den almene Opfattelse af disse Forbrydelser vi vil have frem. Er denne ene Morder Genstand for Folks Afsky og Lovens Straf, saa bør den anden ogsaa være det." Det er et interessant og politisk sprængfarligt emne, Socialdemokraten tager op, men ingen af de andre aviser ønsker øjensynligt at diskutere det.

Politiken (27/4-1890) tager et spørgsmål op, som andre blade, herunder Dagbladet (26/4-1890), allerede havde rejst; nemlig om Philipsen bør henrettes. Politiken skriver: "Igaar oplyste *Dagbl.*, at

lige siden den noget mislykkede Henrettelse i 1882, dengang Bøddlen Seistrup i fire omgange huggede Anders Sjøllænder ihjel, har været paa det Rene med, at vi maa reformere vor Henrettelsesmaade." Antallet af hug, som Seistup gav Anders Sjøllænder, er ganske vist for stort, men avisen fortsætter ufortrødent: "Nu igen at lade Nogen henrette af den klodsede Seistrup, vil *Dagbl.* derfor paa ingen Maade gaa med til." Politiken beretter, at Dagbladet ønsker henrettelse med økse på offentligt sted udskifte med henrettelse med faldøkse i en fængselsgård. Politiken kommenterer ikke selv dette ønske, men må formodentlig have samme overbevisning, da Dagbladets artikel så nøje er afskrevet. Socialdemokraten (27/4-1890) angriber dog Dagbladet og skriver, at avisen "er i den Grad bleven smittet af Høires Provisorisyge, at Mordet har givet Anledning til at forlange et nyt Provisorium. Det er en provisorisk Lov om Halshugning, det trænger saa haardt til (...) Ved en ny Lov forstaar man i Høre snart ikke andet end et Provisorium."

Berlingske (morgen 28/4-1890) beretter om Philipsens konfrontation med gerningsstedet. Berlingske bider mærke i, at han "var rolig og fattet, idet han var fuldstændig forberedt." Også Politiken samme dag nævner, at "Philipsen gensaa med paafaldende Sindsro sin tidligere Fabrik, der havde været Skueplads for hans grufulde og skæbnesvangre Forbrydelse."

Nationaltidende (aften 9/5-1890) bringer en interessant notits, hvori der står, at Philipsens konkursbo skal "tage Bestemmelse om Salg underhaanden af en Boet tilhørende Tønde." Politiken (14/5-1890) kaster lys over sagen ved at fortælle, at tøndens er den, som Meyers lig har befundet sig i, og at ejeren af Dyrehavens Panoptikon, William Stein, har tilbudt kr. 2.000 for at købe den til fremvisning med en deri anbragt voksfigur. Tilbudet bliver afvist, idet politidirektøren ikke vil give tilladelse til fremvisning af tøndens.

Berlingske (aften 14/5-1890) beretter, at Meyers lig er ankommet med dampskibet "Norge", og at Philipsen nu skal konfronteres med liget. Også Socialdemokraten (15/5-1890) bringer historien, men her som reportage, da en af avisens medarbejdere har fulgt ankomsten og "det derpaa følgende spændende Drama fra først til sidst". Reportagen indeholder bl.a. en længere beretning om opdagelsen af rebet om Meyers hals, og hvorvidt det er brugt til at kvæle ham eller at hejse liget op i tøndens med. Philipsen hævder det sidste, men Socialdemokraten tror det første. Da Philipsen fastholder sin historie ved konfrontationen med liget, skriver Socialdemokraten: "Alt dette viser sig nu at være Løgn. Ja, selv med Liget for sine Øjne stod Morderen i Gaar efter al Sandsynlighed og løj." Socialdemokraten afslutter sin lange reportage med i en hel spalte at fordømme politiet.

Også Politiken (15/5-1890) bringer en lang reportage om ligets ankomst. Denne reportage er meget detaljeret og meget personligt med brug af ord som "vi", "os" og "vores", f.eks. "En Toldembedsmand, hvis Ansigt er os ubekendt, raaber." Desuden anvendes mange spørgsmål, så som "Hvem skulde hente Kassen?" for at gøre reportagen mere levende, samt slående overskrifter så som "En Bombe!", da man skal beskrive fundet af rebet om Meyers hals. Politiken oplyser forøvrigt, at tøndens med Meyers lig blev slået i stykker, så den dermed ikke kunne sælges til Hr. Stein i Dyrehaven, og herefter beretter man malende om Philipsens konfrontation med liget: "Han farer sammen. Han ser Strikken. Han skælver. Han segner og maa holdes oppe...dette Syn er ubeskriveligt: Morderen foran Legemet, der forpester Omgivelserne med sin Stank." Politiken afslutter med et ironisk hip til politiet. Efter obduktionen gennes pressen ud i gården, hvor stiftelsens inspektør meddeler, at "Han af Politiet havde faaet strænge Ordre om den mest absolutte Diskretion. Han lod sig virkelig ikke fritte. Ikke for et Ord. Hvad Inspektøren angaar, siger vi Politiet vor ærbødige Kompliment!" I hele denne artikel anvender Politiken således igen sin vanlige litterære stil, hvilket gør, at oplysningerne synes meget utroværdige. Nationaltidende (morgen 15/5-1890) bringer ligeledes en udførlig reportage om ligets ankomst. Som Politiken hælder man her til en "vi"-orienteret stil for at gøre reportagen personlig, hvilket normalt ikke er kendetegnende for Nationaltidende, og også her fordømmes politiet.

I de kommende dage er det især spørgsmålet om rebet, der optager pressen. Generelt er man enige om, at Philipsen har kvalt Meyer med det, kun Berlingske tror på Philipsens forklaring om, at det kun er brugt til at hejse liget op i tønden med. I Berlingske (morgen 16/5-1890) hedder det således: "Hvad der kunde tale for Forklaringens Rigtighed, er Rebets Korthed. Det har nemlig kun en Længde af 75 Centimeter eller lidt over en Alen, og det synes ikke let at faae et saadant Reb med Rendeløkken over Meyers Hoved i hans levende Live." Grunden til at rebet bliver så vigtigt er, at hvis det er brugt til at kvæle Meyer, er der tale om et overlagt og planlagt mord og ikke, som Philipsen hævder, en pludselig indskydelse. Socialdemokraten er overbevist om, at mordet var planlagt. I Socialdemokraten (16/5-1890) går man til den yderlighed at opsøge assessor Katstrup og overbetjent Klein for selv at afprøve rebet: "Vi prøvede saa skiftevis, hvor stor Vanskelighed der var forbundet med at slynge den om Halsen paa en Mand, og om det kunde gøres inden man fik Tid til Modstand." Det makabre i situationen - at politiet og pressen sammen leger med det reb, der har ligget om Meyers hals - er Socialdemokraten blind for, men nævner dog, at "vi har altsaa været i den ret ejendommelige Situation at have puttet Hovedet gennem den Rendeløkke, der uden Tvivl gjorde det af med Meyers Liv." Socialdemokraten fastholder, at rebet er mordvåbenet, idet avisen mener, at rebet har været 6 tommer længere, før det blev hårdt og stift af at ligge i den læskede kalk. Socialdemokraten nævner også, at deres referat fra konfrontationen med liget var "fuldstændig korrekt, uagtet at vi ikke havde Avtoriteterne at takke derfor", og den griber Berlingske (aften 16/5-1890), hvor politiet atter tages i forsvar. Her siger Berlingske, at det er nemt at forklare, hvorfor politiet intet har meddelt om f.eks. ligets ankomst til København, fordi dette "vilde have medført, at det Hele, paa det Standpunkt vor nuværende Presse befinder sig, vilde være blevet meddelt Offentligheden", og at dette ikke er hensigtsmæssigt, da "vor Retspleie ikke er Offentlig."³⁵

Politiken (19/5-1890) bringer en gennemgribende reportage om Meyers begravelse, og i Politiken (23/5-1890) berettes om overrabbiner David Simonsens besøg hos Philipsen i cellen. Socialdemokraten (26/6-1890) nævner et besøg af Philipsens hustru i cellen, men herefter bliver pressen tavs om sagen frem til domfældelsen i marts 1891.

Efter dommen bringer Berlingske (aften 14/3-1891) en to sider lang artikel om sagsforløbet, Philipsens baggrund og hans mentale tilstand, der blev vurderet til at være normal. Socialdemokraten (15/3-1891) bringer to artikler om Philipsens dom, hvoraf den ene omhandler sagsforløbet, og den anden er en diskussion af dødsdommen. Socialdemokraten skriver: "Det Spørgsmål, der overalt løb blandt de mange Mennesker, som overværede Domsafsøgelsen, var selvfølgelig: om Dødsdommen vil blive eksekveret eller ej." Det er Socialdemokraten overbevist om, at den vil. Avisen mener ikke, at kongen kan benåde Philipsen, for "Hvis Højesteret indstiller Philipsen til Benaadning, vil de nemlig være omtrent nødt til at indstille alle fremtidige Mordere til det samme." På den baggrund opsøger Socialdemokraten skarpretter Seistrup for at høre, om Philipsen vil blive aflivet med økse eller guillotine: "Han fortalte os, at der fandtes ingen Faldøkse her i Landet." Socialdemokraten tegner et sympatisk portræt af den tidligere så udskældte og forhadte skarpretter.

I tiden mellem kriminalrettens dom og afgørelsen i Højesteret er det især Avisen, der beskæftiger sig med sagen. Her skal nævnes Avisen (26/6-1891), idet den bringer hele fire artikler om sagen og desuden berører mange af de "sidehistorier", som sagen affødte. Avisens første artikel oplyser om forskellen på overlagt og ikke-overlagt mord, idet det er dette spørgsmål, som Højesteret skal tage stilling til. Kriminalretten har allerede dømt Philipsen for overlagt mord, idet den "har taget Hensyn til, om Forbryderen har handlet med fuldt Herredømme over sine Nerver og Sandser, om han har udført Forbrydelsen med koldt Blod, eller om han har forøvet den i nerveus Ophidselse." Kriminalretten mente det første, nu er det op til Højesteret at afgøre, om dette er korrekt. Avisens anden artikel handler om, hvorvidt Philipsen havde medskyldige. Her angriber man dagbladet

³⁵ Retsplejen blev først offentlig med retsplejeloven af 1916.

København for at vedblive at hævde dette. Avisen skriver: "Selvfølgelig har den Philipsenske Mordsag ikke kunnet undgaae at sætte livlige Fantasier i Bevægelse. Uagtet Sagen i og for sig syntes sensationel nok, var man ikke tilfreds." Avisen afviser Københavns påstande ved i forskellige scenarier at påvise det tåbelige for Philipsen i at have en medskyldig. Tredje artikel handler om "en mærkelig Erklæring, der er fremkommet af Rabbiner Simonsen." Denne erklæring, der blev forelagt Højesteret, går ud på, at Philipsen som menneske har vakt rabbinerens sympati, og at han mener, "at der er et gabende Svælg mellem Mennesket og Morderen Philipsen, at Drabet ligger udenfor hans moralske Cirkel m.v." Artiklens skribent, der underskriver sig "Jurist", mener dog, at denne erklæring ikke vil komme til at betyde noget for sagens udfald. Sidste artikel er et stenografisk referat af sagen i Højesteret. Her fortælles udover begivenhedsforløbet også om Philipsens opvækst og baggrund. Desuden står der, at han er "opdraget indifferent i religiøs Henseende og maa antages ikke at være upaavirket af den saakaldte moderne Literatur." Her hentyder man til, at Philipsens yndlingsroman er Dostojevskijs "Raskolnikov" ("Forbrydelse og Straf"), hvis livssyn Philipsen synes at dele. At Avisen genopdager denne information er interessant, idet man i den kommende tid i pressen begynder at diskutere, hvorvidt det er Dostojevskijs skyld, at Meyer er blevet slået ihjel!

Efter dommens stadfæstelse i Højesteret vender Politiken (2/7-1891) tilbage til spørgsmålet om offentlig henrettelse ved i forbindelse med Philipsens sag at trykke en bloddryppende øjenvidneberetning af Anders Sjællænders henrettelse. Herefter tager Politiken (5/7-1891) ligesom andre dagblade fat på at diskutere Dostojevskijs skyld. Her står: "At den russiske Forfatter Dostojewski har Skylden for Meyers Mord, derom er der i velsindede og rettroende Højreblade ingen Tvivl." Politiken er af en anden mening. Man skriver: "Overhovedet tør man vistnok fastslaa som en Kendsgærning, at alt i denne Verden, Kunst, Filosofi, Religion, Politik, Blade, Literatur kan avle Forbrydelser og Galskab hos dertil egnede Individuer. Skal man da give Kunsten, Religionen, Filosofien, Politiken, Bladene og Literaturen Skylden? Skal alt dette udryddes af Verden for at beskytte svaghjærkede, moralsk ubefæstede og let paavirkelige Individuer? Dette Spørgsmaal adresseres til de Filosofer og Psykologer, der i denne Tid har søgt at bevise den moderne Literaturs Fordærvelighed ud fra Philipsens Mord paa gamle Meyer." En diskussion af dette spørgsmål kunne have været interessant, men desværre bliver den ikke rejst. Politikens artikel sætter punktum for sagen, da de fire her anvendte dagblade knap kommenterer sagens afslutning og dermed Philipsens benådning. Benådningen må da også være kommet som en overraskelse og ikke mindst skuffelse, især for Socialdemokraten.

Omtalen af sagen om Meyers mord virker i pressen temmelig rodet, fordi der i starten er så mange ubekendte faktorer, og fordi man senere hen ikke ved, hvilke detaljer det er væsentligt at lægge vægt på.

Politiken vælger at se det hele som en kriminalroman, hvorfor de oplysninger, som avisen giver, nærmer sig fiktion, idet man selv digter videre på historien. Nationaltidende holder sig til det sikre, idet man knap nævner begivenheden, men hvor omtale endelig finder sted, krænger man over i samme litterære stil som Politiken. Berlingske er som altid mest saglig, men bruger dog mere krudt på at forsvare politiet end på at omtale sagen, sandsynligvis fordi man på denne avis har en overbevisning om, at offentligheden intet bør vide om igangværende retssager, fordi disse så kan blive forplumrede. Endelig er der Socialdemokraten, der slet ikke ved, hvilket ben den skal stå på i denne sag. Man vil så gerne kritisere politiet, men da der ikke rigtig er nogen reelle kritikpunkter i denne sag, må man skifte til en anden taktik. Man forsøger at få mordet koblet sammen med klassekamp og social uretfærdighed, men også dette mislykkes mere eller mindre. Generelt kan man sige, at Socialdemokraten på denne måde kommer til at bruge tid og spalteplass på emner, der til tider er yderst fjerntliggende fra sagen i stedet for at give læserne indblik i, hvad der virkelig skete i

forbindelse med Meyers mord. På denne måde bliver Socialdemokratens dækning mindst ligeså utroværdig som Politikens.

Ligesom pressen var også viseproducenterne særdeles produktive i forbindelse med mordet på Meyer, hvorfor det har været muligt at finde elleve viser om begivenheden. Syv af disse viser er Strandbergviser, der alle er handlingsmættede, men holdt i et lyrisk sprog, hvilket også støttes af melodivalget. Især i de første tryk er handlingen dog nærmest fiktiv. *Mordet paa Kontorbud Meyer* (SDUB), der er signeret "Peter Petersen Lejlighedsdigter", indledes og afsluttes med en lyrisk strofe om laster, skæbne og straf, hvilket indrammer to strofer, der kort fortæller om begivenheden. Mere interessant er den medfølgende beretning, idet Strandberg her har opdigtet adskillige af sine oplysninger. Således står der, at Philipsen på forhånd havde planlagt mordet, at tøndnen med den læskede kalk allerede var forberedt, inden Meyers ankomst til Philipsens fabrik, samt at Philipsen efter mordet parterede Meyer ved hjælp af en økse, en sav og en kniv. Også navnet på det firma, som tøndnen blev sendt til, har Strandberg selv fundet på. Strandberg kalder firmaet Philips Brothers og ikke Berford Brothers, som var den egentlige modtager. Dog er Strandberg overbevist om, at Philipsen kvalte Meyer med hænderne.

Kontorbud Meyers Mord (SDUB) er bygget op ligesom den foregående vise, dog er der her to indledningsstrofer og syv episke strofer med handling. Strandberg er nu blevet klar over, at Meyer ikke var blevet parteret, men ellers gentager både vise og beretning de samme usandheder som i det første tryk. I beretningen hæfter Strandberg sig her især ved, at "Nær var Forbrydelsen bleven opdaget, da Tøndnen skulde hejses ned i Gaarden, idet Surringen var ved at glide af, og Tøndnen vilde da være knust mod Stenbroen og Indholdet kommet tilsyne." Denne detalje går viseproducenterne meget op i til trods for, at den knap var nævnt i pressen.

Den tredje vise, *Tøndnen med Meyers Lig* (SDUB), har en anderledes opbygning end de foregående. Her starter Strandberg med fire episke, handlingsmættede strofer, der efterfølges af fire lyriske, der fiktivt behandler Philipsens tilstand i fængslet. I strofe otte hedder det således:

Kun Morderen kan ej Freden fange,
I Fængslet stirrer ved Nat han bange
Paa Skrækkens Syner, som for ham staa,
Han sukker: "Hvordan skal Fred jeg faa?"

Ikke nok med at Strandberg lægger ord i munden på Philipsen, han påstår også, at Philipsen ikke kan finde fred. Fra pressen ved man dog, at Philipsen gjorde et meget roligt indtryk efter sin arrestation, at han sov og spiste godt og talte muntert med sine fangevogtere. I den medfølgende beretning skriver Strandberg igen om, at tøndnen nær var blevet knust, da den skulle hejses ned i gården, og uden at meddele at man tidligere har givet fejlagtige oplysninger, skrives der om liget, at "I øvrigt bar Legemet ikke spor af Vold."

Den skrækkelige Tøndens Ankomst (DFS) er opbygget af en lyrisk indledningsstrofe og syv episke strofer. I strofe fire står der:

Et Reb om Halsen skued man,
Det skrækked Morderen paa Stand,
Nu saae man grant, at ej hans Haand
Gav Døden, men det stramme Baand.

I den medfølgende beretning, der omhandler ligsynet, tilbagetrækker Strandberg ligeledes sin påstand om, at Philipsen har kvalt Meyer med hænderne, og det famøse reb beskrives - fejlagtigt - idet Strandberg har gjort det dobbelt så langt, som det i virkeligheden var.

Morderen Philipsen dømt til Døden (PV) er udelukkende lyrisk. Her fabulerer Strandberg over forbrydelse og straf under devisen Guds vilje ske, for som der står i strofe seks, hører hævnen Herren til. Den medfølgende beretning handler om Højesterets stadfæstelse af Philipsens dom, og igen kan Strandberg ikke lade være med at komme med en ukorrekt oplysning, idet der står: "Af Lægeerklæringen fremgik det, at Philipsen arveligt skulde være legemlig og aandelig defekt, og derfor mulig mindre tilregnelig." Som det kan ses af retsprotokollerne, blev Philipsen af lægerne tværtimod anset for at være fuldkommen mentalt rask. Beretningen oplyser også, at Højesteret har indstillet ham til benådning, noget som pressen ikke oplyste om.

Den sidste Strandbergvise er *Morderen Philipsens Afsked* (DFS), der handler om Philipsens benådning. Denne vise er meget anderledes end de andre, idet den er opbygget, som om Philipsen selv har skrevet den. I strofe et hedder det derfor bl.a.:

Mig Livet blev givet, Benaadning mig skænket
Snart lukkes jeg ind, hvor kun Kummer er bænket,
En Fange for evig en visnende Træl,
Saa byder i Dag jeg da Verden Farvel.

I visen lader Strandberg Philipsen bede om nåde og tilgivelse og håbe på, at han med tiden vil blive frigivet. I den medfølgende beretning hedder det; "For hans Hustrus Skyld maa man glæde sig over Benaadningen, thi Philipsen selv havde visselig ikke gjort sig værdig dertil. Men ogsaa for Fremtidens Skyld tør man være tilfreds over Resultatet; det vil vel nu kunne tænkes, at den modbydelige offentlige Slagtning af Mordere kun maa blive anvendt ved særdeles enestaaende og grusomme Forbrydelser." Dette er et ekko af Strandbergs tidligere modvilje mod dødsstraf, som kunne ses i viserne om Anders Sjøllænders henrettelse, men det er også eneste gang, at en viseproducent kommenterer den megen debat om dødsstraf, som har huseret i pressen i forbindelse med mordet på Meyer. Det er modigt, at Strandberg indtager et så markant standpunkt dertil, især da der i offentligheden syntes at herske et ønske om, at Philipsen blev henrettet. Strandberg meddeler desuden, at Philipsen vil blive indsat i Horsens Tugthus.

Foltmar har skrevet tre viser om kontorbud Meyers mord. De er alle meget forskellige, men har dog en vis humor tilfældes. Den første vise, *Mordet i Store Kongensgade* (DFS)³⁶, er den mest alvorlige og episke. Den indledes og afsluttes med lyriske, moralske strofer, der omkranser elleve handlingsmættede strofer, hvoraf de fem er en optakt til mordet, og de sidste seks handler om begivenhederne efter mordet. Skønt begivenheden er så grusom, som den er, kan Foltmar alligevel ikke dy sig for at komme med et par vittige bemærkninger, f.eks. i strofe ni:

Og med et raat Forbryder=Sind
Han afklædt blev, det gamle Skind;
Og Karlen gav han Vest og Frak,
Og han blev glad og sagde: Tak;

Den medfølgende beretning holder sig tættere til fakta end Strandbergs beretninger, skønt også hos Foltmar indsniger der sig nogle forkerte oplysninger, da det også her påstås, at mordet på Meyer

³⁶ Kopi af trykket findes som bilag Ig.

havde været planlagt over længere tid. Dette tryk er desuden det eneste Foltmartryk med beretning. De følgende indeholder udelukkende viser.

Da Foltmar skriver den næste vise, *Filipsen forvar Dig, ellers Seistrup ta'r Dig* (SDUB), er det kommet frem, at Philipsen er jøde. Dette tillage pressen ikke stor betydning, men det gør til gengæld Foltmar, der her leverer en stærkt antisemitisk vise, om end på en "humorisk" måde. Visen består af fire strofer med prosa inden omkvæd, og den handler egentlig ikke om noget andet end Philipsens mulige benådning. Visen er udelukkende skrevet for at gøre grin med Philipsens jødiske baggrund, og det gør Foltmar så snedigt, at han i starten skriver teksten på "almindeligt" dansk, men så snart jøder nævnes i strofe to, begynder der er snige sig hvad der skal forestille en jiddisch accent ind i sproget:

Og alle de Smaa med "Næser" og "Komodeben" de skreg op af fuld Hals, saa Murene paa Gammeltorv nær var revnet:

"Filipsen forvar Dig,
Ellers Scheistrup ta'r Dig!
Ja, Du bli'er til Scham og Tort, -
Han gjør Dig et Ho'de kort.

Da præsten³⁷ nævnes i strofe tre bliver denne accent mere udtalt - f.eks. skrives der e i stedet for ø:

Abraham, Isach og Jakob, fri ham ud af Levens Kleer

I fjerde strofe køres accenten helt ud, og det siges desuden direkte, at jøderne vil have Philipsen benådet slet og ret, fordi han er jøde:

Ach wai mir! De stachels Jeder i Rusland! Wenn Filipsen war der, han wilde den blive flaat lewende och hengt op til Skue for Barbarerne - ach Gott, Filipsen er en riggesles Fantast, en Dumkopf, en Asen, en Geni; - aber, henret ham ikke - Rosalie, Jakob og Esther! Lad os anraabe om Barmhjertighed, - Han var af voreses Folk - Isak stem du i Med

At Foltmar anvender en opbygning med prosa mellem strofe og omkvæd gør, at han får endnu mere rum til at gøre grin med jøderne. I mine øjne er visen særdeles grim og ondskabsfuld, og derfor heller ikke synderlig troværdig, men også et godt stykke håndværk, der viser Foltmars sans for visemageriet.

Foltmars sidste vise, *Philipsen bliver ikke henrettet!* (KB), har også humoristiske islæt, men slet ikke som den foregående. Her nøjes Foltmar med at lege lidt med ordene, f.eks. i strofe to, hvor det om Philipsen hedder:

Det Bud han synded' mest imod,
Var Carl Lunds - det siges jo.

Visen er ellers generelt lyrisk uden handling, men med en mængde formodninger og gisninger om Philipsens tilstand i fængslet. Bl.a. postulerer Foltmar, at Philipsen ikke vil komme til at fortsætte afsoningen af sin dom i fængslet, men derimod på Bidstrupgaard, idet han må anses for at være sindssyg, og man lægger ord i Philipsens mund og lader ham begræde sin skæbne.

³⁷ Overrabbiner David Simonsen.

Der findes yderligere to viser om mordet på kontorbud Meyer. Den ene, *Kontorbud Meyers Mord i Kjøbenhavn* (UBT), må - skønt den er trykt i Trondhjem på bestilling i J. L. Sundts Bogtrykkeri - formodes at være en Strandbergvise. I hvert fald er flere af stroferne identiske med stroferne i Strandbergs *Mordet paa Kontorbud Meyer* (SDUB). Til gengæld er oplysningerne i den medfølgende beretning overensstemmende med, hvad der egentlig skete, hvilket den tidligere Strandbergberetning ikke var. Den sidste vise, *Mejers Ligs Ankomst, Landsættelse og Aabning af Tønden* (KB), er trykt på Henriksens Tryk og udgivet på Martinsens Forlag. Den er opbygget af en lyrisk indledningsstrofe efterfulgt af syv episke, handlingsmættede strofer, og gengivelsen af begivenheden er såvel i visen som i beretningen overensstemmende med oplysningerne i retsprotokollerne - bortset fra at man staver Meyers navn med j i stedet for med y.

Som man kan se, koncentrerer viseproducenterne sig langt mere om den egentlige begivenhed, end pressen gjorde det. Viseproducenterne har ikke så mange svinkeærinder, de eneste er Strandbergs kommentar til dødsstraf og Foltmars antisemitisme.

Viseproducenterne lægger altså vægten mere på den egentlige sag, end tilfældet var det med pressen. Hvad der for dagbladene syntes det mest vigtigste, nemlig Dostojevskijs indflydelse, politiets arbejde og det faktum, at Philipsen ikke virkede som en morder, nævnes stort set ikke af viseproducenterne, men de havde selvfølgelig også den fordel, at de først skrev om sagen, efter morderen var fanget, så her var ingen grund til at nævne disse oplysninger. Som det tidligere kunne ses, skyldtes pressens forvirring jo i høj grad, at sagen i lang tid var et mysterium, så på denne måde virker pressen mere uafklaret end viserne.

Skønt viseproducenterne ofte kommer med ukorrekte oplysninger, virker både viser og beretninger mindst ligeså troværdige som presseomtalen, hvilket ikke siger meget, idet også pressen kom med gisninger, lagde Philipsen ord i munden o.s.v. I denne sag må begge parter derfor siges at være tvivlsomme nyhedskilder, måske med undtagelse af de to sidste visetryk, der klart og præcist beskriver hændelsesforløbet.

Således må man konkludere, at visetrykkene i denne sag generelt er hverken værre eller bedre nyhedsformidlere end dagbladene, men at enkelte tryk dog er mere troværdige end pressen.

4.8 Børneslagteriet i Elbagade

Sagen om børneslagteriet i Elbagade kan forekomme lidt speciel i denne sammenhæng, idet politiet mørklagde sagen overfor pressen, så meget af det retslige efterspil ikke blev nævnt. Desuden findes der i dag kun forhørsprotokoller om sagen. Den har eksisteret som pådømt sag hos Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, men er ligesom sagen om restauratøren og jordemoderen fra 1877 blevet kasseret. I forhørsprotokollerne nævnes der naturligvis intet om sagens udfald, hvorfor oplysninger om dette har måttet hentes fra dagspressens sparsomme omtale. På grund af de manglende retsprotokoller og politiets mørklægning er store dele af sagsforløbet dog i dag udokumenterede.

I Elbagade 9 i København boede den ca. 50 årige plejemor Ane Marie Rasmussen tillige med sin tyve år yngre søster, diakonissen Maren Rasmussen, og den 17 årige tjenestepige Laura Dagmar Laursen. De passede mod betaling plejebørn, der var født af enlige mødre, og tog sig af barselskvinder, der fødte i dølgsmål. For sine tjenester tog plejemoderen gerne et engangsbeløb på op til kr. 500, og hun havde som regel to barselspatienter og fem-seks børn boende, skønt hun kun havde polititilladelse til tre børn. Blandt plejemoderens børn var der en stor overdødelighed, så da

en tjenestepige, Anna Marie Andersen, flere gange blev nægtet at se sit søn, angiveligt fordi han var sendt på landet, fik hun mistanke om en forbrydelse og gik til politiet.

Ifølge forhørsprotokollerne tog politiet hen til Elbagade den 23. september 1890, men fandt ikke plejemoderen hjemme. I stedet arresterede de søsteren Maren og gav tjenestepigen Laura besked om, at plejemoderen skulle henvende sig på stationen. Først senere på dagen sendtes der atter politi til Elbagade for at afvente plejemoderens ankomst. Politiet ventede hele natten på plejemoderen sammen med Laura, børnene og barselskvinderne, og i dette tidsrum gennemsøgte de ejendommen. I kælderen fandt man i en zinkbalje dækket med tang de forrådnede rester af et barnelig, og i ejendommens renovationskasser, der var sendt til Jagtvejens losseplads, lå ligeledes liget af et barn. Dette blev dog først fundet dagen efter, den 24. september, og samme dags morgen fandt en vagtpatrulje på sin runde på Smedelinien liget af en kvinde, der havde hængt sig i sit sjal i et træ. Det var plejemoderen Ane Marie Rasmussen.

Tjenestepigen Laura, der også to år tidligere havde været i søstrenes tjeneste, da de drev en lignende virksomhed i Wesselsgade, blev den 25. september tilbageholdt af politiet, og hun kunne oplyse, at hun kendte til flere af disse plejebørns død, men hun havde ikke været klar over, at børnene blev myrdet. Dette bekræftedes af søsteren Maren, som også fortalte, at plejemoderen fik sine børn af jordemoder Adelaide Franisca Amalie Jantzen Madsen i Ravnsborggade 8. Jordemoder Madsen blev arresteret, og det fremkom, at hun igennem Berlingske Tidende havde tilbudt unge piger logi før, under og efter fødslen. Da de fleste af disse piger var af fin familie eller var blevet frugtsommelige med højtstående mænd, pressede jordemoderen dem for penge. De børn, hun ikke selv havde plads til, blev videregivet til plejemoderen i Elbagade, indtil der ikke var flere penge at få ud af forældrene. Maren oplyste, at hende søster, plejemoderen Ane Marie Rasmussen, igennem tiderne udover sin adoptiv søn August havde haft tolv plejebørn, hvoraf de syv var blevet dræbt med opiumsindsprøjtninger, når forældrene ikke længere kunne betale. Dødsfaldene blev af forældrene hemmeligholdt af frygt for skandaler, så først da tjenestepigen Anna Marie Andersen, der ikke havde et ry i officielle kredse at tænke på, blev nægtet at se sit barn, kom der skred i sagen. Den 1. oktober 1890 arresteredes yderligere den islandske læge Hans Edvard Moritz Haldorsson Fridriksson, der drev praksis i Dosseringen 8, og som var læge for både plejemoderen og jordemoder Madsen. Det var ham, der havde udskrevet recepterne på den megen opium, og nu blev han desuden tiltalt for tre gange at havde udøvet fosterfordrivelse, sidst den 5. september 1890, hvor den odenseanske modehandlerske Ane Cathrine Jørgensen fik sat sin fødsel kunstigt igang to måneder for tidligt i søstrene Rasmussens hjem og i deres påsyn. Ane Cathrine Jørgensen blev arresteret samtidig med lægen. Laura blev løsladt i oktober mod, at hun blev i København under forhørerne, og den 10. marts 1891 erklærede lægen sig skyldig. Den 23. marts samme år indrømmede Maren, at hun selv havde slået to af børnene ihjel, nemlig de to hvis lig man havde fundet. Sagen blev afsluttet den 17. juli 1891, og fire måneder senere faldt dommen. Maren Rasmussen fik tugthusarbejde i seksten år, læge Fridriksson fik tre års forbedringshusarbejde, jordemoder Madsen fik fængsel på sædvanlig fangekost i tres dage og Ane Cathrine Jørgensen fik fængsel på vand og brød i seks gange fem dage.

Det er meget sparsomme oplysninger, man kan få ud af forhørsprotokollerne, men dog nok til at man kan forstå sagen omfang og uhyrlighed. Den vakte i pressen en stor debat om plejebørns vilkår generelt, og naturligvis var man her ikke sen til at indgå et politisk slagsmål og at viderebringe alle mulige rygter og gisninger.

Berlingske (morgen 25/9-1890) er først med nyheden. Dette gøres kort og præcist, men man oplyser dog, at plejemoderen "antog kun uden Politiets Tilladelse Pleiebørn", hvilket ikke er helt korrekt, da hun som nævnt havde plejetilladelse til tre. Socialdemokraten (25/9-1890) bringer ligeledes en artikel om sagen, men den er hverken kort eller saglig. Socialdemokraten gør flittigt

brug af værdiladede tillægsord som f.eks. "rædselsfuldt", "mystisk", "frygtsomt" og "uhyggeligt". Det nævnes, at ved Marens arrestation posterede politiet ikke i første omgang en betjent i Elbagade, og "Politiet synes ikke her at have handlet med tilbørlig Konduite, sandsynlig har det svævet i den Tro, at Sagen kun drejede sig om ulovlig Overskridelse af Plejebørnsantallet.", en udtalelse som Aftenbladet samme dato skærper ved at kalde det "en utilgivelig Kapitaldumhed", at politiet ikke satte en vagt i Elbagade. Ved fundet af børneligene og plejemoderens lig anvender Socialdemokraten (25/9-1890) spærrede typer, f.eks. ved fundet af det andet barnelig, hvor Socialdemokraten er helt ude i fiktionen: "I en Fart blev Indholdet væltet ud i Gaarden, og **ud paa Stenene styrtede et lille Barnekadaver**, der har været skjult i Kassens Bund." Barneliget lå ganske vist i en renovationskasse, men denne stod ikke i Elbagades gård, som Socialdemokraten hævder, men var kørt på lossepladsen, hvor den senere blev opdaget. Om Laura hedder det sig, at hun er "barnlig" og "forfærdet ved at erfare, hvilken Mordhule hun uafvidende har opholdt sig i." Herefter kalder Socialdemokraten konsekvent plejemoderens hjem for en mordhule. Endelig afslutter man med at opfordre til skarpere kontrol overfor plejemødre. Politiken (25/9-1890) bringer en betydelig kortere og langt mere saglig gennemgang af sagen, hvilket er atypisk for denne avis. Blot nævnes det, at sagen "taler ikke til Fordel for det saakaldte "Tilsyn for Plejebørn"", og at Maren "efter hvad vi senere har erfaret" har aflagt "delvis Tilstaaelse om, at de to Børn er kvalte af Plejemoderen." Dette er ikke korrekt, idet børnene blev slået ihjel med opium og ikke af plejemoderen, men af Maren selv.

Socialdemokraten (26/9-1890) bringer en ny, lang artikel, i hvilken det bl.a. hedder sig, at sagen har fået "adskillige "bedre Folk" til at ryste, Folk som har haft Raad til at give den umenneskelige Plejemoder et Par Hundrede Kroner én Gang for alle for at tage sig af et Barn, hvis Fødsel efter den nu gældende kristelige Samfundsmoral betragtedes som en Skam, og som derfor maatte skjules.". Her når man altså at fordømme den kristne samfundsmoral, der gør børn født uden for ægteskab til noget syndigt; en moral som "bedre Folk" har ansvaret for, og som de nu lider under. Endelig skriver man, at det andet barnelig blev fundet på dagrenovationens losseplads, men man dementerer ikke sit tidligere udsagn om, at liget blev fundet i en skarnkasse i gården. Derved giver man læserne det indtryk, at her er tale om tre lig, idet man ikke nævner, at liget på lossepladsen er identisk med liget i gården.

Politiken (26/9-1890) er nu tilbage i vanlig stil og bringer en tosiders artikel fuld af sladder, rygter og gisninger under overskriften "Masse-Mordet". Ikke uinteressant nævner man, at "i Løbet af den sidste Maaned tilkaldtes ofte Lægen", og at hans navn er Dr. M. H. Fridriksson fra Nørrebro. Man bringer nu Marens forklaring, i hvilken det hedder sig, "at Politiet ikke, da det medførte søsteren til St. Kongensgades Politistation, efterlod en Betjent for at arrestere Madam Rasmussen, er andet Steds blevet anset for en Fejl. At der ikke foreligger noget Fejlgreb vil man nedenfor se af vort Referat." Politiken siger nu, at fordi plejemoderen allerede havde hængt sig, var der ingen grund til at anbringe politi i Elbagade, og således glemmer Politiken i sin iver efter at modsige Socialdemokraten og Aftenbladet, at politiet på dette tidspunkt intet anede om selvmordet, hvorfor posteringen af en betjent i Elbagade havde været på sin plads. Videre går det i Politiken med Lauras forklaring, og her mener man, at hun ikke er uskyldig, men blot lader som om bl.a. ved at frekventere Frelsens Hær. I bedste romanstil med Laura som jeg-fortæller beskriver Politiken nu, hvorledes plejemoderen tømmer en zinkbalje i renovationskassen og stiller en anden ind i pigekammeret for derefter at sige til sin søster, at hun gik ud for at hænge sig. Søsteren bar nu baljen fra pigekammeret ned i kælderen, og "drevet af dæmonisk nysgerrighed" gik Laura ud for at rode i renovationskassen, hvor hun fandt et barnelig. Romanstilen fortsætter i beskrivelsen af arrestationen af jordemoder Madsen, om hvem "man ved mange mærkelige og mystiske Ting at fortælle". Hun og plejemoderen havde "stadig søgt hinanden, dels for at tale om Forretninger, dels for at fordrive ledige Timer med en lille Passiar - formodentlig en opbyggelig Konversation!",

skriver Politiken. Desuden nævner avisen, at da deres reportere var ude for at se ligene på St. Johannes Stiftelsen, "traf vi i Porten en stærkt eksalteret rødhaaret Mand. Det var Tjenestepigen Lauras Fader. Han søgte Datteren overalt. Vi nænnede ikke at sige ham, at hun var Arrestant". Politikens sidste underoverskrift hedder "En radikal Reform", og her sammenligner man sagen med mordet på Meyer og konkluderer, at Elbagadesagen "forekommer det os, er tifold grufuldere end *Philipsens* vidtberømte Mord, der dog kun var Mord af enkelt Mand". Man fortæller om plejebørns dårlige forhold generelt og siger: "Hvor ofte har vi ikke i *Politikens* Spalter taget dette Spørgsmaal frem!"

Avisen (26/9-1890) bringer en tospaltet artikel om begivenheden. Her kaldes plejemoderen "et kvindeligt Uhyre", og særligt opsigtsvækkende detaljer sættes med spærrede typer. Aftenbladet samme aften bringer ligeledes en artikel, og i den hedder det, at en urtekræmmer Victor Andersen har forklaret politiet, at plejemoderen jævnlige henvendte sig til ham for at få skrevet begravelsesregninger: "Regningerne var omhyggeligt specificerede: Kiste, Ligtøj, Kranse, Jord, Sang, Præstens Tale, Kjørsel, Lægeregning - intet var glemt, og det var ganske artige Beløb, den entreprenante Morderske paa denne Maade indkasserede." Grunden til, at plejemoderen lod urtekræmmeren udfærdige regningerne, var, "at hun skrev saa daarligt." Disse oplysninger dementeres i Socialdemokraten (27/9-1890), hvori man trykker et brev fra urtekræmmeren stilet til redaktøren. Her står: "hele denne Udvikling er Usandhed. Den Assistance, som jeg har ydet Fru Rasmussen, der handlede hos mig, er, at jeg én eneste Gang, en Lørdag midt i Butikstravlheden, skrev paa simpelt Papir et Par Udgiftsposter til *en* Begravelse." Urtekræmmeren kan desuden oplyse, at beløbet var på 7-8 kroner. I samme artikel trykker Socialdemokraten ligeledes et brev fra Lauras far, gartner J. L. Laursen. I det hedder det, at Politiken har "omtalt mig - der er *Lauras* Far - paa en i høj Grad upassende og uskaansom Maade." Her henviser han til, at Politiken har kaldt ham "stærkt eksalteret", og han skriver, at "jeg mener, at det er mindre pænt af Bladet at gøre Nar af mig i min Sorg over, at min Datter har levet i *Madam Rasmussens* Hjem." Endvidere mener han, at "med Hensyn til, hvad Bladet fortæller om min Datter, saa tør jeg paastaa, at hun er aldeles uden Medskyld." Han fortæller desuden, at Laura er "af noget svækkede Aandsevner, hvilket hidrører fra en svær Sygdom."

Politiken (27/9-1890) tager hurtigt sagen op, det er avisen faktisk nødt til, for Lauras far opsøger den, og Politiken skynder sig at meddele, at "Gartner Laursen, en midaldrende Mand, der gjorde det allerfordelagtigste Indtryk, var, som man let kan tænke sig, dybt nedbøjet over, hvad der var hændt hans Datter." Dog trækker avisen ikke sin påstand om Lauras medskyldighed tilbage. Samme dag har Politiken også besøg af lægen Fridriksson, hvor det er ham "om at gøre at faa fastslaaet, at han ikke havde haft noget intimere Kendskab til Fru Rasmussens Plejebørns-Menage". Fridriksson oplyser, at et par børn hos fru Rasmussen var døde af naturlige årsager, bl.a. et i forbindelse med en besværlig forløsning med tang, og at han havde udstedt dødsattesterne i overensstemmelse dermed. Desuden var Fridriksson ikke den eneste læge, som plejemoderen havde benyttet, andre var Dr. Does i Wesselsgade og jernbanelægen Dr. Sonne, der ligefrem havde været hendes pensionær, inden han flyttede til Århus. Resten af Politikens lange, tosiders artikel handler om plejebørns vilkår generelt, og her står Højre for skud som politisk ansvarlig.

Avisen (27/9-1890) fortæller under overskriften "Oppositionspressens Røverhistorier. De nøgne Fakta", at de selv "nøgternt og udtømmende refererede Alt, hvad der var sket", hvorimod "flere Blade - naturligvis med Oppositionen i Spidsen - havde igaar bragt alenlange mere eller mindre "brasilianske Referater" om Sagen". Avisen mener - ikke ukorrekt - at oppositionsbladene intet kan vide om de impliceredes udsagn, idet forhørerne endnu ikke er begyndt. I søndagsudgaven af Avisen (28/9-1890) refererer man derfor selv ivrigt til de nu påbegyndte forhør, især da Maren indrømmer, at "to Børn vare døde efter Indsprøjtning med Opium". Avisen, der tidligere har været Maren mildt stemt, mener nu, at hun ikke blot var medvidende om mordene, men medskyldig.

Nationaltidende (morgen 29/9-1890) omtaler sagen for første og eneste gang ved i en notits at skrive, at Maren har tilstået kendskab til mordene, og at jordemoder Madsen nægter sig skyldig. Socialdemokraten (29/9-1890) nævner, at man har fundet opium ved en husundersøgelse i Elbagade, og samme dag tordnes der i Berlingske (aften 29/9-1890) mod oppositionsbladene, hvis dækning af sagen "er aldeles uauthentisk". At man selv tidligere er kommet med en "uauthentisk" oplysning nævnes ikke.

Avisen (30/9-1890) kredser stadig om, hvorvidt Maren selv er morder. Endvidere kommer avisen med en meget interessant oplysning, især når man tager i betragtning, at bladet selv mener at dække sagen nøjternt. Der står: "Sagens Forløb bliver for øvrigt holdt strengt hemmeligt - og det er *vor* Skyld. Vore Meddelelser i Søndags have i altfor høi Grad allarmeret Retten. Dens Frygt for, at Undersøgelserne kunne vanskeliggøres ved Indiskretioner fra Pressens Side, kunne vi forstaae, men vi kunne samtidig forsikre, at *vi* aldrig vilde meddele Noget som helst af *vor* Viden, der paa vedkommende Stadium af Sagen kunde lægges Politiet eller Undersøgelsesdommeren Hindringer iveien:" Trods Avisens forsikringer er det altså dens skyld, at man i dag ikke kan følge sagen i pressen.

Berlingske (aften 2/10-1890) bemærker i en notits, at Fridriksson er blevet anholdt. Socialdemokraten (3/10-1890) oplyser ligeledes om anholdelsen og skriver, at den har vakt opsigt, da "Hr. Fridriksson var Læge for flere større Sygekasser". Politiken (3/10-1890) nøjes ikke med så lidt, men erindrer om hans besøg på redaktionen og kalder ham en "nervøs lille Mand". Desuden nævner avisen, at han var "Madam Rasmussens Lægevidenskabelige Konsulent", at "det er ham, der har skrevet de talrige Recepter paa Opium, som ved Husundersøgelse hos Madam Rasmussen er kommet for Dagens Lys", og at han har rådet flere mødre "til at sætte deres Børn i hendes Pensionat". Også Avisen (3/10-1890) er på banen med nyheden. Her mener man dog ikke, at hans anholdelse har noget med Elbagadesagen at gøre, men at han er blevet arresteret for at have foretaget "paa et offentligt Fruentimmer Fosterfordrivelse."

Politiken (12/10-1890) kan meddele, at Laura er blevet løsladt mod, at hun bliver i København under forhørerne. Avisen (8/11-1890) meddeler, at "Antallet af begaaede Mord vise sig stadig større og større, og der forefalder ofte høist gribende Scener mellem den umenneskelige Pleiemoder og de ulykkelige Mødre". Hvordan disse scener kan udspille sig, eftersom plejemoderen jo begik selvmord tre uger forinden, nævner Avisen ikke, men sådan som artiklen er opbygget, mener man sandsynligvis Maren og ikke plejemoderen. Jordemoder Madsen omtales først senere i artiklen, og her hedder det sig, at "saavel hun som det kvindelige Uhyre, der i sin Egenskab af Pleiemoder har saamange uskyldige Ofre paa sin Samvittighed, ere sikkert nu klare over den Skjæbne, der venter dem." Avisen, der hele tiden har søgt at gøre Maren medskyldig, udråber hende nu direkte til at være morder, og det på trods af, at hun først næsten fem måneder senere erklærer sig skyldig i i hvert fald to af drabene. Efter dette dukker der kun nogle få artikler op om plejebørns situation generelt, og Elbagadesagen nævnes først igen den 8. november 1891, hvor Politiken, Socialdemokraten og Avisen kort omtaler domfældelsen. Berlingske og Nationaltidende værdiger ikke dommen en linie.

Som det kan ses, havde pressen travlt med at finde ud af, hvem der havde gjort hvad i Elbagadesagen, og politiets mørklægning hjalp ikke i den henseende, hvorfor mange rygter, gisninger og formodninger blev ophøjet til at være sandhed. Af de her anvendte aviser er Politiken efter en spagfærdig start langt den mest "kreative", idet man ligefrem holder flere af sine artikler i romanform. Dog er det måske også den avis, der tager sagen mest alvorligt, idet det især er den, der opfordrer til, at man ser nærmere på plejebørns forhold med henblik på at forbedre den. Også Socialdemokraten gætter sig hyppigt til begivenhedsforløbet og trykker derefter disse gisninger som sandhed. Berlingske derimod nævner knap sagen og gør det oftest kun for at skælde ud på

oppositionspressen. Nationaltidende er nærmest ikke-eksisterende i denne sag. Endelig bør nævnes Avisen, idet den afstedkom mørklægningen, og som på trods af sine forsikringer synes at være den mest værdiladede og upålidelige af alle, både med sine forhånelser overfor oppositionspresen og med sin trang til at gøre alle medskyldige - en trang som også Politiken led af i sagens begyndelse. Man kan derfor konkludere, at med undtagelse af Avisen, er de konservative blade langt mere fåmælte og saglige end deres kolleger i oppositionen, hvilket gør dem mest troværdige, men samtidig også til en dårlig informationskilde, da man stort set intet får oplyst.

Om sagen i Elbagade er der fundet tre visetryk, der ikke lader oppositionspresen noget tilbage hvad gisninger angår. Viserne er generelt lyriske med en indledende strofe, der skal slå den rette stemning an, samt en afsluttende strofe med visens morale, og de er alle skrevet på melodier til folkelige viser. To af viserne er skrevet af Strandberg, hvoraf den ene, *Englefabriken* (DFS)³⁸, kun ganske få steder nævner den konkrete sag. Visen er på fem strofer, hvoraf de fire handler om, hvor synd det er for børn, at de sættes i pleje. Kun én af stroferne, den fjerde, nævner sagen, og her står:

Ordet "Pleje" - man veed, hvad det rummer,
Og vi nylig dets Virksomhed saae,
Man erfarer det, og man forstummer,
Naar man nærmere tænker derpaa.
Spæde Lig laa henslængt i en Kælder,
Plejemoderens Haardhed var stor,
Her forgæves Retfærdighed gælder,
Thi den Grumme er flygtet fra Jord.

Den medfølgende beretnings oplysninger om begivenhedsforløbet er i det store hele korrekte. Dog anvender den ligeså mange værdiladede tillægsord som oppositionspresen, og hist og her indsniger der sig oplysninger uden hold i. Bl.a. hedder det om fundet af det andet barnelig, at man fandt "paa Bunden af en Latrintønde endnu et skrækkeligt stinkende Barnelig." Liget er nu i Strandbergs version flyttet fra renovationskassen til latrinen, hvilket gør situationen endnu mere uappetitlig. Også Strandberg gisner om antallet af døde børn: "Hvor mange ere hemmeligt begravne paa Kirkegaarden?", og glæder sig over, at de "tilbageværende smaa Stakler" nu "maaske ere reddede fra en forsmædelig Død".

I Strandbergs anden vise, *Børneslagteriet i Elbagade* (SDUB), er der kommet mere overblik over situationen, og Strandberg kan derfor i visen i flere detaljer beskrive hændelsen. Den obligatoriske indledende strofe skaber en dyster stemning, herefter kommer en strofe om Guds straf, som plejemoderen ikke kan undgå, skønt hun undgik den jordiske straf, og i midterstrofen, strofe tre, fortæller Strandberg om selve sagen:

Henslængt som Aadsel i en Krog
Fandt man de Spædes Lig;
Og deres Mødre man bedrog,
Og kvalte Barnets Skrig.
Hvor mange Børn blev dræbt ved Svig,
Helt skjult de bragtes bort,
Der handles dog saa skændelig,
At det er Skam og Tort.

³⁸ Kopi af trykket findes som bilag Ih.

Herefter går Strandberg tilbage til spørgsmålet om straf, nemlig de øvrige impliceredes, således at strofe fire kommer til at modsvare strofe to, og endelig afsluttes visen i strofe fem med en morale, der fortæller, at Gud ser alt, hvorfor man ikke kan skjule, at man føder børn i dølgsmål. Visen er signeret "Akeleje Petersen, Syjomfru". Den medfølgende beretning fortæller ligesom den foregående nogen lunde sandfærdigt om begivenhedsforløbet. Det nævnes, at Laura "var hellig og kom i Frelsens Hær", hvorefter resten af beretningen tager udgangspunkt i hendes udsagn, idet den er en afskrift af Politiken (26/9-1890).

Den sidste vise, *Den høist grusomme Pleie-Moder* (DFS), er skrevet af Foltmar og har langt flere oplysninger end Strandbergs. Efter to indledningsstrofer beretter han i de efterfølgende syv om begivenhedsforløbet. Sproget er knap så lyrisk som Strandbergs, og til tider sniger der sig ligefrem humoristiske undertoner ind. F.eks. hedder det i de to sidste vers af strofe fire og de to første af strofe fem:

De laa saa stille, tæret hen,
Og døde de, fik hun ny igjen.

Og Ligene blev kasted' hen,
Saa spared' hun Begravelsen;

Også Foltmar slutter med en moralsk strofe, men hvor Strandberg moraliserede overfor kvinder, der fødte i dølgsmål, gør Foltmar det overfor plejemødre:

Et ansvar hviler sørgeligt,
Paa den som har forsømt sin Pligt.

Til visen medfølger kun en ganske kort beretning, der dog når at komme med ikke så få fejlagtige oplysninger. Bl.a. står der om plejemoderen, at "hun har dels kvalt dem og dels ladet dem omkomme af Mangel paa Næring."

De tre skillingstryk er alle meget utroværdige, Strandbergs fordi han skriver af efter aviserne uden at undersøge, om deres oplysninger er sande, Foltmars fordi han lader sin fantasi løbe af med sig. Da viserne knapt nævner selve begivenheden, men derimod i rørstrømske vendinger beklager plejebørns situation i almindelighed og Elbagadebørnenes i særdeleshed, fremstår beretningerne dog som den egentlige informationskilde, hvor det kun er Foltmar-beretningen, man ikke kan fæste lidt til.

I forbindelse med Strandbergs afskrift efter aviserne, er det interessant at se, at hvor Strandberg i de tidligere sager skrev af efter den borgerlige presse, så er han nu - efter at have sympatiseret med Socialdemokraten, både hvad angår dens syn på Lønholt og afskaffelse af dødsstraf - begyndt at skrive af efter Politiken. Det er, som om Strandberg i trykkene langsomt begynder at støtte et andet politisk standpunkt.

Yderligere er det interessant at se, at lægen Fridriksson, som pressen viste interesse for, knap er nævnt i skillingstrykkene. Hele hans del af sagen, hans levering af opiumsdråber og de illegale aborter, han har foretaget, nævnes næsten ikke i skillingstrykkene. Aborterne blev dog også neddyttet i aviserne, så her har presse og viser vinklet sagen ens.

Som nyhedsmedie dækker viserne dog denne sag mindre tilfredsstillende end aviserne, idet de er mere fiktive en dagbladene, men til gengæld er beretningerne generelt mere troværdige end pressen.

4.9 Mordersken frøken Møller er et fuldstændigt mandfolk

Sagen om frøken Møller, også kaldet Kana-sagen, handler ligeledes om børn, nemlig børnehjemsbørn. Sagen er en af de mere mærkværdige, ja faktisk er den uden sidestykke i såvel dansk som international kriminalhistorie, og derfor bør den fortælles fra sin begyndelse, d.v.s. fra frøken Møllers fødsel. Hun kom til verden den 8. oktober 1845 og blev døbt Frederikke Vilhelmine Møller - i daglig tale Vilhelmine. Vilhelmine var en meget mandhaftig pige, og desuden var hun dybt religiøs. Efter sin konfirmation kom hun ud at tjene, dels som fast tyende, dels ved at gå til hænde hos forskellige familier. Hun fik dernæst plads på en pighøjskole i København, så på en jysk højskole, og endelig blev hun plejemor på en af børnehjemmet "Godthaab"s afdelinger frem til 1881, hvor hun blev ansat som plejemor på børnehjemmet "Kana"s første afdeling, Strandvejen 39 i København.

Om eftermiddagen den 28. februar 1893 døde ét af børnehjemsbørnene, den 15 årige Volmer Christian Sjøgren, efter få timers sygdom, uden at afdelingens læge kunne konstatere dødsårsagen. Den 3. marts fik børnehjemmets bestyrelsesformand, grosserer Møller Andersen, en henvendelse, der gik på, at Vilhelmine muligvis havde haft et usædeligt forhold til Volmer. Bestyrelsen havde aldrig haft noget at udsætte på Vilhelmine, så den lod henvendelsen gå videre til politiet den 17. marts. En uge forinden var Vilhelmine blevet indlagt på kommunehospitalets sjette afdeling til behandling for forbigående sindssygdom, så først ved hendes udskrivelse den 22. kunne hun afhøres, hvorefter hun blev arresteret. Sjette afdelings professor dr. med. Pontoppidan understregede for øvrigt, at Vilhelmine ikke led af nogen sindssygdom, men blot manglede ro og sindsligevægt.

Først nægtede Vilhelmine, at hun skulle have haft et usædeligt forhold til Volmer, men den 28. marts 1893 tilstod hun at have udvist uterlig opførsel overfor ham, og den 3. april bad hun selv om at blive stillet for forhørsdommeren for at tilstå mordet. Desuden tilstod hun sig også skyldig i uterligt forhold til en anden børnehjemsdreng, Marius Christiansen.

Hvad der ifølge retsprotokollerne er sket er dette: I tidsrummet november-december 1888 kom Volmer, der dengang var 10-11 år, ofte ind på Vilhelmines værelse, efter hun var gået i seng. Han kravlede op i sengen til hende, hvor han lå i hendes arm, og flere gange havde hun trykket ham ind til sig og en enkelt gang kysset ham. Fra december 1888 til forsommeren 1889 hændte det flere gange, at Vilhelmine lod Volmer omfavne sig, hvis de traf på hinanden alene i køkkenet, men Vilhelmine endte selv disse kærtegn ved i forsommeren at give Volmer en lussing, da han en dag ville omfavne hende.

I december 1888 havde Vilhelmine ligeledes ladet Marius Christiansen komme op i sengen en morgen og knuget ham til sig, medens han lå ovenpå hende. Dette skulle ifølge Vilhelmine være sket tre gange, men Marius selv havde kun erindring om én gang.

Stort set alle børnehjemsdrengene syntes at vide besked med Vilhelmines nære forhold til Volmer, og ligeledes mentes en ansat, fru L. E. Mockvitz, at vide besked. Hun havde først været knyttet til "Kana" som syerske, men blev siden fastansat, og her delte hun værelse med Vilhelmine, hvorfor hun måtte have overværet i hvert fald nogle af Volmers natlige besøg. Børnehjemsdrengene, der tidligere havde elsket Vilhelmine, holdt dog knap så meget af hende efter fru Mockvitzs ansættelse, idet hun syntes at påvirke Vilhelmine, især med hensyn til strengere straffe for deres forseelser.

Vilhelmine havde ikke dårlig samvittighed over det, der var sket mellem hende og Marius, idet det ikke syntes at have nogen skadelig virkning på hans udvikling, men derimod var hun stærkt tyngt af samvittighedsnag på grund af forholdet til Volmer. Hun var bange for, at hun havde vakt hans seksualitet alt for tidligt, og at dette skulle styrke skyggesiderne i hans karakter. I et af de retslige dokumenter hedder det således om Volmer, at "naar det gjaldt om, at gengive hvad der blev fortalt i

Timerne eller paa anden Maade bruge sit Hoved, da var han saa død og fraværende som nogen kunde være. Hvad nu Opførsel angaar, da var den alt andet end tilfredsstillende, thi der var snart ikke den Last uden den blev øvet af Volmer." Volmer var bestemt ikke guds bedste barn, og Vilhelmine mente, at det var hendes skyld. Hun begyndte at lide af nervøsitet og søvnløshed og forsøgte endog at begå selvmord ved at kaste sig ned af en trappe.

Hen på vinteren 1892-1893 bidrog tanken om, at Volmer ved påsketid skulle konfirmeres og derefter forlade børnehjemmet, til at forøge Vilhelmines bekymringer. Hun var bange for, at forholdet til Volmer ville blive opdaget, ikke blot fordi hun så ville miste sin stilling og blive pålagt strafansvar, men også fordi det ville vække forargelse og derved skade selve børnehjemssagen.

Om formiddagen den 28. februar fandt Vilhelmine en medicinflaske indeholdende kloralmikstur i sin skuffe. Hun plejede at anvende miksturen mod søvnløshed, men nu besluttede hun at slå Volmer ihjel med den. Flasken indeholdt $7\frac{1}{2}$ gram kloralhydrat. Da der samme dag på børnehjemmet blev holdt fødselsdagsfest for et at de yngre børn, var det nemt for Vilhelmine at hælde knap fire gram af miksturen i Volmers glas med saft, som han drak. Efter et par timer var Volmer så påvirket af kloralen, at han måtte gå i seng. Vilhelmine fik ham anbragt i et værelse, der kunne aflåses, og da hun var bange for, at miksturen ikke skulle virke efter hensigten, pakkede hun to sammenlagte uldne sengetæpper om den sovendes hoved. Da Vilhelmine efter en halv time atter så til Volmer, var tæpperne dog skubbet til side, men Volmer havde på grund af miksturen krampagtige trækninger. Vilhelmine hentede nu børnehjemmets medhjælper, og da de to kvinder kom op i soveværelset, lå Volmer stille og var som død. Vilhelmine gik selv efter børnehjemmets læge, der ikke kunne konstatere dødsårsagen, og som derfor skrev embolia (blodprop) på dødsattesten. Volmer blev begravet på Vestre kirkegård den 5. marts 1893, men den 28. blev liget gravet op og underkastet en obduktion. Her fandt man en blodfyldning i Volmers hjerne, men ellers ingen patologiske forandringer. Det lykkedes ikke at påvise kloralhydrat, men det havde man heller ikke ventet, da kloral ikke er tilgængeligt for en kemisk analyse efter så lang tids forløb.

Til brug for retten leverede Vilhelmine flere skriftlige vidnesbyrd, bl.a. ét der foregreb sagens gang. Hun kaldte det "Lidt selvbiografi", og det blev fremlagt for retten i juni 1893. Det starter således: "Dersom jeg skulde give mig selv et navn eller en benævnelse, som jeg mente kunde passe på mig og mit liv, så skulde det være: dåbeltmennesket, thi, som jeg i det ydre er noget dobbelt, således er jeg også i det indre. Der var tider hvor de mandige, stærke, dådrige kræfter blev de rådende, hvor det gjaldt om at få noget udrettet, der var også andre tider hvor det kvindelige, ømme, blide, stille og kærlige fik overtaget, og jeg vil tilføje, at de tider var de bedste i mit liv". Vidnesbyrdet, der er skrevet med en pæn skråskrift, men med adskillige stavfejl, tegner et billede af et poetisk, religiøst menneske, der er dybt ulykkelig over den spot, som hendes mandige ydre fremkaldte. Hun skriver selv, at det, hun trængte til, var forståelse og kærlighed. Endvidere hævder hun, at hun i starten ikke så mordet på Volmer som en forbrydelse, men mente, at hun havde sendt Volmer hjem til Gud. Siden "faldt alle de religiøse fantasibilleder, og den nøgne virkelighed stod for mig.", skriver hun.

I forbindelse med retssagen blev Vilhelmine den 29. september 1893 undersøgt af retslægen, professor dr. med. Gædeken og overaccoucher professor dr. med. Stadfeldt, idet Vilhelmine selv mente, at hun havde haft et usømmeligt forhold til Volmer, fordi hun var abnormt skabt. Det, lægerne her fandt, kom fuldstændigt til at overskygge mordet. Det viste sig nemlig, at Vilhelmine var født med abnormt dannede kønsdele, og misdannelserne var så voldsomme, at man ved hendes fødsel havde begået den fejl at tro, at hun var en pige. Det var hun ikke. Hun var i virkeligheden en mand. Kriminalkammeret indberettede det straks til Justitsministeriet, der den 20. december 1893 udfærdigede en bevilling for Vilhelmine til for fremtiden at bære navnet Vilhelmi Møller. Retslægen oplyste desuden, at de abnormt dannede kønsdele havde tvunget Vilhelmi ind i unaturlige livsvilkår, hvor al naturlig kønstilfredsstillelse var blevet opgivet, hvorfor han havde

ringe modstandskraft overfor kønslige fristelser. Desuden måtte Vilhelms tilregnelighed blive set under belysning af hans defekter for udøvelsen af kønslivets funktioner og af den livsførelse, han var ført ind på ved miskendelse af hans køn samt af hans frygt for, at abnormiteterne skulle blive kendt. Vilhelmi havde således hele tiden selv været klar over, at hans kønsorganer var abnormt dannede, men han havde dog aldrig haft mistanke om, at han i virkeligheden var en mand.

Vilhelmi Møller blev den 3. marts 1894 dømt i kriminal- og politiretten i København. Han fik fængsel på vand og brød i to gange fem dage for uterligt forhold mod børn og blev dømt til døden for mordet på Volmer. Dommen blev anket til Højesteret, hvor den blev stadfæstet den 22. juni 1894. Vilhelmi blev dog ikke henrettet, idet kongen benådede ham, og dommen blev den 20. juli 1894 ændret til tugthusstraf på livstid³⁹.

Når man læser retsprotokollerne med nutidige øjne, kan man ikke lade være med at tænke på, at en sådan sag højst sandsynligt ikke ville være forekommet i dag. Her tænker jeg ikke så meget på Vilhelms uafklarede kønsidentitet eller hans strengt religiøse opdragelse, der fik ham til at handle, som han gjorde. Begge disse ting forekommer i dag. Det, jeg først og fremmest tænker på, er den moderne børneopdragelse, der også medtænker børns seksualitet. Hele sagen havde jo sit udgangspunkt i, at plejemoderen Vilhelmine lod to af sine plejebørn sove i sin seng, hun holdt om dem og kyssede Volmer en enkelt gang. I dag er der næppe nogen, der bliver foruroligede for deres børns seksualitet, selvom de lader børnene sove i de voksnes seng eller krammer og kysser dem - og jeg håber da, at dette også er tilfældet på børnehjem. Oprindeligt havde Vilhelmine jo heller ikke moralske anfægtelser overfor det, hun havde gjort, i hvert fald ikke når det gjaldt Marius, men skæbnen ville, at det var Volmer, der i forvejen havde en lidt anløben natur, hun havde tilbragt mest tid med. Vilhelmine fik udelukkende anfægtelser, fordi hun mente at kunne have vakt Volmers seksualitet, åbenbart uvidende om, at alle børn er født med en seksualitet, men at kærtegn mellem børn og voksne ikke behøver at udvikle den i uforsvarlig retning. Kærtegnene mellem Vilhelmine og Volmer ville kun have været forkerte, hvis der havde været pædofile tendenser i dem, og der er intet, der tyder på, at hverken Vilhelmine eller Vilhelmi var pædofil. Det er da også værd at bemærke, at det var Vilhelmine selv, der slutteligt afviste Volmers behov for kærtegn, samt at disse for øvrigt ikke havde fundet sted særlig ofte. Alligevel blev Vilhelmine overbevist om, at hendes handlinger var forkerte, en overbevisning der naturligvis blev forstærket af det religiøse syndsbegreb.

I retsprotokollerne virker Vilhelmine som en kærlig plejemor, der på grund af en kombination af Volmers natur og en uvidenhed om børns seksualitet fik den fejlslappet, at det var en synd at trøste og nusse sit "barn". At alle børn - og måske især de mere uregerlige - har et stort behov for også fysisk at få bekræftet forældrenes kærlighed uden at der ligger mere i det, faldt hende slet ikke ind, hvorfor hun blev bange for, at det skulle vække skandale. Ulykken lå i, at hun fandt det nødvendigt at dræbe Volmer, så han ikke skulle sladre, for der er intet i retsprotokollerne, der tyder på, at Volmer ville have talt om det, endsige skænket dét en tanke, at kærtegnene var forbudte, snarere tværtimod. Det var først, da Vilhelmine ophørte med at være den kærlige plejemoder og blev streng overfor drengene, at disse vendte sig imod hende. De mange udtalelser fra drengene, der er ført til protokols, virker næsten, som om de er faldet i trods over, at de havde mistet deres rare "mor" og fået en streng i stedet.

Kana-sagen er således dybt tragisk, simpelthen fordi der ikke var nogen grund til den. Drabet på Volmer var fuldkommen meningsløst, og med sig trak det andre ting så som afsløringen af Vilhelmines sande køn. Ikke nok med at hun skulle afsone en livsvarig fængselsstraf, hun var nu

³⁹ I Tage-Jensens *Danske Kriminalhistorier 1838-1938* kan man for øvrigt læse, at Vilhelmi efter at have afsonet elleve år blev benådet for resten af straffetiden. Umiddelbart efter sin løsladelse giftede han sig med én af sine fangevogtersker fra Christianshavns Arresthus, og han fik plads som bud i en sagførervirksomhed. Han døde i 1936 i en alder af 91 år.

også nødt til at leve resten af sit liv som mand, hvilket hun bestemt ikke brød sig om. Vilhelmines skæbne kan derfor - også selvom hun blev morder - kun vække medynk og sympati.

Det er også sympati, der i første omgang præger avisernes omtale om Kana-sagen, især før det blev opdaget, at Vilhelmine i virkeligheden var en mand. Det er dog værd at bemærke, at det kun er Socialdemokraten og Politiken, der ofrer spalteplass på sagen, hvorimod Nationaltidende og Berlingske knap nævner den.

Politiken (5/4- 1893) skriver, at der siden Meyers mord ikke er foregået en så oprørende begivenhed. Også Socialdemokraten samme dag er oprørt og kredser desuden om Vilhelmines mandhaftighed og på det usædvanlige i, at en kvinde begår mord. Berlingskes udlægning af sagen samme dag er langt mere saglig. Her oplyses det, at sagen er blevet rejst udelukkende på grund af rygter, som børnehjemmets bestyrelse har hørt. Desuden nævnes Vilhelmines åndelige kval ved at have både forført og dræbt Volmer, samt at det var Vilhelmine selv, der bad om at blive stillet for forhørsdommeren for at tilstå. Alt i alt virker Berlingske mildt stemt mod Vilhelmine.

Den følgende dag borer Socialdemokraten (6/4-1893) i Vilhelmines fortid. Desuden foreslår man - og det er det mest interessante, når man kender sagens udvikling - at store plejehjemsdrengene udelukkende skal have mandligt opsyn, fordi man på den måde kan undgå sædelighedsforbrydelser. Samme dag bringer Politiken ligeledes et portræt af Vilhelmine, og også denne avis forsvarer hende, om end på en noget anden måde end Socialdemokraten. Politiken stiller nemlig spørgsmålet, om Vilhelmine var alene om udåden. Man mere end antyder, at hun må have haft medskyldige, for hvordan skulle hun ellers kunne have forhindret, at nogen fandt den døende Volmer, efter han var blevet lagt i seng? Der er nu åbnet for en anklage mod fru Mockvitz, eller Madwig, som Socialdemokraten kalder hende. Politiken (7/4-1893) beskriver hende meget negativt og bringer et interview med Vilhelmines mor, hvilket afstedkommer vrede følelser hos fru Mockvitz, fordi moderen har givet avisen lov til at offentliggøre nogle af Vilhelmines private breve. På denne måde føres skylden langsomt men sikkert væk fra Vilhelmine og over på Mockvitz, hvis navn Politiken (8/4-1893) for øvrigt ændrer til Mackwitz. Få dage efter hopper Socialdemokraten (11/4-1893) med på Mockvitz-vognen, men da var hun også blevet arresteret grundet en mistanke om usædelighed mellem hende og Vilhelmine baseret på Vilhelmines pludselige hårdhed overfor børnene efter fru Mockvitz' ansættelse. Dagen efter fortsætter Socialdemokraten (12/4-1893) med angrebet på fru Mockvitz, idet det hedder sig, at hun må have kendt både til forholdet mellem Volmer og Vilhelmine og til selve mordet, og desuden svælges der i mere eller mindre bekræftede rygter om, at Vilhelmine og fru Mockvitz både sang, råbte og drak sig fulde, når børnene var lagt i seng, samt at fru Mockvitz skulle have løbet nøgen gennem drengenes sovesal. Her kører sagen af sporet i pressen, idet det ikke længere er mordet på Volmer, man koncentrerer sig om. Pludselig bliver det mere interessant at undersøge, om der har eksisteret et lesbisk forhold mellem de to kvinder.

Interessen vender dog brat tilbage til mordet, da det afsløres, at Vilhelmine i virkeligheden er en mand, og den tiltager, da han bliver dødsdømt. Politiken (4/3-1894) oplyser således, at Vilhelmi ikke er hermafrodit, hvilket der ellers havde været mange spekulationer om og, som der står, skønt han ikke kunne få skæg, var der ingen, der så ham i mandsklæder, der kunne være i tvivl om, at han var en mand. Desuden nævnes det, at han udelukkende dræbte Volmer på grund af sin religiøse fanatisme. Samme dag beskriver Socialdemokraten Vilhelmi som "en celeberr Morder", men avisen tager ham dog ikke længere i forsvar, idet man nu ser på hele Volmer-affæren som et strafbart, homoseksuelt forhold.

Efter afsløringen af Vilhelms sande kønsidentitet nøjes samtlige avisartikler generelt med kun at referere til fakta, måske fordi man nu sympatiserer mindre med morderen. Politiken (23/6-1894) synes dog stadig at nære en vis sympati for Vilhelmi, idet man her skriver, at man ikke må dømme ham for hårdt, idet hele hans liv har været en straf. Socialdemokraten (31/7-1894) har dog ingen

sympati, for da Vilhelmi benådes og føres til statsfængslet i Horsens, skriver man, at Christianshavns Fængsel må være glad ved at slippe af med ham, da han som celexer morder havde skaffet personalet ekstraarbejde, idet denne type forbrydere altid fik større opmærksomhed.

Generelt kan man sige om avisomtalerne, at de alle starter med at have endog særdeles personlige vinklinger på historien, hvori der indgår en vis sympati for Vilhelmine, hvorefter de ender med at holde sig mere til de faktuelle begivenheder og være mere fordømmende overfor Vilhelmi. Opfattelsen af den stakkels, grimme kvinde, der var nødt til at få afløb for sin seksualdrift ved at forgribe sig på et plejebarn, synes således for aviserne at være mere naturlig end et forhold mellem to mænd. Desuden bevirkede sagsforløbet, at flere aviser, og især da Socialdemokraten, så at sige havde dummet sig, bl.a. ved at foreslå mandligt opsyn til børnehjemsdrengene for at undgå sædelighedsforbrydelser. Aviserne er således kommet med bedrevidende råd på baggrund af, at Vilhelmine var en kvinde, men disse råd virker nu ganske latterlige, da det viser sig, at hun er en mand. Dette var ganske vist ikke Vilhelmis skyld, men alligevel er det ham, der indirekte bliver sydebuk for avisernes forhastede udtalelser. Dette ses især i Socialdemokraten, der hele tiden har forsvaret ham som Vilhelmine, men nu fordømmer ham som Vilhelmi.

Alt i alt kan man sige, at hvis man vil have en neutral fremstilling af sagsforløbet, er det ikke aviserne, man skal gå til. Både Politiken og især Socialdemokraten lægger ikke skjul på deres eget standpunkt, og desuden viderebringer de utallige gisninger og rygter, ligesom de fremstiller deres egne tanker og idéer som værende de eneste rigtige og dermed faktuelle.

Heller ikke nyhedsviserne kan beskyldes for at holde sig til de officielle oplysninger, når det drejer sig om Kana-sagen. Der er i alt fundet fire viser, hvoraf to er skrevet før afsløringen af Vilhelmines sande kønsidentitet, to efter. Viserne er mere værdiladede end trykkenes beretninger, og to af dem er stærkt satiriske.

Af de fire viser er to Strandbergviser, og to har Foltmar som producent. De har begge skrevet en vise før og én efter afsløringen af Vilhelmines køn, og det er interessant at se, at hvor Strandberg forsøger at skrive "klassiske" viser med en indledningsstrofe efterfulgt af episke, handlingsmættede strofer og en moralsk afslutning, så er Foltmarviserne udelukkende satiriske. Til dette formål benyttes melodier fra henholdsvis en humoristisk vise og en teatervise, nemlig "Sprællemændene" og "Den er forholdsvis temmelig go", hvor der skal synges en mængde tralalala'er mellem hvert vers, hvorimod Strandberg benytter melodier fra henholdsvis en lyrisk og en folkelig vise, nemlig "Nattens dæmrende tåger" og "Guds himmel var så mørk og grå". Allerede her kan man se den vinkling, som producenterne lægger på sagen.

Når det er sagt, må man indrømme, at Foltmarviserne er langt de mest troværdige, og at det udelukkende er i brugen af satire, at Foltmars holdning kommer til udtryk. Alle de oplysninger, der nævnes i Foltmarviserne, er nemlig i overensstemmelse med, hvad man kan læse i retsprotokollerne, men det skyldes i høj grad, at det er meget få facts, viserne formidler. Den første vise, *Frøkenen i Kana* (KB), har udelukkende til formål at ironisere over en ældre frøkens kærlighedsløse liv, skønt der kommer en smule morale ind i afslutningsstrofen, hvor også Vilhelmine forsvares med verset: "Ak, Skæbnen var ond imod hende."

Den anden vise, *Vil De nu ta' Skjorten paa* (KB), har ligeledes udelukkende til formål at ironisere, denne gang over Vilhelmines sande køn. Producenten har selv svært ved at forstå denne udvikling i begivenheden, hvilket kan ses af den lille strofe, der er trykt på forsiden. Strofen lyder således:

Er det sandt, som man fortæller
Eller er det blot en And?
Hun som for en Kvinde gælder,
Nu skal være skabt som Mand?

Der er ikke mange oplysninger i Foltmartrykkene, men det er der til gengæld i Strandbergtrykkene, og måske netop derfor er mange af de oplysninger, som Strandberg giver, i modstrid med det passerede. I det første tryk, *En Kvinde myrdet en 15aarig Dreng* (DFS), formidles begivenheden næsten udelukkende i beretningen, idet visen, der er signeret "A. Jensen, Væver", for det meste beskæftiger sig med den moralske side af mordet, med synd, Guds straf o.s.v. Producenten har således valgt at fjerne opmærksomheden fra selve mordet, og i stedet lægge vægt på de formodede almene moralske følelser, der knytter sig til det, hvorfor visen ikke er meget værd som nyhedskilde.

Den anden vise, *Det er opdaget...Frøken Møller er et fuldstændigt Mandfolk* (SDUB)⁴⁰, er langt mere farvet af Strandbergs egen fantasi. Visen, der er signeret "Ohlsson, lyrisk Digter", oplyser lidt om Vilhelmines baggrund, inden hun blev til Vilhelmi, og den forsøger også at skæmte lidt ved at tilføje ord som "hu ha!" og "hva' behar!". Hvor visens egentlige holdning kommer til udtryk er dog der, hvor den ikke holder sig til det egentlige begivenhedsforløb. Både i selve visen og i beretningen hedder det bl.a., at grunden til, at Vilhelmines sande køn blev opdaget, var, at hun i fængslet fik skæg. Skønt man i retsprotokollerne kan læse noget andet, fremturer visen:

I Fængslet blev han sikker bragt
Men Skæggestubbene
Forrådte *hende*, man gav Agt,
De blev saa "knubbede."

Også i beretningen står der, at "**nu kommer det Mærkeligste**. I den lange Fængselstid begyndte Frøken Møller at faa stærkt Skæg, da hun ingen Barberkniv havde. Dommeren forundrede sig, og lod hende føre til Fødselsstiftelsen, hvor Overlægen efter endt Undersøgelse erklærede, at den formentlige Frøken Møller hverken var Hermaphrodit eller Kvinde, **men ganske simpelt et Mandfolk**." Der er ingen tvivl om, at producenten (eller måske en journalist?) har undret sig over, hvordan man fandt ud af, at Vilhelmine i virkeligheden var en mand, og man har så gættet på, at det måtte skyldes skægvækst, der jo er det mest synlige. Dette passede bare ikke, for afsløringen faldt udelukkende på grund af undersøgelsen foretaget af retslægen i forbindelse med sagen. En anden oplysning i samme tryk er dog betydeligt mere graverende end en opdigtet historie om skægvækst. I visens femte strofe hedder det:

Han først forførte Drengene
Og ledte dem til Last
Og lokked dem til Sengene
De troede Alle fast,
At han en Kvinde var, men sidst
Han myrded en af dem,

Her tegnes et portræt af Vilhelmi som en gal, pædofil sex-forbryder, der har forført alle drengene på børnehjemmet og ledt dem i synd. Desuden får man det indtryk, at han hele tiden har vidst, at han var en mand, hvilket set med datidens øjne gjorde forbrydelsen endnu værre, da der så var tale om

⁴⁰ Kopi af trykket findes som bilag Ii.

strafbar homoseksualitet. Viseproducenten tegner derved et stærkt fordømmende billede af Vilhelmi.

Ser man overordnet på viserne, virker det i første omgang, som om Foltmarviserne er mindre troværdige nyhedskilder end Strandbergs, simpelthen fordi de er satiriske og gør grin med hele begivenheden fra først til sidst. Fordyber man sig i dem, opdager man dog hurtigt, at det er lige omvendt, og at det er Strandberg, der er den mest utroværdige, idet Strandbergviserne både giver publikum forkerte oplysninger, fordrejer begivenhederne, tegner et falskt portræt af Vilhelmi og anviser publikum, hvorledes de moralsk bør anskue begivenheden.

Da der kun er så få visetryk om Kana-sagen, kan man i første omgang være fristet til at mene, at viserne er mere utroværdige end avisomtalerne, simpelthen fordi de få viser set i forhold til den megen presseomtale virker mere overskuelige, så man har nemmere ved at fange hver eneste lille fordrejelse af fakta. Set i et bredere perspektiv er jeg dog tilbøjelig til at tro, at i Kana-sagen er dagspressen den mest utroværdige nyhedskilde, idet man her bruger langt mere plads på egne kommentarer, udlægninger og gisninger. Flere gange fører aviserne sine læsere på vildspor i sagen ved at lægge vægt på detaljer, der senere viser sig at være ligegyldige, og de er heller ikke blege for at komme med ukorrekte oplysninger, som viseproducenterne nok mere end én gang har taget til sig som værende sande.

Generelt kan man derfor sige, at hverken avisomtaler eller Strandbergviser synes at være en troværdig kilde i sagen om Vilhelmine Møller. Der er alt for meget gætværk, alt for mange "ænder", for nu at vende tilbage til Foltmar. Dog kan det tilføjes, at efter afsløringen af Vilhelmines sande kønsidentitet bliver aviserne langt mere saglige i omtalen af begivenhedsforløbet, hvorimod Strandbergviserne her for alvor lader fantasien få frit løb. Deraf kan man slutte, at for aviserne var mordet det mest opsigtsvækkende, hvorimod det uafklarede køn blev det mest vigtige for viseproducenterne. Endelig er det væsentligt at understrege, at Foltmars tryk er en troværdig nyhedskilde, både hvad angår viser og beretning.

4.10 Georg Stages forlis

Sagen om Georg Stages forlis er ikke en "rigtig" skibskatastrofe af den slags, som man oftest ser omtalt i skillingsviser, og som handler om skibe, der kommer i havsnød. At jeg har medtaget Georg Stage og ikke en almindelig skibskatastrofe skyldes, at man ved skibskatastrofer som regel ikke kan drage nogen til strafferetligt ansvar, hvorfor sagen ikke kan verificeres i retsprotokoller. I forbindelse med Georg Stages forlis var der dog mistanke om, at der var begået ulovlige handlinger, hvorfor sagen blev taget op i søretten. Herfra kan man derfor følge begivenhedens gang.

I sø- og handelsrettens domsprotokol kan man læse, at natten mellem den 25. og 26. juni 1905 havde det engelske dampskib Ancona på dansk søterritorium i Hollænderdybet en kollision med det danske skoleskib Georg Stage, således at skoleskibet sank, og toogtyve af dets elever druknede.

Ancona gik sydpå gennem sundet med en ladning kul, medens Georg Stage sejlede nordpå fra Østersøen op i sundet. Ancona styredes efter kompas, medens Georg Stage styrede efter Middelgrundsfortets fyr efter at være kommet op i nærheden af Hollænderdybets ledefyrlinie. Omkring et kvarter før kollisionen fik man på Ancona øje på Georg Stages røde lanterne omtrent 1/2 streg om bagbord. Ancona holdt vedblivende sin kurs, uagtet sejlerens lanterne ikke trak sig hverken forefter eller til siden. Den engelske kaptajn John Mitchell, som gik op og ned på broen, sagde, efter Ancona og sejleren havde nærmet sig hinanden i ca. fem minutter uden mærkbar forandring i deres indbyrdes stilling, til rorgængerens letmatros John Johnston: "Pas på med din

styring og vis ham ikke den grønne lanterne", men foretog i øvrigt intet før efter atter en fem minutters tid, da han, idet den røde lanterne stadig ikke trak sig til siden, befalede roergængerens at lægge roret bagbord, medens han samtidig gav et kort stød i dampfløjten, et stød der ikke syntes at være hørt på Georg Stage. Rorgængerens gav lidt bagbords ror, og skibet svingede noget. Kaptajn Mitchell beordrede kort efter hårdt bagbord, hvad roergængerens adlød. Under Anconas svingning forsvandt Georg Stages røde lanterne, og den grønne lanterne blev synlig. Kaptajn Mitchell beordrede øjeblikkelig stop i maskinen og fuld fart bak. Ordren blev straks udført, men kort efter fandt kollisionen sted på en sådan måde, at Ancona løb sin stævn ind i Georg Stages styrbords side, således at der dannedes et stort hul i Georg Stages side. Kaptajn Mitchell lod straks Anconas maskine stoppe for at holde skibene sammen, og det lykkedes fjorten elever og fire voksne at komme ombord i damperen, førend Georg Stage sank for boven af denne med kaptajn premierløjtnant Malthe-Bruun og den øvrige besætning. Efter sammenstødet gjorde Ancona hvad den kunne for at redde den af Georg Stages besætning, der var gået under med skibet, og det lykkedes at redde besætningen på toogtyve elever nær.

Georg Stage havde holdt kursen støt indtil ganske kort før kollisionen. Et par minutter før viste Anconas grønne lanterne sig ved siden af den røde, derefter forsvandt den røde, og den grønne sås alene først lidt til bagbord, efterhånden lidt til styrbords side af Georg Stages stævn. Kursen blev desuagtet holdt støt, indtil premierløjtnant Malthe-Bruun på et tidspunkt, da et sammenstød syntes uundgåeligt, idet ingen af besætningen på Georg Stage anede, at damperen var under drejning for bagbords ror, i håb om at gøre sammenstødet så lempeligt som muligt, gav kommandoen: "Op med roret." Understyrmand Drejø, der i det pågældende øjeblik stod ved roret, drejede straks så kraftigt han kunne for at få roret lagt op, men han havde ikke fået roret lagt helt i borde, da sammenstødet skete, og Malthe-Bruuns kommando kan derfor ikke være faldet længere før kollisionen end den tid af mellem ti og femten sekunder, der medgår til at lægge roret op. Det må derfor anses for uomtvisteligt, at Georg Stage er kommet lige foran Anconas stævn et par minutter før kollisionen (dengang begge Anconas lanterner var synlige på Georg Stage) og senere noget over på styrbords side (da Anconas røde lanterne forsvandt). At Georg Stages grønne lanterne desuagtet ikke samtidig blev synlig på Ancona, har sin naturlige forklaring i, at Georg Stage som sejlskib havde en vis afdrift, og at den altså viste sin stævn noget østligere end den vej, den gik.

Den vinkel, under hvilken de to skibe stødte sammen, skyldtes især Anconas svingning, dels inden dels under dens bakning, og det er sandsynligt, at kollisionen ikke ville være undgået, selv om Georg Stage havde holdt sin kurs støt til det sidste. I hvert fald fandtes det ikke at kunne lægges premierløjtnant Malthe-Bruun til last, at han gav ordre til at lægge roret op. Efter søreglerne var det kaptajn Mitchells pligt at gå af vejen for sejlskibet og at gå af vejen i tide, medens det var Malthe-Bruuns pligt at holde sin kurs. Følgerne viste, at kaptajn Mitchell gav ordre til at dreje til side på et tidspunkt, da det var for sent, eller i hvert fald på et tidspunkt, da han sig selv uafvidende ved at vise sin grønne lanterne var kommet til at give Georg Stage et misvisende begreb om, hvilken manøvre han ville foretage. Kaptajn Mitchell havde regnet med, at den pågældende sejler var et letsejlende øvelsesskib, der kom op med en fart, der nærmede sig hans egen, og i mørket havde han skønnet fejl og troet, at der var en længere afstand, end der i virkeligheden var, og at han på det tidspunkt, da han begyndte svingningen, var gået ud fra, at der endnu var tid til at gå af vejen.

Der blev holdt søforhør under ledelse af den i denne forbindelse skandaleombruste retsformand Koch, hvorefter der i sø- og handelsretten den 13. juli 1905 rejstes tiltale mod kaptajn Mitchell for pligtforsømmelse og uagtsomt manddrab. Retten nærede dog nogen betænkelighed ved at betragte det som bevist, at kaptajn Mitchell var skyldig i anklagerne, og han blev derfor frifundet den 1. december 1905.

Georg Stages forlis er den af de ti begivenheder, der i de her anvendte aviser fik mest omtale. Dette skyldtes især tre ting. For det første blev forliset set som en national tragedie. De toogtyve omkomne elever kom fra alle dele af landet, hvorfor de enkelte landsdele hver især følte sig berørt af ulykken. For det andet var aviserne her i det nye århundrede begyndt at anvende mere spalteplass på nyheder, end det tidligere havde været tilfældet. Dette ses især i Politiken, der efter Henrik Cavlings redaktionelle overtagelse tidligere på året⁴¹ markant har ændret karakter og nu bringer enkeltnyheder som forsidestof komplet med illustrationer. For det tredje, og det er muligvis den vigtigste grund, så var sager, der blev ført i sø- og handelsretten offentlige i modsætning til sager ført i kriminalretten. Aviserne kunne således få mange flere oplysninger om Georg Stages forlis end det havde været muligt i forbindelse med de foregående sager.

Nationaltidende (middag 26/6-1905) indleder med kort at ridse ulykken op, og herefter følger en særdeles detaljeret gennemgang af selve ulykken inklusive en beskrivelse af Malthe-Bruun, som "var utrøstelig over det skete." Beskrivelsen af Malthe-Bruun lægger op til et næsten skuespilsagtigt optrin hos kontreadmiral Bruun i foreningen "Georg Stages Minde". Denne del af artiklen er skrevet i nutid og virker som et skuespil med replikskifte, beskrivelse af interiør o.s.v. og beretter om de henvendelser, som foreningen har fået fra forældre til skoleskibets elever. Scenen om man så må sige er meget dramatisk med hulkende mødre og en forfærdet admiral: "Ustandselig ringer Telefonen. Gang efter Gang svarer Admiral *Bruun* med mere og mere brudt Stemme: "Ja, han hører til de savnede" eller "Ja, det er en rædselsvækkende Nyhed". Artiklen vender tilbage til datid, da avisens medarbejder tager ud for at se ulykkesstedet, og gennemgående benytter journalisten første person flertal (vi, os, o.s.v.). Nationaltidende runder af med at bringe navnene på de omkomne.

Nationaltidende lægger altså ud med en mere personlig vinkling på sagen end vanligt, og det samme gælder Socialdemokraten. Avisens sædvanligvis svulstige sprogbrug får en tand opad i Socialdemokraten (26/6-1905), der bringer nyheden over to sider. Her tales om "de dygtige og haabefulde" unge elever, det "prægtige og stolte" skoleskib og "det ualmindeligt smukke Vejr med lys og blaa Himmel", før kollisionen skete. Efter sagligt at have redegjort for Georg Stages funktion som skoleskib, slår Socialdemokraten over i noget nær romanstil i beskrivelsen af selve ulykken: "Pludselig hørte de Spadserende, der passerede langs Dosseringen, en Dampskibsfløjte eller et Taagehorn, der udsendte lange, klagende Hyl, der lød som Skrig fra Mennesker i Livsfare. De hjemfærende Skovgæster anede ikke, at ude i Hollænderdybet, kun 3/4 Mil syd for Middelgrunden, kæmpede 90 Mennesker fortvivlet for Livet." Resten af begivenheden beskrives ligeså malende og metaforisk, f.eks. borede Anconas forstavn sig "som en Vædder med frygtelig Kraft" ind i skoleskibets side. Man nævner, at Malthe-Bruuns kone var ombord på skibet, men som en af de første blev reddet, og man roser den svenske damper Irene, der tudende oplyste ulykkesstedet med sine projektører og derved reddede fyrre elever. Socialdemokraten bringer nu en liste over de druknede og nævner, at kun ét lig er fundet, nemlig liget af Dirch Petersen fra Amager. Desuden skriver avisen, at der går et rygte om, "at det engelske Skib straks efter Katastrofen gjorde Forsøg paa at undslippe Ansvar ved at sejle bort." Rygtet taler ikke sandt, men det hævder Socialdemokraten, idet det stammer "direkte fra Marinekredse". Socialdemokraten bringer desuden tegninger af såvel Georg Stage som Ancona.

Georg Stages forlis fylder hele forsiden hos Politiken (26/6-1905). Avisen er meget "vi-orienteret" og taler, som om den har monopol på ulykken. Man stiller retoriske spørgsmål (hvem er druknede og hvem er reddede? Hvis er Skylden?) og hævder at kunne meddele alle enkeltheder, idet avisen har skaffet sig "den fyldigst mulige Underretning". Man oplister navne på de druknede og de overlevende og giver en kort, saglig beskrivelse af hændelsesforløbet. Politiken gør et stort nummer ud af tilstedeværelsen af fru Malthe-Bruun på skoleskibet og beskriver langt mere indgående hendes

⁴¹ Den 1. januar 1905.

redning end elevernes undergang. Herefter bringes to interviews med henholdsvis Malthe-Bruun og styrmand Drejø, der i det store hele svarer til, hvad man siden kunne læse i domsprotokollen. Også kaptajn Mitchell bliver interviewet, men skønt også hans forklaring stemmer, har Politiken dømt ham på forhånd: "Da vi fortæller ham, hvem vi er, erklærer han kort og godt, at der bliver ingen "Business" hos ham. Vi maa forklare ham, at her overhovedet ikke er Tale om Forretning, her er Tale om en Ulykke, som rammer Landet, og som Tusinder af Mennesker med Spænding venter paa at faa Fuld Klarhed over. Og lidt efter lidt fortæller Kaptajnen i meget korte og knappe Sætninger, hvad der er sket." Hele interviewet igennem lader Politiken sine læsere vide, at her er tale om en kold, kynisk og noget fordækt mand, der absolut forsøger at skjule noget. Generelt er Politiken i denne artikel dog mere pålidelig end vanligt.

Berlingske (aften 26/6-1905) bringer en gennemgang af ulykken, der stort set svarer til de øvrige avisers, dog er den hos Berlingske presset ned til tre spalter, og man mener som de andre aviser, at Malthe-Bruun er skyldfri i ulykken, men bringer dog et interview med kaptajn Mitchell, hvor man forsvarer ham. Berlingske nævner, at Mitchell har indleveret en udførlig forklaring, i hvilken "han mener, at han selv er uden Skyld, men han er som sagt idag dybt nedtrykt." Endvidere hedder det, at under de foreløbige undersøgelser "har han ofte næppe kunnet svare, fordi han kæmpede med Graaden. Allerstærkest Indtryk gjorde det dog paa ham, da han rundt om i Havnen saa Flagene hejses paa halv Stang. Et Øjensvidne fortæller, at der randt Taarer ned ad hans Kinder, da han selv imorges befalede sit Skibs Flag paa halv Stang." Her fremstilles Mitchell som værende ulykkelig over katastrofen, slet ikke kynisk og kold, som han fremstod i Politiken. Berlingske ser ikke hans utilstrækkelighed til at svare som et arrogant træk, men som et følsomt, idet det er gråden, der hindrer ham. Berlingske er i denne artikel langt mere personlig en vanligt og har således nærmest byttet roller med Politiken, der samme dag er mere faktuel end vanligt.

Nationaltidende (morgen 27/6-1905) er ikke helt klar over, hvad den skal mene om kaptajn Mitchell. Derfor står der: "Han er intet Øjeblik gaaet fra Koncepterne men blev dog meget bevæget, da han af de reddedes Mund hørte, at Besætningen om Bord i "Georg Stage" for Størsteparten var Drengene." På den måde har man dækket sig ind ved både at sige noget negativt og positivt om ham.

Politiken (27/6-1905) bringer et helt tillæg om katastrofen. Det er den eneste gang, at en af de her omtalte sager afstedkommer et sådant. Politiken understreger i tillægget, at man var en af de første aviser til at bringe nyheden, hvorefter man oplister de omkomne og bringer en beretning om ulykken i bedste romanstil. F.eks. står der: "Morgensolen skinnede fredeligt ned paa Byen, da et Par af Lægevagtstationens Vogne raslende fløj over Kongens Nytorv og opskræmte Politibetjentene paa Gadehjørnerne." Man bruger vi-fortæller og henviser selv til, at det hele mindede om et skuespil. Der er reportager fra ulykkesstedet, hospitalet, kaserneskipene, hvor de overlevende er indkvarteret o.s.v. Desuden interviews med admiral Bruun og to af de overlevende drenge, egne gisninger om anbringelse af ansvar og straf samt de kommende begravelser. Hvad man gør mest ud af er dog beretninger fra de områder, hvor de druknede elever kom fra. Især et besøg hos afdøde elev, Alfred Grejsens familie i Dragør, får Politiken til at spille på de mest rørstrømske tangenter. Desuden er man ikke i tvivl om kaptajn Mitchells skyld. Tillægget er krydret med tegninger af såvel skibene som de involverede, bl.a. Malthe-Bruun, Dirk og Alfred.

Nationaltidende (aften 27/6-1905) bringer i to spalter en beretning om bjærgningsarbejdet af ligene ombord på Georg Stage holdt i en meget personlig romanstil. Berlingske (morgen 28/6-1905) og Socialdemokraten (28/6-1905) bringer lignende beretninger, der dog er langt mere neutrale. Politiken samme dag har også beretningen med, men koncentrerer sig langt mere om et interview med retsformand Jørgen Koch, der med Georg Stage-sagen fik sin debut som søforhørsdommer. Skønt interviewet skal forekomme sagligt, skinner det igennem, at både Politiken og Koch mener, at kaptajn Mitchell er skyldig. Artiklen har tegnede portrætter af såvel Koch som styrmand Drejø.

Søforhøret startede den 28. juni 1905, og aviserne forsøger nu ned til mindste detalje at gengive forløbet. Berlingske og Nationaltidende prøver at beskrive søforhøret neutralt, hvorimod Socialdemokraten og Politiken på forhånd dømmes kaptajn Mitchell. Socialdemokraten (28/6-1905) nævner bl.a. Kochs fordømmelse af kaptajnen, idet Koch - før forhørene er slut - siger: "Jeg kan ikke se andet, end at De har gjort Dem skyldig i en meget stor Fejl. (...) De har intet, absolut intet gjort for at undgaa Sammenstødet. (...) Deres Fejl er, at De ikke lang Tid i Forvejen har ændret Deres Kurs." En sådan udtalelse må en retsformand naturligvis ikke komme med, slet ikke på så tidligt et tidspunkt i søforhøret, og det kom da også til at rejse en debat.

Socialdemokraten (29/6-1905) beretter om fundet af ti nye lig, inden den kaster sig ud i en hel lille novelle under overskriften "Dirks Død". Den begynder: "Det var i sidste Fastelavn. Fra alle Gaardene i Store Magleby vajede Flag. De unge Gaardmænd slog Katten af Tønden." Beskrivelserne af den lystige fastelavnsfest fortsætter og sættes derefter i kontrast til nutiden, hvor Dirk ligger lig i sine forældres gård. Man slutter: "Ingen lystige Stemmer vil høres, og Musikken, der lyder, er Kirkeklokkerne, som kimer til Dirks Begravelse." Mere personligt kan en nyhed vist ikke dækkes!

Berlingske (aften 29/6-1905) vender tilbage til Kochs fordømmelse, idet Anconas rederi, James Currie & Co., mener, at der er tale om en forhåndsdom. Desuden indløber der klager over den engelske besætnings forhold under søforhøret, idet besætningsmedlemmerne holdes afsondret fra hinanden, hvorimod Georg Stages besætning frit kan tale med hinanden og derved eventuelt samstemme deres forklaringer. Dette afstedkommer, som Politiken (2/7-1905) skriver det, at kaptajn Mitchell får udleveret en engelsk oversat udskrift af forhørene. Indtil da havde englænderne ikke vidst, hvad danskerne sagde i forhøret, og således havde de ikke haft rimelig mulighed for at forsvare sig.

Nationaltidende (3/7-1905) bringer en lang tåreperser af en artikel om de forskellige begravelser af de druknede. Dette er meget ulig Nationaltidende og minder mere om noget, som Politiken ville have gjort. Politiken (3/7-1905) nævner da også begravelserne, men her anvender man langt mindre spalteplass og færre værdiladede beskrivelser.

I den følgende periode er der igen lange, detaljerede udsagn fra de implicerede i søforhøret i samtlige aviser, men tonen er nu langt mere afdæmpet. I Socialdemokraten (6/7-1905) fordømmer man dog under overskriften "Et dejligt Søforhør" i skarpe vendinger den måde, hvorpå forhøret foregår. Der står: "Da saa dette noget skal oplæses af Protokollen, viser det sig, at Hr. Koch slet ikke har dikteret det, som Mitchell sagde, og at Protokolføreren endnu mindre har skrevet det, som Hr. Koch dikterede. Retsformanden ryster paa Hovedet, hele Retten ryster paa Hovedet; man berigtiger Fejltagelserne, men saa oversætter Tolken de mange Rettelser ravruskende galt. Mitchell begriber øjensynlig ikke et Muk af det Hele, og Publikum heller ikke. Endelig tilfredsstillter Tolken dog Hr. Koch, og svedende, med et haabløst Blik ud i Rummet, spørger Retsformanden Hr. Fussing: Ønsker De mere? Hr. Fussing river sig der, hvor hans Hovedhaar en Gang sad. Han ønsker ikke mere!"⁴²

Både Politiken (6/7 og 8/7-1905), Nationaltidende (7/7-1905) og Berlingske (7/7-1905) beretter i de følgende dage sagligt om de prøvofarter, der blev udført med Ancona for at fastslå dampskibets drejningsevne samt om afslutningen af søforhøret. Socialdemokraten (8/7-1905) går dog mere bombastisk til værks og benytter afslutningen til atter at revse Koch for hans tidligere fordømmelse af kaptajn Mitchell. Man nævner, at Koch fra flere kanter angribes med forlangende om, "at han skal vige sit Sæde, dersom Sø- og Handelsretten skal afgøre Spørgsmaalet om Mitchells Skyld." Socialdemokraten afslutter med at skrive, at Kochs optræden giver "en uhyggelig Forestilling om, hvordan Sædvanen maa være herhjemme i de Retter, hvor der arbejdes for lukkede Døre uden

⁴² Fussing var den overretssagfører, der sammen med højesteretsadvokat Halkier forsvarede englænderne.

Publikums Kontrol." Socialdemokraten lader således ikke lejligheden gå fra sig til at revse det bestående retssystem.

Nationaltidende (aften 13/7-1905) er først ude med meddelelsen om, at politidirektøren har beordret aktion mod kaptajn Mitchell, som tiltales for dels pligtforsømmelse, dels uagtsomt manddrab. De øvrige aviser bringer ligeledes meddelelsen. Socialdemokraten (20/7-1905) omtaler procedurens begyndelse i sø- og handelsretten den foregående dag, hvor højesteretssagfører Halkier påpeger, dels at søloven kun gælder for førere af danske skibe og derved altså ikke kaptajn Mitchell, dels at sø- og handelsretten er inkompetent til at dømme i en sag om uagtsomt manddrab.

Nationaltidende (morgen 26/7-1905) beretter om Georg Stages bjærgning i meget rørstrømske vendinger, og samme middag oplyser Nationaltidende, at sørettens kendelse afviser Halkiers påstand om inkompetence, samt at Halkier derefter kræver Kochs afgang som retsformand som følge af hans fordømmende udtalelser mod kaptajn Mitchell i søforhøret. Sagen bliver dermed udsat.

Socialdemokraten (27/7-1905) bringer to artikler om sagen. I den første diskuteres Kochs position, hvor Socialdemokraten gør et stort nummer ud af at beskrive sin egen retfærdighedssans. Den anden artikel omhandler, hvorledes Georg Stage nu slæbes op på beddingen på Refshaleøen. Artiklen er meget personlig og krydret med stærke tillægsord. Man starter i en beskrivende datid: "Vi saa det uhyggelige, masteløse Skrog om Middagen, da det stod solbeskinnet på tørt Land, ommyldret af alle Værftets Arbejdere". Ved artiklens højdepunkt slår man over i nutid: "Sær spørgelsesagtig var denne Skibets næsten lydløse Krybben frem på Landjorden. Tovender dinglede ned ad Siden og vakte Minder om Ulykkesnatten. Og med ét spredes Nyheden: "Der er fundet et Lig i Forskibet!" I afslutningen vendes der tilbage til datid: "Vi forlod "Georg Stage"s Skrog, dette uhyggelige Lig af et Skib." Også Politiken (27/7-1905) bringer to artikler om de samme to emner, men vægter Kochs position langt tungere end fundet af liget. Sørettens møde beskrives som et skuespil med replikker og sceneanvisninger samt naturligvis Politikens egne kommentarer. Politiken er dog på Kochs side og skriver om forkastelsen af afvisningspåstandene, at det gik "akkurat som af os forudsagt". I artiklen om fundet af liget hæfter man sig mere ved Georg Stages udseende end ved selve liget. Om Georg Stage hedder det således: "Han ligner en saaret Hval, der er dreven op paa Strandbredden". Politiken er ligesom Socialdemokraten i det hele taget meget glad for at anvende sammenligninger og metaforer i denne sag.

Politiken (3/8-1905) oplyser, at Koch ikke viger sit sæde som retsformand og skriver samtidig, at sagen udsættes en måned, idet Halkier tager anstand. Herefter bringes der i de følgende måneder kun sparsomme oplysninger om sagen.

Politiken (19/10-1905) beretter, at sagen atter er taget op i sø- og handelsretten, men da den efter hvert møde udsættes i otte dage, kommer der ikke mange nyheder frem. I Berlingske (aften 24/11-1905) roses kaptajn Mitchell, idet "han ved at lade sin Stævn blive i "Georg Stage"s Skrog havde vist megen Koldblodighed og derved bidraget til at saa mange fra "Georg Stage" blev frelste." Endvidere nævnes, at Halkier ønsker sagen flyttet til kriminalretten. Berlingske (morgen 25/11-1905) nævner, at Halkier mener, at ulykken var Malthe-Bruuns fejl, idet han måtte have "været uvidende om de specielle Regler, som gjaldt for Passeringen af dette Farvand." Politiken (26/11-1905) nævner ligeledes Malthe-Bruuns mulige skyld og oplyser, at Halkier "beklagede, at ikke også Malte-Bruun var sat under Anklage."

Både Nationaltidende (aften 1/12-1905) og Berlingske (aften 1/12-1905) bringer nyheden om kaptajn Mitchells frifindelse uden egne kommentarer. Også Politiken (2/12-1905) kommenterer ikke sagens udfald, men det gør til gengæld Socialdemokraten (2/12-1905). Her afsluttes sagen i pressen med følgende svada: "Og hvad sker saa - intet mindre, end at den saaledes af Rettens Formand tiltalte Kaptajn *pure* frifindes baade fra Rettens og Retsformandens Tiltale, medens den vigtige og vittige Hr. Koch selv gaar tilbunds som en Sten. Dommen er da i høj Grad karakteristisk

for vort Retssystem - og dets Fortolkere. Hr. Koch, der lige kommer fra Kriminalrettens lukkede Kamre, glemmer i "Distraction", hvor han er. Oppe i de skumle Kamre sidder de Herrer Dommere og tumler med Tiltalte, hvis Forsvar aldrig naar ud til Offentligheden, medens Forhandlingerne i Sø- og Handelsretten er aabne for Publikum og Presse. Men hvis nu Kaptajn Mitchell havde staaet for Kriminalrettens Skranke, hvorledes mon saa Dommen var kommen til at lyde? Med Formandens forudfattede Fordømmelse i Hukommelse vilde han næppe være bleven frifunden."

Ser man på pressens omtale af Georg Stage- sagen, virker det, som om aviserne har "byttet stil" i lighed med i sagen om Erik Lønholt. Politiken er i Georg Stage-sagen langt mere neutral og fåmælt, hvorimod Berlingske og især Nationaltidende er subjektive og detaljerede helt ud til det punkt, at de borer i de sidehistorier, som sagen affødte. Kun Socialdemokraten ligner sig selv og vinkler historien, så den kan bruges som et angreb mod det bestående system, i dette tilfælde retssystemet.

En af grundene til, at aviserne behandler denne sag således, er, at partipressen er ved at ebbe ud. Man bruger ikke længere tid og spalteplass på at fordømme hinanden og beskyldte hinanden for revolverjournalistik. Tværtimod. Berlingske var i 1904 blevet uafhængig, og med Henrik Cavlings nye redaktionelle ledelse kunne Politiken slappe af, idet den havde fremgang også uden de store armbevægelser. Faktisk ser det ud, som om både Berlingske og Nationaltidende nu forsøger at lægge sig op ad stilen i den "gamle" Politiken, måske for på den måde at få del i succesen. Kun ét sted skinner de politiske synspunkter igennem, nemlig i spørgsmålet om kaptajn Mitchells skyld.

Både Berlingske og Nationaltidende er på kaptajnens side og overbeviste om hans uskyld, måske fordi han med sin rang af kaptajn tilhører de øvre maritime lag, hvorimod Politiken ubetinget finder ham skyldig. Kun Socialdemokraten ved ikke rigtig, hvilket ben den skal stå på, for på den ene side vil avisen gerne have Mitchell dømt for uagtsomt manddrab, men på den anden side er den nødt til at billige hans frifindelse, idet den kan anvendes som kritik af det lukkede retssystem.

Skønt Georg Stages forlis genererede en utrolig mængde presseomtale, findes der næsten ingen skillingstryk om begivenheden. Det har derfor kun været muligt at finde to - altså samme antal, som om den "mindste" sag: sagen om den nøgne mand i Aagade.

De to viser er begge Strandbergviser, men da Strandberg døde i 1903 og overlod sin virksomhed til sønnen Olaf, kan man med sikkerhed sige, at han i hvert fald ikke selv har forfattet disse viser. Viserne er generelt episke, og både viser og beretninger er mere fiktive end faktuelle. I det første tryk, "*Georg Stage*" (SDUB)⁴³, er både vise og beretning skrevet, som om det er én af de overlevende elever, der har forfattet dem. Visen, der er signeret "C.", går på melodien "Guds Himmel var så mørk og grå", hvilket slår stemningen an i den indledende lyriske strofe, der kort opsummerer tragedien. Herefter følger fire episke strofer, hvor forfatteren i den påtagede identitet som skoleskibselev gør meget ud af at beskrive eleverne følelser før, under og efter kollisionen. F.eks. hedder det i strofe to og tre:

Fra Stockholm holdt vi Kursen hjem,
I Fantasien saae
Vi os saa kærlig favne dem,
Som tidt vi savne maa.
Og Glæden den var særlig stor,
Thi vores Chef havde sagt,
At vore Kære kom ombord,
Naar Skibet ind var lagt.

⁴³ Kopi af trykket findes som bilag Ij.

Den Fryd vi skulde dog ej faa,
Ej Skibet naaede Land;
Paa Afstand Byen alt vi saae,
Og glad var alle Mand;
Da pludselig et Skib vi saae,
Som styred paa os ind,
Og snart vort Skib i Dybet laa,
Og bleg blev mangen Kind.

Ikke nok med, at forfatteren fortæller, hvad eleverne fantaserer om, han fortæller også, at eleverne dels så København og glædede sig over det, dels så Ancona, før det kolliderede med Georg Stage. Naturligvis kan forfatteren ikke vide, hvad eleverne tænkte, og desuden kan man ud fra såvel domsprotokollen som aviserne se, at stort set alle elever lå og sov på kollisionstidspunktet, hvorfor de hverken kan have set byen eller Ancona. Forfatteren benytter derfor disse frit opfundne oplysninger til at danne en kontrast til den følgende katastrofe og derved give visen mere liv og nerve. Visen afsluttes med en lyrisk strofe, der ærer de druknede. Beretningen er ligeså fantasifuld som visen, idet der igen skrives ud fra en elevs synspunkt. I beretningen roses i øvrigt Malthe-Bruun og den svenske damper Irene, medens der om kaptajn Mitchell står: "Den almindelige Mening er, at den engelske Kaptajn bærer Skylden for Ulykken." Desuden oplyses navnene på de omkomne.

Den anden vise *Skoleskibet "Georg Stages" Forlis* (PV) er skrevet til melodien fra fædrelandssangen "Vift stolt på Codans bølge". Skønt den også beretter om handlingsforløbet, er den langt mere lyrisk i sin formulering. Beretningen er en blanding af faktuelle oplysninger samt forfatterens egne kommentarer. På den ene side berettes der om skoleskibets historie, en præcis beskrivelse af kollisionen samt den efterfølgende redningsaktion, og navnene på de omkomne oplyses. På den anden side tager forfatteren stilling til skyldsspørgsmålet og hænger efterfølgende kaptajn Mitchell ud. Forfatterens afsluttende bemærkning i beretningen er således: "Det har vakt megen Harme, at Kaptajnen paa den engelske Damper tager hele Sagen med en isnende Ro og ikke har vist Spor af Deltagelse." Som man kan se i avisomtalerne, var kaptajn Mitchell meget berørt af begivenheden, og den isnende ro, som forfatteren omtaler, er derfor nok snarere et resultat af den engelske "stiff upperlip", hvor man ikke offentligt lufter sine følelser.

Strandberg og dagspressen har i Georg Stage-sagen valgt at vinkle historien på forskellig vis. Hvor aviserne lægger væk på journalisternes personlige indtryk, skyldsspørgsmålet og ikke mindst proceduren i sø- og handelsretten, er det selve ulykken, der optager Strandberg.

Man kan sige, at såvel skillingstrykkene som avisomtalerne af Georg Stage-sagen har svært ved at holde sig til fakta. I dette tilfælde er det dog især skillingstrykkene, der lader fantasien løbe af med sig. At man ligefrem lader, som om en af de overlevende drenge har skrevet en vise og en beretning om katastrofen forekommer langt mere utroværdig end endda Socialdemokratens rørstrømske novelle om Dirks død. Hvad anbringelse af skyld angår har Politiken dog ikke noget at sige skillingstrykkene på, idet Strandbergs og Politikens holdning til Mitchell er den samme. Skønt Politiken også havde forhåndsdømt kaptajn Mitchell, forekommer trykkene alligevel som mindre pålidelige nyhedskilder, måske fordi de har så klar en mening om begivenhedsforløbet uden egentlig at have noget at have den i.

5. Dagbladsjournalistik og skillingstryk

I dette kapitel vil jeg på baggrund af den foregående gennemgang af de ti enkeltsager forsøge, dels at tegne et billede af skillingstryk som nyhedsformidler set i forhold til den samtidige presse, dels at belyse trykkenes journalistiske aspekter set i forhold til både fortidig og nutidig journalistik.

Koncentrerer man sig i første omgang om skillingstrykkene kontra den samtidige presse, vil man af det foregående se, at der er forskel på, hvilke nyheder der var væsentlige for pressen, og hvilke der var det for viseproducenterne. Desuden er der også stor forskel på, hvorledes presse og producenter valgte at vinkle de enkelte historier. For pressen var det væsentligste at få givet begivenhederne et politisk aspekt, hvorimod nyhedsviserne generelt lagde en moralsk eller satirisk vinkel på begivenhederne. På denne måde blev både pressen og viserne utroværdige nyhedskilder, utroværdige i den forstand, at det, man læste i disse medier, enten havde meget lidt at gøre med de faktuelle begivenheder, som man kunne se beskrevet i retsprotokollerne, eller var så forplumret af egne værdiladede holdninger, at det til tider kunne forekomme umuligt at gennemskue, hvad sagen egentlig drejede sig om. I skillingstrykkene udjævnes visernes utroværdighed eller subjektivitet om man vil dog til dels af de medfølgende beretninger. Disse gav i høj grad en saglig, neutral gennemgang af begivenhedsforløbet, hvorved skillingstrykkene kom til at fremstå som en ligeså og til tider endog bedre og mere troværdig nyhedskilde end pressen.

Deler man disse nyhedskilder op i tre, altså henholdsvis presse, viser og beretninger, kan man begynde at se statistisk på deres sandhedsværdi. På baggrund af det her anvendte materiale kan man se, at i ni ud af ti tilfælde er pressen en bedre nyhedskilde end viserne, idet kun viserne om kontorbud Meyer i deres nyhedsformidling er ligeså eller måske endda mere troværdige end pressen. Til gengæld er beretningerne en langt mere troværdig nyhedskilde end pressen, idet de samlede beretninger i syv af de ti sager dækker begivenhedsforløbene mere sagligt end de her anvendte aviser. Kun i sagerne om restauratøren og jordemoderen, telefondirektør Madsen og Georg Stages forlis er pressen generelt mere troværdig. Dette er interessant, idet skillingstryk som sådan normalt ikke opfattes som værende en troværdig nyhedskilde. Dette skyldes i høj grad, at man ved skillingstryk ofte kun tænker på viserne, ikke på beretningerne, og som man kan se af ovenstående, er viserne den nyhedskilde, man kan fæste mindst lid til. For at forstå trykkenes betydning som nyhedsformidlere er man derfor nødt til at medtænke deres prosadel, beretningerne, idet det er disse fremfor pressen, man skal konsultere, hvis man i dag vil have en nogenlunde neutralt og korrekt beskrivelse af en begivenhed.

5.1 Mediernes saglighed

Når man som i det foregående skærer alle avisomtaler, beretninger eller viser over én kam og påstår, at beretninger generelt er mere troværdige end avisomtaler, er det selvfølgelig ikke helt retfærdigt, for naturligvis er nogle blade mere saglige end andre, og nogle viseproducenter er mere troværdige end andre.

Skal man se på de her anvendte dagblades grad af saglighed, må man sige, at Politiken er den mindst saglige og troværdige, skarpt forfulgt af Socialdemokraten. Begge lytter til sladder og viderefører rygter, ligesom de farver formidlingen ved brug af værdiladede tillægsord, typografiske fremhævelser, jeg-fortæller, nutid og dramatiserede forløb, der indeholder samtaler og tanker, som forbryderne og de øvrige implicerede kan have haft og tænkt. Socialdemokraten har det desuden med blindt at tro på alle, der bliver interviewet, også skønt avisen tidligere har forholdt sig kritisk til disse personer. Dette ses blandt andet i forbindelse med interviews af skarpretter Seistrup og Mathildes Schultz' mor.

Især oppositionsbladene låner hyppigt fra litterære genrer. Således skriver Politiken hele små noveller i forbindelse med sagerne om Georg Stage, børneslagteriet i Elbagade og specielt Erik Lønholt. Også Socialdemokraten og Nationaltidende benytter sig lejlighedsvis af denne teknik. I andre tilfælde beskrives begivenhederne i aviserne som teaterstykker med ord som drama, scene og publikum, hvilket især gør sig gældende i sagen om Georg Stages forlis. Her dvæler journalisterne ligesom i skuespil ved personkonfrontation med liden handling men høj intensitet og spænding, og så opsummeres de tilstødende begivenheder blot. Højdepunkterne beskrives ofte i nutid for at gøre det mere intenst.

Højrepressen er generelt mere neutral end oppositionsaviserne. Bortset fra i sagerne om Georg Stages forlis og Erik Lønholt er Nationaltidende oftest meget saglig og ordknap, og Berlingske er det endnu mere, grænsende til et stadium, hvor man slet ikke vil omtale sagerne, idet man mener, at det er forkert at skrive om retssager, der endnu ikke er afsluttede. De oplysninger, man får om selve begivenheden, er generelt korrekte, men der er så få af dem, at man som læser mister megen information, og derved er Berlingske som informationskilde troværdig men dårlig. Man får stort set ingen relevante oplysninger ud af Berlingske, der hellere vil bruge spalteplassen på at rakke ned på de andre dagblade og beskyldte dem for revolverjournalistik m.v. I det hele taget har alle aviserne ofte så travlt med at beskyldte deres konkurrenter for usaglighed, dårlig journalistik, politisk bagvaskelse og det, der er værre, at begivenhederne nærmest drukner i disse beskyldninger. Generelt set kan man dog sige, at informationsniveauet er højere hos oppositionspressen, medens sagligheden og dermed troværdigheden er større i de konservative aviser, hvorfor begge parter mangler noget, som den anden har. Derfor kan man ikke påstå, at disse aviser er gode nyhedsformidlere.

Som nyhedsformidler er skillingsviserne ligeledes diskutabile. Dette skyldes bl.a., at viseproducenterne generelt ikke er kildekritiske. De fleste nyhedsviser er baseret på avisomtaler, da de er tilgængelige, måske endda eneste tilgængelige kilde, idet viseproducenterne ikke har haft samme adgang til retsreferater, som aviserne havde. Når producenterne anvender dagblade som forlæg, undersøger de dog ikke, om det skrevne er korrekt, eller hvor aviserne har fået deres oplysninger fra, hvorfor sladder, rygter og oplysninger fra politiet tages lige seriøst og behandles som absolutte sandheder. Producenterne afskriver blot avisartiklernes indhold, og på disse afskrifter hæfter producenterne deres egne kommentarer, fantasier og fabulering.

Hertil kommer, at producenterne skal tilpasse begivenhederne til versfødderne. Nu havde man ganske vist tidligere formidlet nyheder på vers⁴⁴, men nyhedsviser er jo ikke aviser, men netop viser, hvorfor indholdet ofte klemmes ind i en skematisk form alt efter hvilken type vise, man efterligner⁴⁵, og hvor værdiladede tillægsord, moralske indlednings- og afslutningsstrofer, spørgsmål om synd og straf m.v. er hverdagskost.

Man kan sige, at de viser, der handler om seksuelle emner så som pædofili, fosterfordrivelse og tvekønnethed alle har stærkt humoristiske, satiriske islæt. Også sagen om Lønholt beskrives humoristisk, da den i sig selv var en farce, hvor politiet konstant blev gjort til grin af den unge bedrager. Kun to af begivenhederne beskrives i viserne gennemgående lyrisk, nemlig sagen om den voldtagne Anna Hudes hævn og sagen om de myrdede plejebørn i Elbagade. Det lyriske islæt gør, at viserne bliver mere personlige og mindre distancerede end viser med episk tilsnit, hvor begivenhederne blot remses op. Ved anvendelse af lyriske passager kan man derfor se, at disse sager har vakt viseproducenternes harme. På grund af både manglende kritisk sans overfor kilder og forsøget på at tilpasse viserne et på forhånd bestemt skema forsvinder visernes saglighed og dermed

⁴⁴ Bl.a. som tidligere nævnt i Anders Bordings *Den Danske Mercurius* fra 1666, en dansk månedsskrønike på vers.

⁴⁵ Det være sig f.eks. folkeviser, revyviser, lejlighedssange o.s.v.

troværdighed, og som nyhedskilde er de derfor ikke meget værd, men har til gengæld en stor underholdningsværdi.

Hvor man i viserne skulle pirre sin læsers nysgerrighed ved at lægge vægt på de skandaløse, følelsesmæssige, humoristiske eller moralske aspekter i en given sag, er de medfølgende beretninger langt mere saglige, idet man her har ønsket at gengive begivenhedsforløbet så korrekt som muligt. Beretningernes saglighed strækker sig dog kun til et vist punkt, for også her benytter man sig som i viserne af afskrifter efter dagspressen, ganske minutiøse afskrifter endda, der hyppigt er ordrette gengivelser. At producenterne generelt kun afskriver fra den ene af parterne, fra den borgerlige presse, er med til at gøre trykkene til en ubalanceret informationskilde. Dette ses især i det eneste tilfælde af kildekritik, som jeg har kunnet finde i det givne materiale, nemlig Strandbergs kommentarer til oppositionspressen i beretningen til *Usædelig Kærlighed* (SDUB)⁴⁶ om telefondirektør Madsen, hvor Standberg ligefrem skriver, at "Fortællingen om, at han med flere ansete Mænd skal have havt i Nørresøgade et helt Harem af smaa Piger eller at han skal have jævnlige forfulgt Kommuneskolepiger have vi vel læst i et Blad, men ellers ikke hørt det bekræftet." Normalt beskæftiger viseproducenterne sig ikke med, om det, de skriver, kan bekræftes eller ej, men i dette tilfælde har Strandberg altså fundet det nødvendigt at komme med denne oplysning, fordi han ikke vil lægge navn til noget, der kan skade Højre.

Når skillingstrykkene omtaler begivenheder, der ikke findes belæg for i dagspressen, men som udelukkende er baseret på rygter, er viseproducenterne anderledes hurtige til i beretningerne at dementere visernes indhold, hvilket f.eks. kan ses i beretningen til *Skrækkelig Vise om den vilde Menneskeæder* (SDUB). Visen, der er skrevet af Strandberg, omhandler "den vilde Menneskeæder, som forevises her i Byen; men som har "revet sig løs" og har slugt og fortæret 12 Børn i Kirsebærgangen, saaledes at de stakkels Forældre ikke have reddet andet end Støvlerne." I den medfølgende beretning skriver Strandberg dog: "At hele denne Historie er opdigtet, er en Selvfølge og at det Hele er en elendig Løgn, fremgaar deraf, at der ikke har staaet et Ord derom i Provindsaviserne. Hele Fortællingen, - der har givet alle Kjøbenhavns Sladderkjællinger Stof til Samtale - indskrænker sig nok til at en lurvetklædt Idiot, Sigøjner, Lazon, "Garibaldi" kaldet, som gaaer med store Paafuglefjer i Hatten og Messingringe paa Fingrene har givet Anledning til Rygtet - netop fordi han seer ud som en Menneskeæder." Også på denne måde fremstår beretningerne ofte som mere troværdige end avisomtalerne, idet dagbladene generelt ikke er gode til at korrigere sig selv. Når de får kendskab til, at de har skrevet noget sludder, gengiver de ganske vist de korrekte oplysninger, men undlader at dementere det, de tidligere havde skrevet. Det, der især gør beretningerne til en bedre nyhedskilde end aviserne, er dog, at de kombinerer den borgerlige presses saglighed med oppositionspressens høje informationsniveau og samtidig undgår den politiske mudderkastning, som samtlige blade lå under for.

Ser man avisomtaler og skillingstryk som helhed, vil man opdage, at skillingstrykkene hyppigt fortæller ud fra et borgerligt moralsk standpunkt, men understreger samme personkarakteristik og er interesserede i samme detaljer, som oppositionspressen, idet der knap findes personkarakteristik og detaljer hos de borgerlige aviser. Bemærkelsesværdigt er det dog, at nogle begivenheder, der afføder stor pressedækning, kun har afstedkommet få tryk, ligesom begivenheder, der har fået viseproducenternes penne til at gløde, knap har været omtalt i dagspressen. Man kan altså ikke sige, at de to medier vægter begivenhederne ens, tværtimod.

Dette skyldes især, at skillingstrykkene var et kommercielt medie, der skønt det generelt delte den borgerlige holdning, ikke som den borgerlige presse ville vælge at fortie en nyhed, der havde publikums interesse. På den måde er såvel pressen som skillingstrykkene med til selv at skabe

⁴⁶ Bilag If.

nyhederne, og det var de også på en anden måde, idet de ofte blæste detaljer op som værende det mest sensationelle og lod selve nyheden ligge. Dette kan ses bl.a. i viser om Vilhelmi Møller-sagen, hvor nyheden om hendes kønsidentitet overskyggede mordet, og i aviser kan det ses bl.a. i sagen om Erik Lønholt, hvor slagsmålet om politiets kompetence dominerede over selve forbrydelsen. Omvendt kan man sige, at begge parter også kan finde frem til den rigtige begivenhed i begivenheden, f.eks. i forbindelse med Anders Sjællænders henrettelse, hvor begge parter finder, at den mislykkede eksekvering er langt bedre nyhedsstof en det mord, som Anders Sjællænder begik. Dette fik de ret i, idet eksekveringen fik retshistoriske konsekvenser.

Der er altså mange både forskelle og ligheder mellem pressen og skillingstrykkene. Hvor pressen udelukkende formidlede en stærkt politisk farvet nyhedsdækning, kan man sige, at skillingstrykkene kombinerede en troværdig nyhedsdækning i beretningerne med en underholdende nyhedsdækning i viserne. Derved kommer trykkene som sådan til at fremstå som et blandet medie, der på én gang lægger sig op af den seriøse presse og nutidens sladderblade. Jeg vil derfor i det følgende forsøge at indplacere skillingstryk som journalistisk medie i forhold til både den fortidige og nutidige seriøse presse samt vore dages kulørte blade.

5.2 Skillingstryk som journalistik

De skillingstryk, som jeg her beskæftiger mig med, formidler nyheder, og kan derfor ses som en art nyhedsjournalistik. Modsat nutidens nyhedsjournalister var viseproducenterne og de fleste samtidige journalister dog ikke uddannede i faget, hvorfor der er stor forskel på fortidig og nutidig nyhedsformidling. I den periode der her er tale om, var journalisterne, som nævnt i kapitel 3.2, oftest digtere, skolelærere, jurister og andre, der var ansat til at agitere for den politik, som deres avis stod for. Her udbredte man sig om sine egne iagttagelser og sine meninger, ofte i lange malende vendinger, og beskrev ned til mindste detalje de involveredes påklædning, hvordan vejret var den pågældende dag o.s.v., hvilket genspejler sig i skillingstrykkene, hvor producenterne ligeledes vinkler enkeltbegivenhederne ud fra deres egen holdning, det være sig moralsk, humoristisk, medfølelse el.lign. Viseproducenterne og de samtidige journalister ville derfor have svært ved at overholde det, som kaldes for nyhedsjournalistikens syv bud⁴⁷, og som lyder:

1. Du må ikke udtrykke dig længere end højst nødvendigt
2. Du må ikke bruge for lang tid
3. Du må ikke gå bagom historien
4. Du må ikke gå i detaljer
5. Du må ikke engagere dig
6. Du må ikke fortælle, hvad du selv mener
7. Du må ikke vise følelser

Stort set alle bud synes med omvendt fortegn at have været udgangspunkt for den fortidige journalist, hvilket har afspejlet sig i de vinkler, der blev lagt på historierne, og de værdier, som aviserne har ønsket at formidle. Dette er blevet gentaget i skillingsviseproducenternes værker, idet de ofte har skrevet af efter aviserne, og idet de har videregivet de især borgerlige værdier, som højrepressen formidlede. I de her anvendte dagblade benytter man sig desuden hyppigt af ord som "jeg" og "vi", hvilket går igen i skillingstrykkenes beretninger, hvorimod fortælleren i moderne journalistisk til en vis grad er skjult for læseren. At den neutrale fortæller og dermed de syv bud kun

⁴⁷ Jf. Erik Valeur: *Stop pressen*, p. 45-46

til en vis grad overholdes i journalistikken, kan man se af den typologisering af journalister, som man benytter sig af i moderne journalistik. Her opdeler man journalister i hvad der kaldes fire rolletyper⁴⁸:

1. Reporteren, der kritisk undersøger og afslører magtmisbrug o.lign.
2. Pædagogen, der analyserer og forklarer begivenheder og problemer
3. Referenten, der informerer neutralt og er talerør for andre
4. Artisten, der underholder og giver læseren oplevelser

Som man kan se vil disse typer måske pånær "referenten" have svært ved at overholde alle journalistikkens syv bud. Da den fortidige journalist først og fremmest var politisk agitator, hører han dog ikke ind under disse typer, skønt man kan argumentere for, at journalisterne på oppositionsbladene kan ses som reportere, idet de ønskede at afsløre magtmisbrug, men hvor kritiske disse undersøgelser egentlig var, kan man stille spørgsmålstegn ved, idet oppositionsbladene konsekvent nedgjorde magthaverne uanset om der var grund til det eller ej. Ligeledes kan man sige, at journalisterne på de borgerlige aviser var en slags referenter, idet de var talerør for Højreregeringen, men igen er det problematisk, idet den borgerlige presse af netop samme grund ikke var neutral.

Ser man på skillingsviseproducenterne i forbindelse med de fire journalistiske rolletyper, er billedet mere klart. I selve viserne er producenterne nemlig først og fremmest artister. De ønsker at underholde og give læseren oplevelser og det i en sådan grad, at deres "journalistik" ofte er den rene fiktion. De kendte deres klientel og gav det, hvad de mente det ville have, skønt kendskabet til de enkelte sager dog ofte kunne lade noget tilbage at ønske. Når det gælder beretningerne påtager skillingsviseproducenterne sig tildels også rollen som referenter. I hvert fald formidler beretningerne ofte mere neutralt end avisomtalerne, men producenterne anvender ikke beretningerne som talerør for andre, dog med hyppig undtagelse af den borgerlige regering.

Én ting har viseproducenterne og den fortidige journalist dog til fælles med nutidens journalister. De har muligheden for at skubbe til verdensbillederne, måske endda forandre dem, ved hjælp af deres håndværk. Det er fagets store ansvar, og som det kan ses i nyhedsviserne og den fortidige pressedækning er dette også sket. Her tænker jeg især på de ændringer i strafferetten, der skete på baggrund af Anders Sjøllænders henrettelse, og som næppe var kommet så hurtigt i stand, hvis ikke pressen havde rejst en debat - en debat som også skillingsviseproducenterne og især Strandberg tog aktiv del i.

Hyppigst har skillingsviseproducenterne og den fortidige journalist dog ikke påtaget sig det ansvar, det er at forsøge at forandre verdensbilledet. Oppositionspresen har naturligvis - som en opposition altid vil gøre det - forsøgt at ændre de bestående tilstande, men det har ligeså ofte været for bare at være i opposition i stedet for at komme med bedre alternativer. Her er dog også undtagelser, bl.a. Politikkens ønske om at forbedre plejebørns forhold i forbindelse med sagen om børneslagteriet i Elbagade. Som man ved fra nutidig avislæsning, er det i dag heller ikke alle, der påtager sig ansvaret at forsøge at ændre verden til det bedre.

Skønt der i den nutidige dagspresse også forekommer politisk mudderkastning og fordrejninger af faktuelle begivenheder, er nutidens presse dog langt mere seriøs end pressen var det i midten af det 19. århundrede. Dette skyldes dels at journalisten af i dag sjældent er ansat til udelukkende at lufte sin avis' politiske holdning, dels at den nutidige nyhedsreporters indflydelse på det samlede produkt er næsten lig nul, idet selve indholdet retter sig efter forholdsvis faste skabeloner og nyhedskriterier.

⁴⁸ Jf. Mogens Meilby: *Journalistikkens grundtrin*, p. 29-30.

I dag er der fem nyhedskriterier, der skal være opfyldt i større eller mindre grad, før en nyhed er en nyhed, nemlig sensation, konflikt, identifikation, aktualitet og væsentlighed. Såvel i de gamle aviser som i skillingstrykkene var det især sensation, aktualitet og til dels også identifikation, der prægede beskrivelserne af de enkelte sager. Især sensation var jo et af nyhedsvisernes kendetegn, og både visetryk og dagblade havde en høj grad af aktualitet, da de var eneste nyhedsmedier og kunne berette om begivenhederne, når de skete. Hvad identifikation angår, var det i højere grad viseproducenternes gebet end det var journalisternes, idet producenterne hyppigt forsøgte at tegne portrætter af folk, f.eks. i sagen om Anna Hude, som publikum kunne identificere sig med. Denne identifikation blev dog også brugt til at pådutte publikum forudbestemte moralske holdninger, for når man tegnede et portræt af Anna Hude som en helgen og af lægen Leerbeck som en djævel, undgik man at nuancere billedet, hvorved publikum kun kunne dømme sagen til Annas fordel.

I dag betyder identifikation mere for journalistikken end før i tiden, idet man lægger mere vægt på at bringe mennesker og eksempler ind i artikler om generelle emner. Derimod er aktualitetens rolle blevet mindre, da nutidens aviser ikke i hurtighed kan følge med de elektroniske massemedier.

Når en nyhed opfylder et eller flere af disse nyhedskriterier, kan man tale om en journalistisk historie, og denne opdeles gerne i tre hovedtyper⁴⁹:

1. Meningsjournalistik, hvor journalistens personlige meninger er bærende
2. Afspejlende journalistik, transport af information på kildens præmisser
3. Opsøgende journalistik, hvor materiale indsamles og researches på journalistens initiativ

Det er især de to sidste typer, som den moderne journalist uddannes til, hvilket afspejler de ovennævnte syv bud, hvorimod den første type var vidt udbredt i det 19. århundredes aviser. Her var skribenterne jo ligefrem ansat til at udbrede deres personlige meninger, fordi disse meninger lå i tråd med den politiske holdning, som deres aviser stod for, og dette viderebragtes i høj grad i skillingstrykkene. Dog var det ikke blot pressens meninger, der kom til udtryk, også producentens eget standpunkt kom til orde, f.eks. i Strandbergtrykkene om Anders Sjøllænders henrettelse, hvor Strandberg på det stærkeste fordømmer dødsstraf, eller i hans tryk om telefondirektør Madsen, hvor han nægter at tro på den brave højremands skyld. Viseproducenterne kan altså derved gå på tværs af den politiske arena og udtrykke deres holdninger fri for partipolitik.

Om den fortidige journalist bør det dog siges, at mange af disse journalister gjorde et stort arbejde med at indsamle materiale i form af interviews og opsøgende arbejde på gerningssteder o.lign. og derved også kom ind på den opsøgende journalistik. Viseproducenterne foretog derimod ikke dette arbejde, men gengav blot, hvad der kunne læses i aviserne. Den afspejlende journalistik findes der også eksempler på i den fortidige presse, men det er næsten udelukkende i Socialdemokratens interviews, hvor personer, som avisen tidligere har fordømt, kommer til orde og får lov til at fortælle deres udlægning af historien. At Socialdemokraten så oftest sluger disse udlægninger råt og glemmer alt om de tidligere fordømmelser gør dog, at den afspejlende journalistik ikke fremstår neutral, sådan som den oftest gør det i dag. I beretningerne tager skillingsviseproducenterne da heller ikke den afspejlende journalistik til sig. De har allerede dannet sig en forudfattet mening om sagens natur, og den holder de sig til, med mindre der sker noget helt uforudset som f.eks. Anders Sjøllænders henrettelse eller afsløringen af Vilhelmine Møllers sande kønsidentitet.

Ikke blot på grund af det politiske aspekt benyttede den fortidige journalist sig fortrinsvis af meningsjournalistik. Et anden grund var de researchmetoder, som journalisten havde til rådighed. Umiddelbart ser det ud, som om den fortidige og den nutidige journalist havde de samme fire

⁴⁹ Jf. Mogens Meilby: *Journalistikkens grundtrin*, p. 64-65.

researchmetoder til sin rådighed, nemlig: egne observationer, interviews, indsamling af skriftligt materiale og egen viden og evne til stofanalyse. Den fortidige journalist var dog i høj grad nødt til at skrive sine artikler ud fra egne observationer og viden, idet interviews endnu ikke var så udbredt og indsamling af skriftligt materiale næsten udelukkende bestod af breve sendt til redaktionen og offentliggørelse af sagernes præmisser, efter domfældelserne havde fundet sted. Desuden var det så som så med stofanalyse, idet det for den fortidige journalist var langt væsentligere at vinkle stoffet politisk end at dybdeanalysere det.

Skillingviseproducenterne benyttede sig ligeledes af egne observationer og viden, skønt denne viden hyppigt kom fra sladder og rygter. Derimod spillede indsamling af skriftligt materiale en stor rolle, dog bestod dette materiale udelukkende af dagbladsomtaler. Alligevel brugte viseproducenterne tid på at analysere stoffet forstået på den måde, at man ud fra det skriftlige materiale tog sit eget især moralske standpunkt og formidlede det videre som den absolutte sandhed. Dette er jo dog en form for analyse, skønt den har meget lidt til fælles med den moderne journalistiske analyse, hvor man forsøger at trænge til bunds i en sag og give et mere nuanceret billede af det passerede end blot det sort/hvide, som viseproducenterne giver.

I forbindelse med research havde den fortidige journalist og dermed også viseproducenterne altså knapt så mange muligheder som nutidens journalister. De havde også knap så mange kilder som journalisten af i dag. Den moderne journalist har et fast kildenet, som løbende leverer oplysninger. For nyheder fra udlandet er disse udenlandske telegrambureauer, for nyheder fra indland hjemlige nyhedsbureauer, materiale fra erhvervsliv, organisationer o.lign. samt journalisterne selv. Desuden holder man sig informeret om, hvad andre skriver, hvad man forventer de vil skrive, og man har en kilde i tv og i internettet. Derudover kommer også nyheder via artikler og læserbreve fra freelancere og aktive læsere. På de fleste stofområder er den typiske kilde en midaldrende mand i en ledende stilling, hvilket gør, at der altid er en fundamental skævhed i nyhedsstrømmen⁵⁰. Man kan nogenlunde sig det samme om den fortidige journalistik, hvor det jo også ofte kun var politikere og ledende embedsmænd, der kom til orde i pressen, og hvor menigmand kun figurerede som forbryder, offer eller pårørende. I skillingstrykkenes beretninger forstærkes dette yderligere, da disse netop var skrevet af midaldrende, selvstændige producenter, hvorved deres meninger og synspunkter blev de udbredte.

Fortidens kriminalreportere har ikke haft samme udbud af kilder som deres nuværende kolleger. Her havde man kun oplysninger fra nyhedsbureauer⁵¹, politiet, læserbreve samt artikler fra andre aviser. Til gengæld havde man en næsten udtømmelig kilde, som seriøse journalister af i dag ikke benytter; nemlig sladder og rygter. Ser man på presseomtalen af de ti sager, jeg beskæftiger mig med, vil man se, at langt størstedelen af det bragte stof i pressen er decideret løgn og latin og opspind. Da dette bliver gengivet og udbygget af viseproducenterne, bliver det i skillingstrykkene endnu mere markant, især i viserne, hvorfor disse og den fortidige presse ikke synes så troværdige som den nutidige.

Når man først har fundet sin nyhed, skal den formidles, og nyheder af i dag kan formidles i mange former: notitser, referater, interviews, reportager, features, baggrundsartikler, portrætter, undersøgende reportager, kommentarer og anmeldelser. Helt så store muligheder havde man ikke førhen, f.eks. blev interviewet ikke opfundet før i 1836, hvor James Gordon Bennett lavede det første interview i *New York Herald*, da han interviewede en bordelmutter, der var indblandet i en

⁵⁰ Mogens Meilby karakteriserer dette på p.139 i *Journalistikkens grundtrin* som "Elitekilderne fortæller om livet, medens de almindelige danskere overvejende optræder i mediernes nyhedsstof i forbindelse med ulykker - som døde eller tilskadekomne."

⁵¹ Ritzaus Bureau blev oprettet i 1866.

mordsag. Interviewformens forbillede var forhørssituationen fra retssale, og formen kom først til Danmark i anden halvdel af den 19. århundrede. Interviewet var derfor stadig ikke så udbredt i den periode, jeg her arbejder med, skønt der da er flere eksempler på det.

Features kendtes dog allerede i det 19. århundrede, idet genren har sine rødder i 1800-tallets naturalistiske og impressionistiske litteratur, og f.eks. Herman Bang udnyttede i sin journalistik således litteraturens sprog og fortælleteknik. I den periode, jeg her arbejder med, er genren meget udbredt, hvor det grelleste eksempel leveres af Politiken i form af novellen om Dirks død i forbindelse med Georg Stages forlis.

Til gengæld er den undersøgende reportage endnu ved at træde sine barnesko. Genren blev udviklet i USA og kendes først herhjemme fra Thingvalla-sagen i 1885. Her begik en fyrbøder selvmord efter at være blevet mishandlet af sine foresatte, og udelukkende fordi Politiken-journalisten Peter Nansen kulegravede sagen, blev myndighederne nødt til at rejse sag, der førte til en fængselsdom for fyrbøderens overordnede. Naturligvis blev der også skrevet skillingsviser om denne sag, bl.a. *Fyrbøderen paa "Thingvalla"* (SDUB). Årsagen til, at Thingvalla-sagen ikke er blandt de ti, jeg her beskæftiger mig med, er, at den langt mere handler om nyhedsformidling i aviser end i skillingstryk og derfor i højere grad er et stykke pressehistorie⁵², ikke et stykke skillingsvisehistorie.

Ikke blot skal man vælge genre, når man skal formidle en nyhed, man skal også finde ud af, i hvilken rækkefølge de enkelte oplysninger skal videregives. I den moderne journalistik består opbygning af en historie af en indledning, uddybning, baggrund og sekundært stof bygget op i en omvendt pyramideform, hvor det vigtigste fortælles først, og hvor hvert enkelt afsnit er en selvstændig enhed, der ikke behøver yderligere forklaring. Artiklen slutter derfor med det mindst vigtige. Den omvendte pyramide dur kun til artikler på de ca. firs til hundrede satslinier, der er det gængse maksimum for nyhedshistorier. Denne opbygning kendes stort set ikke i journalistikken fra det 19. århundrede, for skønt man naturligvis starter sin artikel med det mest interessante, afsluttes artiklerne gerne med en eller anden sensation, der kan få læseren til at købe næste udgave af avisen for at se, hvordan denne sensation udvikler sig. Desuden er artiklerne sjældent på firs til hundrede satslinier, men enten på kun ti til tyve eller helt oppe på en eller to helsider. I beretningerne benytter viseproducenterne sig heller ikke af denne opbygning, da man i beretningerne ofte gengiver begivenhederne kronologisk, uagtet hvor i kronologien de væsentligste informationer måtte befinde sig.

En anden struktur er den, der kaldes "Little Boxes", hvor stoffet er ordnet i større og mindre "skuffer" i rækkefølgen: indledning, opslagstavle hvor emnet generelt præsenteres, baggrund, ping-pong, der er den største skuffe, hvor historien fortælles inklusive dokumentation, eksempler, citater, forklaringer o.s.v., fremtid, afrunding og endelig udgang. Denne opbygning ligger tættere på den fortidige artikelopbygning end den omvendte pyramide, idet disse artikler gerne kommer hele vejen rundt om en sag, men i en noget rodet form, da man ikke synes at tage det så nøje, hvor i artiklen man formidler hvad. Afrundingen er dog især vigtig for oppositionspressen, for det er her, journalisterne kommer med deres dommedagsprofetier, anklager mod magthavere o.lign., men her ender artiklerne som regel uden en egentlig udgang. Samme struktur genspejles i skillingstrykkene, især i selve viserne, idet en "klassisk" nyhedsvise opbygges af en indledende strofe, der hyppigt er en generel indføring i emnet, og som efterfølges af en række strofer om den aktuelle begivenheds baggrund, forløb, citater, forklaringer, fremtid m.v., inden visen afrundes med en moraliserende udgangsstrofe.

⁵² Bl.a. dokumenteret i Mogens Meilby og Kim Minke: *Når sandheden skal frem*, p. 17-42.

Det springende punkt i forskellen mellem på den ene side den moderne presse og på den anden side den fortidige presse og skillingstryk er manipulation. I den moderne, danske presse er den beregnende manipulation en sjældenhed, idet de fleste nyheder består af et skelet af information uden mulighed for større fordybelse eller perspektiv⁵³. En anden form for manipulation er "de fire filtre"⁵⁴, som er en sorteringsmekanisme, der påvirker alle journalistiske og redaktionelle processer, ikke mindst stofudvælgelse og -fremstilling. Det første filter er ejerskab, altså hvad dagbladets ejere vil tillade. Det andet filter er mediernes fundament: annoncer og reklamer, hvor man er nødt til at tage hensyn til sine annoncører. Det tredje filter sættes ind som følge af mediernes afhængighed af kilderne (især verdens økonomiske og politiske magtcentre), og det fjerde filter kan kort beskrives som den bevidste "beskydning" af et kritisk medie - enten udført af utilfredse kilder, magthavere med bestemte budskaber eller interesse- og lobbyorganisationer, der vil fremme bestemte mål og derved tvinger medierne til at ændre kurs.

Manipulation finder altså også sted i dag, men i langt mindre grad end i den fortidige journalistik. I den periode, jeg beskæftiger mig med, var manipulation ikke noget problem. Da journalisterne arbejdede på partipolitiske aviser, blev det ikke forlangt, at de skulle være neutrale, tværtimod. I dag er det anderledes. Der findes vejledende regler for presseetik, skønt disse ikke er særlig konkrete. I dag mener man, at retsreportager bør være objektive, og at journalisten bør tilstræbe en kvalitativ ligelig gengivelse af parternes synspunkter. Dette gælder dog udelukkende kriminal- og retsstof. For andre stofområder findes der ikke et objektivitetskrav, dog er der generel enighed om, at man ikke må bringe oplysninger, der er skadelige og krænkende, med mindre disse først er blevet forelagt vedkommende. Desuden skal man klargøre, hvad der er faktiske oplysninger, og hvad der er egne kommentarer. At objektivitetskravene så ikke altid overholdes er en anden sag. I dag findes der jo også - selv i den seriøse presse - begivenheder, hvor pressen handler overilet og på den måde ligefrem skaber sine egne nyheder. Her tænker jeg eksempelvis på Plejebosagen fra 1997, hvor plejhjemsassistent Dorte Gramkow i pressen blev hængt ud for at have dræbt ikke færre end toogtyve plejhjemsbeboere med morfin. Senere viste det sig, at hun var uskyldig, og hun blev rensset for alle anklager.

Da den fortidige journalistik var særdeles manipulerende, kan man sagtens sammenligne nyhedsvisernes subjektivering af stoffet med den samtidige dagpresses, skønt manipulationen faldt på forskellige måder. Hvor pressen var politisk manipulerende, var nyhedsviserne det mere moralsk, idet de udtrykte holdninger, der nærmest var gudfrygtige, til tider racistiske og fulde af forhåndsfordømmelser. Til gengæld kan nyhedsviserne ikke sammenlignes med den nutidige dagbladsjournalistik (med få undtagelser så som omtalen af Plejebosagen), da denne i henhold til reglerne for presseetik bør være objektiv. I stedet kan man sammenligne viserne med den journalistik, der findes i ugeblade, formiddagsaviser og den kulørte presse generelt. Her er man nemlig ikke bleg for at komme med egne kommentarer til diverse begivenheder eller for selv at opdigte historier, hvoraf den mest vedvarende igennem de seneste årtier omhandler kronprins Frederiks mange nært forestående forlovelser med diverse unge damer.

At nyhedsviserne var manipulerende er der ingen tvivl om. Deres manipulation bestod oftest i at vinkle begivenheder, så de fremstod som skandaler og sensationer. Derfor kalder man i dag ofte nyhedsviser for datidens Ekstra Bladet og Se & Hør, hvor man især kører på sensation og underholdningsværdi på bekostning af neutraliteten. At nyhedsviserne ligesom den nutidige kulørte presse ikke var neutrale men til gengæld havde en stor underholdningsværdi, er der ingen tvivl om.

⁵³ Om dette skriver Erik Valeur i *Stop pressen*, p. 155, at: "Disse forenklinger er camoufleret som præcision og overblik - (...) Deri består en subjektiv manipulation, hvis reelle praktiske indhold er en stærkt subjektiv beskæring af almindelige læseres og seeres mulighed for indsigt."

⁵⁴ Jf. Erik Valeur: *Stop Pressen*, p. 161 ff.

Skønt visernes manglende neutralitet var med til at gøre dem til en utroværdig nyhedskilde, var deres underholdningsværdi det dog ikke nødvendigvis. En nyhedskilde er jo ikke automatisk en god kilde, fordi den beretter korrekt, hvis den gør det på en måde, så ingen gider læse det. Dette ses tit i forbindelse med sagsomtalerne i Berlingske, hvor stoffet er så knapt og tørt, at man intet får ud af at læse det, og hvor selve læsningen er rent ud sagt kedelig. Nyhedsformidling må altså gerne være underholdende, hvis den vel at mærke ikke mister sin faktualitet, hvilket hyppigt er tilfældet for det moderne Se & Hør og lignende blade og ligeledes ofte for den fortidige oppositionspresse. Viserne manglede også faktualitet på bekostning af underholdningsaspektet, men dette blev der rådet bod på i beretningerne. Skillingstrykkene som helhed fremstår derved ikke blot som en bedre nyhedskilde end den samtidige presse, men også som en bedre nyhedskilde end den nutidige kulørte presse, som man i dag har så travlt med at sammenligne trykkene med.

Den moderne betegnelse af skillingstryk som "datidens Ekstra Bladet og Se & Hør" holder altså ikke stik, idet man i denne betegnelse ikke har medtænkt trykkenes beretninger, der ofte er en troværdig kilde med et højt informationsniveau. Skillingstrykkene kombinerer således ikke blot den samtidige oppositionspresses informationsniveau med den borgerlige presses troværdighed, men også den nutidige kulørte presses underholdningsværdi med den seriøse presses troværdighed, hvorved skillingstryk bliver en unik nyhedsformidler set i forhold til både den samtidige og nutidige presse. Jeg vil derfor gerne aflive myten om, at skillingstryk skal ses som fortidens kulørte presse. Dette dækker kun viserne, ikke beretningerne.

6 Analyser af nyhedsviser

Indtil videre har jeg set på, hvilke aspekter skillingstrykkene fremdrager i forbindelse med forskellige begivenheder, og hvordan man i trykkene har vinklet sagerne i forhold til pressen. Via den omfattende gennemgang af retsprotokoller, pressedækning og skillingstryk har jeg forsøgt at dokumentere samtlige forskelle og ligheder mellem retsprotokoller og presse, mellem presse og skillingstryk og mellem skillingstryk og retsprotokoller for at fastslå, hvorledes skillingstrykkene kan vurderes som nyhedskilde. På baggrund af denne gennemgang vurderede jeg, at skillingstrykkene som helhed er mere troværdige nyhedsformidlere end den samtidige presse, hvorfor trykkene kan ses som journalistik. Samtidig klarlagde jeg, at den troværdige journalistik næsten udelukkende befinder sig i beretningerne, hvorfor man kan spørge sig selv, om viserne ikke er andet end kulørt underholdning.

Med udgangspunkt i, at skillingstrykkene kombinerer både den samtidige oppositionspresses informationsniveau med den borgerlige presses troværdighed og den nutidige kulørte presses underholdningsværdi med den seriøse presses troværdighed, vil jeg hævde, at skønt viserne ikke ligefrem er troværdig journalistik, så indeholder de dog aspekter, der giver nogle oplysninger om begivenhederne, som ikke findes i beretningerne. På den måde er viserne således ikke blot underholdning, men også en slags journalistik forklædt som lyrik. På baggrund af den antagelse, vil jeg i det efterfølgende undersøge, hvad det er, som viserne kan kommunikere set i forhold til beretningerne, og dermed hvordan nyhedsviserne formidler begivenhederne som lyrik. Jeg vil gå ind på visernes egne præmisser og uden sammenligning med presse eller retsprotokoller undersøge dem gennem anvendelse af strukturelle analyser fra litteraturvidenskabens fagområde for at se, hvordan de virker som lyriske nyhedsformidlere.

6.3 Den strukturalistiske narratologi

Det er en generel antagelse, at skillingsviser forholder sig mimetisk til folkeviser, altså at de efterligner folkevisernes form og indhold. Dette er ganske vist tilfældet generelt for en stor del af skillingsvisers vedkommende, men i mindre grad for nyhedsviser end for andre typer af skillingsviser. Hvor andre typer af skillingsviser, f.eks. humoristiske og politiske skillingsviser kan siges at efterligne skæmteviser og historiske viser, så efterligner nyhedsviserne ikke disse former for folkeviser. Dog er der en tendens til, at nyhedsviser strukturelt lægger sig op ad opbygningen af andre typer af skillingsviser, det være sig lyriske, politiske eller humoristiske skillingsviser.

Strukturen som sådan siger dog kun noget om visernes form, ikke om deres indhold, deres narrative forløb eller om de omtalte personers indbyrdes forhold. Til at belyse dette kan man eksempelvis anvende analysemodeller fra den strukturalistiske narratologi, der tjener til afdækning af tekstens centrale betydningsindhold og dens struktur.

Strukturbegrebet, som strukturalismen har navn efter, betegner et afgrænset system af tegnelementer, som er defineret i forhold til hinanden i indbyrdes afhængighed og sammenhæng. Den strukturalistiske forskning har en række underafdelinger, bl.a. narratologi, der arbejder med fortællestrukturer, og semiotik, der arbejder med tegnbegreber.

Narratologien, d.v.s. læren om fortælling, har to oprindelser. Den ene er overvejende litterær og den anden overvejende sproglig. Den litterære oprindelse har sit udspring i den russiske formalisme repræsenteret ved den russiske morfolog Vladimir J. Propps (1895-1970) afhandling om russiske eventyrs morfologi, som udkom første gang i 1928 under titlen "Morfologija skazki". Først trediv

år senere udkom den på engelsk, hvorefter hans teorier for alvor blev kendte. På baggrund af undersøgelsen af hundrede russiske folkeeventyr ønskede Propp at afdække de russiske folkeeventyrs system eller "grammatik" om man vil. Gennem analyser af materialet nåede han således frem til, at eventyrs narrative sekvens består af højst enogtredive funktioner⁵⁵, og at yderligere tilkomst af funktioner vil betyde et brud med genrens entydighed. Alle eksisterende eventyr er således brudstykker af denne idé om en slags eventyrets urform på maksimalt enogtredive funktioner, og de er således manifestationer af det bagvedliggende system for russiske folkeeventyr - deres "grammatik".

Narratologiens sproglige oprindelse er opstået på baggrund af lingvistikken, der blev grundlagt på baggrund af den schweiziske lingvist Ferdinand de Saussures (1857-1913) forsøg på at definere sprogvidenskaben som en selvstændig videnskab. Saussure udviklede semiologien⁵⁶, som han skitserede på baggrund af lingvistiske grundbegreber som synkroni og diakroni, sprogsystem og sprogforløb, arbitrære tegn, system, form og værdi. Saussure så sproget og andre konventionelt betingede fænomener som tegn, og han opererede med en tosidet (bilateral) tegnmodel, der bestod af et tegn og dets bestanddele, nemlig dets indholdsstørrelse, dets begreb, kaldet signifié, og dets udtryksstørrelse, dets lydfigur, kaldet signifiant. Han var specielt interesseret i sprog som system eller kode og som socialt fænomen. Saussure kaldte dette lingvistiske system for *langue*, hvilket modstilledes tale, som kaldes *parole*, og som er enkeltindividets brug af det sociale tegnsystem i talehandlinger og tekster. Lingvistikken blev væsentlig for den senere strukturalisme, idet litterære tekster har regler og principper, der kan beskrives. Denne beskrivelse har form af en grammatik for det tegnsystem, som det at udtrykke sig i en bestemt genre udgør. Saussure var med til at forme især den europæiske sprogvidenskab i det 20. århundrede, og hans begreber er blevet videreudviklet i semiotikken.

Semiotikken, d.v.s. læren om tegn og tegns betydning, er baseret på to store skoler, den ene med udgangspunkt i Saussures semiologi, den anden opstået på grundlag af arbejder af den amerikanske filosof, logiker og semiotiker Charles Sanders Peirce (1839-1914), der anses for at være den moderne semiotiks grundlægger. Peirce havde et pan-semiotisk syn på verden, hvor et hvilket som helst fænomen kunne fungere som tegn, og han bidrog som den første for alvor med en forståelse af tegnprocessernes funktion og virke i menneskets omgang med verden og med hinanden⁵⁷.

Peirce mente, at tegn er dynamiske størrelser, der ikke blot overfører men også producerer viden. Semiosis, d.v.s. tegn- og fortolkningsaktiviteten, er derfor en proces, i hvilken tre instanser forbindes. Denne triadiske relation kan beskrives som noget (tegnet, representamen), der for nogen (interpretanten), står for noget andet (objektet) i en vis henseende og i et vist omfang. I forbindelse med objektet skelnede Peirce mellem ikoniske, indeksikalske og symbolske tegn. Denne skelnen beror på tegnets forhold til sit dynamiske objekt, d.v.s. det objekt, der øver indflydelse på og bestemmer tegnet. Det eksisterer udenfor tegnet og er det, som tegnet ikke kan udtrykke, men blot indikere, og som interpretanten kun i kraft af lignende erfaringer kan erkende. Det dynamiske objekt har derigennem indflydelse på det umiddelbare objekt, som er objektet indeholdt i tegnet, d.v.s. det objekt, således som tegnet selv fremstiller det. Dets eksistens er således betinget af tegnets fremstilling, der er en mental fremstilling af objektet, uanset om dette objekt eksisterer eller ej. For at fremme forståelsen kan man sige, at hvis man ser et billede af f.eks. Anna Hude, vil mennesket Anna Hude være det dynamiske objekt, hvorimod billedet vil være det umiddelbare objekt.

⁵⁵ Vladimir Propp: *Morphology of the Folktale*, p. 26ff.

⁵⁶ Saussures teorier blev først offentliggjort efter hans død og kan bl.a. findes i *Cours de linguistique générale*, Payton, 1916.

⁵⁷ Peirces teorier blev først offentliggjort efter hans død og kan bl.a. findes i *Collected Papers*, vol 1-6, Harvard University Press, 1931-58.

Fungerer tegnet som tegn for sit dynamiske objekt i kraft af at ligne det, er der tale om et ikonisk tegn, fungerer tegnet i kraft af en nærheds- eller berøringsrelation til det dynamiske objekt, er der tale om indeksikalske tegn, der kan deles op i reagerer (der reelt påvirkes af deres objekter, f.eks. Aagademanden, der er påvirket af en sindslidelse) og betegner (der er konventionelle og hvor relationen ikke udgår fra objektet, men fra betegnerne selv, eksempelvis et skilt med ordet "Elbagade" på en husmur). Endelig er der det symbolske tegn, der udelukkende er knyttet til sit dynamiske objekt gennem en benævnelses- eller fortolkningsvane, og som derfor er konventionelt. Peirces symbolske tegn svarer til Saussures konventionelle, som er de tegn, Saussures semiologi begrænser sig til studiet af.

Den strukturalistiske forskning beskæftiger sig også med semantik, og her er især Greimas' semantiske analyser af tekststrukturer relevante, idet han ønskede at gå udover læren om udelukkende ordenes betydning og derved fremfinde en teksts eller diskurs' semantik.

6.2 Analyser baseret på Greimas' tekstmodeller

I 1960'erne blev Frankrig hovedsæde for den strukturalistiske forskning, og blandt dens udøvere var Claude Lévi-Strauss, Roland Barthes og ikke mindst A. J. Greimas. Algirdas Julien Greimas (f. 1917) er litauisk-fransk semiotiker, hvis hovedværk, *Sémantique structurale* fra 1966, er blevet til kernen for den semiotiske Pariskole. I sit værk forsøgte Greimas at beskrive betydningens indholdsform, idet hans strukturelle semantik var rettet mod at beskrive, hvordan indhold er struktureret uafhængigt af sprogets udtryk, samt den form indholdet må have for at kunne fremstå som noget meningsfyldt.

Inspireret af Vladimir J. Propp og Claude Lévi-Strauss mente Greimas, at det er muligt at betragte alle fortællinger som manifestationer af et fælles system for fortælling, og yderligere lod han sig inspirere af den lingvistiske strukturalisme og af Propps og Etienne Souriaus tidlige teorier om handling i fortælling og i drama. Hans udgangspunkt var at forsøge at bruge researchmetoder fra den strukturalistiske lingvistik til at analysere tekster, og hans lingvistiske grundbegreb er bestemt af Saussures opfattelse af struktur som forskel, princippet om binære funktioner og Hjelmlevs glossematiske model, der var baseret på, at sproget er en almen semiotisk struktur af relationer mellem elementer, medens indholdselementerne og udtrykselementerne selv er af sekundær betydning⁵⁸.

Greimas opponerede mod Peirces opfattelse af semiotik som tegnteori og mente i stedet, at det var en betydningsteori, som kun kan anvendes, hvis dens analyser er at finde på niveauer, der er både højere og lavere end tegnet⁵⁹. Greimas udarbejdede således en generativ model⁶⁰ af en teksts niveauer, der skulle vise, at en tekst består af tre samtidige organiseringer af betydninger, hvor en diskursiv organisering forudsætter en narrativ, der igen forudsætter en dybdesemantisk og omvendt. Ifølge den generative model lader den dybdesemantiske organisering sig kun erfare, hvis den er omsat narrativt, og at den narrative betydning kun kan opfattes, hvis den er omsat diskursivt.

Greimas prøvede med modellen set i forhold til en litterær tekst at finde ud af, hvordan det er muligt at få en sammenhængende mening ud af en tekst. Han mente, at når man læser, organiserer man betydninger i overensstemmelse med den narrative organisation og med betydningens grundstrukturer. Derved bliver en del af tekstens virtuelle betydningsmuligheder bortreduceret, medens resten grupperes omkring de fiktive personer, som opfattes som spillende bestemte roller og

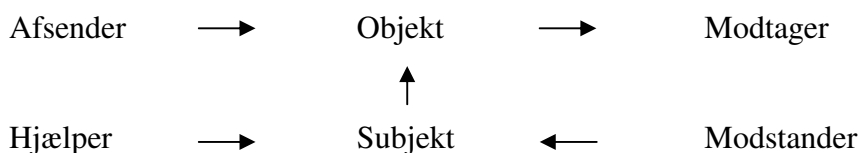
⁵⁸ Se bl.a. Louis Hjelmlev: (1954) *Essais linguistiques*, Nordisk Sprog- og Kulturforlag, 1959.

⁵⁹ A. J. Greimas og Joseph Courtés: *Semiotics and Language*, p. 147 og 287.

⁶⁰ *Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, bind 2, p. 157 ff.

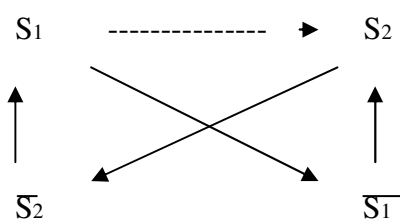
som indgående i bestemte relationer. Betydningerne bliver samtidigt organiseret oppositionelt på en måde, så de er i overensstemmelse med det narrative forløb. Greimas mente, at alle læser på denne måde, og at det netop er denne form for afkodning, der gør det muligt, at teksten fremstår som meningsfuld helhed.

Det narrative niveau er centralt for Greimas, idet han ønskede at beskrive, hvordan betydning organiseres på tværs af sætningers grænser. Han mente, at det, der binder sætninger sammen, er aktanter, som er abstrakte roller, der kan udfyldes af fiktive personer, genstande eller tilstande. Det afgørende for, at noget er en aktant samt typen af aktant, er dens rolle i et forløb. For at beskrive de aktantielle roller og deres indbyrdes relation, udviklede han den mytiske aktantmodel⁶¹. Grundlaget for denne model var især Propps opdeling af de russiske eventyrs personer i syv aktører, men Greimas opererede i sin aktantmodel dog kun med seks aktører. Disse seks blev opstillet i tre aktantkategorier, nemlig subjekt vs. objekt, hjælper vs. modstander, og endelig afsender vs. modtager. Aktørerne sættes ind i en aktantmodel, der ser ud som følger:

Relationen mellem subjekt og objekt kalder Greimas begærsaksen, idet subjektet begærer objektet. Det er denne relation, der sætter fortællingen i gang. Den nederste horisontale akse kaldes konfliktaksen, og den viser relationen mellem subjektet og de hjælpere og modstandere, som subjektet har i sin higen efter objektet. Endelig kaldes den øverste horisontale akse for kommunikationsaksen. Den viser, at nogen skal anerkende subjektets projekt og formelt eller reelt give objektet til subjektet.

Går man nu ned i dybdeniveauet, hvor betydningens grundstruktur befinder sig, vil man se, at dybdeniveauet tilfører det narrative niveau værdi. Betydninger har ikke i sig selv værdi, det får de først, når de organiseres i modsætninger. På det dybdesemantiske niveau ligger hele betydningen i organiseringen af den semiotiske firkant⁶², som også er kendt som grundstrukturmodellen, butterfly-modellen eller s-modellen, hvor s er en forkortelse af sem, som betegner betydningens mindstelementer. Grundlaget for denne model var en transskribering af Propps syntagmatiske funktionsmodel⁶³ til et syntagmatisk forløb, der indikerer en paradigmatiske aflæsning. Modellen ser således ud:

S₁ og S₂ angiver et modsætningsforhold, og S₁⁻ og S₂⁻ er disses negeringer. Anvendes modellen til forløbsanalyse, viser den en bevægelse fra en tilstand til dens negering, og fra negeringen af én

⁶¹ A. J. Greimas: *Sémantique structurale*, p. 180 ff.

⁶² A. J. Greimas: *Du Sens*, p. 135 ff.

⁶³ Den narrative sekvens af højst enogtredivende funktioner.

tilstand til etableringen af dens modtilstand. Bevægelsen fra én tilstand til en anden sker derfor i to faser.

Med Greimas kan man altså fastslå, at en teksts semantiske univers kan aflæses på tre niveauer. Overfører man det til nyhedsviser, vil man derfor se, at der er et manifestationsniveau, hvor den narrative tekst formidlet gennem skillingstrykket som medie organiseres gennem overfladeniveauet, i hvilket de enkelte aktører udspiller visse narrative roller eller visse aktantmønstre på baggrund af et projekt. Dette systematiseres via aktantmodellen, som opfattes som formidling mellem manifestationen og det dybdestrukturelle niveau, hvor fundamentale værdier spiller op mod hinanden i fortællingsforløbet, som kan ses af den semiotiske firkant.

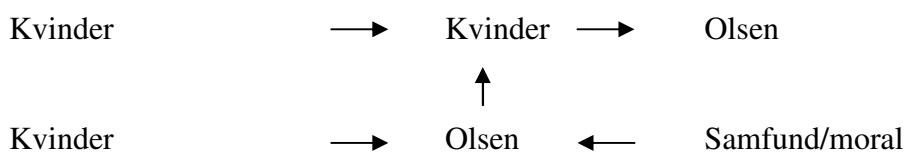
I det følgende har jeg udvalgt tre viser for gennem analyser af dem at synliggøre de betydninger, der ligger gemt under visernes umiddelbare overflade og som gør, at også viserne har et journalistisk aspekt, idet de rummer informationer, der er svært tilgængelige andre steder i skillingstrykkene.

6.2.1 En Restauratør og en Jordemoder

Greimas' aktantmodel er relevant til analyse af nyhedsviser, idet Greimas' aktanter ikke behøver at være personer, men også kan være ting og begreber. I nyhedsviser er det netop ofte genstande eller følelser, der spiller væsentlige roller i et begivenhedsforløb, og således passer modellerne til netop denne form for ikke-fiktive tekster. Samtidig bør man dog notere sig, at skønt viserne ikke er ren fiktion, er de dog bygget op som fiktive tekster, altså på samme måde som f.eks. viser med et fiktivt indhold, og derfor er det også muligt at analysere dem som tekst.

I visen *En Restauratør og en Jordemoder* (SDUB)⁶⁴ findes der kun ét subjekt, men et subjekt med to projekter. Subjektet er restauratøren Hans Olsen. Den første aktantmodel bliver derfor som følger:

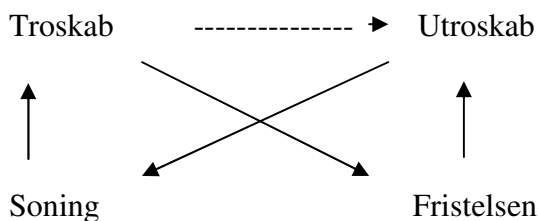
Figur 1a:

Her har man en aktantmodel med meget få aktanter. Olsens objekt er i denne model kvinder, og kvinderne står både som givere og hjælpere, idet de ifølge visen intet har imod et utugtigt forhold til Olsen. Modstanderen er den gængse samfundsmoral. Baseret herpå bliver den semiotiske firkant således:

⁶⁴ Bilag Ia.

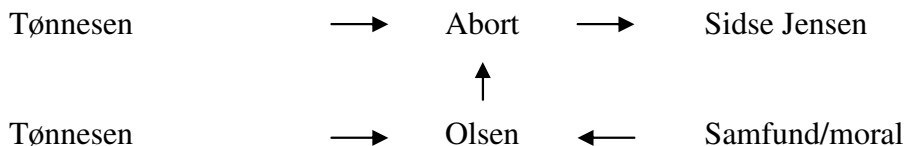
Figur 1b:

Den tro ægtemand Olsen fristes over evne og begår utroskab. Kun ved soning af sin brøde kan han herefter vende tilbage til sit liv som trofast familiefar. Som man kan se omhandler dette aspekt af visen ikke den konkrete sag, men det gør til gengæld det andet.

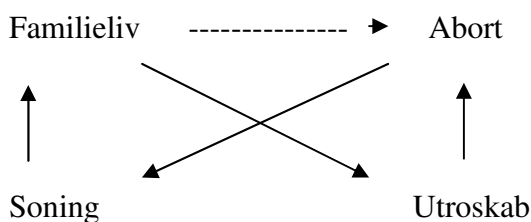
Olsens andet projekt er at få abortfremkaldende midler til sin elskerinde Sidse Jensen. Aktantmodellen til dette projekt ser således ud:

Figur 1c:

Her har subjektet Olsen objektet abort, som han ønsker at jordemoder Tønnesen skal give til elskerinden, altså modtageren Sidse Jensen. Som hjælper har han jordemoderen, og hans modstander er atter engang samfundsmoralen. Den semiotiske firkant kommer derfor til at se ud som følger:

Figur 1d:

Her sætter Olsen sit familieliv over styr gennem utroskab, der fører til en abort. Først når den ulovlige handling bliver sonet, kan Olsen atter vende tilbage til sit familieliv.

De øvrige viser om restauratøren og jordemoderen har alle disse to aspekter som de centrale i deres beskrivelse af begivenhedsforløbet. De enkelte viser kan dog også koncentrere sig om sidehistorierne, såsom fortællinger om jordentreprenør Lauge Madsen, hans elskerinde Helga Steffensen samt utallige unavngivne unge piger, sporvognskuske, kærestepar o.s.v. Uanset hvilken af restauratør-viserne man analyserer, er det altid det samme kernepunkt man får frem med Greimas' modeller. Uagtet aktørerne vil det nemlig altid være en semiotisk firkant lig med figur 1d, der er central for forløbsanalysen.

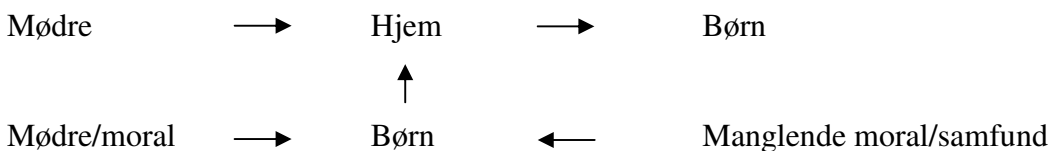
Analyserne er interessante derved, at det er utroskab og familieliv, der sættes som centrale aspekter. Netop disse aspekter bliver kun sjældent direkte nævnt i viserne og i avisomtalerne, der især drejer sig om det ulovlige ved at få foretaget en abort, og om hvorvidt "fine" folk kunne være involverede i noget sådant. Alligevel er temaet utroskab og dets konsekvenser for familielivet centralt i handlingsforløbet, da det netop er aborterne, der afslører de ellers så solide borgere som ægteskabsbrydere. Man kan med andre ord gennem Greimas' modeller sætte fokus på aspekter i visen, som kun indirekte er nævnt, men som spiller en ligeså væsentlig rolle som selve aborterne.

6.2.2 Englefabriken

Da *Englefabriken* (DFS)⁶⁵ er meget lyrisk og moralsk i sin beskrivelse af Elbagade-sagen, er det besværligt at løfte historien frem via Greimas' modeller, idet visen ingen egentlig handling har. Visen kredser ganske vist om temaet liv og død, men der optræder ingen konkrete personer. Da visen handler mere om begreber end den egentlige begivenhed, er det derfor nødvendigt med flere aktantmodeller og semiotiske firkanter for at afdække de forskellige aspekter i visen.

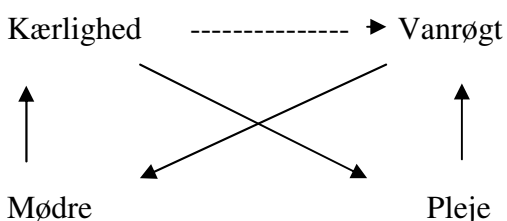
Det første aspekt omhandler børns vilkår. For dette vil en aktantmodel se således ud:

Figur 2a:

Visen tager udgangspunkt i, at alle børn som subjekt ønsker at bo i deres eget hjem, hvilket bliver objekt. Det er børnene, der er modtagere og mødrene givere og hjælpere. Mødrene som hjælpere skal ifølge visen have en så høj moral, at de beholder deres børn, uanset hvilken situation de befinder sig i i livet. Modstanderne bliver derfor dels den manglende moral, dels samfundet der er således indrettet, at mange fædre ikke vil stå ved deres udenomsægteskabelig børn, og at mange enlige mødre ikke har økonomisk mulighed for at beholde børnene i hjemmet. Dette aspekt er således samfundsrevsende, både overfor gældende lov og overfor folks moral generelt. Den semiotiske firkant for børnene er som følger:

Figur 2b:

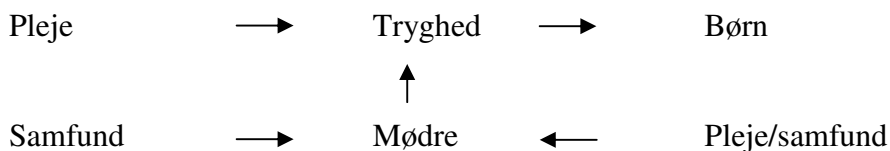

Her tages der udgangspunkt i den kærlighed, som et hjem formodes at give barnet. Kærligheden negeres i plejesituationen, der ifølge visen fører til vanrøgt. Hvor vanrøgtten opdages, føres børnene tilbage til mødrene og får derved igen del i kærligheden.

⁶⁵ Bilag Ih.

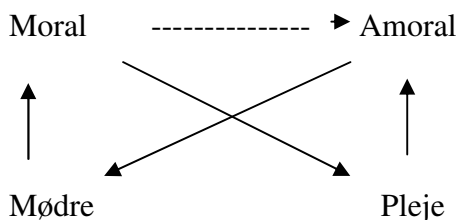
Et andet aspekt af visen, som man kan fokusere på ved hjælp af analysemodellerne, omhandler de enlige mødres situation. Her er mødrene altså subjekt:

Figur 2c:

I dette tilfælde er mødrenes objekt tryghed, som af plejemødre skal gives til børnene. Mødrenes hjælper er samfundet, der har anerkendt plejemødre, og som holder dem under opsyn, men samtidig er samfundet også modstander, idet det ikke holder ordentligt øje med disse plejemødre, der i deres virke også er modstandere, fordi de ikke giver børnene den fornødne tryghed. Igen ses altså et samfundsrevsende aspekt. Mødrenes semiotiske firkant ser således ud:

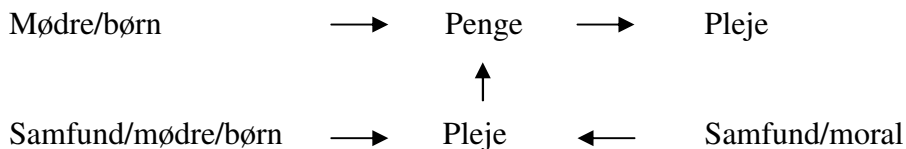
Figur 2d:

Her går mødrene fra at være moralske mødre, der har deres børn hjemme, via anbringelsen i pleje til at være amoralske og uden ansvar for deres børn. Når mødrene bliver sig deres amoralske handling bevidst, mener viserne, at de igen vil tage børnene til sig og leve et familieliv med dem, hvilket genopretter den moralske status. Her bliver skylden for børnenes håbløse situation altså pålagt mødrene.

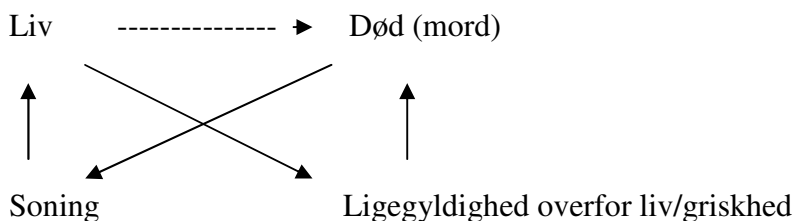
Endelig er der så det sidste aspekt, nemlig dét, der er det egentlige udgangspunkt for visen: børnemordene i Elbagade. Her kommer plejemødrene endelig til at stå som subjekt:

Figur 2e:

Visen ser plejemødrenes objekt som værende penge. De er selv modtagere og plejebørnene og deres mødre giverne. Som hjælpere har plejemødrene samfundet, der sanktionere pasning mod betaling, samt mødre og børn, der benytter sig af dette. Som modstander findes dog også samfundet, idet den offentlige moral ikke billiger den situation, at der findes børn, hvis eneste mulighed for overlevelse er hos en plejemor. Her beskrives samfundet altså i en ambivalent rolle som både modstander og hjælper for plejemødre. Den semiotiske ser således ud:

Figur 2f:

Her er det plejemoderen, der går fra et almindeligt liv og "livhjælper" for uønskede børn til på grund af griskhed at blive ligeglad med børnenes liv. Dette fører både til mord og selvmord, men atter med håbet om frelse til det evige liv og et liv for de børn, der er undsluppet plejemoderens kløer.

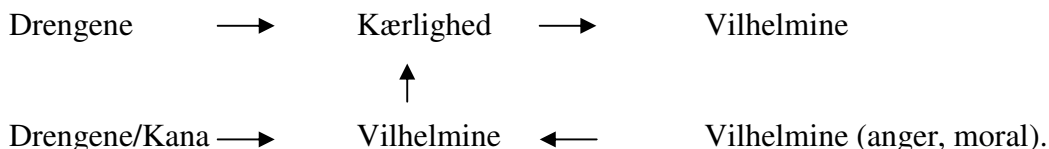
Gennem analyserne kan man afdække de faktorer, der ifølge visen er skyldige i børns vilkår og dermed også i mordene på børnene i Elbagade. Disse er plejemødrene og samfundet og især mødre. Visen lægger med andre ord skylden for drabene på de mødre, der af samfundsmæssige årsager er nødt til at anbringe deres børn i pleje. Fædrene er på forunderlig vis frataget alt ansvar og skyld, så det udelukkende bliver mødrenes ansvar at sørge for børnene. At samfundet og plejemødrene også har et ansvar for drabene nedtones, idet man i visen går ud fra, at alle ved, at man ikke kan stole på plejemødrene eller samfundets kontrol af dem. Herved underforstår man, at mødrene også burde vide dette og derfor ikke sætte deres børn i pleje.

Selv ved meget moralske og/eller lyriske viser kan man således anvende Greimas modeller til at afdække en teksts kerneproblem, der i dette tilfælde er en bebrejdelse mod enlige mødre. Skønt man nævner andre faktorer som medvirkende til drabene bliver man ved hjælp af analyserne klar over, at disse faktorer ikke stilles så højt som mødrenes egen moral, hvilket ikke er gængs i hverken beretninger eller avisomtaler.

6.2.3. Det er opdaget...Frøken Møller er et fuldstændigt Mandfolk

I visen *Det er opdaget...Frøken Møller er et fuldstændigt Mandfolk* (SDUB)⁶⁶ er der kun et subjekt, nemlig Vilhelmine Møller, men hun har ligesom Hans Olsen i *En Restauratør og en Jordemoder* to projekter, hvorfor man er nødt til at lave to aktantmodeller. Dette skyldes, at begivenheden tager en drejning fra at handle om mord til at handle om kønsidentitet. Den første aktantmodel ser således ud:

Figur 3a:

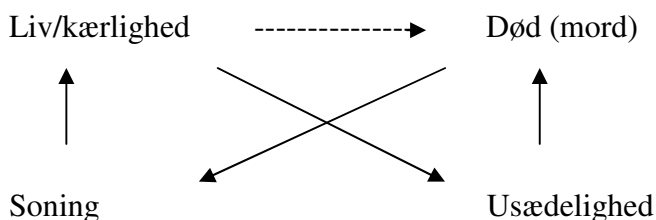

Her ønsker Vilhelmine sig som subjekt kærlighed, og giverne bliver drengene på børnehjemmet Kana. Som hjælpere har hun drengene selv, fordi de ønskede at give hende kærligheden, og også

⁶⁶ Bilag Ii.

Kanas bestyrelse, der havde ansat hende som forstanderinde og derved givet hende mulighed for kærligheden. Som modstander har Vilhelmine kun sig selv, d.v.s den anger hun af moralske årsager følte overfor sit behov. Den semiotiske firkant ser således ud:

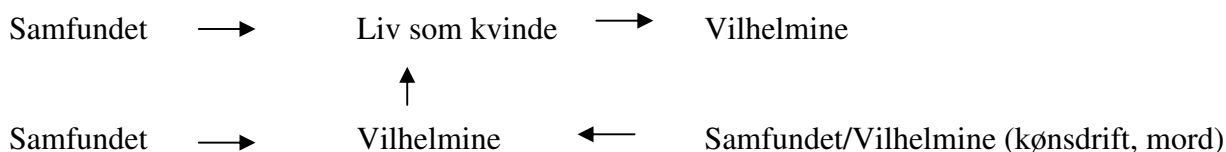
Figur 2b:

Figuren viser, at Vilhelmine går fra et liv med kærlighed via den formodede usædelighed til død, både mordet på Volmer og hendes egen sociale og karrieremæssige død. Visen nævner dog, at Vilhelmine angrede, hvorfor der er mulighed for soning og et nyt liv i Guds kærlighed, ligesom børnehjemsdrengene p.g.a. hendes straf får tildelt et liv, idet hun nu ikke kan slå flere ihjel.

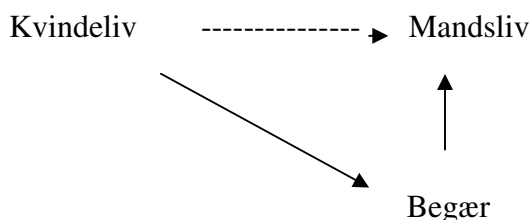
Vilhelmines andet projekt drejer sig om at få lov til at leve som kvinde. Aktantmodellen for dette projekt ser derfor således ud:

Figur 2c:

Her ønsker Vilhelmine som subjekt at få lov til at leve som kvinde. Det er samfundet, der er giver, idet det skal anerkende hende som kvinde. Samtidig er samfundet også hjælper, idet det indtil nu har set hende som kvinde, og idet det oprindeligt var blevet fastslået, at hun var født som pige. Endelig er samfundet også modstander, idet det efter opdagelsen af hendes kønsidentitet ikke længere vil anerkende hendes kvindelighed. Desuden er Vilhelmine også selv sin egen modstander, idet det er hendes kønsdrift og higen efter kærlighed, der førte til mordet, som afslørede hendes sande køn. En semiotisk firkant over dette aspekt af visen vil se således ud:

Figur 3d:

Her starter Vilhelmine sit liv som kvinde, men på grund af sit "ukvindelige" begær, afsløres hun og må leve et mandsliv. Som man kan se, mangler negeringen af mandslivet, der skulle føre til et nyt

kvindeliv, og dette skyldes, at visen her ophører, der er ingen negering af mandslivet, da Vilhelmi forbliver en mand.

Det interessante i denne sammenhæng er, at man med analyserne får mulighed for at sætte fokus på Vilhelmines ønske om at leve som en kvinde. Dette aspekt - hendes sorg over i fremtiden at skulle leve som mand - er ikke et, der normalt omtales i hverken beretninger eller avisomtaler. Her fokuserer man naturligt nok på selve drabet og på sensationen ved afsløringen af Vilhelmines køn, og det gør visen også, men samtidig åbner visen for en analyse, der lægger vægten på Vilhelmines tørst efter kærlighed og accept af hendes vanskabte køn. Derved får man en dyberegående indsigt i baggrunden for mordet på Volmer.

6.2.4. Resultater af analyser baseret på Greimas' modeller

Analyserne af de tre viser siger flere og andre ting om begivenhedsforløbene, end man umiddelbart synes at kunne se ud af selve viseteksten eller læse sig til i beretninger og avisomtaler. Derved har viserne også en berettigelse ikke blot som underholdning men som journalistik, idet de ved hjælp af analyserne udpeger områder, der ikke umiddelbart er tilgængelige andre steder.

Ved hjælp af analyser baseret på Greimas' mytiske aktant model og semiotiske firkant er det yderligere muligt af afdække en stor del af visernes handlingsforløb og at nå dybere til bunds i aktørernes indbyrdes forhold og projekter, end det er tilfældet, hvis man læser viserne uden analyser. Desuden afslører den semiotiske firkant en grundstruktur, der er ens for alle nyhedsviser. Den optræder i et forløb på fem punkter og illustrerer en generel narrativ grundstruktur:

1. Beskrivelse af en given normaltilstand i samfundet
2. Ophævelse af denne normaltilstand på baggrund af enten et enkelt individs manglende moral eller en uafværgelig ulykke/naturkatastrophe.
3. Den unormale tilstand opdages.
4. Den unormale tilstand udlignes om muligt.
5. Normaltilstanden genoprettes.

Med Greimas kan man derfor fremanalysere nyhedsvisernes bagvedliggende struktur, men det univers, der på baggrund af grundstrukturen tegnes i nyhedsviserne, er meget ensidigt. Det er viserne selv, der definerer, hvad der bør være samfundets normaltilstand, og samtidig postulerer de, at de forbrydelser o.lign., der optræder i samfundet, blot er løsrevne episoder, der ikke som sådan berører idealsamfundet eller udgør nogen egentlig trussel for det virkelige liv. Forbrydelserne begås af blot nogle enkelte, moralsk forvirrede personer, der ganske vist kan berøve et enkelt individ liv eller penge, men de er ikke samfundsomstyrtere eller udtryk for, at der er noget galt med samfundet. Verden er med andre ord tryk, og de frygtelige begivenheder er i bund og grund kun spændende og underholdende historier, der på ingen måde influerer det liv, som læseren har. Viserne opretholder således samfundsnormerne samtidig med, at de selv definerer disse normer, og på den måde bliver det viseskribenterne, der i sidste ende bestemmer, hvad der er rigtigt og forkert. Denne manipulering, om man vil, kan man med Greimas' modeller ikke tage højde for.

Greimas' modeller tjener, ligesom den øvrige strukturalistiske narratologis analysemetoder, til afdækning af en teksts centrale betydningsindhold og dets strukturer, men dette forudsætter en kraftig reduktion af teksten. Reduktionen gør, at man tager det fortalte for pålydende, d.v.s. at man forstår historien på fortællerens præmisser uden overvejelse af hvem fortælleren er eller måden, hvorpå historien bliver fortalt. Dette er et problem, ikke mindst for nyhedsviser, hvor det

udelukkende er viseskribenten, der bestemmer hvilke normer og regler, der bør gælde, og derved også vinkler historien på en måde, så læseren kun kan opfatte den, som viseskribenten ønsker uden at give mulighed for andre fortolkningsmåder, der kunne opstå, hvis læseren havde alle informationer om den enkelte begivenhed. Anvender man analysemetoder fra den strukturalistiske narratologi på nyhedsviser, er det derfor nødvendigt at supplere disse med en udsigelsesanalyse.

6.3 Fortælleranalyser baseret på Genettes modaliteter

Der findes mange metoder til afdækning af fortællemåde i tekster, også indenfor strukturalismen og narratologien. Jeg har her valgt at analysere fortællemåden udfra Genettes begreber om distance og perspektiv, idet disse begreber kan afdække netop de aspekter ved fortælleren, som er relevante for nyhedsviser.

Den franske litteraturkritiker og retoriker Gérard Genette (f. 1930) har udviklet en litterær diskursanalyse med vægt på bl.a. fortæller- og synsvinkelforhold. Hans "Discourse du récit" i *Figures III* fra 1972 anses for et hovedværk i strukturalismen og behandler de komplekse relationer mellem narration og den historie den fortæller med udgangspunkt i Roland Barthes' og Tzvetan Todorovs studier af struktur og kode. Genette opdelte narrativitet i tre niveauer⁶⁷:

1. "Historie": det narrative indhold
2. "Narration": udsigelse, diskurs, selve den narrative tekst
3. "At fortælle": producering af narrativ handling

For en analyse af fortællemåde er det andet niveau, der er interessant. Her udviklede Genette en narrativ diskurstheori, der var baseret på antagelsen af, at narrativitetens essens kan undersøges med reference til kategorier lånt fra verbernes grammatik. Han udledte således tre kategorier, hvor tidskategorien undersøgte forholdet mellem niveau et og to, moduskategorien, der behandlede den narrative præsenterings modaliteter i niveau to, og endelig stemmekategorien, der refererede til niveau tre, således som det forekommer i niveau to.

I niveau to om diskurs mener Genette, at man i en tekst kan fortælle mere eller mindre af fortællingen, og at dette kan være i overensstemmelse med et eller et andet synspunkt, idet narrativ information har forskellige grader. Fortællingen kan give læseren mange eller få detaljer på en mere eller mindre direkte måde og derved synes at opretholde en større eller mindre distance til det fortalte. Fortællingen kan også vælge at regulere sine informationer i overensstemmelse med en fiktiv karakters viden og derved få et bestemt perspektiv. Distance og perspektiv er derfor de to hovedmodaliteter af reguleringen af den del af narrativ information, som Genette betegner som *modus*⁶⁸.

Distanceproblemet blev allerede omtalt af Platon, der skelnede mellem *diegese*, altså ren fortælling, hvor forfatteren selv fortæller, og *mimesis*, der er en imitation af virkeligheden, hvor forfatteren ikke er lig med fortælleren. Den rene fortælling virker mere distancerende end *mimesis*, idet man i den rene fortælling medierer udsagnene gennem fortælleren. Genette anser dog denne skelnen mellem *diegese* og *mimesis* for at være en illusion, idet han mener, at narrativ repræsentation i modsætning til dramatisk repræsentation ikke kan imitere den historie, som den fortæller. Narrativ repræsentation kan blot fortælle på en præcis, detaljeret måde, der virker levende

⁶⁷ Gérard Genette: *Narrative Discourse*, p. 27 ff.

⁶⁸ Gérard Genette: *Narrative Discourse*, p. 161 ff.

og derved giver en illusion af mimesis. Genette mener derfor, at mimesis i ord kun kan eksistere som mimesis af ord, d.v.s indirekte tale, og derudover findes der kun diegese. På baggrund af dette definerer Genette de mimetiske faktorer i tekster ved et maksimum af informationer og et minimum af fortæller, diegese ved det modsatte.

Vil man undersøge en karakters tale i en tekst set i lyset af narrativ distance, mener Genette, at der er tre typer:

1. Narrativ tale med tredjepersons (alvidende) fortæller, der er mest distancerende og mindst mimetisk
2. Transponeret tale i indirekte stil, der er mindre distanceret end 1., men mere mimetisk, skønt fortælleren stadig er til stede.
3. Rapporteret tale, d.v.s. direkte tale, der er den mindst distancerende og mest mimetisk

Karakterernes udsigelser i en tekst kan man set ud fra narrativt perspektiv analysere på samme måde ud fra de følgende tre typer:

1. Fortælleren ved/siger mere end de fiktive karakterer ved og findes derfor i ikke-fokuseret narration.
2. Fortælleren siger kun, hvad karaktererne ved og findes derfor i narration med indre fokus, der enten er fast, variable eller mangfoldig.
3. Fortælleren siger mindre end karaktererne ved og findes i narration med ekstern fokus, hvor hverken de fiktive karakterer eller læserne kender til karakterernes tanker og følelser.

Genette fremhæver desuden, at variation af synspunkter i en fortælling derfor kan analyseres som ændringer i fokus.

I det følgende har jeg for nemheds skyld valgt at betegne de tre typer af distance som 1, 2 og 3, hvor 1 står for narrativ tale, 2 for transponeret tale og 3 for rapporteret tale. De tre typer af narrativ perspektiv betegner jeg derimod som A, B og C, hvor A er narration uden fokus, B narration med indre fokus og C narration med ekstern fokus.

6.3.1. Distancerende viser uden fokus

Ser man på det samlede analysemateriale, er der en overvældende del af viserne, der hører under kategorien 1A. Det er især i denne kategori, at man finder de episke viser.

Viserne i 1A har en alvidende fortæller, der ikke selv tager del i visernes univers, men blot formidler, hvad der sker. Fortælleren siger ofte mere, end karaktererne ved, ja faktisk siger han endda også mere end hvad der virkelig er foregået i den begivenhed, som han beretter om, idet han hyppigt opfinder episoder i begivenheden, som ikke har fundet sted i virkeligheden.

Disse viser bør ifølge Genette have et minimum af information og et maksimum af fortæller, og det er da også korrekt for fortælleren vedkommende, men om det samme gælder for informationen kan diskuteres. På den ene side får man som læser langt mere information om den enkelte begivenhed i viser af type 1A end i andre visetyper, men da fortælleren formidler informationerne, er disse ofte ikke i overensstemmelse med det egentlige begivenhedsforløb, hvilket altså gør, at informationerne er misvisende. Skønt viserne synes at give et maksimum af information, er værdien

af denne information altså temmelig ringe. Man kan derfor godt sige, at det kun er et minimum af information i visetyperne 1A, der er relevant for forståelsen af begivenheden.

Når mængden af information kan diskuteres, skyldes det, at nyhedsviser baseres på virkelige begivenheder. De har så at sige en facitliste. På samme måde som en skønlitterær forfatter selv opfinder sit univers, gør viseskribenten det også blot med den forskel, at hans forlæg er virkeligheden. Viseskribenten fordrejer og bøjer denne virkelighed, så den passer ind i hans egen forståelse af verden, og derved behandler han sit materiale på samme måde som den skønlitterære forfatter. Skribenten beskærer sit materiale og kommer kun med de oplysninger, som han mener er relevante for den opfattelse af begivenheden, som han ønsker at give, og på denne måde udelukker han også mange informationer, som de enkelte karakterer har. Da man som læser har mulighed for at undersøge og opdage disse fordrejelser, kommer viserne derfor til at fremstå som ligeså fiktive som et almindeligt skønlitterært værk. Analyseret på denne måde er Genettes postulat om minimum information og maksimum fortæller altså korrekt.

6.3.2. Mimetiske viser med indre fokus

Der findes i det samlede materiale kun et forsvindende lille antal viser i kategorien 3B. Disse viser er især lyriske og består af:

1. *Anders Sjællænders sidste Ord i Fængslet* (DFS)
2. *Morderen Philipsens Afsked* (DFS)
3. *"Georg Stage"* (SDUB)⁶⁹

Disse viser har jf. Genette næsten ingen distance, idet udsagnene ikke medieres af en fortæller, og desuden har de indre fokus, idet situationerne beskrives af en jeg-fortæller, der står midt i begivenheden. Disse fortællere er ofte morderne selv, der gennem en klagesang ytrer deres anger over de forbrydelser, de har begået, og som udtrykker deres angst over deres nært forestående henrettelse. Andre fortællere kan være personer, der i en klagesang begræder en katastrofe el.lign., men fælles for disse viser er, at det indre fokus er stabilt, idet der kun er én fortæller pr. vise.

Disse viser bør ifølge Genette have et maksimum af information og et minimum af fortæller. Igen er dette korrekt for fortællerens vedkommende, og igen kan det diskuteres med hensyn til mængden af information. Da viserne er mimetiske, er der ikke en alvidende fortæller, der formidler indholdet, der er kun selve jeg'et, men den information, som disse jeg'er giver, er som regel uden relevans for forståelsen af begivenheden. Dette skyldes atter, at skribentens forlæg er virkelige begivenheder.

Man kan sige, at de informationer, man som læser får om den situation, som det enkelte jeg befinder sig i, er maksimale og derved meget detaljerede. Men da situationerne aldrig har fundet sted og udelukkende er opdigtet af skribenten, har disse informationer ingen relevans set i forhold til en forståelse af begivenhedsforløbet. Dette er man som læser nødt til at abstrahere fra og udelukkende se viserne som det, de er, nemlig viser med fiktivt indhold, for at få Genettes beskrivelser til at passe.

⁶⁹ Bilag Ij.

6.3.3. Blandingsviser

Endelig findes der en lille gruppe nyhedsviser, der tilhører en blandingskategori, som både indeholder 1A og 3B. Her veksles mellem den alvidende fortællers narrative tale og jeg-fortællerens direkte tale, hvilket gør, at de enkelte viser svinger mellem nogle gange at være meget distancerende og nogle gange at være meget mimetiske. Fortælleren ved nogle gange mere, end hvad karaktererne ved, andre gange ved han kun, hvad karaktererne ved, og på denne måde har viserne både indre fokus og intet fokus. Ved indre fokus er dette i nogle viser stabilt, i andre variabelt, men dog sjældent mangfoldigt. Viserne i denne kategori er overvejende humoristiske og de består af:

1. *En Restauratør og en Jordemoder* (SDUB)⁷⁰
2. *Lønholt stak a' med de 19,800* (SDUB)
3. *Nu kommer Lønholt!* (SDUB)⁷¹
4. *Erik Lønholt* (SDUB)
5. *Lønholt er kommen!* (SDUB)
6. *Lønholt flygtet fra Arresten!* (SDUB)
7. *Herr Madsens forbryderiske Kjærlighed til ukonfirmerede Børn* (SDUB)
8. *Usædelig Kærlighed* (SDUB)⁷²
9. *Kontorbud Meyers Mord i København* (UBT)
10. *Filipsen forvar Dig, ellers Seistrup ta'r Dig* (SDUB)
11. *En Kvinde myrdet en 15aarig Dreng* (DFS)
12. *Det er opdaget...Frøken Møller er et fuldstændigt Mandfolk* (SDUB)⁷³

Af disse tolv viser, er der kun tre, der har stabilt indre fokus, d.v.s. at der kun er én jeg-fortæller, nemlig viserne 9, 10 og 11. Ser man på nyhedsvisetyper, er disse alle episke viser modsat viserne med variabelt indre fokus, der alle er humoristiske. I de humoristiske viser varierer fokus, fordi disse ofte er strukturerede som skuespil med dialoger, hvorimod de episke viser kun bruger indre fokus i forbindelse med et enkelt udbrud eller en udtalelse, overvejende fra forbryderen selv.

Visernes vekslen mellem distance og mimesis og mellem intet og indre fokus er med til at ændre på perspektivet og dermed opfattelsen af begivenheden og også til at "frikende" skribenten i de situationer, hvor han mener noget, der er moralsk ukorrekt. Ved i de humoristiske viser at lade forbryderne komme til orde i optrin med enten ordensmagten eller øvrige involverede, får man forbrydernes udlægning af episoden, som derved gøres mindre kriminel og derved mere acceptabel. Ved med egne ord at lade forbryderne udtrykke fortvivlelse i de episke viser, opstår der en vis sympati for forbryderne, der om ikke andet så måske kan få læserne til at håbe på guddommelig nåde for disse forbrydere. Med andre ord opnår skribenten ved at veksle mellem kategorierne 1A og 3B på den ene side at holde sig selv skadesløs, idet den alvidende fortæller er modstander af forbrydelserne, og på den anden side at minimere forbrydelsernes alvor, idet læserne får indgydt sympati for forbryderne.

Da viserne veksler mellem 1A og 3B, veksler de også mellem både et minimum og et maksimum af information og et minimum og et maksimum af fortæller. Ved de episke viser kan man have samme indvendinger som overfor de mimetiske viser med indre fokus, men for de humoristiske viser stiller

⁷⁰ Bilg Ia.

⁷¹ Bilag Ic.

⁷² Bilag If.

⁷³ Bilag Ii.

sagen sig anderledes især i viserne om Lønholt. Dette skyldes, at de informationer man får i episoderne med jeg-fortæller rent faktisk er sande. Replikskifterne og i hvert fald nogle af Lønholts monologer er gengivet i overensstemmelse med, hvad der rent faktisk er passeret. Her har skribenten ikke været nødt til at lægge Lønholt ord i munden, idet han i sig selv var så kvik i replikken, at skribenten næppe kunne være kommet op med noget bedre selv. På den måde får man som læser et maksimum af information i viserne både set som narrativ (fiktiv) fortælling og som dokumentation af virkeligheden.

6.3.4 Mangelde kategorier

Man kan spørge sig selv, hvorfor der i nyhedsviserne kun findes de to kategorier 1A og 3B. At kategorierne 1B og 3A ikke findes virker indlysende. Har man en narrativ tale med alvidende fortæller som i 1, er det naturligt, at denne fortæller netop på grund af sin alvidenhed ved mere end karaktererne, altså det, der svarer til A. Ligeså er det med 3., den direkte tale, her er det naturligt, at fortælleren kun kan sige, hvad karaktererne ved, idet disse karakterer jo ikke er alvidende. De to typer tale kan derfor ikke skifte perspektiv, med mindre det ville virke temmelig besynderligt.

Hvorfor der ikke findes transponeret tale i indirekte stil, altså kategorien 2, i nyhedsviserne, kan man kun gisne om. Transponeret tale skulle i givet fald erstatte rapporteret tale, hvor den rapporterede tale blev medieret gennem en fortæller, der ganske vist er mindre distanceret end en tredjepersonsfortæller, men som ikke desto mindre stadig er til stede. Mit eget bud på hvorfor denne type tale ikke bruges er, at situationerne med brug af transponeret tale ikke kommer til at virke så levende og nærværende, som de gør ved direkte tale. Viserne er jo ofte skrevet som små skuespil med replikker, hvilket er med til at gøre dem levende, og denne mimetiske form for tale ville blive ødelagt af den distance, som en fortæller, der indirekte formidler replikkerne, ville tilføre viserne ved brug af transponeret tale.

Når fortælleren ikke er alvidende, ønsker man med andre ord at formidle et situationsbillede, hvor læser og karakterer er til stede i samme rum samtidigt. Denne illusion kan kun opretholdes ved brug af direkte tale, hvor man undgår at få illusionen brudt af en uklar fortæller, der medierer udsagnene.

Ser man på narrativt perspektiv findes der i nyhedsviserne heller ikke en fortæller, der siger mindre end karaktererne ved, og hvor hverken de fiktive karakterer eller læserne kender til karakterernes tanker og følelser, altså kategorien C. Igen kan man kun gætte på hvorfor, men et bud er, at nyhedsviserne jo netop formidler nyheder, hvorfor det ville virke sært, at man skulle forholde læserne oplysninger. Viserne er ikke en psykologisk roman, hvor man skal gisne om dybe psykologiske årsager til en persons bevæggrunde, tværtimod. Viserne ønsker i stedet at gøre begivenhederne og de involverede personer så let forståelige som muligt og at fortælle historierne så simpelt, som det kan lade sig gøre.

I viserne ønsker man altså at afdække begivenhederne, ikke tilsløre dem, dog måske med undtagelse af historien om Aagade-manden, hvor man for spændingens skyld fortier hans situation og først i beretningerne fortæller den egentlige historie. Generelt må man dog sige, at viserne i højere grad ønsker at forklare personernes tanker og følelser fremfor at fortie dem, endda i så voldsom grad, at man ofte hælder til at opfinde tanker og følelser, som personerne sandsynligvis slet ikke har haft. På denne måde forsøger viserne at forenkle de involverede personers bevæggrunde fremfor at lade læserne selv spekulere over, hvorfor de reagerer, som de gør.

Viserne ønsker at formidle begivenhederne medrivende og letforståeligt, hvorfor 2 og C ikke er repræsenteret. Da talekategorierne 1 og 3 yderligere ikke kan bytte perspektiv uden at enten den alvidende fortæller ikke virker alvidende eller den mimetiske fortæller virker netop alvidende, kan der i nyhedsviser derfor kun være tale om kategorierne 1A og 3B.

6.3.5. Resultater af analyser baseret på Genettes modaliteter

Af analyserne baseret på Genettes to modus-modaliteter, distance og perspektiv, kan man se, at det for nyhedsviser er væsentligt at have en markant, alvidende fortæller, der kan regulere information og derved bestemme, hvordan læseren skal opfatte en given sag. Når man læser viserne, skal man derfor gøre sig det klart, at der er lagt et filter ned over begivenhedsforløbet, der regulerer hvilke dele af dette forløb, som man må få oplysninger om. Der slipper kun den information igennem, som viseskribenten ønsker, og som har de samme værdier som ham selv. Derved bliver det kun brudstykker af begivenheden, som man får serveret, og kun de brudstykker, der svarer overens med de moralbegreber, der er i overensstemmelse med den på den tid fremherskende borgerlige norm. Således kan en vise godt forsvare en pædofil som Madsen, netop fordi han er en af Højres støtter, uden at man som læser dog får oplysninger om dette, hvorimod man i viserne ikke kan støtte tanken om abort eller behovet for økonomisk hjælp til og social accept af enlige mødre i viserne om henholdsvis restauratøren og børneslagteriet i Elbagade. På denne måde bliver viserne politiske, uden at læseren er helt klar over det, for på intet tidspunkt vedkender viseskribenterne sig direkte en politisk holdning. Denne holdning kan kun ses af vinklingen, af distancen og perspektivet i viserne.

Dog kan der indenfor en serie af viser ske et holdningsskift, der gør, at man som læser kan betvivle om ikke viseskribenternes så viseproducenternes stabilitet hvad angår politiske holdninger. I serier om f.eks. Vilhelmine Møller eller Anders Sjællænder kan skribenterne naturligvis veksle fra vise til vise, men producenten lægger dog navn til dem alle. Her kan man se, at man i begyndelsen godt kan tolerere henrettelser af mordere og mord, hvis morderen er en kærlighedsløs, grim kvinde, men mordene tolereres pludselig ikke, hvis kvinden viser sig at være en mand, og henrettelser udskældes, hvis bøddlen er fuld. Dette får dog ikke indflydelse på visernes grader af distance eller typer af perspektiv, men man oplever dog som læser, at den alvidende fortæller pludselig er blevet en anden.

Ved blandingsviserne slækkes der på den alvidende fortæller, og der slippes mere information løs. Dette ses især i viserne om Erik Lønholt og telefondirektør Madsen. Begge ses i viserne som en slags antihelte, forbrydere man bør sympatisere med, hvorfor de får lov til at komme til orde. Her opblødes altså kravet om en fortæller, der kan regulere information, fordi man i disse viser ønsker at se sagen fra mere end én vinkel, hvorved læseren får større mulighed for at danne sig sin egen holdning til den. Bag den mimetiske jeg-fortæller sidder der dog stadig en anden fortæller, der bestemmer, hvilke af fortæller-jeg'ets udtalelser, som læseren må få. Disse udtalelser er valgt ud fra, hvordan læseren vil opfatte jeg'et på baggrund af disse, og derved kan den bagvedliggende fortæller atter manipulere med læseren, så denne måske får en sympati for en forbryder, som man ellers ikke ville have brudt sig om.

I de mimetiske viser er den alvidende fortæller forsvundet, og informationen flyder frit. Dette skyldes, at informationen i disse viser er ren fiktion. Man kan sige, at problemet med informationen i de mimetiske viser er, at fordi den er fiktiv, virker den mindre end informationen i viser med alvidende fortæller. Dette er dog ikke ganske tilfældet, idet - når man læser teksten for tekstens

skyld - informationen om det givne øjeblik i det fiktive univers er større end informationen om begivenhedsforløbet i den reale verden.

Alligevel virker de mimetiske viser som de mindst virkelighedstro. Det skyldes, at man her har taget en virkelig begivenhed og ladet en fiktiv fortæller - under en virkelig persons navn - gengive denne. Den virkelige virkelighed bliver på grund af den fiktive fortæller genfortalt fiktivt, hvorved den ændrer karakter. På samme måde som i viser med alvidende fortæller medierer den fiktive fortæller altså virkeligheden, så den via ham går fra at være en real virkelighed til at være en fiktiv virkelighed.

I en mimetisk tekst forsøger man at efterligne virkeligheden, men problemet med de mimetiske nyhedsviser er, at disses omgivende univers ikke er mimetisk men realt. Realiteterne transformeres således gennem den mimetiske jeg-fortæller og bliver i sidste ende ligeså mimetiske som ham selv. På grund af dette skift forekommer de mimetiske viser derfor måske overraskende som de mindst virkelighedstro.

Grundlæggende må man sige, at problemet ved at anvende Genettes modaliteter eller en hvilket som helst anden udsigelsesanalyse på nyhedsviser er, at visernes udgangspunkt er virkeligheden, hvorfor man som læser har en tendens til ikke at læse dem på tekstens præmisser. Læser man andre typer skillingsviser, er det nemt at skelne mellem forfatter og fortæller, og man forventer ikke at disse to skal være én og den samme. Det gør man i nyhedsviserne. Fordi viserne er denne særegne blanding af vise og journalistik, forventer man, at det, som står i viserne, også må stemme overens med det, der i virkeligheden er sket, og dette er sjældent tilfældet. Uanset hvor meget en vise postulerer, at den er den eneste sandfærdige gengivelse af en given hændelse, så manipulerer visens fortæller så meget med hændelsesforløbet, at dets information herom rent oplysningsmæssigt er meget begrænset.

Man kan således konkludere, at Genettes metoder er fremragende til at afdække den sandhed, at nyhedsvisernes univers er fordrejet i en sådan grad, at visernes indhold kun har meget lidt til fælles med den reale virkelighed. Skønt viserne som set i analyserne med Greimas' modeller kan afdække aspekter af en begivenhed, som ikke ses andre steder, er det derfor ikke nødvendigvis sandt, hvad disse aspekter afslører. Det er visen om Elbagade et godt eksempel på, idet man her indirekte giver mødrene skylden for, at plejemoderen slår deres børn ihjel. De aspekter, som man med Greimas kan afdække, findes naturligvis i de enkelte begivenheder, men med Genette kan man se, at aspekterne veksler mellem at have troværdig og utroværdig karakter. Da nyhedsviserne ikke som nyhedsformidler er en autonom størrelse, kan man ikke uden videre forlade sig på, hvad de fortæller, men må ty til andre dele af visetrykkene, for at få et bredere perspektiv.

7. Beretninger

Som nævnt i kapitel 4 og 5 er det især beretningerne, der videregiver troværdig information. Hver beretning er nærmest en lille artikel, hvor de fleste informationer, der er tilgængelige på det tidspunkt, hvor beretningen er skrevet, er medtaget. Alle beretninger tilhører dog kategorien 1A for nu at blive i Genettes terminologi, men det er værd at bemærke, at beretningen ikke blot har én fokusbearbejdet alvidende fortæller men flere, skønt dette ikke fornemmes, når man læser beretningerne. At der er flere fortællere skyldes, at store dele af beretningerne er direkte afskrifter efter forskellige aviser, hvorfor journalisterne bag de afskrevne artikler også kommer til orde, hvilket der dog ikke altid gøres opmærksomt på i selve beretningerne. Disse artikler udvælges og bearbejdes af en overordnet alvidende fortæller, der kan være identisk med enten viseskribenten og/eller viseproducenten. Udvalget sker i overensstemmelse med denne fortællers livssyn.

Man kan nu spørge sig selv, hvorfor beretningernes fortæller/forfatter har udvalgt og lagt vægt på de informationer og synspunkter, som kommer til udtryk i beretningerne. Svaret ligger i det samtidige samfund, i de borgerlige værdier, hvorfor man udmærket kunne udsætte beretningerne for en litteratursociologisk analyse. Det vil jeg dog ikke gøre her, og det er der flere årsager til. For det første ville det blive så omfattende, at det kunne fylde en hel afhandling i sig selv. For det andet har jeg allerede i første del været inde på de samfundsmæssige forudsætninger for og den (til tider manglende) sociale accept af skillingsviser og dermed også nyhedsviser. For det tredje er de sociologiske aspekter vedrørende skillingsstryk allerede blevet udmærket belyst i diverse biografier om skillingsviseproducenter i almindelighed og i Iørn Piø's *Produktionen af danske skillingsviser mellem 1770 og 1821 og samtidens syn på genren* i særdeleshed. Alligevel vil jeg her fremtrække en række elementer, der berører det felt, som kaldes litteratursociologi, idet visse af disse elementer har stor betydning for læsningen og dermed forståelsen af beretningerne.

7.1. Beretninger som borgerlig litteratur

Hvor man om nyhedsviserne kan sige, at de ikke kan stå alene, såfremt læseren ønsker en sammenhængende forståelse af et begivenhedsforløb, så kan man sige det modsatte om beretningerne. Da jeg allerede i kapitel 5.1 har omtalt beretningernes troværdighed men også det problematiske ved denne troværdighed set på baggrund af det unuancerede billede de giver, fordi de oftest kun afskriver efter den borgerlige presse, vil jeg i dette kapitel udelukkende forsøge at uddybe dette samt knytte yderligere kommentarer til beretningerne, hvor det er muligt at belyse aspekter, som jeg ikke tidligere har nævnt.

Beretningernes indhold er formet af samfundsforholdene, og det vil i dette tilfælde være ensbetydende med den borgerlige offentlighed. Beretningernes udsagn bekræfter de allerede eksisterende og gængse bevidsthedsforestillinger, og de vil derfor - med Peter Søby Kristensens ord⁷⁴ - "være konserverende og reproducerende på de vilkår der er nedlagt i produktionsmåden og det er vilkår bestemt af den borgerlige offentligheds rammer". Beretningerne vil med andre ord fastholde den borgerlige offentligheds verdensbillede og verdensorden og gengive den som den eneste synsvinkel overhovedet. På den måde kommer beretningerne til at stå som en afspejling af den borgerlige samfundstilstand, dens samfundsorden, religiøse tankeverden og politiske og sociale konventioner. Dette ses i beretningerne til bl.a. sagerne om restauratøren og jordemoderen samt telefondirektør Madsen, hvor Madsen ikke bliver klandret, fordi han støtter Højre, og hvor aborter ikke kan accepteres på grund af religiøse konventioner.

⁷⁴ Peter Søby Kristensen: *Litteratursociologi*, p. 56

Man kan sige, at samfundsforholdene på denne måde præger beretningerne, men beretningerne præger også samfundet, idet de er med til at påvirke samfundsopfattelsen. Man skal nemlig gøre sig klart, at trykkes producenter og læsere ikke kom fra samme samfundsklasse, idet læserne tilhørte almuen, hvorimod producenterne i mange tilfælde var at finde blandt velstillede borgere, altså en samfundsgruppe hvis øvrige medlemmer anså skillingstryk for at være underlødige underholdning⁷⁵.

Skillingsvisernes læsere var at finde både i by og på land, hvorimod de store producenter altid var bosiddende i byerne. Det er derfor ofte urbane synspunkter og begivenheder, der gengives i beretningerne, synspunkter, der kan forekomme irrelevante og fjerntliggende fra den virkelighed, der fandtes på landet. Yderligere bestod skillingsvisernes publikum i byerne for en stor dels vedkommende af kvinder og tjenestefolk. Disse var faktisk og juridisk udelukkede fra den politiske offentlighed, som trykkene repræsenterer, idet trykkes producenter oftest var selvstændige mænd. Kvinderne og tjenestefolkene blev derfor gennem beretningerne præsenteret for holdninger, der udsprang fra personer med helt andre værdier og normer end dem selv, og på den måde kunne beretningerne være med til at farve deres læsere i en retning, der ikke altid var lige gavnlige for dem.

I beretningerne er begreber som klassekamp og kvinders rettigheder bandlyste, ja klassekamp nævnes overhovedet ikke, og kvinders rettigheder nedgøres ligefrem i beretningerne. Her tænker jeg ikke så meget på det faktum, at abort var ulovligt, men mere på de udsagn, der faldt i forbindelse med Elbagade-sagen og sagerne om telefondirektør Madsen og Anna Hude. I Elbagade-sagen angribes kvindelige tjenestefolk direkte, fordi de ikke selv kan give deres børn en tilværelse, og i Madsen-sagen ses Mathildes forbrydelse, pengeafpresningen, som værende værre end Madsens pædofili. Endelig forklejnes voldtægten af Anna Hude, idet det betyder, at forbrydelsen ikke er så slem, at man bør søge hævn for den.

Man kan således opsummere, at skønt beretningerne som nyhedskilde er langt bedre end viserne, så gør deres udspring i den borgerlige offentligheds opfattelse af samfundet, at det er et meget entydigt syn på begivenhederne, der danner grundholdningen. Ganske vist er det ikke en partipolitisk konservativ holdning, der videregives, men samfundsopfattelsen er ubetinget konservativ og kan derfor manipulere læserne, og især da uuddannede og politisk uvidende læsere, til at tro, at dette er den eneste mulige opfattelse, som man ikke kan stille spørgsmålstegn ved og da slet ikke forsøge at lave om, også skønt de synspunkter, der gengives i beretningerne, strider mod læsernes livssituation.

7.2. Beretningernes oplysningsværdi vs. underholdningsværdi

Ser man på beretningerne med litteratursociologiske briller, kan man sige, at tryk med nyhedsviser har varekarakter, hvilket betyder, at deres brugsværdi er erstattet med bytteværdi. På baggrund af dette er det ikke altid, at producenterne interesserer sig for at meddele eller oplyse om faktiske forhold, hvis disse forhold ikke er underholdende nok. I stedet prioriteres begivenhedernes salgsværdi på bekostning af deres informationsværdi, og derved forskydes vægten fra oplysningsværdi til underholdningsværdi. Dette skyldes ikke mindst den frikonkurrence, der var opstået af liberalismen og dermed af overklassens magtstilling⁷⁶, en konkurrence der i det anvendte materiale især er tydelig i Schoubos beretninger til viserne om restauratøren og jordemoderen. Her

⁷⁵ Skønt mange af skillingsviserne blev skrevet af selvstændige mænd, er det dog værd at bemærke, at nogle af viserne blev skrevet af kvinder, studenter, lærlinge og andre af lav stand jf. bl.a. Ruth Andersen: *Den rapmuede muse*, p. 395.

⁷⁶ Se Sven Møller Kristensen: *Litteratursociologiske essays*, p. 9

anvendes beretningerne ikke blot til at fortælle om begivenheden men også til at tilsværte andre producenter, især Strandberg.

Forskydningen mellem informationsværdi og underholdningsværdi er også tydelig i de her anvendte beretninger. Man finder den bl.a. i beretninger om Anders Sjællænders henrettelse og restauratøren og jordemoderen, hvor henholdsvis Seistrup og Amalie Tønnesen postuleres at have begået selvmord. Omvendt kan man dog også finde eksempler på, at beretningerne vægter informationsværdien tungere end underholdningsværdien, f.eks. i sagen om den nøgne mand i Aagade, hvor man i beretningerne oplyser detaljer om mandens baggrund, skønt man for underholdningsværdiens skyld i viserne har proklameret, at man intet vidste om manden. Der er således en vekselvirkning mellem viser og beretninger, hvor viserne oftest tager sig af underholdningen og beretningerne af informationen, men hvor man også kan finde eksempler på det modsatte.

På grund af denne balancegang mellem information og salgbarhed bliver en skelnen mellem fakta og fiktion ofte udvisket⁷⁷, og derved bliver også beretningerne udstyret med elementer fra underholdningslitteraturen. Man inddeler begivenhedernes involverede personer i grupper af helte og skurke, man enten fortier eller overeksponerer sagslementer, så begivenhederne kommer til at fremstå som letfattede og entydige historier, og man forsøger så vidt muligt at afslutte beretningerne med en "happy end", hvor forbryderne får deres straf. Man forsøger således at tegne et enkelt verdensbillede, hvor de gode er gode, og hvor de onde er onde, og hvor "folket" kan blive bekræftet i, at verden er god nok som den er og derfor ikke behøver ændringer. På denne måde forsøgte man at give især de lavere klasser det, som man kunne formode, at de ville høre, og samtidig fik man i det skjulte listet et verdensbillede ind i beretningerne, der ikke altid var til disse klassers fordel, men som kom til at fremstå som det eneste og sande billede, man kunne og burde ønske sig.

Skønt man således i beretningerne kan finde en til dels misvisende fortolkning af begivenhedernes gang, er beretningerne dog generelt gode informationskilder. Dette skyldes, at beretningskriverne ikke er blege for at dementere deres egne beretninger, når og hvis de får nye oplysninger i en given sag. For at vende tilbage til udgangspunktet, nemlig at viser ikke kan stå uden beretning, men at beretninger kan stå uden viser, kan man derfor tilføje, at beretningerne ikke kan stå uden andre beretninger. Hvis man vil have en dækkende information, er det således ikke nok blot at læse en enkelt beretning, man er nødt til at læse en serie af beretninger fra begivenhedens start til slutning. Hvis man ikke gør dette, vil man nemlig få misvisende oplysninger uden at få de medfølgende dementier og korrektioner med.

En anden grund til at beretningerne er gode informationskilder er, at deres skribenter af og til medtager forskellige informationer, som de dog ikke selv kan stå bag. Dette ses især i beretningerne om telefondirektør Madsen, hvor både hans luren ved pigeskoler og hans besøg i børnebordeller nævnes for derefter at afvises. Skønt skribenten har medtaget disse informationer for at afvise dem, er informationerne sluppet løs, og samtidig gøres det tydeligt, at det netop er skribenten, der afviser dem. Et egentlig dementi af, at dette er sket, forekommer ikke. På denne måde bliver beretningernes fortæller mere tydelig end visernes, og læserne får derved en større mulighed for at skelne mellem begivenhedsforløbet og skribentens holdning til dette.

⁷⁷ Se Jürgen Habermas: *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, p. 260.

7.3 Producenternes indflydelse

Skønt beretningernes indhold for en stor del består af direkte afskrift efter aviser, har deres skribenter og dermed også producenter en meget indflydende rolle på deres indhold. Man behøver blot at læse nogle få for at danne sig et mønster. Hver producent har sin egen måde at beskrive tingene på, og når man først har lært disse måder at kende, er det nemt at sortere disse "producentfiltre" fra og danne sig et nøgternt overblik over begivenheden.

Ser man på dette materiales to hovedproducenter, vil man hurtigt opdage, at Strandberg lyver, overdriver og gør alt for at pirre publikums nysgerrighed. Man skal derfor altid tage hans beretninger med et gran salt og helst læse en hel serie af hans beretninger om en given sag for også at få hans dementier med eller se, hvornår og hvor hyppigt han modsiger sig selv uden dementi. Skønt Strandberg ofte modsiger sig selv i sine beretninger, når han i en series sidste beretninger dog som regel altid frem til sagens rette sammenhæng.

Foltmars beretninger derimod kan man som regel tage for gode varer. Hvor Foltmar stort set altid lægger en humoristisk vinkel på stoffet i viserne, er han nemlig ekstremt saglig i beretningerne og medtager sjældent egne holdninger eller oplysninger, der ikke er bekræftet.

Viseproducenternes indflydelse på beretningerne er også markant i de måder, de vinkler begivenhederne på. Her er det væsentligt at se på de politiske holdninger, som i høj grad farver indholdet. De politiske standpunkter kan især ses i beretningerne om Madsen-sagen, hvor ingen af producenterne vil angribe Højre, men de findes også andre steder. For eksempel tager producenterne stilling til dødsstraf i beretningerne om Anders Sjøllænders henrettelse, hvor Strandberg går ind for afskaffelsen af dødsstraf, og Foltmar vil beholde dødsstraffen, men med ændrede henrettelsesmetoder.

De politiske standpunkter er dog ikke partipolitiske, men svinger fra sag til sag, så hvor Foltmar i sagen om Anders Sjøllænder er den mest konservative, er Strandberg det i sagen om Elbagade, idet han decideret er imod børn udenfor ægteskab, hvilket Foltmar godt kan tolerere. Han lægger i stedet skylden for begivenhederne på plejemødrene og er derfor ikke direkte modstander af uægte børn, men derimod af den bestående pleje af dem⁷⁸.

Af generelle træk om de to mest fremtrædende viseproducenter i denne sammenhæng kan man derfor sige, at Strandberg har hang til at fantasere, og at den i viserne så ironiserende Foltmar så vidt muligt forsøger at give en saglig information. Hver af deres udtryksmåder kan man opfatte som en kode, som man er nødt til at indarbejde i beretningernes indhold, hvis man vil have det fulde udbytte af deres information.

Idet Foltmar er så saglig som han er, behøver man kun én kode for at forstå ham. Det indhold, som Foltmar indkoder i beretningen, er også det, man som læser bør afkode, hvis man vil have saglige informationer, men hos Strandberg ser det anderledes ud. Her er man nødt til at tage højde for Strandbergs fantasi og ønske om at underholde og si disse ting fra, før man ved afkodningen af meddelelsen kan nå frem til de faktuelle informationer. Det, Strandberg så at sige indkoder i trykkene, er ikke det samme, som man skal afkode for at få relevante informationer.

⁷⁸ Foltmar havde tilknytning til arbejderbevægelsen, hvorfor han partipolitisk næppe har tilhørt højrefløjen, men i skillingstrykkene afspejler dette sig kun sporadisk.

8. Titler

Når man har fastslået, at beretningerne er troværdige nyhedskilder, og at viserne ikke er det, kan man undre sig over, hvorfor beretningerne har en status som et mere eller mindre uvedkommende appendiks til skillingstykkenes egentlige hovedattraktion, viserne. Naturligvis hænger det sammen med, at trykkene er kommercielle, og at det derfor var viserne, den hurtige og underholdende tilgang til en nyhed, der var salgbar, men dette er ikke den eneste grund. Ser man på skillingstryk som helhed, vil man nemlig hurtigt opdage, at de fleste af trykkenes øvrige elementer understøtter viserne i deres fiktion og derved modarbejder beretningernes troværdighed. Beretningernes betydning minimeres således, fordi trykkenes øvrige elementer fremhæver visens indhold på bekostning af beretningens. Et enkelt element, nemlig titlen, kan dog støtte enten visen eller beretningen. Som beretningerne kan titlerne således have enten stor oplysningsværdi eller som viserne stor underholdningsværdi, idet nogle af titlerne er baseret på fakta, andre er fiktion.

At titlerne i det hele taget kan have en oplysningsværdi, altså at de er i stand til at formidle væsentlige dele af et hændelsesforløb, skyldes, at nyhedsvisers titler generelt er meget lange og derfor har mulighed for at rumme mange oplysninger. Når jeg i det foregående har nævnt en titel som f.eks. *Skarpretteren*, er dette nemlig ikke visens fulde titel, men blot en kaldetitel hentet fra Syddansk Universitetsbiblioteks registrering af skillingsviser på internettet. Disse korte kaldetitler består af det eller de ord, der på det enkelte visetryk er fremhævet med fede typer, og som er det, man som læser først for øje på.

Grunden til at jeg har valgt at arbejde med kaldetitler er den simple, at det ville være alt for tids- og pladskrævende for ikke at sige forstyrrende for læsningen at nævne fuld titel, hver gang en vise bliver omtalt. For at illustrere dette kan man blot se på de fulde titler, som et udvalg af viserne fra kapitel 4 har. De er som følger:

1. En smuk, ny **Vise om en Restauratør og en Jordemoder** der forgjorde et Barn m.m. (Med Beretning).⁷⁹
2. Ny, interessant **Vise om Attentatet i Læderstræde**. Forsøgt af Frøken Anna Hude med Læge Leerbech, der havde forøvet Voldtægt imod hende. Med fuldstændig Beretning.
3. **Lønholt stak a' med de 19,800** eller en gemytlig **Vise om den vilde Jagt paa ham**, og hvorledes han blev nappet i Berlin. Og: Beretning.
4. Den nyeste og eneste ægte **Vise om Skarpretteren**, indeholdende Beretning om den grusomme Maade, hvorpaa han henrettede Anders Sællænder. Det rygte, at han selv skulde have prøvet den nye Faldkniv paa sit eget Hoved, og saaledes taget sig selv af Dage, er ugrundet. (Nu gaar den, nu gaar den, nu gaar den godt igen.)
5. **Vise om Manden i Pakkassen** i Aagade paa Nørrebro, hvor man fandt et 25aarigt Mandfolk, som i en Række Aar har levet i en Pakkasse paa Loftet, og som nu hverken kan tale eller se, var omtrent nøgen og som Ingen kan give Oplysning om. Med fuldstændig Beretning.⁸⁰
6. **Vise om den unge Pige, som skød sig** hos en Dame, efter at hun var bleven forført i sit 12te Aar og nu var indviklet i Sædelighedssagen. Beretning om hendes sidste Øjeblikke.

⁷⁹ Bilag Ia.

⁸⁰ Bilag Ie.

7. **Den skrækkelige Tøndes Ankomst**, dens Landsættelse, dens Aabning, Morderens Møde, en Strikke opdaget om Ligets Hals. Liget skal i Kiste. Fuldstændig Meddelelse om Mødet. Tønden slaaet istykker.
8. **Englefabriken** eller Barnemordersken i Elbagade, som holdt Plejebørn, hvoraf 5 ere forsvundne, og to fundne som Lig, det ene i en Tørvekælder, det andet i Latrinen. Hvor mange af dem ere hemmeligt bragt til Kirkegaarden? Og: Opdagelsen af Forbrydelserne og Søsterens Arrestation.⁸¹
9. **Det er opdaget**, at Børnehjemmet "Kana"s Forstanderinde, Frk. Møller, som bedrev Utugt med og i Fjord myrdede Drengen Sjøgren, at denne **Frøken Møller er et fuldstændigt Mandfolk**. Samt Meddelelse om Opdagelsen og dens Følger.⁸²
10. Den skrækkelige Nat paa "**Georg Stage**". 22 Elever druknede, da Skoleskibet i Hollænderdybet den 25. Juni 1905 blev paasejlet af den engelske damper "Ancona". Af en af Besætningen. Med Beretning.⁸³

Udfra disse ti titler kan man se, at nogle af dem medtager flere relevante informationer om begivenhederne end viserne gør det. Det gælder for eksempel titlen til *Englefabriken*, hvor de døde børns antal og søsterens arrestation nævnes i titlen, men ikke i visen. Derved understøtter titlen i højere grad beretningen end visen.

Omvendt kan man også finde eksempler på, at titlerne understøtter visen men ikke beretningen som tilfældet er det i f.eks. *Manden i Pakkassen*, hvor både titel og vise insisterer på, at man intet ved om den nøgne mand, skønt beretningen fortæller noget ganske andet.

Endelig er der også eksempler på titler, der er i overensstemmelse med både vise og beretning, som f.eks. *Erik Lønholt stak a' med de 19,800*, hvor titlens indhold er at genfinde i både vise og beretning.

Man kan om titlerne sige, at de virker som bindeled mellem viser og beretninger. Da titlen er den første skriftlige information, man får ved at se på et visetryk, er man allerede før man læser selve visen klar over dens indhold. Om visen så rent faktisk indeholder det, som titlen lover, bliver derfor ikke længere så væsentlig, idet man har lettere ved at acceptere visen som en abstraktion over den i titlen nævnte begivenhed, og man bliver således mere villig til at "vente" på at få den egentlige historie fortalt, til man når til beretningen. Et eksempel på en sådan titel er den til visen *Englefabriken*, hvor visen kun ganske kort strejfer selve sagen, som først oprulles i beretningen.

Omvendt kan man føle sig noget snydt, når det viser sig, at titel såvel som vise fortæller en historie, som man udfra beretningen kan læse er usand på et eller flere væsentlige punkter, sådan som det er tilfældet med *Manden i Pakkassen*.

Generelt lægger titlerne sig dog hyppigt op ad viserne indhold, idet underholdningsværdien er opprioriteret. Det skyldes, at titlerne er blikfang, der skal øge salgbarheden. Især de dele af titlerne, der er fremhævet med fede typer, er ladet med sensation, hvorimod resten af titlen har mere oplysende karakter. Derved bliver de sammenlignelige med avisers overskrifter og underoverskrifter, hvor selve overskriften i så få ord som muligt bør beskrive begivenhedens væsentligste aspekt og underoverskriften forklare dette i detaljer.

⁸¹ Bilag Ih.

⁸² Bilag Ii.

⁸³ Bilag Ij.

En del af viserne har dog ikke specielt sensationsprægede eller opfindsomme titler. Dette gælder f.eks. viserne om restauratøren og jordemoderen, hvor titlerne er Nr. 2., Nr. 3, Nr. 4 o.s.v. om Restauratøren og Jordemoderen. Dette skyldes, at hver producent lavede en hel serie viser om samme begivenhed, og da læserne efter den første vise nu vidste, hvad begivenheden drejede sig om, har producenten valgt i stedet for at gå efter sensationen at sørge for, at læserne kunne genkende øvrige viser om samme emne. Desuden sørger nummereringen for, at læseren ved, at viserne er en del af en serie udgået fra samme producent.

En anden måde, hvorpå genkendelighed kan opnås, er at sørge for, at navnet på begivenhedens hovedperson inkorporeres i hver titel, hvorved læseren kan se, at viserne handler om samme emne. Dette er tilfældet ved f.eks. Strandbergs Lønholt-viser, og det gør, at Strandberg på én gang sørger for genkendelighed samtidig med, at han undgår de kedelige Nr. 1., Nr. 2.-titler. På denne måde kan han altså beholde de sensationsprægede titler uden at sætte genkendeligheden over styr.

Titlerne har således flere funktioner. De er blikfang, de giver fingerpeg om viseproducentens identitet og om, hvorvidt der er skrevet flere viser om samme emne, og så er de bindeled mellem vise og beretning. Endelig er de også en informationskilde, der kan forklare aspekter i en sag, som visen udelukker, og som man derfor ellers kun kan finde i beretningerne.

Skønt titlerne er meget lange, har de naturligvis ikke samme informationsmængde som beretningerne, men i mange tilfælde er de dog en bedre informationskilde end viserne selv.

9. Illustrationer

Trykkenes to øvrige elementer støtter begge viserne. Det element, man bemærker først, når man ser et visetryk, er illustrationerne. Hvor titlerne er bindeled mellem vise og beretning, tjener illustrationerne kun til at understøtte visen og/eller titlen. Illustrationerne støtter ikke beretningerne, idet de som det egentlige blikfang skal gengive et øjebliksbillede fra begivenheden, og helst et dramatisk sådan. Visetrykkenes illustrationer består i det anvendte materiale udelukkende af træsnit, som jeg her vil se nærmere på med udgangspunkt i Peirce.

9.1 Kunsten at lyve i billeder

Peirce hævder, at alt er semiotik, og det kan han til dels have ret i, for så snart man undersøger noget, der for nogen står for noget andet, har man at gøre med et tegn, der kan fortolkes semiotisk. Havde man som udgangspunkt anvendt Saussures semiologi, ville man nok have kunnet analysere visse dele af visetrykkene semiologisk, men der ville have været begrænsninger, idet Saussure selv begrænsede sin semiologi til kun at omfatte verbale tegn, militære distinktioner og andet, der var etableret ved en social overenskomst. Udfra Saussures definitioner ville man altså ikke kunne have analyseret visetrykkenes illustrationer.

Peirces opfattelse af semiotik bliver på baggrund af Saussures begrænsede semiologi meget besnærende, men den har også faldgruber, idet det nærmest bliver umuligt at trække grænser for, hvad der falder indenfor semiotikkens område. I *A Theory of Semiotics*⁸⁴ forsøger Umberto Eco derfor at præcisere mulige tegn ved at sige, at de skal forstås som en *mulig* fortolkning af en *mulig* fortolker. På denne måde drejes synspunktet fra objektet mod interpretanten, idet alt ikke længere er tegn, men alt kan *gøres* til tegn. Der drages altså en grænse, hvor selv objekter, der virtuelt står for noget i kraft af deres repræsentative egnethed, begrænses til kun at være et tegn, hvis de er virtuelle for en interpretant. På denne måde overvindes det pan-semiotiske synspunkt, hvor alt er tegn, og semiotikkens område står derved en smule tydeligere.

Billeder som sådan er ikoniske tegn, for nu at anvende Peirces terminologi. De er ikoniske, fordi de ligner det, de betegner, også selvom ligheden er konventionel. For egentlig "ligner" træsnit jo ikke de personer, som de afbilder, idet træsnits personer ikke er af kød og blod, men som Eco siger⁸⁵, kan det, som forekommer os at gengive nogle af det afbildede motivs egenskaber, betegnes som ikoniske tegn.

Der er altså tale om, at ikonet giver os en lighedsoplevelse, og denne lighedsoplevelse skabes ved reproduktion af perceptiv træk. Billedet simulerer samme sansetræk, som man ville få fra den virkelige genstand, men dette kræver naturligtvis genkendelse, d.v.s. at man kender de typiske træk, de relevante aspekter, ved genstanden. I ikonet genskabes disse via genkendelseskoder gennem de liner, der udgør personernes form og klædning m.v. Udfra dette opstår der en overensstemmelse mellem genkendelseskode og grafisk kode. Det er dog værd at bemærke, at grafiske koder er konventionelle, idet de ikke svarer overens med virkeligheden, men med stereotyper. Med andre ord skaber ikonet overensstemmelse mellem genkendelseskoder og distinktive træk ved perceptionen. Når man beskæftiger sig med skillingstryks illustrationer, må man dog gøre sig klart, at hvad illustrationerne afbilder ikke nødvendigvis behøver at eksistere i verden. Som Eco siger i *A Theory of Semiotics*⁸⁶, er semiotik i princippet en disciplin, hvor man studerer alt, som kan bruges til at

⁸⁴ Umberto Eco: *A Theory of Semiotics*, p. 16

⁸⁵ Umberto Eco: *Den fråværende struktur*, p. 201.

⁸⁶ Umberto Eco: *A Theory of Semiotics*, p. 7

lyve, og dette gælder også, når det, man studerer, er illustrationer til nyhedsvisetryk. Det, illustrationerne forestiller, er nemlig ikke altid det, man tror at se.

Skillingstrykkenes illustrationer kom fra producenternes billedarkiver. De store viseproducenter havde typisk et billedarkiv, hvor de udvalgte passende illustrationer til deres viser. Strandberg rådede således over en samling på ca. 4-5.000 træsnit, hvorfra han kunne hente sine illustrationer. Foltmars samling var mere beskeden, kun 71, som Strandberg købte, efter Foltmar havde været nødt til at lukke sin forretning i 1892. Strandberg tegnede ofte selv forlæg til træsnittene, som herefter blev skåret af professionelle typografer, i perioden 1861-65 af nordmanden Nissen og efter dennes død af R. L. E. Toucher, der dog udvandrede i 1877⁸⁷.

Da viseproducenterne rådede over billedarkiver, var det ikke nødvendigt at få lavet et nyt træsnit, hver gang man havde skrevet en ny vise. Producenterne dykkede blot ned i deres arkiver og fandt et passende træsnit, der så blev trykt som illustration til visen. Mange af illustrationerne blev således genbrugt.

Dette ses tydeligt også i det materiale, jeg arbejder med. Her er seks illustrationer blevet genbrugt, og skønt det måske ikke lyder af så meget, kan man jo forsøge at regne ud, hvor stort genbruget kan have været, når man betænker, at alene Strandberg udgav i tusindvis af forskellige visetryk, og at de seks illustrationer i nærværende materiale faktisk udgør knap 10% af de samlede illustrationer.

Genbruget af de her anvendte illustrationer er tydelige eksempler på, hvordan man "lyver" i billeder. Ser man på illustrationen til *Anders Sjællænders Henrettelse*⁸⁸ (PV), vil man undre sig over, at henrettelsen finder sted i en by, og at denne by tydeligvis er Odense, idet Odense Domkirke Sct. Knuds Kirkes karakteristiske spir kan ses i baggrunden. Årsagen til dette er, at træsnittet oprindeligt var blevet lavet til visen *Hans Hansens Dom og Henrettelse*⁸⁹ (KB), som fandt sted i Odense tretten år før Anders Sjællænders henrettelse. Illustrationen kan også findes til visen *Jens Nielsens Henrettelse*⁹⁰ (KB), hvor henrettelsen fandt sted i fængselsgården i Horsens tugthus ti år efter Anders Sjællænders henrettelse, og mon ikke den også har været at finde på visetryk om Rasmus Mørkes henrettelse året før Anders Sjællænders? Når man ser illustrationen af Anders Sjællænder på skafottet, er det derfor slet ikke Anders Sjællænder, man ser, men Hans Hansen, og desuden var der jo slet ikke noget skafot, da Anders Sjællænder blev henrettet.

I det hele taget er der meget "svindel" med identiteter i illustrationerne. Man kan således se et billede af Vilhelmine Møller i en fængselscelle på *Frøkenen i Kana*⁹¹ (KB), men på andre tryk viser det samme billede Anna Hude, nemlig på trykkene *Frk. Hudes Dom* (DFS) og *Vise og Beretning om Frk. Anna Hude* (DFS)⁹². På samme måde er det med portrættet af Anders Sjællænder til visen *Anders Sjællænders Henrettelse, Onsdag Morgen d. 22. November*⁹³ (DFS), der otte år senere på illustrationen til visen *Dampskibet "Prins Carl"*⁹⁴ (SDUB) bliver til portrættet af morderen Johan Filip Nordlund, der den 17. maj 1900 myrdede tolv mennesker ombord på dampskibet "Prins Carl". Et andet portræt af Anders Sjællænder, som kan findes til visen *Anders Sjællænders sidste Ord i Fængslet*⁹⁵ (DFS), kan man ligeledes genfinde som et portræt af en anden morder i en anden vise, nemlig *Modermorderen Arthur Jensen*⁹⁶ (SDUB), der i 1902, altså tyve år efter Anders Sjællænders

⁸⁷ Oplysninger om billedarkiver stammer fra Iørn Piø: *Visemageren*, p. 120-121.

⁸⁸ Bilag IVa.

⁸⁹ Bilag IVb.

⁹⁰ Bilag IVc.

⁹¹ Bilag IVd.

⁹² Bilag IVe og IVf.

⁹³ Bilag IVg.

⁹⁴ Bilag IVh.

⁹⁵ Bilag IVi.

⁹⁶ Bilag IVj.

henrettelse, dræbte sin mor. Desuden er det tvivlsomt om nogen af disse portrætter oprindeligt har forestillet Anders Sjøllænder, idet de to mænd på de to portrætter ser højst forskellige ud.

De to sidste "genbrugte" illustrationer i det anvendte materiale stammer fra viser om Meyers mord og telefondirektør Madsen. Illustrationen til *Morderen Philipsens Afsked*⁹⁷ (DFS) forestiller Philipsen, der tager afsked med sin hustru, men samme illustration er også at finde til visen *Faderen, der dræbte sig selv*⁹⁸ (SDUB), hvor illustrationen forestiller en far og hans fjortenårige datter, som han havde et incestuøst forhold til. Denne vise er skrevet ca. et år før visen om Philipsen, men igen må man sige, at illustrationen formodentlig oprindeligt er lavet til en helt anden vise, idet kvinden på billedet bestemt ser langt ældre ud end fjorten år. Endelig er der så illustrationen til *Usædelig Kærlighed*⁹⁹ (SDUB), der angiveligt forestiller Madsen og Mathilde. Dog er den identisk med illustrationen til *Inspektøren og "Pleiemor" paa Stolpegaard*¹⁰⁰ (SDUB), hvor billedet forestiller to helt andre personer.

Som man kan se bliver fortolkningen af illustrationerne styret af deres kontekst. Hvad der det ene øjeblik kan forekomme at være et portræt af en ung, uskyldig pige, kan det næste forestille en grusom morder. Denne kontekstbestemte fortolkning bliver endnu mere markant, hvis man inddrager eksempler, hvor man har genbrugt træsnit men udeladt overflødige dele af illustrationen.

I det her anvendte materiale forekommer der ingen af disse illustrationer, men jeg kan dog henvise til Piø's *Visemageren*¹⁰¹, hvor han viser flere eksempler på dette. Bl.a. er der en illustration til en vise kaldet *Jydens store Lidelser under Fjendens Fremtrængen*, der forestiller preussere, der nedbrænder huse i Sønderjylland i 1864. Året efter genbruges illustrationen til en vise kaldet *Den store Ildebrand*, og her har Strandberg fjernet preussernes bajonetter og pikkene på deres pikkelhuer, hvorved fjenden er blevet omtryllet til flinke brandmænd i Valby. Man kan ud af dette lede, at skønt billedets ikonicitet skaber overensstemmelse mellem genkendelseskoder og grafiske koder, så ændres vores opfattelse af de grafiske koder, når dele af dem ændres. Derved ændres også vores opfattelse af hele billedet, idet man nu genkender noget andet end det, man før så.

9.2 Sammenligning med nutidig billedjournalistik

Som man kan se, er visetrykkenes illustrationer ikke ligefrem en pålidelig kilde. Hvis man tror, at det, man ser, er et billede lavet til visen, et billede, der forestiller de involverede personer, kan man godt tro om igen. Dette er dog ikke specielt for tryk med nyhedsviser, faktisk forekommer det i de fleste medier, også i de nutidige.

I de nutidige medier er det såvel tv som de trykte medier, der genbruger billedmateriale. De trykte medier gør det især ved at anvende billeder af personer, som allerede findes i deres billedarkiver. Disse billeder er oprindeligt optaget og offentliggjort med pågældendes samtykke, men når de senere anvendes i en helt anden sammenhæng, kan der opstå problemer, idet der nu ikke længere er tale om genbrug men misbrug, såfremt billedet anvendes i forbindelse med en begivenhed, som den afbildede ikke ønsker at blive associeret med.

Viseproducenterne har dog sandsynligvis ikke haft samme juridiske problemer, som den nutidige trykte presse kan have. Dels var mange af de afbildede personer døde eller fængslede, når viserne udkom, og desuden fandtes der næppe samme juridiske klagemuligheder som i dag.

⁹⁷ Bilag IVk.

⁹⁸ Bilag IVl.

⁹⁹ Bilag If.

¹⁰⁰ Bilag IVm.

¹⁰¹ Iørn Piø: *Visemageren*, p. 161.

I fjernsynsmediet er det især de forskellige tv-aviser, der genbruger billedmateriale eller gør brug af arkivbilleder, som det hedder med et pænt udtryk. I de senere år har man især set det, når nyhedsindslagene omhandlede indvandrerdebatten og krigsflygtninge i det tidligere Jugoslavien. I det sidste tilfælde kunne man konstant se billeder af de samme flygtninge, uanset om disse flygtninge nu også tilhørte den minoritet, der p.t. var ved at blive udrenset. I indvandrerdebatten så man altid de samme tørklædeklædte mødre vandre op og ned ad københavnske gader med deres barnevogne, uanset om disse mødre så var indvandrere eller danskfødte. Billederne af disse flygtninge og indvandrere ønskede dermed ikke at skildre de personer, der reelt var tale om, men i stedet vores stereotyper af, hvordan en krigsflygtning eller en indvandrer ser ud. Man kan sige, at det samme gør sig gældende i viseillustrationerne, hvor det ikke er spørgsmålet om at vise en bestemt morder eller en bestemt voldtagen kvinde, men derimod stereotypen af, hvordan man forestiller sig, at en morder eller et voldtægtsoffer ser ud.

Billederne bruges således ikke til at illustrere den egentlige situation, men til at illustrere prototypen på situationen. Det er ikke så vigtigt, om de afbildede personer eller hændelser ligner dem, der eksisterede i virkeligheden, men det er derimod vigtigt, at illustrationen er sensationspræget eller på anden måde interessant, idet den som trykkets egentlige blikfang skal øge dets salgbarhed.

Idet billederne så ofte "lyver", er det især viserne, de understøtter, ikke beretningerne. Både vise og illustration går efter underholdningsværdi, ikke oplysningsværdi som beretningerne. Derved støtter illustrationerne de underholdende viser og ikke de oplysende beretninger.

10. Melodivalg

Endelig er der melodivalget, der også udelukkende understøtter viserne. Skillingsviser var til for at blive sunget, og producenternes valg af i forvejen kendte melodier til viserne var meget vigtigt, idet melodierne både gjorde viserne sangbare og vakte genkendelsens glæde, hvorved de var med til at få folk til at føle, at viserne var en del af deres kultur.

Skønt teksterne var nye, blev viserne altså sunget på kendte melodier som f.eks. "Erindr De, det var i Kongens Have", "Det var en Lørdag Aften", "Krillevillebombom" og andre, som også er hvermandseje i dag. Andre viser blev sunget på dengang kendte melodier, som i dag er gået i glemmebogen for det fleste, f.eks. "Amanda sad med en Krands i Haaret", "Peter Schütt i Barndomsalder" og "Guds Himmel var saa mørk og graa". Visernes melodier og deres tekster har dog oftest intet til fælles, da man uden tøven skriver om mord og brand til "Den lille Ole" eller "Den Vægter standser i sit Vers (Julia Julia Hopsasa)". Man kan dog sige, at der er en forkærlighed for at lade viser med "royale" emner gå på "Vift stolt paa Codans Bølge", så der ikke opstår majestætsfornærmende elementer i visetryk med kongeligt indhold.

Det kan dog være meget svært at finde frem til den "rigtige" melodi, som en given viser er sunget på. Melodiangivelser på skillingstryk er nemlig et helt kapitel for sig, men kort fortalt kan man sige, at man fra producenternes side ofte blot henviser til den vise, som man tænkte på, da man skrev visen. Som melodiangivelse kan der f.eks. stå "Med Haaret ned ad Nakken". Når man så finder frem til denne vise, viser det sig, at visens melodi ikke er en originalmelodi, men at den har endnu en melodiangivelse, som f.eks. "En Dame jeg saae med en herlig Figur". Når man herefter finder denne vise frem, er heller ikke dette originalmelodien, men har nok en melodihenvisning til "To Piger de gange sig ned til en Strand", som er førstelinien i den oprindelige melodi. Ser man en melodiangivelse, der lyder på "Med Haaret ned ad Nakken" betyder det altså, at visen skal synges på melodien til "To Piger de gange sig ned til en Strand". Grunden til at der ikke på trykket står denne melodi som melodiangivelse er formodentlig, at da forfatteren skrev visen, havde han visen "Med Haaret ned ad Nakken" i tankerne og havde måske ligefrem glemt, at melodien oprindeligt stammede fra en anden vise. Der er altså et vist detektivarbejde forbundet med at fremfinde de korrekte melodier til de enkelte viser¹⁰².

Ser man på melodierne som et semiotisk fænomen, har det semiotiske aspekt, som jeg i forbindelse med nyhedsviserne finder mest interessant ved melodivalget, noget at gøre med Ecos påstand om, at semiotik studerer alt, hvad der kan bruges til at lyve. Skønt melodivalget ikke ligefrem "lyver" om viseindholdet, så kan et særpræget melodivalg dog komme til at fordreje fortolkningen af visen og/eller af den begivenhed, som ligger til grund for visen. Det skyldes, at en melodi, f.eks. "Den lille Ole med Paraplyen" for nogen, lytteren, står for noget andet, nemlig en børnesang/vuggevise, og derved forventer lytteren, at visens indhold skal være i lighed med det indhold, som den oprindelige tekst til melodien havde. I tilfældet med "Den lille Ole med Paraplyen" altså en sang for børn, hvilket indikerer uskyld og eventyr.

Det anvendte materiale gør brug af et vidtspændende melodivalg. Man kan sige, at der er en tendens til at lade episke viser gå på enten "Peter Schütt i Barndomsalder" eller "Nattens dæmrende Taage", og mange af de humoristiske synges på "Den Vægter standser i sit Vers", men ellers er udbudet af melodier og kobling mellem melodi og visetyper meget bredspektret.

Hvor melodivalg og visetype falder sammen, er der ikke den store udfordring i at fortolke visen ud fra melodien. En episk nyhedsvise sunget på en folkelig melodi, en lyrisk nyhedsvise på en lyrisk melodi eller en humoristisk nyhedsvise på en revyvisemelodi giver sig selv. Her er melodivalget

¹⁰² I nærværende afhandling er melodiangivelserne korrekte i det omfang, som originalmelodier kunne opspores.

blot med til at understrege, hvilken slags vise, der er tale om, og dermed også hvilket indhold læseren kan forvente. Fortolkningsmæssigt bliver det først interessant, når melodivalget ikke passer til visetypen. I det anvendte materiale findes der især fem viser af denne slags.

Den første er visen *Nr. 5 om Restauratøren og Jordemoderen* (SDUB), der synges på melodien til arbejdersangen "Snart dages det, Brødre" komponeret af Chr. Joseph Rasmussen. Visen, der er humoristisk, får et noget andet præg, når man synger den på denne melodi. Melodien gør, at det humoristiske nedtones, hvorimod det moraliserende aspekt bliver mere fremtrædende. I stedet for at se visen som en humorfyldt parafrasering over fortællingen om den uheldige restauratør, der på grund af utroskab må fremskaffe abortfremkaldende midler, bliver den nu til en moralsk belæring om verdens ondskab, der her viser sig i form af utroskab og børnedrab i form af aborter. Når visen slutter med de to vers:

"Foragt Alt hvad usselt og lavt er paa Jord,
Thi Verden, Din Skjændsel er stor!"

virker det derfor ikke malplaceret i en humoristisk vise, da dens humor på grund af melodivalget nu forekommer mere satirisk og næsten vred. Man kan deraf udlede, at humoren ikke bruges til at ligegyldiggøre emnet, men til at tage afstand fra det.

Den anden vise er *Vise og Beretning om Frk. Anna Hude* (DFS), der synges på melodien til "Udi Kampen de Riddersmænd drage" komponeret af E. W. Ramsøe efter en norsk folkemelodi. Visen er en moralsk vise, der omhandler forførelse af unge piger, og hvorvidt disse piger har ret til at forsvare sig. I sit melodivalg gives svaret: pigerne bør drage i kamp mod de slemme voldtægtsforbrydere. Samtidig støtter melodivalget også den sympati, der udtrykkes for Anna Hude, og som bl.a. kommer til udtryk i anden strofes første to vers:

"Hendes Brøde kan dog tilgives,
Hun har kæmpet for Ære og Ret".

Visen *Skarpretteren og hans Forhold under Anders Sjællænders Henrettelse* (SDUB) er skrevet til melodien "Den Sømand er saa lidet estimeret" af ukendt komponist. Visen er moralsk og i modsætning til øvrige viser om begivenheden forsvare den Seistrup. Ved at vælge sømandsvisen "Den Sømand er saa lidet estimeret", fortæller visen indirekte, at Seistrup også er lidet estimeret, og at han passer sit arbejde godt. Dette uddybes i viseteksten, f.eks. i strofe fire, der lyder:

"Al denne Læsen, Præken , ja og Beden,
Skarpretteren skal være Vidne til,
Og Synderen og derpaa Evigheden,
Vistnok den Stærkeste lidt ryste vil."

Skønt de sidste strofer vakler med hensyn til stillingtagen til skyld i Anders Sjællænders barbariske henrettelse, og skønt visen er mod henrettelser generelt, er der dog ingen tvivl om, at bødlen forsvares, og at dette forsvar styrkes gennem melodivalget.

Det mest usædvanlige melodivalg finder sted til visen *Den nøgne Mand i Aagade* (SDUB), idet man her har valgt "Den lille Ole med Paraplyen" af G. Jacobsen. Visen er humoristisk, men dens indhold står i direkte modsætning til melodien, idet beskrivelsen af den vanrøgtede mand i den grad er

detaljeret og uhumsk, hvorimod "Den lille Ole med Paraplyen" jo står for noget sødt og godt.

Grunden til dette melodivalg kan man se i visens sidste strofe, hvor der om mandens tilstand står: "Det lyder næsten som Eventyr". Her tænkes der ikke på et godt eventyr, men på et uhyggeligt. Samtidig indikerer melodivalget en usikkerhed på, om visens indhold er passeret i virkeligheden, eller om det blot er digt, altså et eventyr. I dag er det jo umuligt at verificere korrektheden af historien, og det har åbenbart heller ikke været nemt i samtiden. Skønt beretningerne ligger inde med mange oplysninger om hændelsen, affødte den ikke retssager eller omtale hos andre myndigheder, hvorfor viseproducenten udelukkende har måtte basere sin viden på rygter og avisomtaler. Ved at vælge "Den lille Ole med Paraplyen" som melodi indikerer producenten, at han ikke står til ansvar for rigtigheden af historien, idet den udmærket kan være opfundet og derved blot er et "eventyr", hvorfor visen udmærket kan skrives på melodien til en vise om H. C. Andersens Ole Lukøje.

Endelig er der den humoristiske vise *Usædelig Kærlighed* (SDUB)¹⁰³, der synges på visen "Peter Schütt i Barndomsalder" af ukendt komponist. Visen forskyder skylden for begivenheden fra telefondirektør Madsen til Mathilde, idet pengeafpresningen ses som en ligeså om ikke værre forbrydelse end pædofili. "Peter Schütt i Barndomsalder" er en folkelig vise, hvor hovedpersonen er en frygtelig ubehagelig og usympatisk person. Ved at anvende denne melodi til en humoristisk vise betoner man de involveredes forbrydelser på bekostning af det, som i visen ses som sagens morsomme elementer, d.v.s. deres personer, idet Mathilde og Madsen omtales som

"Hun, den lille drevne Taske,
Og den kælne gamle Fyr"

i sidste strofes to første vers. Som tilfældet var det i visen om restauratøren og jordemoderen sørger melodien altså for, at der bliver lagt vægt på forbrydelserne, hvorimod teksten som sådan fremstår som sjov.

Melodivalget har altså en stor betydning for, hvordan nyhedsviserne kan fortolkes. Man kan sige, at når det gælder disse viser, er det ikke nok med en udsigelsesanalyse som Genettes for at forstå den vinkling, der lægges på visernes indhold. Når det gælder viserne er man nemlig nødt til at medtænke et aspekt udover fortælleren, nemlig melodi, da melodivalget er ligeså vigtigt for forståelsen af hvilket perspektiv, der lægges på historien, og hvilken distance den bliver fortalt med. På denne måde kommer melodivalget til at stå som en ligeså væsentlig fortolkningshjælper som diverse diskursanalyser.

Igen støttes kun viserne gennem melodivalget, da beretningerne jo er prosa og som sådan ikke har noget med melodierne at gøre.

¹⁰³ Bilag If.

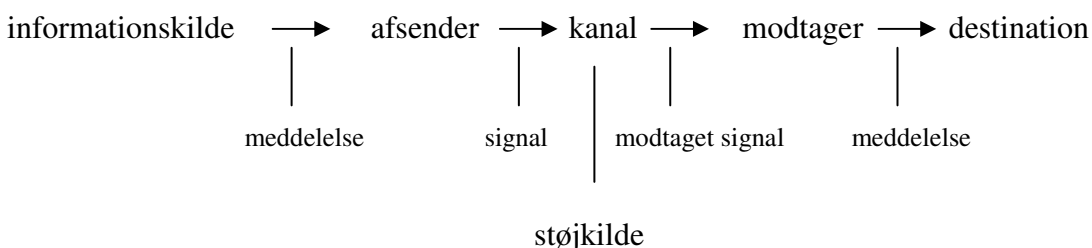
11. Skillingstryk som kommunikationsfænomen

I de foregående fem kapitler har jeg set på visetrykkenes enkelte bestanddele i et forsøg på dels at fremanalysere visernes journalistiske aspekter, dels at undersøge hvorfor beretningernes informationer oftest nedvurderes i forhold til viserne.

I analyserne nåede jeg frem til, at man i viserne kan afdække aspekter af begivenhederne, som ikke umiddelbart er tilgængeligt i hverken beretninger eller avisomtaler, men også at viserne ikke er autonome størrelser, der kan stå alene. Man er nødt til også at medtage beretningerne for at forstå en begivenhed, men alligevel nedtones beretningernes betydning for den nyhedsformidling, der forekommer i skillingstryk, idet trykkenes øvrige elementer delvist eller udelukkende understøtter visernes fiktion på bekostning af beretningernes mere troværdige nyhedsformidling. Man kan sige, at producenterne derved har valgt at fremhæve det underholdende fremfor det oplysende, og derfor vil jeg i det følgende med hjælp fra semiotikken forsøge at skabe et overblik over visetrykkenes betydning set som kommunikationsfænomen.

Når man taler om skillingstryk, må man gøre sig det klart, at man taler om kommunikation. Der er nogen, der med trykkene ønsker at kommunikere noget til nogen. Der er altså en intention med trykkene, hvilket ifølge semiotikken er relevant, for i semiotik findes der ingen kommunikation uden intention. Kommunikation uden intention hører således ikke ind under semiotikkens felt.

Man kan opstille en kommunikationsmodel, der grafisk repræsenterer kommunikationens elementer og interaktionsprocesser. Til dette formål kan man anvende Shannon og Weavers¹⁰⁴ lineære kommunikationskæde, der ser ud som følger:

I forbindelse med skillingstryk kan man sige, at informationskilden er selve begivenheden, som den opfattes af afsenderen, afsenderen er trykkets producent, kanalen selve trykket, modtageren er visekællingerne eller andre, der solgte trykkene, og destinationen er de folk, der i sidste ende hører eller køber viserne. Støjkilden, der skal ses som et uønsket element, der kan forvrænge den meddelelse, som afsenderen ønsker at kommunikere, kan f.eks. være de mange trykfejl, der findes i skillingstrykkene, og som nogle gange gør, at man må gætte sig til, hvad der egentlig står.

Umberto Eco har tilføjet kodebegrebet¹⁰⁵ i den semiotiske anvendelse af denne kommunikationsmodel, idet han ser det som en forudsætning, at der ligger en kode mellem afsenderen og destinationen. Dette er væsentligt, idet kommunikation henter sin betydning fra to kilder, nemlig meddelelsens kilde og meddelelsen kode. Meddelelsens kode henter sin betydning fra sprogets systematik eller det, som Saussure kalder sprogsystemet (langue), og koden er væsentlig for at få kommunikeret netop det, som man ønsker at sige. Eco definerer kode som et system af regler givet af en kultur¹⁰⁶, og det er derfor nødvendigt, at afsender og destination anvender samme kode, så destinationen opfatter meddelelsen, som den er ment af afsenderen. Desuden er kode i

¹⁰⁴ Claude E. Shannon & Warren Weaver: *The Mathematical Theory of Communication*, p. 7.

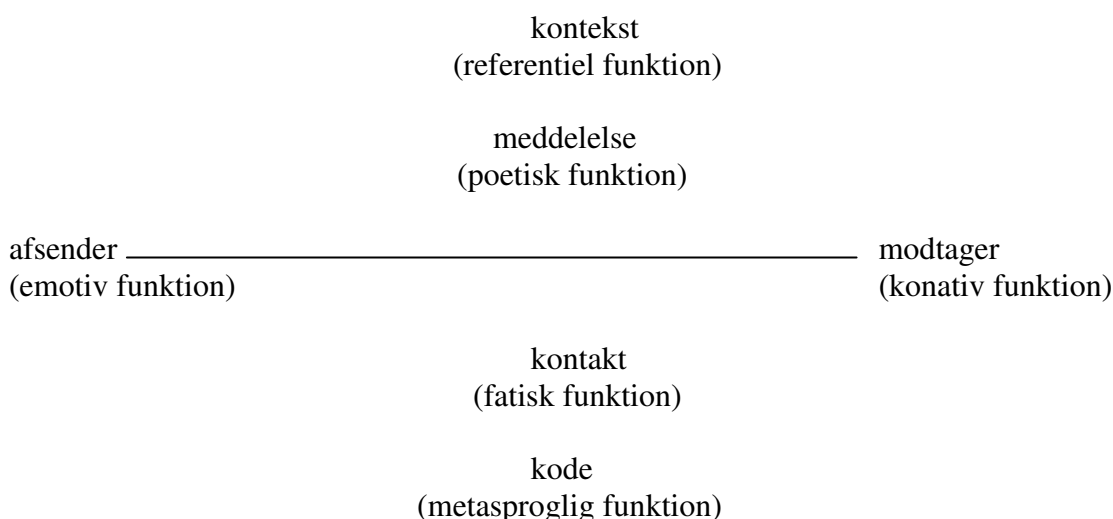
¹⁰⁵ Se Umberto Eco: *A Theory of Semiotics*, p. 32ff.

¹⁰⁶ Umberto Eco: *Einführung in die Semiotik*, p. 130.

kommunikation for Eco udtryk for en social konvention, der hele tiden skifter, og dette er også væsentligt i forbindelse med visetrykkene, idet afsender og destination, altså læseren, ganske vist ligger under for de samme sociale konventioner, men hvor afsender som set i kapitel 7.1 kan "pådatte" læseren nogle meninger om behovet for disse konventioners beståen. Afsenderen forsøger således at gøre sin kode til den eneste gældende.

Kommunikationens funktioner kan opdeles i strukturelle og pragmatiske funktioner, hvor de første er funktioner *i* sprog, de sidste funktioner *af* sprog og kommunikation. De pragmatiske funktioner refererer således til brugen af meddelelser i kommunikative situationer, og bliver derfor de mest interessante i forbindelse med visetryk.

For at forstå kommunikationens funktioner kan man anvende Roman Jakobsons bestemmelse af sprogets faktorer og funktioner. Jakobson opstillede på baggrund af Karl Bühlers organon-model¹⁰⁷ om sprog og kommunikation en model af seks konstitutive faktorer ved verbal kommunikation. Jakobson skitserede kommunikationens konstitutive faktorer og funktioner således¹⁰⁸:

Overfører man denne model over verbal kommunikation til visetrykkenes skriftlige kommunikation, vil man se, at trykkene deler sig i to, idet beretninger og viser ikke har samme funktioner. Trykkenes beretninger er domineret af en metasproglig funktion, idet deres formål er at uddybe og korrigere visernes værdiladede udlægning af en given sag. Beretningerne har også en stærk referentiell funktion, da de er en henvisning til noget, der findes i verden, men den emotive funktion findes også, idet beretningerne er et symptom på en hensigt hos afsenderen, da afsenderen ofte lægger sine egne synspunkter ind i beretningerne. Endelig findes der en konativ funktion, idet beretningerne er orienterede mod modtageren.

Selve viserne domineres af den emotive funktion, idet viserne er afsenderens udlægning af den meddelelse, som begivenheden er grundlag for. Den referentielle funktion er også væsentlig, idet viserne omhandler virkelige begivenheder, og ligeledes er både den konative og den fatiske funktion vigtige. Den konative funktion kan ses i de mange direkte henvendelser til publikum, f.eks. i *Skarpretteren og hans Forhold under Anders Sjøllænders Henrettelse* (SDUB)¹⁰⁹, hvor anden strofe lyder:

¹⁰⁷ Karl Bühler: *Die Axionomatik der Sprachwissenschaft*, p. 116 og *Sprachtheorie*, p. 28

¹⁰⁸ Roman Jakobson: "Linguistics and poetics" in Thomas A. Sebeok, ed.: *Style in Language*, p. 353 og 357.

¹⁰⁹ Bilag Id.

"Naar I paa Eders Venner bliver vrede,
Og fare frem med Ilterhed i Sind,
Da veed I, at der Aarsag er tilstede,
Af Grunde har I derfor dog et Skin".

Den fatiske funktion, der for Jakobson står for at finde ud af, om kanalen virker eller bekræfter fortsat opmærksomhed, findes i en stor del af viserne, idet mange af dem indeholder strofer, der opfordrer læseren/lytteren til at høre efter. Dette ses f.eks. i *Det er opdaget...Frøken Møller er et fuldstændigt Mandfolk* (SDUB)¹¹⁰, første strofe, fjerde vers, hvor det hedder: "Men kom nu hid og lyt" eller i *En Restauratør og en Jordemoder* (SDUB)¹¹¹, første strofe, sjette vers: "Hør hvad ham der er passert!". Den poetiske funktion, som man måske ville tro dominerende ved viserne, er dog ikke så relevant, idet den for Jakobson har fokus på beskeden for dens egen skyld. For skønt udgangspunktet for viserne er at formidle en bestemt begivenhed, så er viserne ikke skrevet for denne formidlings egen skyld, men for at underholde folk og sælge viser.

Ved at se på visetryk som kommunikation kan man afdække nogle af de funktioner, som trykkene har. Den referentielle funktion er altid til stede, idet trykkene handler om virkelige begivenheder, og ligeså er den emotive funktion, idet afsenderen altid markerer sig mere eller mindre direkte. Derudover kan man med kommunikationsmodellen udpege områder i viserne, der dels fanger publikums opmærksomhed og fastholder den, og man kan se, hvorledes enkeltdele af trykket refererer til hinanden og derved har en metasproglig funktion. Det er udelukkende viserne, der har den fatiske funktion, hvorimod det udelukkende er beretningerne, der har den metasproglige funktion. Man kan derfor sige, at det, der som kommunikation adskiller viser fra beretninger er deres søgen efter opmærksomhed, hvorimod det, der som kommunikation adskiller beretninger fra viser, er deres henvisning til og forklaring af viserne. Man kan derfor ikke beskæftige sig med nyhedsviser uden også at beskæftige sig med beretningerne, idet deres stærke metasproglige funktion tydeligt viser, at man er nødt til at kende beretningerne for at forstå viserne. Skønt producenterne fremhæver de underholdende viser, kan man således ved at udpege trykkenes kommunikative funktioner fastslå, at trykkene som kommunikationsfænomen er afhængige af de metasproglige beretninger.

¹¹⁰ Bilg Ii.

¹¹¹ Bilag Ia.

12 Meddelere og indsamlere

I det foregående har jeg udelukkende beskæftiget mig med visetrykkene som nyhedsformidlere. Jeg fastslog således, at skillingsstrykkene som helhed er mere troværdige nyhedsformidlere end den samtidige presse, at også de underholdende viser har en vis journalistisk værdi, skønt de ikke kan stå alene, og at de som kommunikationsfænomener er afhængige af de metasproglige beretninger.

Da viserne og især beretningerne er interessante kilder til formidling af fortidige begivenheder, kan det undre, at disse i dag er stort set ukendte. Dette hænger naturligvis sammen med, at skillingsviser generelt er ved at gå i glemmebogen. I det følgende vil jeg derfor se på, hvorledes trykkene er blevet opfattet og formidlet især i nyere tid, idet det forekommer mig besynderligt, at skønt det kun er ca. 50 år siden, at de sidste skillingsviser blev trykt, så er fænomenet i dag et næsten ukendt begreb.

Man støder tit på den antagelse, at henholdsvis den kulørte presse og ugebladsnovellen har overtaget skillingsvisens funktion, og at det er derfor, at viserne i dag ikke længere er kendte. Denne argumentation er dog kun til dels rigtig, for den beskæftiger sig udelukkende med visernes indhold, ikke deres form. At skillingsviserne som viser heller ikke huskes, må altså skyldes noget andet.

I de seks år jeg har beskæftiget mig med skillingsviser, har jeg - når jeg fratænker kolleger og andre, der af professionelle årsager har kendskab til viserne - ikke mødt en eneste, der vidste, hvad en skillingsviser var, og det uanset personens køn, alder, erhverv og lignende. Flere har kendt ordet "skillingsviser", men ingen har vidst, hvad betegnelsen dækkede over. Når man efterfølgende har fortalt om skillingsviserne, har det vist sig, at de fleste personer faktisk kunne adskillige skillingsviser, naturligvis først og fremmest de viser, der oprindeligt ikke var skrevet som skillingsviser, men som siden blev trykt i skillingsstryk som f.eks. *Jens Vejmand* (PV), *Vi sejled op ad Aaen* (PV) og *Erindringer De, det var i Kongens Have* (SDUB), men gerne også en eller to af de viser, der blev skrevet direkte som skillingsviser, f.eks. *Dansens Magt* (SDUB) eller *Vi vil ha' Øl* (SDUB). Man kan derfor formode, at det "kun" er selve begrebet skillingsviser, der i dag er gået i glemmebogen, hvorimod et - om end ganske vist begrænset - antal af viserne stadig lever i bedste velgående i folks erindring.

Når folk rent faktisk kan en eller flere skillingsviser, kan man undre sig over, at så godt som ingen kender begrebet i dag. Dette kan skyldes flere ting. For det første at formidlingen af skillingsviser ikke har været særlig god. Viserne er sjældent blevet set som havende nogen værdi, hverken som sangskat eller som historisk dokument, hvorfor en grundig udforskning og formidling af dem først i det seneste halve århundrede er begyndt at blomstre frem. Her har især dr. phil. Iørn Piø, der var Danmarks mest vidende og produktive skribent på dette område, ydet en kæmpe indsats for forståelsen og formidlingen af skillingsviser.

For det andet har sangen som sådan næppe samme betydning i hjemmene i dag, som den havde førhen. Sang er sjældent en familieaktivitet, idet man i dag i familierne vel nærmest er tilbøjelig til kun at synge lejlighedssange ved konfirmationer, fødselsdage og lignende, og de steder, hvor man rent faktisk stadig synger, f.eks. i skoler og kor, er det heller ikke ligefrem skillingsviser, der bliver sunget flest af, hvilket hænger sammen med, at viserne i så lang tid ikke har været anset for at rumme værdi for den danske sangskat.

For det tredje - og det er måske det mest afgørende punkt - så er der efterhånden kun ganske få mennesker tilbage, der kan huske et større repertoire af skillingsviser. Når man i dag overhovedet kender nogle af viserne skyldes det jo, at der dels er nogen, der har samlet på trykkene, dels at nogen har lært viserne gennem mundtlig overlevering. Da der efterhånden kun er få, der kan huske mere end et par stykker, kan størstedelen af viserne ikke længere nedarves fra generation til

generation, som de førhen blev, fordi de, som kan huske dem, grundet alder er ved at forsvinde. De få, der er tilbage, kalder man traditionsbærere eller meddelere.

12.1 Meddelere

Især siden sidste halvdel af det 19. århundrede har der været en stor interesse for at indsamle, hvad meddelere har kunnet huske af gamle viser. Disse indsamlinger er ofte foregået og foregår stadig ved, at man tager ud og beder ældre mennesker om at synge de sange, som de har lært i deres barndom og ungdom. Dette er den traditionelle fremgangsmåde i viseforskning.

Svend Grundtvig startede i 1843 et stort viseindsamlingsprojekt, der senere dannede grundlaget for *Danmarks gamle Folkeviser* (DgF). Grundtvig brød sig dog ikke specielt om nyhedsviser, og man kan således i DgF læse, at han ligefrem kaldte cand. theol. J. C. Brestrups nyhedsviser for "gyselige nye Gadeviser"¹¹². DgF blev påbegyndt af Svend Grundtvig i 1854 og blev gennem de næste hundrede år videreført af Axel Olrik og Hakon Grüner-Nielsen og afsluttet af Erik Dal og Iørn Piø i 1965. I DgF findes de såkaldte middelaldervisers tekster, der i 1976 blev suppleret med et bind om middelaldervisernes melodier redigeret af Thorkild Knudsen, Svend Nielsen og Niels Schiørring. Fragmenter fra middelaldervisere er desuden optrykt af Erik Dal i *Danske Viser* fra 1962.

Evald Tang Kristensen, der var lærer og folkemindesamler, startede som optegner for Svend Grundtvig og blev snart den største private indsamler af folkeminder. I anden halvdel af 1800-tallet forestod han et indsamlingsarbejde i Jylland omfattende både eventyr, sagn og viser. Desuden var han én af initiativtagerne til oprettelsen af Dansk Folkemindesamling i 1904. Medens Svend Grundtvig levede, havde Tang Kristensen en afvisende holdning overfor skillingsviser og erkendte ikke deres folkløriske betydning, men efter Grundtvigs død opbyggede han sin egen samling på 1.155 tryk¹¹³.

Der var dog andre, der decideret forsvarede og anerkendte skillingsviserne. Blandt andre omtaler Ruth Andersen¹¹⁴ dette forsvar og fortæller, at viserne kunne ses som oplysnings- og forædlingsmiddel, der tjente til uskyldig tidsfordriv samt vedligeholdelse og forøgelse af almuens færdighed i at læse. Hun citerer bl.a. Literatus K. Hansen, der i 1802 forsvarede skillingsviserne i *Politivennen* nr. 240-243. Der står bl.a.: "Endelig bør den nytte af Viserne, [...], vel ikke forbigaaes, at de tjene som et historisk Gjemmested for alle de Tildragelser, der i Tidens Løb have spændt den offentlige Opmærksomhed, og som Granskeren i en kommende Eftertid her finder, vel ikke fremstillede i den tro Sandheds simple Dragt, men dog ikke anderledes tilhyllede, end at det sande jo let findes af den, der forstaar at søge det. Saaledes maae vi endnu ved Hjælp af vore Forfædres Viser slutte os til meget, som vi ellers slet ikke have Efterretninger om".

Oprindeligt var man udelukkende interesseret i viserne set som folkeminder. Svend Grundtvig, der var traditionsforsker med middelalderballader som speciale, lancerede ordet folkeminder i Danmark i 1861¹¹⁵. Han brugte ordet om viser, rim og remser, eventyr, leg, skik og brug m.v., som han fandt værd at optegne, for at disse ting ikke skulle blive glemt, idet de ifølge Grundtvig indeholdt lærdom om vore forfædres skik og tænke måde nedarvet over tusind år. Oprindeligt blev dette materiale indsamlet hos den landlige almue, idet man mente, at denne sociale gruppe var mest traditionsbundet og dermed holdt fast ved det gamle. På grundlag af disse folkeminder, som man

¹¹² DgF, IV, p. 43.

¹¹³ Jf. Iørn Piø: "Gamle skillingsviser - og helt nye", *12 x Tang*, p. 92 ff.

¹¹⁴ Ruth Andersen: *Den rapmunde muse*, p. 182.

¹¹⁵ Jf. Iørn Piø: *Folkeminder og traditionsforskning* p. 9 ff.

udplukkede fra den landlige almue - man indsamlede nemlig ikke alt, men kun det, som "man" mente havde værdi - forsøgte man at få rede på oldtidens åndsliv.

Grundtvig brugte kun betegnelsen folkeminder, når han henvendte sig til den brede befolkning, i sin videnskabelige terminologi talte han derimod om folketradition. Først med Axel Olriks oprettelse af faget Nordiske Folkeminder på Københavns universitet i 1897 ændredes ordet folkeminder fra at være en populærvidenskabelig term til at være en videnskabelig term. Olrik brugte termen om enhver nedarvet fremgangsmåde indenfor de ikke-bogligdannede lag i samfundet¹¹⁶.

Folkemindeforskning adskiller sig fra den forskning, man især bedriver i dag, og som kaldes traditionsforskning. Traditionsforskningen er en videnskab om det folkløriske traditionsstof, f.eks. de traditioner der i visen er overleveret fortrinsvis indenfor en socialt og kulturelt afgrænset gruppe. Når de ældste lag af dette traditionsstof indsamles og studeres som minder om tidligere tiders åndsliv og kulturtilstande er det, at de kaldes folkeminder. Indtil 1950erne indsamlede man kun dele af det traditionsstof, man mødte i sin samtid, og man indsamlede og studerede det som folkeminder. Betegnelsen afspejler således en bestemt metodisk grundopfattelse af traditionsstoffet. Når man studerede folkeminder, betragtede man tradition som noget statisk og som noget, der var fælles for hele den gruppe, materialet var indsamlet hos. Hermed gjorde man begrebet tradition til den åndelige side af folkekulturen, hvilket var en indsnævring af traditionsbegrebet. Ved derimod at anvende traditionsforskning blev begrebet udvidet til også at beskrive traditionens vilkår i et givet kulturmiljø samt at forklare traditionen funktionelt og historisk. Den store forskel mellem folkemindeforskning og traditionsforskning er derfor, at traditionsforskningen udover at undersøge tidligere tiders åndsliv og kulturtilstande også beskæftiger sig med selve traditionsprocessen, hvor tradition er noget mere end folkløriske kulturelementer¹¹⁷.

Nyere forskere fra midten af det 20. århundrede og frem har især beskæftiget sig med traditionsforskning, idet de har registreret viser for at analysere deres historie og funktion. Således var H.C. Frydendahl den første til i 1945 at lade trykke alt, hvad to fynske sangere kunne synge, og herefter kom der udgivelser af forskellige folkelige sangeres repertoarer, bl.a. Hans Ellekildes oversigt over den vestjyske Sidsel Jensdatters¹¹⁸ viserepertoire i 1956, Niels Schiørrings *Selma Nielsens Viser* også fra 1956, Thorkild Knudsens udgivelse af Ingeborg Munchs¹¹⁹ repertoire i 1961 og Karl Clausens samling af sønderjyske viser fra 1962 indeholdende meddeleren Tille Davidsens repertoire.

Siden da har mange indsamlinger fundet sted. I 1960 havde Dansk Folkemindesamling således månedlige radioudsendelser kaldet "Folk synger", og som respons på disse indkom der ca. 1.000 viser. Forskningsprojektet "Folkesangen i Sønderjylland" er et andet veldokumenteret projekt, hvor der har været massiv indsamling af viser. Projektet påbegyndtes i 1981 som et samarbejde mellem Institut for Grænseregionsforskning, Historiske Samlinger for Sønderjylland og Sanghistorisk Arkiv ved Aarhus Universitet. Projektet knytter an til de store indsamlinger af sønderjysk folkesang foretaget af sanghistoriker Karl Clausen i 1960erne, men består udelukkende af indsamlinger fra 1980erne. Endelig har også Projekt Visecenter, Syddansk Universitet, siden sin oprettelse i 1982 løbende indsamlet viser fra især fynske meddelere. Disse viser er dog udelukkende tilgængelige på centret.

I dag foregår indsamlinger ikke længere ved hjælp af nedskrivning af viser, men derimod med båndoptager eller videokamera, og man indsamler ikke længere blot hos den ikke-lærde befolkning

¹¹⁶ Jf. Iørn Piø: *Folkeminder og traditionsforskning*, p. 23.

¹¹⁷ Jf. Iørn Piø: *Folkeminder og traditionsforskning*, p. 26 ff.

¹¹⁸ Sidsel Jensdatter var én af Tang Kristensens meddelere.

¹¹⁹ Ingeborg Munch var Dansk Folkemindesamlings bedste sanger i nyere tid.

på landet. Som man kan læse i Dansk Folkemindesamlings brochure fra 2002, betragter man ikke mere "kun den gamle befolkning som bærer af ægte kultur. Alle befolkningsgrupper har kultur, og derfor hører hele befolkningen i dens moderne forskellighed med til Dansk Folkemindesamlings arbejdsfelt. Det gælder også de seneste 30 års indvandrere."

Denne ændring i opfattelsen af, hvem der er gavnlige som meddelere, kan udover en ændret kulturopfattelse også skyldes, at man i dag har en bedre viden om fortidens indsamlede materiale. Hvor man i tidligere tider indsamlede folkeminder hos den gamle landbefolkning, fordi man derved mente at kunne redde en skat, der gennem generationer var overleveret i den mundtlige tradition siden middelalderen og delvis direkte fra oldtiden, så ved man i dag, at kun lidt af det indsamlede materiale kan spores længere tilbage end til renæssancen. Materialet som sådan er stadig interessant, men den store drøm om gennem det at kunne afdække oldtidens skikke og tankegods er ved den nye erkendelse smuldret.

Uanset om man taler fortid eller nutid, har det ikke været skillingsviser, man er gået efter, når man har indsamlet viser fra meddelere, men der har som regel været skillingsviser mellem de viser, som meddelerne har sunget. I de nyere undersøgelser om visernes traditionsstof har det derfor været muligt at undersøge, hvorledes meddelerne i sin tid havde lært skillingsviserne, og hvordan de opfattede dem.

I forbindelse med Dansk Folkemindesamlings radioudsendelser "Folk synger" i 1960, kunne man på baggrund af de indkomne ca. 1.000 viser se, at det overvejende drejede sig om skillingsviser af typen episke viser med sørgelig slutning udspillende sig i et landligt miljø. På baggrund af de oplysninger, som indsenderne gav, kunne man af det store materiale udlede, at 3/4 af indsenderne kom fra småkårshjem på landet. Disse meddelere mente, at viserne var realistiske, ja faktisk var der en generel opfattelse af, at de var sande og selvoplevede¹²⁰.

Også i forskningsprojektet "Folkesangen i Sønderjylland" kunne man se, at viserne ofte er gået i arv fra generation til generation og derfor er blevet lært enten i barndomshjemmet eller i tjenesteplasser. Som delresultat af projektet er der blandt andet udkommet bogen *Æ har hører...*¹²¹ i 1983, hvor man kan finde sange af ti sønderjyske meddelere, der alle har lært sangene på denne måde. Der er flere skillingsviser blandt disse sange, men ingen nyhedsviser. Året efter kom bogen *Jeg gik mig ud...*¹²² som led i forskningsprojektet, og her kan man udover omtale af Karl Clausens virke og noter om gammel mundtlig og skriftlig visetradition, adelsviser, skillingsviser, børnesange og melodistof også se en del sange sunget af meddelere. Igen gælder det, at materialet indeholder flere skillingsviser, men ingen nyhedsviser.

Blandt meddelere synes episke viser om ulykkelig kærlighed at være de foretrukne. Da jeg talte med Projekt Visecenters meddeler Ester Grønnegaard, Odense, i 1998, kunne hun fortælle, at de viser, som hun havde lært som barn på fødegården på Nordfyn, fortrinsvis var bedrøvelige viser om kærestesorg, "nogen der styrtede sig i havet". Ester Grønnegaard havde lært viserne ved at høre sin mor synge dem i de lange vinteraftener, hvor de tre døtre sad omkring moderen i dagligstuen ved kakkellovnen. Moderen sang, og børnene bad om flere og flere viser. Børnene sang ikke med på viserne, men hørte. Viserne betød meget for Ester Grønnegaard, fordi de gik tilbage til hendes barndomstid og til, hvad der skete dengang. Hun mente desuden, at moderen nok tænkte videre frem i tiden ved at synge disse sange, idet Ester Grønnegaard kunne mærke, at meget af det, som moderen sang, var det som Ester Grønnegaard "levede på" senere hen i sit voksne liv og sin alderdom. På denne måde har viserne skabt et bånd gennem generationer og måske også virket som moralske vejledere for de unge lyttere.

¹²⁰ Karen Stougaard Hansen: *Gamle viser i Folkemunde*, p. 22 ff.

¹²¹ Kirsten Sass Bak, Elsemarie Dam-Jensen og Birgit Lauritsen: *Æ har hører...*

¹²² Elsemarie Dam-Jensen og Birgit Lauritsen: *Jeg gik mig ud...*

Folk troede på de viser, de sang. Jf. Otto Holzapfel¹²³ kunne folk jo ikke vide andet, end at de måtte være sande, idet der ikke var andre aviser på landet, og idet radio og tv endnu ikke var opfundet. Når så mange har troet på viserne, skulle man mene, at det var nyhedsviser, der var gået i tradition, idet nyhedsviserne vel må have været nemmere at tro på end de episke eller lyriske viser om ulykkelig kærlighed. Men sådan er det ikke. De viser, som meddelerne mente var sande, var derimod især de episke kærlighedsviser, der ikke bundede i faktiske begivenheder, men som omtalte skæbner, man kunne drømme om, ligesom i nutidens kærlighedsromaner og ugebladsnoveller. Man kan formode, at meddelerne også anså nyhedsviserne for at være sande, men det er svært at dokumentere, da stort set ingen nyhedsviser er gået i tradition, øjensynligt fordi interessen for en nyhedsviser er ophørt, når nyheden ikke længere var aktuell. Der findes dog undtagelser, bl.a. visen om Søren Kanne og Krybskyttevisen.

Krybskyttevisen eller *To Venners sørgelige Skæbne* (SDUB), som den hedder, er samme type nyhedsviser som viserne om den nøgne mand i Aagade, d.v.s. at den ikke kan bekræftes. Visen handler om to venner, der forsøger sig som krybskytter, men hvor den ene ved et uheld skyder og dræber den anden. Visen menes at være baseret på virkelige hændelser og skulle være foregået i Nederskoven ved Tølløse på Sjælland. Dette er dog aldrig blevet bekræftet. Forfatteren til visen er ikke udpeget, men menes enten at være skrædderkonen Marie Ottesen, Bukkerup, som skulle have visen i sin digtsamling, der udkom i København ca. 1898, eller en kildekone fra Søndermarken, Marie Villadsen¹²⁴.

Visen om Søren Kanne, *Der blæste en Storm udi Kattegat* (SDUB), kan dog verificeres fuldt ud. Oprindelig var den et digt skrevet af St. St. Blicher og blev første gang trykt i Randers Amtstidende den 15. november 1838 under overskriften "En ny Vise om en Sømand og en Landmand". Visen omhandler Søren Mikkelsen Kanne, født i 1801 og bosat på Hessel Hede syd for Grenaa, der den 15. februar 1835 udførte en redningsdåd nær sit hjem. Beskrivelsen af heltedåden i St. St. Blichers digt er dog ikke en historisk korrekt fremstilling. Jagten "Birthe Marie" havde under en snestorm fået en sø ind over sig, så jagten gik på grund syd for Grenaa og delvist blev slået til vrage. Søren Kanne reddede skipperen Ole Jensen Jyde ved at ride ud til skibet på to heste, anbringe den næsten bevidstløse skipper på den ene hest og ride tilbage til land med ham. Redningsdåden blev lidt af en mediebegivenhed i sin samtid, og Søren Kannes minde lever den dag i dag i bedste velgående. Således er Kanne siden 1920'erne blevet markedsført som Grenaa's helt med både mindesten, statue og plads i turistbrochurer, og DSB opkaldte et IC-3 tog efter ham i 1992. Ironisk nok druknede Søren Kanne, idet han i 1860 faldt i Grenaaen¹²⁵.

Man kan undre sig over, hvorfor nyhedsviser som de to ovennævnte har overlevet til i dag. I forbindelse med *Krybskyttevisen* skyldes det uden tvivl dens dramatiske og sentimentale indhold, der afsluttes med den døende krybskyttes afsked med den ven, der er årsag til hans død, og som indeholder diverse moralske og gudfrygtige tanker. Forfatteren har således broderet videre på begivenheden og lagt den døende krybskytte "korrekte" moralske og religiøse værdier i munden, og på denne måde lægger visen sig op ad de episke skillingsviser og ligner mere dem end en "traditionel" nyhedsviser.

Visen om Søren Kanne er formodentlig gået i tradition af andre årsager. Digtet er som nævnt skrevet af St. St. Blicher, der tog aktiv del i kampen om enevældet og appellerede til en national solidaritet på tværs af erhvervs- og standsforskelle inspireret af de revolutionære bevægelser i Europa, som havde national selvstændighed og demokratiske reformer på programmet. Blicher gør

¹²³ Otto Holzapfel: *Sang og Vise*, p. 44

¹²⁴ Jf. Karen Stougaard Hansen: *Gamle viser i Folkemunde*, p. 68.

¹²⁵ Man kan læse udførligt om Søren Kanne på www.eteket.dk/etekster/grenaa.

Kanne til symbolet på "en landmand", der ved sin dåd viser solidaritet med "en sømand" ved at redde ham. Derved rummer den en djærv og folkelig politisk appel, som samtiden kan have sympatiseret så meget med, at dette har fået visen til at gå i tradition, idet den nærmere fremstår som en politisk vise end en nyhedsvise. En anden årsag til visens popularitet kan være, at digtet er skrevet af St. St. Blicher og som sådan har en litterær standard, der ligger over de "almindelige" nyhedsviser, der ikke blev skrevet af veluddannede, anerkendte forfattere, samtidig med at den indeholder den patos og snert af tragedie og sentimentalitet, som gjorde de episke skillingsviser populære. Visen har ligesom *Krybskyttevisen* desuden hovedpersoner, man kan identificere sig med og føle med ligesom i episke skillingsviser.

Man kan derved formode, at begge nyhedsviser er gået i tradition, netop fordi de ikke ligner nyhedsviser. Denne formodning synes at blive bekræftet, når man ser på de mange skibskatastrofe- og sømandsviser, der også er gået i tradition, og hvor *En Sømands ulykkelige Skæbne*¹²⁶ (SDUB) er en af de mest kendte. Visen, der blev skrevet af Strandberg den 5. marts 1878, omhandler en begivenhed, der fandt sted på en skonnert den 28. januar samme år¹²⁷. På dette tidspunkt havde skonnerten drevet rundt i 1½ måned ud for Amerikas østkyst, hvorfor sømanden George Seemon drevet af vanvid truede sin kaptajn på livet, men selv endte med at blive ædt af sine udhungrede kammerater. Skønt visen er en nyhedsvise, indeholder den elementer af sentimental, ulykkelig kærlighed, da rammehistorien omhandler sømandens kæreste. I første strofe skildres således den gribende afsked mellem de to elskende, inden sømandens afrejse, og sidste strofe fortæller om den ulykkelige kæreste, der nægter at forlade stranden, men forgæves bliver stående og spejder efter skonnerten, fordi hun ikke kan tro, at hendes vens død. Også her har man altså elementer, der er atypiske for nyhedsviser, idet man både har en sentimental kærlighedshistorie og en personer, der er skildret, så man kan identificere sig med hende.

I dag er der ikke mange, der er klar over, at *En Sømands ulykkelige Skæbne* er baseret på en virkelig begivenhed, og det kan skyldes, at skønt Strandberg oprindeligt trykte visen med beretning, så udelod han beretningen ved senere genoptryk, hvorved dens autenticitet er blevet glemt. Visen derimod glemtes ikke, således var *En Sømands ulykkelige Skæbne* populær langt op i 1920'erne, og den er ligefrem blevet udførligt nævnt i Martin Andersen Nexø's *Pelle Erobreren*¹²⁸. Meget kunne tyde på, at de nyhedsviser, der er gået i tradition, har haft en lignende skæbne, d.v.s. at de i genoptryk er blevet trykt uden beretning, hvorved folk i dag har svært ved at forstå, at de er nyhedsviser. Hvor det samtidige publikum utvivlsomt har anerkendt dem som værende sande, har et nutidigt publikum tvivlet på deres sandhedsværdi, fordi viserne er atypiske og indeholder elementer, som man normalt finder i andre typer skillingsviser, og fordi de mangler den beretning, der skulle sandsynliggøre, at de er baseret på virkelige begivenheder. På baggrund af dette kan man kun gisne om, hvor mange af de øvrige skillingsviser, der i dag ikke opfattes som nyhedsviser, rent faktisk er baseret på virkelige hændelser.

Disse nyhedsviser, der ikke minder om egentlige nyhedsviser, har sammen med andre typer skillingsviser levet videre på grund af meddelere, men de har også ændret sig gennem tiden på grund af omsyngninger, så der findes flere forskellige udgaver af dem alt efter hvilken meddeler, man høre synge dem. I dag hvor der kun er få meddelere tilbage, synes viserne dog at blive statiske. Man kan stadig høre dem, men i dag er meddelernes sang blevet overtaget af professionelle folke- og visesangere, ligesom skillingsviser kan høres sunget bl.a. af syngepigerne på Bakkens Hvile og af vægttere og professionelle "visekællinger" på dyre byvandring i bl.a. København. Disse viser synges ud fra et trykt forlæg, hvorfor de - skønt de bliver sunget - er at sidestille med de viser, som

¹²⁶ Måske bedre kendt som *George Seeman tog ømt i Favnen*.

¹²⁷ Jf. Iørn Piø: *Viser fra din oldefars tid*, p. 101.

¹²⁸ Martin Andersen Nexø: *Pelle Erobreren*, p. 240-241.

er blevet gemt af indsamlere. Her er viserne blevet nedskrevet, eller selve skillingstrykkene er blevet gemt, og fordi man her har haft det "skrevne ord", har viserne ikke haft mulighed for at ændre sig. Mange tryk og dermed viser er slet ikke blevet brugt eller sunget, idet trykkene udelukkende har været samlerobjekter, og derved har der ikke været samme grundlag for at undersøge disse visers historie og tradition, som det er tilfældet med meddelernes viser.

12.2 Indsamlere

Som nævnt ovenfor er det især siden sidste halvdel af det 19. århundrede, at der har været stor interesse for at indsamle, hvad meddelere har kunnet huske af gamle viser, men også før den tid har man indsamlet viser. Som eksempel kan nævnes, at Anders Sørensen Vedel (1542-1616) siden sin tidlige ungdom indsamlede og optegnede viser og sagn og derved fik indrettet et visearkiv. Arkivet bestod af fire store bind med viser indsamlet af Vedel selv og af hans hjælpere, men i dag kendes kun tre af bindene, der indeholder 253 viser i tilsammen 289 versioner. Egentlig skulle viserne være brugt som kilder til en efterfølger af Saxos Danmarkshistorie, hvilket dog ikke blev realiseret. Til gengæld gjorde Tyge Brahe i 1586 Kong Frederik d. IIs hustru Dronning Sofie opmærksom på Vedels samling, og da dronningen var viseinteresseret bad hun Vedel om en renskrift af viserne. Disse viser var siden 1570erne nedskrevet, som de var sunget af folkelige sangere, og det var disse, som dronningen ønskede at se. Det kom hun ikke til, for i stedet overrakte Vedel hende i 1591 bogen *Et Hundrede udvalgte danske Viser*, bedre kendt som *Hundredvisebogen*. Viserne heri var bearbejdede og til tider ligefrem gendigtet af Vedel¹²⁹. I 1695 forøgede Peder Syv den med endnu 100 viser, fortrinsvis skillingstryk med genrebetegnelsen middelalderballader.

De første dokumenterede vidnesbyrd om den rolle, som skillingsviseproduktionen har spillet for en regelmæssig fornyelse af de folkelige sangeres viserepertoarer, finder man i de såkaldte "bondevisebøger", hvoraf de ældst kendte er fra omkring 1700. Fra det 19. og 20. århundrede kendes mange sådanne visebøger anlagt af sangerne selv. De kan indeholde håndskrevne viser, som sangerne havde nedskrevet efter at have hørt andre synge dem, eller man afskrev dem efter skillingstryk. Bøgerne kunne også indeholde de trykte viser, som var syet sammen i falsen, tryk for tryk¹³⁰. Håndskrevne visebøger dækkede dog ikke en sangers repertoire, da mange gamle sange kun fandtes i hukommelsen¹³¹.

Også i dag kan man stadig finde personer, der samler på de gamle skillingstryk. Således besøgte jeg i oktober 2002 den dengang 82-årige samler Sonja Nielsen, der er født i København, opvokset i Davinde på Fyn og nu bosat i Nyborg. Hun har siden sin barndom elsket at synge og har altid interesseret sig for "de gamle dage". Især gamle skillingsviser har hendes interesse, og hun startede allerede som ung med at købe skillingsviser hos Sølves Sangforlag i Odense. Det er gennem årene blevet til mange visetryk, hvoraf en del dog er gået tabt grundet manglende tilbagelevering ved udlån.

Udover utallige trykte sang- og visebøger, ugebladviser, sangpostkort m.v. har Sonja Nielsen dog stadig over 300 skillingsviser enten i visetryk eller håndskrevne visebøger, som hun gennem tiden har erhvervet. Sonja Nielsen har således håndskrevne visebøger af Marie Kampmann (f. Pontoppidan) dateret 1867-1897, af Vilhelmine Jensen dateret 1895 og af Ebba Eleonora Holm fra

¹²⁹ Oplysninger om Vedel stammer fra Iørn Piø: *Nye veje til Folkevisen*, p. 28ff. og fra Piøs indledning til hans *Dronningens Visebog*, p. 7.

¹³⁰ Oplysninger om skillingsviseres rolle i forbindelse med folkelig sang stammer fra Iørn Piø: *Folkeminder og traditionsforskning*, p. 52 ff.

¹³¹ Karen Stougaard Hansen: *Gamle viser i Folkemunde*, p. 28.

begyndelsen af 1920'erne alle indeholdende hver 30-50 viser. Disse håndskrevne visebøger er på mange måder interessante, bl.a. fordi man ud fra dem kan sige noget om visernes udvikling. Som tidligere nævnt ændres nedskrevne viser ikke på samme måde som i den mundtlige tradition, hvor der findes mange versioner på grund af folkelige omsyngninger, men netop i de håndskrevne visebøger kan man finde eksempler på disse forskellige variationer. Således har Ebba Eleonora Holm nedskrevet flere versioner af *Den lille syge Pige*¹³², hvoraf én version især har haft interesse for Sonja Nielsen. I denne version erfarer man nemlig pigens navn, idet det i strofe ti hedder:

"Det blev atter Vinterdage,
Betty paa Vorherres Bud
Uden Sorg og uden Klage
Er nu gaaet hjem til Gud."

Netop navngivningen af pigen sandsynliggør for Sonja Nielsen, at denne vise er sand, skønt det for mig ikke har været muligt at finde belæg for dette¹³³. Navngivningen af pigen er derfor formodentlig opstået som en del af en folkelig omsyngning, hvor man ved at give pigen navn har ønsket at gøre hende mere virkelig for sine tilhørere og derved i højere grad gjort det muligt for tilhørerne at identificere sig med hende. Navngivningen er unik for denne version af visen, i hvilken man desuden også møder "Betty"s mor, som man i øvrige, mere kendte versioner kun har hørt pigen omtale.

Da man således kan støde på nedskrivning af flere versioner af samme vise i samme visebog, kan man derfor sige, at skønt de enkelte viser på grund af deres faste, håndskrevne form er statiske, afspejler bøgerne alligevel den dynamiske udvikling, som viserne har gennemgået i mundtlig tradition.

Viserne i de håndskrevne visebøger er fortrinsvis skillingsviser, men i dem findes der så godt som ingen nyhedsviser. Omvendt er det med de trykte skillingsviser, som er i Sonja Nielsens eje. En samling af indbundne skillingstryk fra slutningen af 1800-tallet, som har tilhørt en Maren Thers fra Slagelse, består således næsten udelukkende af nyhedsviser. Dette synes at afspejle en generel forskel på henholdsvis håndskrevne og trykte samlinger, idet de trykte - dem man har samlet på - ofte er nyhedsviser, hvorimod de håndskrevne - dem man har sunget - generelt er andre typer end nyhedsviser.

Denne modsætning kan måske skyldes, at man med de trykte samlinger ikke blot har ønsket at have et udvalg af viser, som man kunne synge, men at man i lige så høj grad har anvendt samlingen som en slags personlig "avis", hvor man har kunnet samle de begivenheder, der har optaget én, og man har eventuelt i samlingen forfulgt enkeltsager, så man havde viser om hele begivenhedens forløb. De håndskrevne samlinger har derimod indeholdt de viser, man har sunget, og som derfor i langt højere grad er blevet husket, og her har det især været viser med et mere eviggyldigt motiv som lykkelig eller ulykkelig kærlighed, sorg, savn eller måske viser med sjove, humoristiske emner, der har vundet over de tidsbegrænsede nyhedsviser.

Udover de menige samlere findes der også de mere professionelle. Her tænker jeg især på institutioner som Dansk Folkemindesamling og Projekt Visecenter samt forskellige lokale arkiver, der opkøber visetryk eller får dem doneret. Viserne stammer især fra de menige samlere, hvor skillingstrykkene er købt og indsamlet på udgivelsestidspunktet og herefter er blevet i familien. Samlinger og enkeltryk findes også på biblioteker så som Det kongelige Bibliotek og Syddansk Universitetsbibliotek.

¹³² Den almindelige trykte version med førstelinien "Paa sit stille Sygeleje" findes hos bl.a. Projekt Visecenter.

¹³³ Eneste anden navngivning af pigen findes i Lars von Triers tv-serie *Riget*, hvor pigen kaldes Mary.

Hvor det hos meddelerne ikke var nyhedsviser, der overlevede, er det som nævnt ovenfor lige omvendt hos indsamlere af visetryk. Her finder man et meget stort antal skillingstryk indeholdende nyhedsviser. F.eks er ca. 1/5 af de viser, der befinder sig i SDUBs materiale, som jeg arbejder med, nyhedsviser. Dette er et meget stort antal, når man påtænker, at man her opererer med otte forskellige skillingsvisetyper, og at materialet desuden indeholder et dusin tryk, der ikke er egentlige skillingstryk. Dette synes at bekræfte min påstand om, at de oprindelige indsamlere har forfulgt en nyhed og opkøbt, hvad der blev trykt af viser om denne, samt at disse viser, der sandsynligvis ikke er blevet sunget - eller kun sunget få gange - har fungeret som en slags nyhedsavis og derved er blevet bevaret i samlingen til eftertiden.

Hvorvidt de oprindelige indsamlere har anset skillingsviserne for at være sande ligesom meddelerne gjorde det, kan i dag være svært at be- eller afkræfte. Taler man med de mere "professionelle" nutidige indsamlere, kan man dog se, at disse er skeptiske. Naturligvis er de bekendte med, at viserne baseres på virkelige begivenheder, men som Finn Clement Hansen fra Dansk Folkemindesamling udtrykker det i "Noget om viser"¹³⁴, var viseproducenternes levebrød "den gode løgnehistorie". Clement Hansen skelner dog mellem nyhedsviser baseret på virkelige begivenheder og falske, fantastiske "nyhedsviser" om f.eks. syge børn, der kunne flyve, spædbørn der kunne læse Saxo o.s.v. Dog kan det være svært at trække en grænse mellem de virkelige og de fiktive begivenheder. Når Clement Hansen nævner fødslen af tohovede kalve, haglstorme med hagl på størrelse med hønseæg m.m.¹³⁵ under fantastiske historier, antydes det, at disse begivenheder ikke er sande, skønt de sagtens kunne være det. Clement Hansen kalder viserne for rabalderjournalistik og antyder dermed sammenhængen mellem nyhedsviser og den moderne kulørte presse, som man ikke altid kan stole på. Dette afspejler en generel tendens i opfattelsen af nyhedsviser.

Skønt professionelle og andre viseinteresserede ved, at nyhedsviser handler om virkelige begivenheder, kan man formode, at nutidige læsere ikke opfatter viserne på denne måde, men derimod ser dem som underholdning uden journalistiske aspekter. Man kan som Iørn Piø¹³⁶ da også sammenligne skillingsviser generelt med vor tids ugebladsnoveller, og udfra dette synspunkt er det besnærende herefter at sammenligne nyhedsviserne med vor tids rabalderjournalistik. For mig at se er det dog ikke hensigtsmæssigt, idet man glemmer, at nyhedsviser stort set altid er trykt med en beretning. Skønt visen kan være kulørt, har den så at sige "lov" til det, da beretningen kan genoprette trykkets troværdighed. De to elementer, vise og beretning, hænger sammen i en slags symbiose og bør ikke adskilles, idet beretningens fakta danner modvægt til visens om ikke fiktion så faktion. Når man taler om viser baseret på virkelige begivenheder, bør man derfor ikke nøjes med at fokusere på selve visen, men derimod inddrage hele trykket, og disse tryk er ikke at sammenligne med den nutidige kulørte presse, idet den kun har ét aspekt, netop det kulørte.

Endelig må man heller ikke glemme, at de aviser, der var samtidige med nyhedsviserne i hvert fald i anden halvdel af det 19. århundrede, selv var en slags udgave af vor tids Ekstrabladet og Se & Hør med deres sensationsjagt og mudderkastning. Viserne baserede sig på disse aviser og fremdrog de mest sensationelle aspekter, hvorimod beretningerne ofte siede overdrivelserne og gisningerne fra og stod tilbage med en beskrivelse, der lå tættere op ad kendsgerningerne. Sagt med andre ord er en moderne opfattelse af viserne som værende utroværdige til dels korrekt, men kun fordi man skiller viserne fra den anden del af trykkene, beretningerne, der var trykkes troværdige del. I de senere år har der dog været en tendens til at tage nyhedsviserne på ordet, at undersøge, hvorvidt de er

¹³⁴ *Folkeminder*, 2/2001, p. 15.

¹³⁵ *Folkeminder*, 2/2001, p. 9.

¹³⁶ Iørn Piø: "Skillingspoesi og kulørte viser", *Sorø Amtstidende*, 24. november 1956.

sande, og mit arbejde er en udløber af dette, men endnu har denne tendens kun afspejlet sig sporadisk i den eksisterende faglitteratur om skillingsviser.

13. Faglitteratur

Det er begrænset, hvad der er skrevet af faglitteratur om danske skillingsviser. Oftest forekommer omtale af skillingsviser blot i bøger om folkeviser og folkelig visesang, hvor skillingsviserne nævnes ganske kort. Dette kan man finde eksempler på i bl.a. Karl Clausens *Dansk folkesang gennem 150 år*.

Af de få bøger, der er skrevet med skillingsviser som hovedtema, er langt de fleste skrevet af Iørn Piø. Udover ham har en lille håndfuld andre forskere gennem det sidste halve århundrede også beskæftiget sig med skillingsviser. Denne faglitteratur kan inddeles i fire hovedgrupper efter emner. Emnerne er:

1. Trykte samlinger af skillingsviser kommenteret af redaktøren
2. Biografier om skillingsviserproducenter
3. Bøger om enkeltbegivenheder, der har ligget til grund for skillingsviser
4. Bøger om skillingsstryk som medie

I det følgende vil jeg forsøge at give en vurdering af de enkelte hovedgruppers udlægning af skillingsstryk, idet disse udlægninger ligger til grund for den nutidige viden om og opfattelse af trykkene.

13.1 Trykte samlinger

De trykte samlinger af skillingsviser kan opdeles i to. Dels findes der optryk af meddeleres samlinger, dels er der samlinger, hvor populære skillingsviser er udvalgt og sammensat af udgivelsernes redaktører.

Af den første type kan nævnes *Selma Nielsens Viser*. Udgivelsen består af et udvalgt af viser sunget af Selma Nielsen (1887-1954) og afspejler et nordsjællandsk viserepertoire, som Selma Nielsen havde lært i sit barndomshjem. Desuden findes der i udgivelsen noder, noter, gennemgang af visetyper samt en kort Selma Nielsen-biografi. Samlingen rummer alle typer folkelige viser. Der er folkeviser, en benævnelse der med romantikken indførtes efter tysk forbillede, hvilket er lig med de viser, som man kalder middelaldervis, der er efterklangsviser, en benævnelse af den type viser, der fremkom fra reformationen, og som ganske vist ikke havde omkvæd, men som i indhold og opbygning mindede om folkeviser, og endelig er der almueviser fra det 19. århundrede, hvor langt størstedelen af dem har et indhold, der svarer til skillingsvisernes. Blandt disse er der dog kun ganske få nyhedsviser.

Der findes som tidligere nævnt andre "repertoire-udgivelser", men heller ikke her står nyhedsviserne stærkt, og uanset udgivelse lanceres viserne netop blot som viser, idet man ikke medtager nyhedsviser og dermed nyhedsvisernes funktion som historisk dokumentation. Viserne tages desuden ud af deres medie, idet man kun kan se teksten og eventuelt noder og melodi, men man får ikke en fornemmelse af selve trykket, af illustrationerne, de lange titler og den eventuelle beretning, hvorved viserne "kun" er viser, ikke skillingsviser. Som moderne læser af sådanne repertoire-udgivelser har man derfor mulighed for tilegne sig viserne, men det er ikke muligt at forstå deres medie, skillingsstrykket. Dette bliver således medvirkende til, at skillingsstryk som medie glemmes.

Anderledes ser det ud med den anden type udgivelse. Her findes der mange, så jeg vil begrænse mig til kun at nævne tre. Den første er *De gamle skillingsviser*¹³⁷, der rummer et udvalg af skillingsviser, fortrinsvis lyriske og episke, inklusive noder og kommentarer. Udvalget består af både anonyme viser og kendte digteres sange, der har haft udbredelse i skillingstryk. Igen er det dog kun sparsomt med nyhedsviser.

De to øvrige udgivelser er begge af Iørn Piø og hedder *Viser fra din oldefars tid*¹³⁸ og *80'er-viser*, og rummer begge et bredt udvalg af Strandbergviser inklusive noder, illustrationer og beretninger. *80'er-viser* indeholder desuden uddrag fra Strandbergs dagbøger vedrørende hans skillingsviseproduktion. Her får man som læser en mulighed for at danne sig et indblik i skillingstryk som medie, idet netop illustrationer og eventuelle beretninger er nævnt, men igen er der kun få nyhedsviser i udgivelserne, så heller ikke her får man indsigt i disse specielle visers funktion som historisk dokumentation.

Denne type udgivelse rummer således en - om end begrænset - beskrivelse af skillingstryk som medie, men til gengæld giver ingen af de tre udgivelser indsigt i hvem, der sang viserne, eller hvorvidt de senere gik i tradition eller blev glemt, sådan som den første type udgivelse gør. I de trykte samlinger er det derfor et enten eller. Enten kan man få oplysninger om meddelers repertoire, eller man kan få et indblik i, hvad skillingsviser er.

Generelt for disse udgivelser kan man dog sige, at uanset om de er af den første eller anden type, får man det indtryk, at nyhedsviser ikke var særlig udbredte eller mangfoldige, og derved tegner man ikke blot et forkert billede af de faktiske forhold omkring viserne, man fravrister dem også deres betydning som tidsdokument. Ingen af samlingerne rummer ret mange nyhedsviser, og ganske vist er nyhedsvisen kun én blandt mange typer af skillingsviser, men på grund af den tidsbegrænsede interesse for en nyhedsvises indhold, nedprioriteres de i samlingerne til fordel for f.eks. humoristiske viser, der kan mere uanset hvor gamle de er, eller lyriske viser, der med eviggyldige emner som lykkelig eller ulykkelig kærlighed, altid er aktuelle.

Hvis man vil vide noget om nyhedsviser, er det derfor ikke de trykte samlinger, man skal gå til, skønt Thomas Thomsen i de senere år har forsøgt at råde bod på det med sine bøger indeholdende udelukkende kommenterede nyhedsviser. Disse viser er knyttet til bestemte egne, nemlig Århus¹³⁹, Herning¹⁴⁰ og Kerteminde¹⁴¹, og der vil i fremtiden komme flere bøger med nyhedsviser fra andre geografiske områder. I disse bøger er der såvel viser, beretninger, noder og illustrationer, men al tekst er renskrevet, så man kan ikke se selve trykkene og derved forstå, hvordan de egentlig har set ud. Ved at udgive samlinger med geografisk afgrænsede viseemner er Thomsen dog med til at øge interessen for nyhedsviser, for hvis man er interesseret i viser, vil man købe bøgerne uanset emnet, og er man ikke interesseret i viser, vil man formodentlig købe den eller de bøger, der knytter sig til de egne, man selv kender, og derved får man således en viden om nyhedsviser med i købet. På den måde kan Thomsen måske vække en interesse for nyhedsviser selv hos dem, der ikke umiddelbart er interesseret i den danske sangskat.

¹³⁷ Redigeret af Poul P. M. Pedersen.

¹³⁸ Udfærdiget i samarbejde med Ebba Prins.

¹³⁹ Thomas Thomsen: *Skandalerne i Århus*.

¹⁴⁰ Thomas Thomsen: *Barnemordet i Herning. En snes skillingsviser fra Vestjylland*.

¹⁴¹ Thomas Thomsen: *Min Amanda var fra Kerteminde*.

13.2 Biografier om skillingsviseproducenter

Nyhedsviser er altså ikke opprioriteret i trykte samlinger, der desuden kun i begrænset omfang giver et indblik i, hvad skillingsviser i det hele taget er. Dette skulle man tro, at biografier om skillingsviseproducenter kunne rette op på. Der findes to biografier, nemlig Ruth Andersens *Den rapmuede muse* om Matthias Seest og Iørn Piøs *Visemageren* om Julius Strandberg.

Andersens biografi er et digert værk på 560 sider, der skildrer Seests liv fra hans fødsel i 1761 til hans død i 1812. Med udgangspunkt i hans nyhedsviser i perioden 1800-1809 skildres datidens København samt såvel Seests som hans meget anvendte viseskribent J. C. Brestrups liv og levned. Biografien omfatter et lille kapitel om skillingsviser generelt¹⁴², hvor Andersen redegør for deres benævnelse, udseende, distribution m.v., og der er også et omfattende register over Seests nyhedsviser.

Biografien giver mange eksempler på Seest-viser, men hvad der i værket er lagt mere vægt på, er de i viserne beskrevne begivenheder - lige fra Slaget på Rheden og kroningen af Napoleon over diverse mord og tyverier til mere fredelige og almene foretagender så som maskerade, luftsejladser og det almindelige københavnerliv. Andersens bog bliver derved i ligeså høj en skildring af et stykke Danmarkshistorie som en biografi om Seest, idet Andersen redegør for selv de mindste detaljer i de begivenheder, der har dannet baggrund for viserne. Andersen behandler desuden de få lejlighedsviser samt lyriske og episke viser, som Seest trykte i perioden, og der findes oplysninger om og noder for anvendte melodier samt et register over øvrige skillingsviseproducenter i 1800-1850.

Andersens formål med *Den rapmuede muse* synes at være at skildre et stykke Danmarks- eller måske snarere Københavner-historie udfra skillingsviser. Med udgangspunkt i viserne beskriver hun således den samtid, de er skrevet i. Andersen anvender - ligesom i øvrigt mange andre formidlere - begrebet skillingsviser om selve skillingsstrykket, og på den måde undlader hun at omtale de noter - nota kaldet - der i et vist omfang fandtes i Seests tryk. Som læser får man altså det indtryk, at skillingsviser og skillingsstryk er det samme, og at trykket ikke indeholder andre elementer end visen, og dette på trods af, at der på p. 285-288 er gengivet et tryk med nota. Noterne er stort set det samme som beretninger, skønt deres omfang er kortere, men da de ikke omtales, lægger man ikke specielt mærke til dem, og det giver således ikke det indtryk, at noterne kan forklare visernes fantasifulde udlægning af begivenhederne. Da de øvrige gengivne tryk er uden nota, fordi mange af dem er tryk med andre former for viser end nyhedsviser, forsvinder både de og deres betydning helt fra Andersens biografi.

Den anden biografi, Iørn Piøs *Visemageren* om Julius Strandberg (1834-1903), bygger på Strandbergs dagbøger fra 1863 til 1903 og indeholder et stort materiale til belystning af den poetiske trivallitteraturs historie.

Visemagerens indledende kapitel "Liv og karriere" er en egentlig biografi om Strandberg fra hans opvækst som vajsenshusdreng, over arbejdet som typografsvend til hans storhedstid som forlægger og viseforfatter. Kapitlet veksler mellem uddrag fra Strandbergs dagbøger, viser og Piøs kommentarer. Dagbøgerne indeholder oplysninger om Strandbergs salg, oplag, formue m.m. samt Strandbergs egne skildringer af sit liv dag for dag.

Biografiens hoveddel er andet kapitel "Visemageren under arbejde". Her fortæller Piø om, hvorledes Strandberg fra i 1850erne at skrive gemytlige viser om hverdagslivet i 1860erne gik over til at skrive nyhedsviser, da det var her, de store penge var at tjene. Piø nævner således nyhedsvisernes store oplag i forhold til andre typer af skillingsviser, og dermed også deres store

¹⁴² Ruth Andersen: *Den rapmuede muse*, p. 53-60.

udbredelse og betydning. Dette står i modsætning til andre udgivelser om skillingsviser, hvor nyhedsviserne nærmest fremstilles, som om de ikke eksisterede og derved ingen betydning havde i samtiden. Piø uddyber dog ikke dette i sin biografi, men fortsætter med at fortælle, at Strandberg i 1870'erne begyndte at skrive romanviser¹⁴³ og i 1880'erne variationer over revyviser. Piø gennemgår med eksempler hver enkelt genre og iagttager de formler, som Strandberg brugte. Disse formler varierede alt efter visetype, og eksempelvis bemærker Piø, hvorledes man i Strandbergs persongalleri i forbindelse med gemytlige viser kan se, om hovedpersonen er fra landet eller byen, idet personer fra landet kaldes ved enten for- og efternavn eller for- og stednavn, hvorimod bypersoner altid kaldes hr. samt efternavn. Piø bemærker yderligere, at de gemytlige viser desuden ofte har prosa mellem stroferne. Formlen for Strandbergs nyhedsviser er at anvende fiktive personer som deltagere i virkelige begivenheder for derved at gøre viserne mere levende og skabe identifikation. Romanviserne derimod nummererede Strandberg gerne med nr. 1, ikke fordi visen var den første i en række, men fordi den var den bedste, nr. 1, af slagsen, og i variationerne over revyviser anvendte han originale revyvisers omkvæd og det i en sådan grad, at de oprindelige forfattere og musikforlæggere krævede forbud mod trykning af disse viser.

Der er et væld af andre oplysninger om de formler, som Strandberg anvendte, når han skrev en vise af en af disse fire typer, men som hos Andersen nævnes beretningerne ikke, hvorfor også Piø udelader den del af visetrykkene, der gjorde nyhedsviserne troværdige. I stedet behandler Piø i kapitlet også Strandbergs viser om udvandringen til Amerika, viser om de kongelige, soldatervisere, viser til gilder og fester samt lukkede sange med et "pikant" indhold. Desuden fortælles det, at Strandberg havde en ironisk distance til sine egne grusomme nyhedsviser, hvorfor han også skrev parodier på dem. Kapitlet indeholder yderligere illustrationer fra Strandbergs billedarkiv, et afsnit om de xylografer, der skar hans træsnit, omtale af hans kompagniskab med Wennstrøm, med hvem han bl.a. udgav Christianshavns Avis fra 1869 samt et afsnit om de forfattere, som Strandberg benyttede sig af.

Tredje kapitel "Visesalget og visesælgerne" giver et udmærket indblik i Strandbergs oplagstal og omsætning, priser og rabatter samt hvorledes distribution og salg er foregået fra såvel hans butik som via gadehandel og landhandel. Oplysningerne om dette stammer ligeledes fra Strandbergs dagbøger, og herved får man et sjældent indblik i, hvordan hele dette store distributionsapparat har fungeret.

Piø afslutter biografien med kapitlet "Portræt af visemageren", der forsøger at belyse Strandberg som person. Kapitlet er oplysende, men kan måske også være med til at dæmpe interessen for skillingsviser, idet det giver et negativt indtryk af dem baseret på Strandberg eget syn på genren. I kapitlet kan man nemlig læse, at de viser, som Strandberg skrev, ikke var udtryk for hans egen personlige smag, men at han følte sig nødsaget til at skrive så enkelt, som han gjorde, fordi folk "på det laveste trin"¹⁴⁴ ville have det sådan. Strandberg selv vurderede således skillingsviser som noget "lavt", noget der ikke havde anden betydning end underholdning for pøblen. Piø omtaler desuden i kapitlet Strandbergs viser som "originale plagiater"¹⁴⁵, idet Strandberg lånte meget fra andre viser, men udformede det lånte på sin egen facon. Piø ser det som en væsentlig del af visemagerens virke, og det er da også interessant at beskæftige sig med dette balancepunkt mellem plagiat og originalitet, men ved at fremstille Strandberg som en plagiator, mindskes hans originalitet og store evne til at skrive viser om hvad som helst, og læseren får derved meget nemt en fornemmelse af, at samtlige Strandbergs viser blot er platte, kommercielle efterligninger, som han for øvrigt ikke selv brød sig om. Kapitlet får derved Strandberg til at fremstå som en hoven pengepuger og viserne til at ligne ligegyldige plagiater.

¹⁴³ Kulørte kærlighedsviser.

¹⁴⁴ Iørn Piø: *Visemageren*, p. 157.

¹⁴⁵ Iørn Piø: *Visemageren*, p. 158.

Ser man bort fra det sidste problematiske kapitel, må man dog sige, at biografien er utroligt oplysende, idet man her får et indblik både i skillingsvisers skabelse og deres skæbne som handelsvare, og desuden får man også en komplet fortegnelse over Dansk Folkemindesamlings store Strandberg-arkiv. Desværre har bogen kun få og ret rodede registre, og hele opbygningen hvor dagbøger, viser og kommentarer blandes sammen i én stor pærevælling gør, at det er svært at finde rundt i den, især i kapitlet om visemageren under arbejde, hvor der springes hid og did i de forskellige genrer.

De to bøger har ikke til formål at beskrive skillingstryk som sådan, idet de er biografier. Man kan dog sige, at Piøs biografi generelt giver flere oplysninger om skillingsviser end Andersens, men hvor Andersens kan virke indsnævret i sin kredsen omkring små detaljer i de enkeltbegivenheder, der lå til grund for viserne, så er Piøs værk næsten for omfattende i sine emner. Det er svært som læser på én gang at skulle holde rede på Strandbergs regnskaber, hans viser, børn og træsnit, når de som her opkastes i én stor rodebunke.

13.3 Bøger om enkeltbegivenheder

Piø er også forfatter til en bog om en enkeltbegivenhed, der dannede grundlag for et mængde skillingsviser. Det drejer sig om *Skillingsviserne om Christiansborg Slots brand 1884*. Piø indleder med at fortælle om, hvad man i den samtidige dagspresse kunne læse om skillingsviserne om branden, men ikke hvad pressen selv skrev om branden. Herefter opstiller han en oversigt over de i alt atten viser med omtale af forsider, illustrationer, melodier og eventuelt kommentarer til teksterne fulgt af en kommenteret datering af trykkene, af deres illustrationer og af det gennemgående tema om to soldater, der blev dræbt, da loftet i slottets riddersal styrtede ned. Det sidste sammenlignes med referater i pressen om soldaternes død, hvorefter Piø konkluderer, at Strandberg i viserne inkluderer usaglige og stærkt følelsesbetonede momenter i episoden set i forhold til avisernes referater. Hvad Piø ikke lægger vægt på er dog, at han udelukkende henholder sig til to aviser, nemlig Politiken, der faktisk selv skriver meget følelsesladet, og Nationaltidende, hvor den unge Herman Bang gengiver episoden kort og præcist. Politikens udgydelser er til tider ligeså usaglige og følelsesbetonede som Strandbergs, så reelt sammenlignes visernes indhold kun med Herman Bangs gengivelser, hvorved de kommer til kort rent sagligt.

I afslutningen forsøger Piø at finde frem til visernes forfattere og argumenterer overbevisende for, at Strandberg selv skal have skrevet seks af dem. Herefter følger kopier af otte tryk samt uddrag af Strandbergs dagbøger fra den 3.-20. oktober 1884 som bevis for dette. Piøs indledende bemærkninger¹⁴⁶ om, at den rå og kritiske stemning, der herskede under branden ikke svarede til den loyale og sorgbetyngede udlægning, der findes i skillingsviserne, gør dog, at man får det indtryk, at man generelt ikke kan tro på, hvad der berettes i nyhedsviser, og da man undlader at nævne, at flere aviser skildrede stemningen på samme måde som Strandberg, opdager læseren ikke, at der ikke var den store forskel på udlægningen i viserne og i pressen.

En anden produktiv forfatter af bøger om begivenheder, der ligger til grund for skillingsviser, er Thomas Thomsen. Hvad han især har koncentreret sig om er den danske udvandring til Amerika i 1830-1914. Thomsens arbejde med dette emne er at finde i de to bøger *Farvel til Danmark* og *Jens med guldklumpen*, hvoraf den første gennem statistikker og analyser belyser emnet, og den anden er et optryk af 110 skillingsviser om Amerika og udvandringen.

¹⁴⁶ Iørn Piø, *Skillingsviserne om Christiansborgs Slots brand 1884*, p. 11

I *Farvel til Danmark* deler Thomsen skillingsviserne op i forskellige kategorier som f.eks. religiøse viser, politiske viser, overfartsviser m.v., og han forsøger at belyse enkeltepisoder ud fra referater fra den samtidige dagspresse. Thomsen ser viserne som antipropaganda mod Amerika¹⁴⁷, og at skribenterne skulle have haft denne hensigt med deres viser, begrundet han med, at de dels ikke kendte til forholdene i Amerika, dels ikke beskæftigede sig med de politiske og sociale årsager til udvandringen for ikke at lægge sig ud med politiet og andre autoriteter.

Thomsens bog er udgivet på Universitetsforlaget i Aarhus, og her har man desværre valgt at udsende Thomsens manuskript i form af nedfotograferede, maskinskrevne sider. Det besværliggør læsningen, da man næsten skal bruge lup for at se bogstaverne, og desuden har Thomsens mange fodnoter på hver eneste side. De optager så meget af siderne, at helhedsindtrykket bliver forvirrende. Bogen er med andre ord ikke læsevenlig og som sådan heller ikke en god repræsentant for formidling af skillingsviser.

Hos både Piø og Thomsen får man som læser en følelse af, at nyhedsformidlende skillingstryk i bund og grund er utroværdige, hvilket står i modsætning til mine konklusioner i kapitel 4 og 5. Dette kan skyldes flere ting. Jeg vil ikke nægte, at viseskribenter ofte lader hånt om det faktuelle forløb og ud fra politiske eller andre årsager laver om på begivenheden, hvad der jo også var tilfældet med f.eks. Strandbergs viser om telefondirektør Madsen. Dog nævner Piø og Thomsen ikke, at disse usandheder ofte gendrives i beretningerne. Beretningerne bliver stort set ikke nævnt, og uden deres funktion som gendrivende element til visernes ofte rørstrømske indhold, får man som læser ikke mulighed for at sætte viserne i perspektiv.

Piø og Thomsen anvender den - i øvrigt anerkendte og meget brugte - metode, hvor man sammenligner visernes udsagn med pressens, ligesom også jeg gjorde det i forbindelse med sagen om den nøgne mand i Aagade. Som tidligere nævnt forekommer metoden mig ikke synderlig videnskabelig, fordi den ikke tager højde for, at pressens udsagn kan være ligeså forkerte som visernes. På baggrund af metoden kommer Piø og Thomsen da også til den konklusion, at viserne er mindre troværdige end pressen generelt. Denne konklusion nåede jeg ligeledes frem til i mit kapitel 4 om enkeltbegivenheder, men Piø og Thomsen går ikke det ekstra skridt at sammenligne beretningerne med pressen, og havde de gjort det, ville de utvivlsomt have fået samme resultat som mig, nemlig at beretningerne er mere troværdige end pressen. Havde man gået dette skridt videre og formidlet, hvordan begivenhederne er fremstillet i på den ene side retsprotokoller eller andre retslige dokumenter og på den anden side henholdsvis pressen og beretninger, ville man kunne have set, at *skillingstrykkene* som helhed er en forholdsvis troværdig kilde. Ved at lade nyhedsvisernes påstande stå udelukkende mod pressens og udelade beretninger og sammenligninger med officielle dokumenter gør man viserne en bjørnetjeneste, idet man ganske vist kan understrege, at nyhedsviser ligesom andre skillingsviser er underholdende, men man formår ikke at videregive, at selve trykkene faktisk har en historisk værdi¹⁴⁸.

De tre udgivelser efterlader det indtryk, at nyhedsviser er morsomme kuriositeter uden nogen umiddelbar relevans, da de er usande. Ved at udelade beretningernes indhold gør man derfor trykkene betydningsløse, idet man forbigår deres formidling af faktuelle historier. I stedet for gennem trykkene at fortælle, hvorledes begivenhederne fandt sted, har man altså valgt gennem nyhedsviser at fortælle, hvorledes begivenheder er blevet forvrænget.

¹⁴⁷ Thomas Thomsen: *Farvel til Danmark*, p. 120

¹⁴⁸ Udover omtalte bøger om enkeltbegivenheder findes også Jens Chr. Manniches *Damen der skød på doktoren*. Den handler dog ikke decideret om skillingsviser, men er en biografi om Anna Hude, hvorfor omtale af skillingsviserne om hende her kun fylder syv sider, i hvilke viserne fremstår som en nærmest uvedkommende kuriositet.

13.4 Skillingstryk som medie

Når det drejer sig om skillingstryk som medie, er det ikke nyhedsvisen, der står i højsæde. Der findes ikke mange bøger, der beskæftiger sig med dette emne, og de få der gør det omhandler fortrinsvis skillingsviser set i forhold til folkeviser. Om dette kan man bl.a. finde oplysninger i Karl Clausens *Dansk Folkesang gennem 150 år*¹⁴⁹, Laurits Bødgers *Skillingsviser og folketradition*¹⁵⁰ og Iørn Piøs *Nye veje til Folkevisen*, som gav ham doktorgraden. Her gjorde Piø op med forestillingen om, at folkeviser oprindeligt var adelige danseviser, der siden var blevet optaget af almuen for herefter af folkemindesamlere at blive nedskrevet.

Nye veje til Folkevisen ser på de gamle og de nye veje til at opfatte og forstå folkeviser. Her gennemgår Piø den tilgang til folkeviser, som henholdsvis Svend Grundtvig, Axel Olrik og Hakon Grüner-Nielsen står for, og han kritiserer især opfattelsen af, at folkeviser er lig med adelige viser. Piø gennemgår også den nye tilgang bragt på bane af Christian Molbech og Johan Ludvig Heiberg i 1820'erne og 1830'erne, der ser folkevisen som stammende fra lavere lag i samfundet. Piøs egen opfattelse er, at folkevisegenren stammer fra middelalderlige markedsmiljøer, og at folkeviserne fra det 13. århundrede frem til ca. 1500 blev skrevet i middelalderlig markedsvise-stil, hvorimod de senere viser frem til slutningen af det 18. århundrede blev skrevet af skillingsviserforfattere, samt at det var den folkelige tradition, der fra det 15. til det 17. århundrede inspirerede adelsmiljøet til at skabe adelsvisetraditionen. Dette redegør han for i afhandlingens tre dele.

Første del, "Kilderne", gennemgår Anders Sørensen Vedels håndskrifter, adelshåndskrifter fra 1500-tallet, adelsdamehåndskrifter i 1600-tallet og skillingsviserproduktionen siden 1500 for at give et indtryk af kilderne til de ældste danske håndskrifter.

I anden del, "Viserne", indkredser Piø først skillingsvisetraditionen gennem analyser af nitten viser, hvis oprindelige form alle kan påvises, idet de ikke ligger længere tilbage i tiden end tidligst omkring 1500. Gennem analyserne påviser Piø således, at folkeviser som "Niels Ebbesen", "Ebbe Skammelsen", "Agnete og Havmanden" m.fl. ikke er adelsviser, men derimod tiltænkt en bredere befolkning, idet de oprindeligt blev lanceret i skillingstryk. Herefter indkredser Piø den gamle middelalderlige folkevisetradition gennem analyser af syv viser, hvis oprindelige form ikke kan påvises, idet de blev digtet før bogtrykkerkunstens opfindelse. Gennem analyser påviser Piø, at "Elverskud", "Jomfruen og Dværgekongen" og andre er såkaldte syngte-fortalte historier fra de middelalderlige århundreder er middelalderlige folkeviser. Endelig indkredser Piø adelsvisetraditionen gennem analyser af seksten viser, der er udvalgt blandt viser i adelsvisehåndskrifter mellem ca. 1550 og 1650, og som ikke har kunnet karakteriseres som skillingsviser eller gamle folkeviser. Gennem analyserne påviser Piø, at "Elverhøj", "Nøkkens Sving" og andre formodede folkeviser er ren adelig poesi. I et tillæg til afhandlingens anden del analyserer Piø herefter yderligere halvfjers viser fra *Danmarks gamle Folkeviser*.

I tredje del, "Folkevisens mange ansigter", tager Piø udgangspunkt i 110 viser, ud fra hvilke han beskriver folkevisens historie fra middelalderen til slutningen af det 18. århundrede. Her gennemgår han markedssang og folkesang før 1500, skillingsviser i markedsvise-stil samt adelstryk og adelsviser. Han indplacerer den danske folkevisetradition i en europæisk kontekst og forklarer desuden, hvorfor forskere længe har anset den ældste danske folkevisetradition for at være noget særligt, idet intet andet land har så stort et kildemateriale fra det 16. og 17. århundrede. Han

¹⁴⁹ Her findes et afsnit om skillingsviser på p. 250-265.

¹⁵⁰ P. 76-107 i *Folkkultur* nr. 4, 1944. Her redegør Bødker for, hvorledes man ved hjælp af skillingsviser kan redegøre for de ændringer, som en vise fra et adelshåndskrift i løbet af 100-400 år har været udsat for i den mundtlige tradition, hvorved man kan bestemme de love, hvorefter visen udvikler sig i folketraditionen.

understreger endvidere, at netop på grund af dette materiale har det for forskere været fristende at tro, at de udelukkende indeholdt viser fra de øvre samfundslag, som så senere er sunket ned i almuen.

Piøs afhandling er væsentlig, idet den giver skillingsvisen en status, som den ikke tidligere har haft. Piø fjerner skellet mellem de "fine" adelsviser og de "vulgære" skillingsviser og påviser, at folkevisegenren er karakteristisk ved måden at synge-fortælle på, hvilket var en markedssangerkunst, der er opstået i de middelalderlige århundreder. Herved fastslår han, at skillingsvisen i ligeså høj grad som den gamle middelalderlige markedsvisetradition ligger til grund for folkevisen og ikke de adelige viser, som den almindelige opfattelse hidtil har været. Piø beskæftiger sig her udelukkende med de episke skillingsviser, der har kunnet forvekslet med middelalderlige folkeviser og adelsviser, så alle øvrige typer skillingsviser, herunder nyhedsviser, nævnes ikke. Dette har heller ikke været bogens formål. Da bogen er en doktorafhandling, forudsætter den, at læseren i forvejen er dybt inde i såvel folkeviser som skillingsviser, og dermed bliver den et solidt stykke forskningsarbejde, men ikke en formidling af skillingsviser til en større del af befolkningen.

Formidling af skillingsstryk som medie er derimod hovedformålet i Piøs *Skillingsviser*, som henvender sig til uddannelsesinstitutioners undervisning i dansk. I denne gør Piø på en mere almenfattelig måde op med den traditionelle dybe skellen mellem folkeviser og skillingsviser ved at sige, at den danske visetradition er én stor blanding af folkeviser og skillingsviser. Folkeviser er viser folk synger, skillingsviser er viser folk kan købe¹⁵¹, og dette er som sådan den egentlige forskel på de to visetyper. Viser, folk har købt, er blevet til folkeviser, og viser, folk har sunget gennem århundreder, er blevet til skillingsviser, så betegnelserne står blot for to måder, man kan møde visen på: enten i folkemunde eller som skillingsviser. Han argumenterer desuden for, at såvel middelalderballader, skæmteviser og efterklangsviser både findes i folkemunde og som skillingsviser, og at man derfor også bør inddrage skillingsviser i forskningen af folkeviser og ikke kun holde sig til middelalderviserne. For menigmand var det den kvantitative triviallitteratur, der betød noget, siger Piø¹⁵², og mange gange tog folk viseproducenternes værker til sig i en sådan grad, at skillingsviser blev til folkeviser. Derfor er man nødt til at inddrage skillingsviser for at forstå den institution i samfundet, som vise- og sangtraditionen er.

Bogen, der er udkommet i Studierien udgivet af Dansk Lærereforening, er en arbejdsbog med forslag til opgaver, og udover at fortælle om skillingsviser er der mange eksempler på dem inklusive noter. Der er uddrag af Strandbergs dagbøger samt optryk af interviews med skillingsviseproducenten Eigil Sølve, revykongen Sejr Volmer Sørensen og meddeleren Maren "Ole" Kristensen¹⁵³. Her kommer bogen ind på forholdet mellem nyhedsviser og visetradition, idet Maren Ole bl.a. fortæller, at de nyhedsviser, der huskes og går i tradition, er de viser, der handler om en enkelt menneskeskæbne, evt. en overlevende fra en katastrofe, for det er disse viser, man kan leve sig ind i.

Bogen kommer hele vejen rundt om visen, både dens produktion, dens udseende og indhold samt dens anvendelse. Nyhedsviserne er pænt repræsenteret, og man får her for én gangs skyld et indblik i deres betydning i samtiden. Et minus er dog, at skønt man i bogen trykker visernes beretninger, henholder man dem ikke til deres kilder. Kun i ét tilfælde sammenlignes beretningen med en avisartikel, de øvrige står uden kilder, og således nævnes heller ikke begivenhedsforløbene jf. retsprotokoller o.lign.

¹⁵¹ Iørn Piø: *Skillingsviser*, p. 7.

¹⁵² Iørn Piø, *Skillingsviser*, p. 10

¹⁵³ Interviewet med Maren "Ole" er hentet fra Svend Nielsen: "Den gode vise - den sande vise" *DFS-Nyt* 74/1.

Den mest dybtgående udgivelse om skillingsviser som medie er ligeledes skrevet af Iørn Piø og hedder *Produktionen af danske skillingsviser mellem 1770 og 1821 og samtidens syn på genren*. Det er Piøs konferensspeciale fra 1960.

Specialet har fire dele, hvoraf den første del fortæller skillingsvisens historie samtidig med, at den afgrænser skillingsvisen i forhold til folkevisen. Anden del beskæftiger sig med visernes produktion og spredning og inkluderer oversigter over store samlinger, biografier om periodens producenter og forfattere, producenterens formodede oplagstal og fortjeneste inklusive en beskrivelse af, hvorledes viserne blev solgt. Tredje del omhandler nyheder og tradition og indeholder en redegørelse for rent kommercielle viser, kommercielle viser der er varianter af traditionelle viser samt litterære viser trykt som skillingsviser.

Fjerde og sidste del beskæftiger sig med samtidens syn på de kommercielle viser. Her redegør Piø for, at viserne ansås for at være dårlige, og at der i slutningen af det 18. århundrede var tiltag til gennem at højne viserne at oplyse almuen. Dette efterfølges af biografier om flere af samtidens oplysningsmænd, der forsøgte at højne standarden. Piø argumenterer desuden for nødvendigheden af flere kulturlag, af almuekulturen, i hvilken viserne blev elsket, og borgerskabets kultur, der foragtede viserne, og han redegør for, hvordan trykkefriheden på den ene side blev begrænset som værn mod skillingsviserne, men at viserne på den anden side var med til at vedligeholde og øge almuens læsefærdighed. Endelig redegør han for, hvordan de personer, der indenfor borgerskabet ønskede at bevare de gamle gadeviserne, ansås for at være folklorister, samtidig med at de ved at forkaste de nye gadeviser også fremstod som æstetikere.

Specialet indeholder desuden omfattende bilag over bl.a. populære melodier til skillingsviser, fortegnelser over samtidige producenter og statistikker over deres produktion.

Piøs konferensspeciale kommer ligesom *Skillingsviser* hele vejen rundt om skillingsviserne, og på grund af udgivelsens art og længde, kan Piø her gå i dybden med mange af de ting, som *Skillingsviser* kun overfladisk berører. Specialet sender mange pile af sted, og man kan se, at disse er grundlaget for den forskning i skillingsvisernes mange aspekter, som Piø bedrev resten af sit liv. Specialet er dog aldrig er udkommet som "rigtig" bog, så det stiller store krav til læserens tålmodighed (og syn) at gennemlæse de mange stencilerede ark, som Københavns Universitets Fond har udgivet med omslag.

En sidste bog om skillingsviser som medie, jeg her vil nævne, er Jeppe Aakjærs *Markedet og Markedsviser*, idet den giver et indblik i, hvordan markedsviser blev skrevet, distribueret og modtaget på markeder, her Skive marked. Den lille bog er på kun knap 40 sider, hvoraf halvdelen er tilegnet viserne¹⁵⁴. Aakjær kalder her markedsviserne for "Litteraturens Askepot, der overspringes i alle vore Litteraturhistorier"¹⁵⁵, og han udtrykker sin bekymring for, at de trykte viser hurtigt vil blive smidt væk og glemt.

Aakjær oplyser, at markedssangerne ofte selv skrev deres egne viser, men at disse var ubehjælpelige og ikke kunne stå uden melodien. Markedssangernes selvskrevede viser var således tit dårligere skrevet end de store producenters, og derved havde man brug for gode melodier, der ofte løftede en dårligt skrevet vise op til noget særligt. Markedssangernes egne viser var hyppigst nyhedsviser indeholdende lokalt nyhedsstof, men iflg. Aakjær var det andre typer viser, især episke kærlighedsviser, der var mest populære. Det er derfor ikke underligt, at det var disse viser og ikke nyhedsviserne, der gik i tradition.

Bogen giver et indblik i skillingsvisernes udbredelse og funktion på landet og er en god modvægt til den megen litteratur om Strandberg og andre producenter fra byerne. Bogen er bygget op omkring erindringer - både Aakjærs og hans mors - udelukkende om Skive marked, men den står i

¹⁵⁴ Jeppe Aakjær: *Markedet og Markedsviser*, p. 20 ff.

¹⁵⁵ Jeppe Aakjær: *Markedet og Markedsviser*, p. 21.

dag som én af de ganske få autentiske kilder om skillingsviser og såvel deres produktions- som receptionsaspekt hos den landlige almue, altså de mennesker, som folkeviseforskere især har været interesserede i at indsamle materiale fra.

13.5 Formidlingen, der blev væk

Når man ser på det eksisterende udvalg af fagbøger, kan man godt forstå, at skillingsviser i dag er et næsten ukendt fænomen. Ikke alene er udvalget sparsomt, det er heller ikke brugervenligt, idet mange af udgaverne enten er skrevet direkte til forskningsbrug eller er fremstillet i en så dårlig bogkvalitet, at det virker afskrækkende. Endelig er store dele af faglitteraturen svært tilgængelig, enten fordi den ikke længere bliver optrykt, hvilket bl.a. gælder for Piøs biografi om Strandberg, eller fordi den er udformet som universitetsspecialer og -afhandlinger.

Ser man på formidling af skillingsviser som sådan, vil man bemærke, at viserne i faglitteraturen generelt beskrives som morsomme kuriositeter uden nogen egentlig værdi. Ofte tager man viserne ud af deres medie, skillingsstrykket, og derved løsriver man dem fra deres sammenhæng. Skillingsviserne bliver blot til viser på lige fod med andre viser, for uden at forstå hvad skillingsstryk er - trykkes udformning, indhold og betydning i samtiden - kan man ikke helt forstå, hvad der adskiller skillingsviserne fra andre viser.

De omtale samlinger med optryk af meddeleres repertoarer river netop viserne ud fra trykkene og formidler dem uden også at vise trykkes illustrationer og eventuelle beretninger, hvorimod samlinger af populære skillingsviser ofte indeholder illustrationer og beretninger, men til gengæld hører man her ikke noget om visernes anvendelse og udbredelse. I de trykte samlinger kan man derfor som læser udover at se viserne kun få oplysninger om enten baggrunden for meddeleres repertoarer eller om skillingsstryks udformning. Begge dele forefindes ikke i en og samme udgivelse.

I biografierne om skillingsviserproducenter spiller selve viserne ikke den væsentligste rolle, idet de naturligt nok står i skyggen af levnedbeskrivelserne. Man skulle dog tro, at viserne næst efter levnedbeskrivelserne ville være det, som bøgerne koncentrerer sig om. Dette er dog ikke tilfældet i Seest-biografien, hvor Andersen i højere grad skildrer Københavns historie end selve visernes. Strandberg-biografien giver til gengæld et indblik i forskellige aspekter af skillingsvisers produktion, distribution m.v., men da biografien er meget rodet og sammenblander viser, dagbøger og forfatterkommentarer, er den næsten uoverskuelig at finde rundt i. Desuden får man det indtryk, at skillingsviser ikke er værd at beskæftige sig med, idet Piø dels lader forstå, at Strandberg selv var afvisende overfor dem, fordi de var skrevet enkelt for folk "på det laveste trin", dels omtaler han, at Strandbergs viser ofte var plagiater. Som sådan kommer viserne til at fremstå som uvedkommende og ligegyldige, og man får det indtryk, at viserne, fordi de var kommercielle, ikke havde anden værdi end salgsværdien.

I bøger om skillingsviser som medie beskæftiger man sig fortrinsvis med skillingsviser set i forhold til folkeviser og det på så højt et akademisk plan, at litteraturen fortrinsvis henvender sig til forskere. Undtagelsen er Piøs *Skillingsviser*, der virker som en generel begynderbog, en slags indføring i skillingsvisens forskellige aspekter. Derved kommer den til sammen med Aakjærs *Markedet og Markedsviser* at stå som den eneste tilgængelige formidling af skillingsstryk til et bredt publikum, hvor Piøs bog beskæftiger sig med skillingsviserne i bymiljøer og Aakjærs med skillingsviser, som de optrådte på landet.

Da Piøs bog henter artikler og interviews fra andre kilder, så kun 4 ud af bogens 70 sider er originalmateriale, og da kun ca. halvdelen af Aakjærs bog, d.v.s. 20 sider, beskæftiger sig med skillingsviser, står man tilbage med et meget begrænset sideantal, der formidler skillingsviser. Da

det i dag er disse to små bøger, som i deres sideantal nærmest kan betegnes som hæfter, der skal forsøge at formidle skillingsviser til en bredere befolkning, kan man ikke undre sig over, at skillingsvisen er et næsten totalt ukendt fænomen. At begge bøger yderligere er stort set umulige at få fat i, Aakjærs på grund af alder, Piøs fordi den især sælges til studiebrug, gør ikke formidlingen nemmere.

Det er altså en yderst sparsom formidling af skillingsviser generelt, der er tilgængelig og brugervenlig, og dette forstærkes, når ser man på formidling af nyhedsviser. I de trykte samlinger af skillingsviser beskæftiger man sig stort set ikke med nyhedsviser, og formidlingen af dem i biografier er heller ikke vellykket. I Seest-biografien koncentrerer Andersen sig ellers om Seests nyhedsviser, men fokus trækkes væk fra viserne og lægges i stedet på selve begivenhederne. I Strandberg-biografien er det ikke nyhedsviserne, som Piø især omtaler, og hvor han gør det, beskrives de som utroværdige. Dette gøres ud fra oplysninger om, at Strandberg dels brugte fiktive personer i beskrivelse af virkelige begivenheder, og dels selv distancerede sig fra sine egne nyhedsviser ved at skrive parodier på dem. Igen får man altså det indtryk, at nyhedsviser er utroværdige nyhedsformidlere, her endda i en sådan grad, at ikke engang deres egne producenter kunne tage dem alvorligt. Da omtale af beretninger er udeladt i begge bøger, får man heller ikke et indtryk af selve trykkene og dermed af det element, der gør dem troværdige.

Heller ikke bøger om enkeltbegivenheder er en god formidlingskilde. Dette skyldes især, at man også her tager viserne ud af deres medie, skillingsstrykket, og derved løsriver dem fra deres sammenhæng. At skulle forklare folk om nyhedsviser uden at fortælle om trykkene som helhed svarer i mine øjne til at skulle beskrive hvad en tv-avis er, uden at folk har kendskab til fjernsynsmediet. Kender man ikke mediets formler og begrænsninger, kan man ikke forstå indholdets udformning, og på baggrund af dette kan man let drage forhastede, fejlagtige konklusioner.

Da bøger om enkeltbegivenheder ikke belyser trykkene som helhed, udelades beretningerne. Man ser kun på viserne, og derved udelukkes den del af trykkene, som især er bærer af troværdig information. I bøgerne sammenligner man yderligere viser med aviser, men man nævner ikke avisernes utroværdighed, hvilken ville blive tydelig, hvis man sammenholdt avisartiklerne med retslige og andre officielle dokumenter. Da man ikke på baggrund af disse dokumenter sammenligner avisartiklerne med beretninger, står man blot tilbage med henholdsvis visernes og avisernes påstande, og på den baggrund når man frem til, at nyhedsviserne er utroværdige, skønt trykkene sandsynligvis ikke har været det. Man vælger altså at fremhæve visernes utroværdighed på bekostning af trykkenes troværdighed. På baggrund af dette kan man godt forstå, at nyhedsviser i dag er et glemt fænomen, for udgivelserne fortæller jo nærmest deres læsere, at de ikke er værd at beskæftige sig med.

Heller ikke i litteratur om skillingsstryk som medie står nyhedsviserne stærkt. Da man her især beskæftiger sig med skillingsviser set i forhold til folkeviser, er nyhedsvisen sjældent nævnt, idet det især er de episke skillingsviser, man omtaler. Nyhedsviser bliver berørt i både *Skillingsviser* og *Markedet og Markedsviser*, men det er ikke dem, der lægges vægt på. Det gøres derimod i Piøs konferensspeciale, *Produktionen af danske skillingsviser mellem 1770 og 1821 og samtidens syn på genren*, men dels er specialet afgrænset til perioden 1770-1821 og kommer derfor ikke ind på den store nyhedsviseindustri, som fandt sted i slutningen af det 19. århundrede, dels er udgivelsens udformning på maskinskrevne ark ikke brugervenlig. Da der ydermere er tale om et speciale, kan man desuden ikke erhverve den i en boghandel.

På baggrund af ovenstående kan man således konkludere, at uanset om der er tale om trykte samlinger, bøger om producenter eller skillingsvisen som medie spiller nyhedsvisen en så lille rolle,

at der stort set ikke finder nogen brugbar formidling af nyhedsviser sted i dag. Når jeg skriver stort set skyldes det Thomas Thomsens udgivelser om nyhedsviser omhandlende begivenheder indenfor geografisk afgrænsede områder. Her har Thomsen en anden tilgang, idet han ved at lokke med viser, der beskriver drabelige begivenheder på ens hjemegn måske kan få genoplivet interessen for skillingsviser generelt og nyhedsviser især. Da Thomsen i vidt omfang i disse bøger ydermere gengiver såvel vise som illustration og beretning, får man endda en fornemmelse for selve trykkets udformning og virkemidler, og på den måde kan man bedre forstå viserne, da de befinder sig i deres rette kontekst.

Da der kun er så lidt litteratur om skillingsviser, og denne i høj grad ikke er imødekommende overfor viserne eller for den sags skyld tilgængeligt for mulige læsere, er man nødt til at ty til andre midler, hvis man ønsker, at skillingsvisen skal overleve i de kommende generationer. Derfor er man nu begyndt at anvende internettet. Via internetformidling har man således i de senere år forsøgt at øge interessen for skillingsviser generelt og måske især for nyhedsviserne.

14. Internetformidling

Søger man på ordet "skillingsviser" henviser internettet i dag især til databaser og til Syddansk Universitetsbiblioteks projekt *Skillingsviser*. Skillingsviseprojektet er at finde på adressen www.sdu.dk/oub/viseroub.

14.1 Projekt Skillingsviser

Projekt *Skillingsviser* opstod som en del af Kulturnet Danmarks udviklingsprojekter i 1997 og formidler ca. 450 tryk. Ingelise Stæhr, projektansvarlig og IT-chef på Syddansk Universitetsbibliotek, fortæller, at grunden til, at det netop var skillingsviser, der blev valgt, skyldtes, at der fra Kulturnet Danmarks side var et krav om at skabe internetadgang til den nationale kulturarv, og at der blev lagt vægt på samarbejde mellem flere kulturinstitutioner. Dette var en formidling af bibliotekets skillingstryk perfekt til, da man her kunne etablere et samarbejde med Det Fynske Musikkonservatorium, Statsbiblioteket i Århus og Projekt Visecenter på Syddansk Universitet. Projektets enkeltdele blev derfor udført af tre grupper: en indholdsgruppe med deltagere fra Universitetsbiblioteket og Projekt Visecenter, der stod for udvælgelse og udformning af det materiale, der skulle være tilgængeligt i projektet, en IT-gruppe med deltagere fra universitetsbiblioteket, der koordinerede projektet, designede det og indscannede trykkene, og endelig en lydgruppe, med deltagere fra Projekt Visecenter, Det Fynske Musikkonservatorium og Statsbiblioteket, der udvalgte lydclip og noder samt forestod disses digitalisering og indlæggelse af lydclip på Statsbibliotekets server. Hermed var Kulturnet Danmarks krav overholdt.

Aase Lindahl, overbibliotekar på Syddansk Universitet, oplyser supplerende, at grunden til at netop skillingsviser blev valgt til projektet var, at viserne er et kulturhistorisk, afgrænset og interessant fænomen, der forener lyd, billede og tekst, og som derfor var meget anvendelig til formidling på internettet. Ved at lægge universitetsbibliotekets samling på nettet i den udformning, projektet fik, gjorde man den tilgængelig for en bred befolkning, der på denne måde kunne blive klar over dens eksistens og åbne for feedback, der kunne berige projektet i form af f.eks. supplerende viser eller oplysninger om viserne, som man ikke i forvejen lå inde med.

I universitetsbibliotekets midtvejsrapport til Kulturnet Danmark¹⁵⁶ kan man læse, at formålet med projektet er "at give det dannede menneske en kvalitetsoplevelse, der i sig selv danner et afrundet hele, men som samtidig giver inspiration til at arbejde videre selv." Ud af dette kan man lede, at projektet henvender sig til personer med en vis kulturel indsigt og interesse, der uanset om de er forskere eller lægfolk kan få udbytte af projektet. Projektet rummer således baggrundsoplysninger om begrebet skillingsviser forfattet i korte artikler om skillingsvisens historie og de største danske viseproducenter i det 19. århundrede samt en lille litteraturliste. Dette gør, at man også uden forudgående kendskab til skillingsviser kan få et indblik i deres funktion og udbredelse.

Man kan søge viserne ud fra seks registre, der omfatter kaldetitel, fuld titel, førstelinie, type, nummerering og melodi. Alle seks registre omfatter samtlige viser i projektet, så uanset hvilket register, man bruger som indgang, har man mulighed for at se alle de viser, som projektet indeholder. Når man søger på en vise, kan man via registrene linke sig til en oplysningside, der omfatter ikke blot visen, men også det tryk, som visen er indeholdt i. Man kan derfor udover den søgte vise også se, hvilke andre viser, der forefindes i samme tryk. Da man kan se selve de indscannede visetryk, kan man således også selv læse de originale viser og beretninger i gotisk

¹⁵⁶ Dateret 12. september 1997.

skrift foruden at se forsideillustration og øvrige elementer, som trykket indeholder. Har man ikke mod på at læse teksterne på trykket på grund af den gotiske skrift, kan man på oplysningssiden også linke sig til en klarskift i latinske bogstaver, der ligeledes indeholder både viser og beretning. På oplysningssiden kan man desuden se noder til den melodi, som knytter sig til visen, og man kan i flere tilfælde høre visen sunget af Projekt Visecenters meddelere.

I bunden af oplysningssiden findes et link med titlen "Hvis du vil vide mere". Her kan man læse forskellige oplysninger om det pågældende tryk, nemlig visernes typer, antal strofer og vers, førstelinier og melodier. Desuden er der beskrivelse af illustrationen, noter om f.eks. forfatter, trykkeår og eventuelle bemærkninger, som de oprindelige ejere har tilføjet trykket med blyant. Der er desuden litteraturhenvisninger til de bøger og artikler, i hvilke den pågældende vise nævnes, og ligeledes oplyses trykkets placering (registreringsnummer). Ved nyhedsviserne findes der desuden, såfremt der i projektet findes flere viser om samme begivenhed, et kort resumé af hændelsen. Dette resumé er baseret på dels beretninger, dels oplysninger fra artikler og anden faglitteratur om den pågældende vise, dog uden at det nævnes, hvor disse sidste oplysninger stammer fra. Desuden findes der krydshenvisende links mellem den vise, man har valgt at få vist, og de øvrige viser, der omhandler samme begivenhed.

De ca. 450 tryk, man kan se på internetprojektet, stammer fra et materiale på i alt 652 tryk, som Syddansk Universitetsbibliotek købte i 1966 af kunsthåndværker Svend Petersen, Harndrup St. på Fyn, og som han havde erhvervet i 1925. Ikke alle tryk kunne finde plads i projektet, hvorfor en udvælgelse har fundet sted. Dubletter og tryk, der var så ødelagte, at de ikke kunne indscannes, er udeladt, og det gælder også tryk på mere end fire sider, idet de ikke passer ind i projektets skabeloner. Tryk, der ikke er "rigtige" skillingstryk så som Ranzaus Døgnfluer¹⁵⁷, er ligeledes udeladt, og da man i projektet ønskede en ensartethed, hvor man kunne læse teksten både med gotisk skrift på selve trykkene og i klarskrift med latinske bogstaver, blev tryk med latinske bogstaver også udeladt. Endelig er tryk med påtrykte noder udeladt af ophavsmæssige grunde.

En ulempe ved universitetsbibliotekets projekt er dog, at man ikke kan søge på enkeltord. Har man således læst en vise om f.eks. Hr. Madsen og kunne tænke sig at læse andre viser om andre pædofili-sager, har man i projektet ikke mulighed for at finde frem til dem, med mindre begrebet direkte optræder i visens titel eller førstelinie. Her må man altså alle nyhedsviserne igennem for at se, om der skulle være andre viser om lignende begivenheder.

Som helhed virker projektet dog efter hensigten. Da man selv kan udprinte såvel skillingstryk som tekst, noder og diverse andre oplysninger, kan man anvende materialet direkte uden først at skulle bestille en kopi på universitetsbiblioteket, og kun hvis man har en brændende trang til selv at stå med et originalt visetryk i hånden, er man nødt til at gøre turen til universitetet, hvor man kan få trykkene forevist efter aftale.

Af de mange henvendelser som universitetsbiblioteket og Projekt Visecenter har fået lige siden projektets første spæde start i 1997, kan man se, at det fortrinsvis benyttes af i forvejen viseinteresserede personer, af skoleklasser og af personer, der gennem lang tid har ledt efter en eller flere viser, som de kunne huske fra deres barndom eller ungdom. Henvendelserne viser, at projektet i skoleklasser anvendes både i undervisning i dansk og i brug af computere, hvorved gammel og ny formidling forenes. Ved at lade eleverne bruge nutidens kommunikationsmiddel, computeren, kan man opdyrke en interesse for fortidens kommunikationsmiddel, skillingstrykket. Dette understreger, at hvis man yder en målrettet formidlingsindsats i forbindelse med skillingsviser, kan det rent faktisk lykkes at vække interessen for dem til live igen.

¹⁵⁷ Humoristiske viser ikke trykt i skillingstryk.

14.2 Databaser

Udover projekt Skillingsviser kan man på internettet også blive henvist til Syddansk Universitetsbiblioteks database. Her er skillingsstrykkene katalogiseret og findes som sådan i bibliotekets on-line katalog ODIN, hvorved de er søgbare over internettet. De første skillingsviser blev lagt i ODIN i 1991, og bibliotekets eget skillingsmateriale, som er udgangspunkt for denne afhandling, har kunnet ses i on-line kataloget fra 1993. Udover bibliotekets eget materiale har man i ODIN mulighed for at søge på Projekt Visecenters mange skillingstryk, der bl.a. omfatter Vilhelm Bergsøes samling. Databasen opstod i samarbejde med Iørn Piø fra Dansk Folkemindesamling, hvorfor de oplysninger, man kan søge, stort set er identiske med dem, der findes i Dansk Folkemindesamlings database. Denne database findes på adressen www.dafo.dk/skilling.

Dansk Folkemindesamling (DFS) råder over ca. 15.000. skillingsviser, hvoraf man på nettet kan søge på ca. 2.000. Disse er overvejende nyhedsviser fra 1800-tallet. Finn Clement Hansen fra Dansk Folkemindesamling, der i særlig grad har arbejdet med databasen, oplyser, at den blev gjort tilgængelig på internettet i 2000, samt at basen endnu ikke er færdigudbygget. Det er således meningen, at den med tiden vil blive udvidet med øvrige typer af skillingsviser.

Søgning i databasen foregår ved, at man selv skal indtaste søgeord. Det kan være navn på producent, stednavne, personnavne, årstal, titler, førstelinier eller enkeltord som f.eks. mord eller fosterfordrivelse. Når man har indtastet sit søgeord, får man en side med trykkeår, trykkets titel og visens førstelinie på den eller de viser, der matcher éns søgeord. Herefter kan man gå ind i den enkelte vise at se flere oplysninger om trykkeår, producent, trykkested, udgivelsessted, illustration, fuld titel, personer og lokaliteter omtalt i visen, første- og andenlinie, forfatter, melodi og resumé foruden en signatur og et registreringsnummer. Signaturen viser, hvorvidt trykket findes som fotokopi eller originaltryk hos DFS, og registreringsnummeret er en væsentlig oplysning, hvis man vil se selve trykket. Dette kan nemlig ikke lade sig gøre i databasen, hvorfor man er nødt til at bestille en kopi eller selv besøge DFS for at se trykket.

På databasens oplysningssider nævnes der ikke noget om, at nyhedsviser ledsages af en beretning. Man kan kun se, at trykkene har en illustration, en lang, oplysende titel, en melodiangivelse og selve visen, men da beretningerne ikke nævnes med ét ord, mangler man så at sige trykkets "ene ben". Ved at udelade at nævne at trykkene har en beretning, udelader man også at nævne, at visernes indhold ikke kan stå alene, hvis man vælger at betragte dem som nyhedsformidlere, og på den måde forbigår man det element, der gør tryk med nyhedsviser til noget særligt. For at give brugerne et bedre indtryk af de begivenheder, der ligger til grund for nyhedsviserne, vælger man nu i DFS at gå en anden vej end at offentliggøre beretningerne. Finn Clement Hansen kan således oplyse, at nyhedsviserne vil blive suppleret med links til kilder, hvorunder man kan læse artikler om enkeltbegivenhederne fra gennemgående 5-6 udvalgte samtidige aviser, herunder Berlingske, Socialdemokraten og Aftenbladet. For forskere vil dette være en stor lettelse i arbejdet med nyhedsviser, idet man så ikke længere selv behøver at tage til Det Kongelige eller andre biblioteker, for der på mikrofilm at gennemlæse diverse gamle aviser for at fremfinde de artikler, der i sin tid blev skrevet om begivenhederne.

Omvendt kan man sige, at avisartiklerne ikke vil give menigmand en større indsigt i de enkelte begivenheder, idet artiklerne som tidligere nævnt ikke sjældent er utroværdige kilder. Når man i databasen vil medtage så "kulørte" kilder som Aftenbladet og så politiske kilder som Socialdemokraten, vil brugerne få et forvrænget, "farvet" syn på begivenhederne. Som eksempel på dette kan jeg nævne, at da jeg på et besøg hos DFS i oktober 2002 læste disse artikler, fandt jeg

flere, der havde direkte ukorrekte oplysninger, f.eks. Aftensbladets omtale af Vilhelmine Møllersagen den 5. april 1893. Her står der bl.a., at det var Vilhelmine selv, der nærmest tvang Volmer ind i sin seng ved at hente ham på sovesalen hver aften, hvilket retsprotokollerne beviser, at hun bestemt ikke gjorde. Ønsker man at medtage kilder som disse, mener jeg, at man også bør oplyse, at man ikke kan tage informationerne i artiklerne for pålydende, og spørgsmålet er, om databasen som sådan ikke var bedre tjent med at bringe beretningerne i stedet for presseomtaler.

Generelt kan man om databaser sige, at de er et udmærkede værktøjer til forskere eller andre med kendskab til nyhedsviser, der vil undersøge, hvorvidt en institution ligger inde med en bestemt vise eller med viser om bestemte begivenheder eller af bestemte producenter/forfattere. Ønsker man derimod at vide noget mere om skillingsviser eller at se eksempler på disse, er baserne knapt så anvendelige. Det er også en ulempe, at man ikke har en mulighed for at få en oversigt over alle tilgængelige viser i databaserne. Derved er man afskåret fra at finde ud af, hvad baserne rummer, hvorved mange "guldkorn" måske vil forblive uopdagede for én, fordi man ikke har søgt på det korrekte emneord.

14.3 Opsummering

Såvel databaser som Syddansk Universitetsbiblioteks projekt er et skridt i den rigtige retning, såfremt man ønsker at udbrede kendskabet til og interessen for skillingsviser. Man kan selvfølgelig indvende, at udbudet på internettet er enormt, og at skillingsviserne derfor risikerer at drukne i informationsstrømmen, men omvendt har skillingsviserne også en mulighed for på nettet at blive opdaget af folk, der ikke tidligere har kendt til deres eksistens. Via nettets søgemaskiner kan man nemlig "uforskyldt" blive henvist til siderne om skillingsviser, hvis man søger på andet end dette specifikt, f.eks. hvis man søger på musik og sang eller for nu at nævne noget helt andet Aagade, Sjællænder eller andre ord, der indgår i visetitlerne uden dog udelukkende at være knyttet til disse.

Man kan også indvende - og den indvending er nok mere holdbar - at internetformidling via pc er et uddøende fænomen, hvorfor de ovennævnte projekter vil fortabe sig i forglemmelse. Blandt forskere i kulturformidling i nye medier¹⁵⁸ er der nemlig en overbevisning om, at web-sider, som vi kender dem i dag, snart er en saga blot. Indenfor de næste år vil internetformidlingen nemlig sandsynligvis ikke længere foregå via pc-skærme, men over mobiltelefoner i det mobile internet, hvorfor web-sider ikke længere skal designes til 17 eller 19 tommers skærme, men til de små mobiltelefon-skærme. Dette format henvender de nuværende databaser og projekter sig ikke til, så de skal re-designes, hvis de skal overleve på internettet.

Formidlingen af skillingsviser på internettet har for mig et se en stor force fremfor andre typer af formidling, og det er, at den ikke vurderer. Den fortæller ikke, hvad man skal mene om skillingsviser og giver således ikke brugerne et indtryk af, at viserne er underlødige, usande, vulgære o.s.v., som især faglitteraturen har en tendens til at gøre. I stedet sammenføjer og ligestiller den - i hvert fald foreløbigt fra Syddansk Universitetsbiblioteks side - de enkelte typer af skillingsviser, hvorfor nyhedsviserne ikke frasorteres, som man kan se, de er blevet både hos meddelere, i trykte visesamlinger og i faglitteraturen generelt. Derved får man ikke på forhånd en vægtning af, hvad der er mest interessant og dermed mest værdifuldt.

Internetformidlingens umiddelbare force, den manglende vurdering, kan dog også have visse ulemper. Hvor man i skillingsvisernes samtid har troet på deres indhold i en sådan grad, at man ikke blot anså nyhedsviser men også andre typer af skillingsviser for at være sande, er der i dag en

¹⁵⁸ Bl.a. på kongressen CULT 2001 i København.

tendens til, at man ikke regner med, at skillingsviser og herunder også nyhedsviser formidler begivenheder fra den virkelige verden og gør det på en pålidelig måde.

Netop fordi alle typer af skillingsviser sidestilles på nettet, mister nyhedsviserne deres specielle status som nyhedsformidlere. En nyhedsviser om f.eks. en ynglings selvmord på grund af ulykkelig kærlighed ligestilles med en fiktiv episk vise om samme emne, og derved har brugerne svært ved at forstå, at den ene er baseret på en virkelig begivenhed, den anden ikke.

Ser man på nyhedsviser med indhold af mere forfærdende karakter, f.eks. viserne om børneslagteriet i Elbagade eller om mordersken Vilhelmine Møller, der i virkeligheden var en mand, forekommer dette indhold nok de fleste nutidsmennesker at være så usandsynligt, at man ikke kan tro, at dette virkelig er hændt.

Af internetformidlingen kan man slutte, at visernes funktion har ændret sig fra deres samtid til i dag. Hvor de i samtiden skulle underholde, til en vis grad belære og også formidle nyheder, er de i dag udelukkende en underholdende del af den danske kulturarv. Deres underholdningsværdi tager man i dag stadig til sig, men de belærende aspekter og nyhedsformidlingen ser man stort på. I stedet er de blevet til studieobjekter på lige fod med andre "levn" fra fortiden, for skønt man i internetformidlingen ikke beskæftiger sig med traditionsforskning eller for den sags skyld overbebyrder brugerne med oplysninger om visernes oprindelse, funktion m.v., så bemærker man dog på nettet, at viserne findes hos så estimerede forskningsinstitutioner som Dansk Folkemindesamling og Syddansk Universitet. Når jeg derfor tidligere nævnte, at internetformidlingen ikke vurderer viserne, er dette derfor ikke helt sandt. De institutioner, der udfører formidlingen, står jo i folks bevidsthed som anerkendte institutioner med høj status, hvilket kan smitte af på viserne.

15. Nyhedsvisernes specielle status

Jeg har flere gange omtalt den specielle status, som skillingstryk med nyhedsviser har blandt skillingstryk generelt, og jeg har heller ikke lagt skjul på, at jeg synes, at ingen af de nævnte formidlingsformer har lagt den fornødne vægt på dette. Nyhedsviser er skillingsviser, det er sandt, men man glemmer, at nyhedsviser har en anden funktion og et andet udgangspunkt end andre skillingsviser og derfor skal vurderes anderledes. Man glemmer også at tryk med nyhedsviser ser helt anderledes ud end andre skillingstryk, idet de har en medfølgende beretning, og at denne beretning er en ligeså væsentlig del som selve visen. Disse ting vil jeg i det følgende belyse yderligere.

15.1 Skillingstryk og flyveblade

Som nævnt i kapitel 3 begyndte man efter bogtrykkerkunstens opfindelse i 1400-tallet at digte, trykke og sælge viser i hvad der kaldtes enten flyveblade eller skillingstryk, hvor skillingstrykbetegnelsen gik på den billige fremstilling og flyvebladsbetegnelsen på spredningen gennem enkeltryk. Flyvebladsbetegnelsen er ældst, da udtrykket skillingsviser som tidligere nævnt først er dokumenteret i 1795.

Flyvebladene var delt op i tre kategorier, nemlig henholdsvis tidender, visetryk og enkeltbladstryk. Tidender var nyheder trykt i flyveblade, i ældre tid var de undertiden affattet på vers men dog hyppigst i prosaform, og disse var almindelige frem til avismediets begyndelse i det 17. århundrede. Efter tysk forbillede relaterede tidender sig til et bestemt historisk sted og tidspunkt og berettede om både natur- og menneskeskabte undtagelser og forstyrrelser af den normale orden. Det ældste bevarede tidende på dansk er fra 1542 og omhandler således de skader, som græshopper gjorde i Schlesien i august samme år.

Tidender beskæftigede sig ikke udelukkende med naturbetingede og politiske katastrofer, men også med profetier og jærtegn. I denne udformning kan man genfinde dem i det 19. århundredes skillingstryk. I Syddansk Universitetsbiblioteks skillingstrykmateriale findes der ud af de 652 tryk således to tryk med prosaberetninger, hvoraf den ene indeholder profetier og jærtegn. Det er *Spøgeriet i Søndermarken* (SDUB), der omhandler en ældre kone fra Valby, som i en sen aften træffer to spøgelser i Søndermarken. Spøgelserne er henholdsvis en ridder og en adelsfrue, og de advarer konen mod menneskehedens fald, idet de siger, at på grund af menneskets synd og laster, egenkærlighed og ønske om i videnskabens navn at ville udforske naturens hemmeligheder og udfordre dens love, vil jorden hjem søges af hungersnød, krig og pest. Nærlæser man prosastykket, vil man dog se, at den er en parodi på et tidende, idet spøgelserne udover de tre plager, der vil hjem søge jorden, også nævner en fjerde plage, nemlig dyrtid.

Spøgeriet i Søndermarken deler ligesom den anden prosaberetning, *10 Bud for Schelsvigholsteinere* (SDUB) - der er en humoristisk advarsel, som ironiserer over preusserne og forherliger danskheden - tryk med en vise. Viserne har intet at gøre med prosastykkerne, men er blot trykt i samme tryk. Herved adskiller de sig fra tidender, der udelukkende formidlede gennem prosa.

En anden forskel er formatet. Hvor skillingstrykkene er trykt i oktavformat, bestod tidender normalt af fire blade i kvartformat, men kunne variere fra to til seksten sider¹⁵⁹. Flyvebladenes visetryk var derimod i oktavformat bestående af fire blade. De tidlige visetryk indeholdt viser med

¹⁵⁹ Jf. Henrik Horstbøll: *Menigmands medie*, p. 680 ff.

lystige, historiske og religiøse motiver, og ligner således både i indhold og udseende de skillingstryk, som man kender fra det 19. århundrede.

De enkeltbladede tryk var en slags små plakater af skiftende størrelse uden for de gængse formater. De blev anvendt til bekendtgørelser og i propagandaøjemed fra magthaverne, men også til religiøse budskaber og som reklame for læger og næringsdrivende.

Sammenligner man det 16. århundredes flyveblade med skillingstryk fra det 19. århundrede¹⁶⁰, vil man se, at trykkene generelt minder om flyvebladenes visetryk, men at tryk med nyhedsviser er en blanding af tidender og visetryk. For til fulde at forstå, hvilke elementer disse tryk henter fra de forskellige former, og hvorledes de anvendes og sammenblandes i trykkene, kan man analysere trykkene som medie ud fra teorier opstået på baggrund af konceptuel integration. Gennem disse teorier ønsker jeg at fastslå, at tryk med nyhedsviser adskiller sig så markant fra andre typer af skillingstryk, at de bør have et eget navn i stedet for skillingstryk, tryk med nyhedsviser eller lignende. Jeg vil argumentere for, at man i stedet for at kalde dem skillingstryk bør kalde dem nyhedsvisetryk eller endnu bedre nyhedstryk, idet viserne efter min overbevisning ikke er væsentligere end beretningerne i disse tryk, og at det derfor er formidlingen af nyheder, man skal lægge vægt på, ikke viserne.

Konceptuel integration er en forholdsvis ny metode til at blottlægge fremstillinger, begreber og frembringelser, der ofte er etableret i begrebsmæssige strukturer, og derved tilføre disse forankrede frembringelser grundfæstede nye måder at se og opfatte dem på. Konceptuel integration kan opstilles i en netværksmodel omhandlende det igangværende, dynamiske kognitive arbejde, som mennesker udfører for begrænsede tanke- og handlingsformål. Modellen fokuserer specielt på konceptuel projektion som et værktøj til dette igangværende arbejde, og dens centrale proces er konceptuel blanding¹⁶¹. Netværksmodeller bruges især indenfor kognitiv lingvistik, men blandingsteorien er ikke møntet på noget specielt forskningsområde og kan - ligesom semiotikken - anvendes på flere områder. Blendings bruges derfor i forbindelse med f.eks. antropologi, politisk videnskab, musikteori, kunstteori, poetik, diskursanalyser, og analyser af materielle kulturfænomener. Jeg har derfor valgt at bruge netværksmodellen i forbindelse med undersøgelsen af nyhedstryks specielle status, skønt de erkendelsesmæssige processer her knytter sig til materielle ting og ikke til psykiske processer, hvilket man normalt forudsætter, når man taler om kognition. Grunden til at jeg har foretaget dette valg er, at man med udgangspunkt i den konceptuelle integrations netværksmodeller i langt højere grad kan redegøre for nyhedstryks specielle status, end det er tilfældet med andre modeller.

15.2 Blending

Blendings¹⁶² og konceptuel integration blev først introduceret af Gilles Fauconnier og Mark Turner i 1994¹⁶³. Blending, det vil sige det kognitive arbejde, man udfører i forbindelse med konceptuel

¹⁶⁰ Jeg bruger herefter konsekvent betegnelsen flyveblade om tryk fra det 16. århundrede og betegnelsen skillingstryk om tryk fra det 19. århundrede, vel vidende at flyveblade og skillingstryk dækker over det samme. Grunden til at jeg gør dette er, at man i formidlingen i dag er tilbøjelig til ved skillingstryk udelukkende at forstå tryk med viser, hvorimod man ved flyveblade anerkender, at ikke alle tryk indeholder viser.

¹⁶¹ Gilles Fauconnier og Mark Turner: "Conceptual integration networks", *Cognitive science*, vol 22, p. 142 ff.

¹⁶² Når jeg i det følgende anvender de engelske ord blanding og blend er det ud fra en erkendelse af, at begreber som at blende og en blender allerede findes på dansk. Ved at beholde de engelske ord tydeliggøres det også, at disse er møntet direkte på denne bestemte teori og ikke blot omhandler en generel opfattelse af begreber som blanding og sammensmeltning.

integration, er en proces, der oprindeligt blev anvendt til at forstå den kreativitet, som finder sted, når man i tanke og tale skaber nye forbindelser, nye konfigurationer, og dermed skaber ny mening. Blendingteorien opstod således som en rekonstruktion af den metafor-teori, der er én af den kognitive semantiks grundtanker¹⁶⁴, og blending hviler på begreber som kognitiv overføring og mentale rum.

Ved kognitiv overføring¹⁶⁵ forstår man korrespondancen mellem to grupper, der tildeler for hvert element i den første gruppe en pendant i den anden, f.eks. ordet bog og en bog. Metaforer danner grundlag for, hvorfor man i overføringen vælger at overføre en bestemt betydning fremfor en anden, og det er først med blendingteorien, at man er begyndt at teoretisere over dette.

Ved mentale rum forstår man i den kognitive lingvistik de domæner, som diskurs opbygger for at give et kognitivt dybere lag for ræsonnement og interaktion med verden¹⁶⁶. I konceptuelle integrationsnetværk er inputstrukturer, fællesstrukturer og blendstrukturer mentale rum. Teorien om mentale rum, eller mental spaces som de hedder på engelsk, blev udviklet af Gilles Fauconnier, og én af grundtankerne var her, at mennesker opererer med mange forskellige repræsentationer, der kan forene pendants. Mentale rum er dynamisk aktiverede og af kort varighed, og alle blendings kombinerer strukturer fra to eller flere mentale rum. Mentale rum og blending-netværk kan redegøre for meningskonstruktioners dynamiske natur.

Blending er en simpel operation, der åbner for myriader af muligheder. Den anvender mindst to input-områder for at nå frem til et nyt område kaldet blend. Denne blend får overført partielle strukturer fra input-områderne og har sin egen opstående struktur. Nogle af de betingelser, der bliver stillet, når de minimum to input-områder blendes er:

1. Overføring på tværs af rum (cross-space mapping): en delvis overføring mellem de to input-områder. Disse forbinder pendants i input-områderne.
2. Fælles rum (generic space): det fælles område, der overfører betydning til begge inputs. Det fælles rum afspejler noget fælles, ofte abstrakt, strukturelt og organisatorisk, der deles af de to inputs, og definerer kernen af overføringen, som sker på tværs af det rum, der er mellem de to inputs.
3. Blend: de to inputs overføres delvist til et fjerde rum kaldet blend. Projektion af struktur til blenden sker partielt og selektivt, d.v.s ikke alle elementer i input-strukturerne overføres til blenden. I nogle blends smelter nogle af pendants i inputtene sammen, andre projiceres separat.
4. Den opståede struktur: blenden indeholder en fremkommende struktur, der ikke er i inputtene. Den struktur er afgørende for udførelsen af slutninger. Den struktur, der fremkommer i en blend, er således ikke givet af inputs, men sker på tre interrelaterede måder:
 - a. Komposition (composition): sammenlagt giver overføringerne fra de to inputs nye relationer, der ikke eksisterede i de enkelte inputs. Sammensmeltningen er en form for komposition, men pendants kan også bringes ind i blenden som separate elementer, ikke kun sammensmeltede elementer.
 - b. Fuldførelse (completion): blends suppleres med viden om bagvedliggende konceptuelle strukturer og viden kaldet baggrundsrammer, som man ubevidst anvender. Disse kognitive og kulturelle modeller tillader den sammensatte struktur, der er projiceret ind i blenden fra

¹⁶³ I Gilles Fauconnier og Mark Turner: "Conceptual Projection and Middle Spaces" i *UCSD Cognitive Science Technical Report*.

¹⁶⁴ Metafor-teorien blev videreudviklet i George Lakoff og Mark Turner: *Metaphors we live by*.

¹⁶⁵ På engelsk cognitive mapping, se Gilles Fauconnier: *Mapping in thought and language*, p. 2-13.

¹⁶⁶ Gilles Fauconnier: *Mapping in thought and language*, p. 34.

inputs, at blive set som en større selvstændig struktur i blenden. Fuldførelsen tilfører yderligere struktur til blenden og sker på baggrund af i forvejen eksisterende kendte rammer. Mønstret i blenden, der bliver udløst af de overførte strukturer, fuldføres i en større opstående struktur. Den sammensatte struktur bliver derved fuldført ved hjælp af andre strukturer. Den fundamentale undertype af supplerende er mønsterfuldførelse, hvor en minimal komposition i blenden kan blive ekstensivt fuldført ved hjælp af et større konventionelt mønster.

- c. Uddybning (elaboration): blendens struktur kan videreudvikles, hvilket kaldes "running the blend". Det består af kognitivt arbejde udført i blenden i overensstemmelse med dens egen fremkomne logik. Evnen til mental simulation hjælper dette igangværende arbejde med blandede rum. Uddybningen udvikler blenden gennem fantasifuld mental simulation i overensstemmelse med de principper og den logik, der findes i blenden. Nogle af disse principper vil være fremkommet i blenden ved hjælp af fuldførelse, idet fortsat dynamisk fuldførelse kan tilføje nye principper og logik under uddybningen.

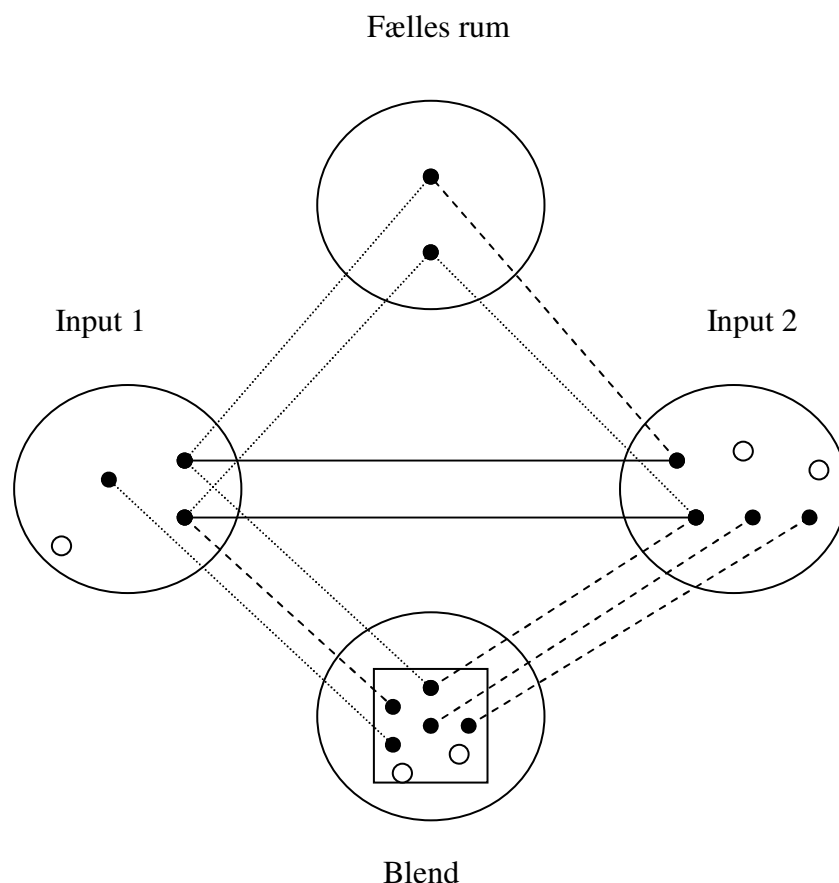
Komposition, fuldførelse og uddybning fører til den opstående struktur i blenden, d.v.s. den struktur i blenden, som ikke findes i inputtene, og de indhenter betydning fra kendte mønstre omkring det at tænke og vide. Dette gør blending til et kraftfuldt instrument, men kan samtidig også få dem til at fremstå som entydige og forudindtagede. Da komposition, fuldførelse og uddybning ofte forekommer automatisk og uden at man er bevidst om det, kan det være svært at se disse skævheder i blending.

I netværket forbliver blenden forbundet med inputtene, således at strukturelle egenskaber kan overføres baglæns til inputtene. Uoverensstemmelser i blenden bliver fremhævet og tilbageført til inputtene for at skabe slutningsmæssige og følelsesmæssige resultater. Uoverensstemmelser gør blends mere synlige, men blends behøver ikke at være uoverensstemmende, idet det ikke er en del af det, der definerer deres karakteristika.

Fauconnier selv anvender udelukkende den konceptuelle integrationsmodel på u håndgribelige begreber og idéer, og en af hans egne blends er sætningen "I Frankrig ville Watergate ikke have skadet Nixon"¹⁶⁷. Her er fællesrummet amerikansk og fransk politik, input 1 er Nixon i Amerika, og input 2 er Frankrig. Kompositionen består af en tænkt Watergate-lignende situation i Frankrig, fuldførelsen af en begrænset projektion af information om Nixon som værende en præsident, der bryder loven for at miskreditere modstandere fra et andet parti, og uddybningen er en eksplicit påstand om, at sagen ikke vil skade præsidenten. En model af den firedelte blending ser ud som følger¹⁶⁸:

¹⁶⁷ I bl.a. Gilles Fauconnier og Mark Turner: *Conceptual Integration Networks*, p. 151-152.

¹⁶⁸ For en grundig gennemgang af modellen, se Gilles Fauconnier : *Mappings in Thought and Language* p. 149 ff.

Cirklene repræsenterer de mentale rum. Fællesrummet har et konceptuelt domæne, men det er kun de elementer, som begge inputs har til fælles, der er fælles rum. I Fauconniers eksempel vil dette fællesrum inkludere amerikansk og fransk politik indeholdende en leder, der er medlem af et politisk parti, og som er begrænset af love.

Som man kan se af illustrationen afgiver det fælles rum elementer til begge input-områderne. Den struktur, der tilhører begge input-områder konstituerer således det fælles rum, og den definerer den overføring på tværs af rum, som finder sted mellem inputtene. Et givent element i det fælles rum overføres til de parvise pendants i de to input-områder. Det er dog ikke alle forskere, der i dag benytter sig af et fælles rum¹⁶⁹, idet disse fælles rum ofte er så abstrakte eller dannet på så spinkel en fællesnævner, at de forekommer irrelevante.

De elementer, som begge input-områder har tilfælles fra fællesrummet, er identiske og har ens betydning i de to inputs. Her sker der en delvis pendant-forbindelse mellem input-områderne. Disse forbindelser kan være af mange forskellige typer, både forbindelser mellem transformation og repræsentation, metaforiske forbindelser o.s.v. De to inputs kan dog hver især rumme andre elementer, som sammen med de fælles overfører mening til blenden. Ikke alle input-områdernes elementer aktiveres dog i blenden, og blenden selv kan generere nye elementer, som ikke findes i input-områderne. I Fauconniers Watergate-eksempel er input-områderne som nævnt henholdsvis "Nixon i Amerika" og "Frankrig", og de ikke-aktiverede inputs vist ved de hvide cirkler kan således henholdsvis være Nixons andre meritter som præsident og aspekter i fransk politik, der ikke har med lovbrudende præsidenter at gøre.

¹⁶⁹ Eksempelvis gennemgår Edwin Hutchins en af Fauconniers blendings i *Material Anchors for Conceptual Blends* (udkast, UCSD, 2000), hvor han end ikke nævner begrebet fællesrum.

En bestemt meningskonstruktions proces har bestemte input-repræsentationer. Under processen fremkommer slutninger, følelser og integration af begivenheder, som findes i nogle af inputtene. De er blevet dynamisk konstrueret i et nyt mentalt rum, det blendede rum, forbundet med inputtene på systematiske måder. Der trækkes selektivt på forskellige og inkompatible input-rammer for at konstruere et blended rum, der angiver centrale slutninger, og som har sin egen opstående struktur. Firkanten i modellens blend repræsenterer denne nye opstående struktur. I Fauconniers eksempel er blenden netop sætningen "I Frankrig ville Watergate ikke have skadet Nixon", og den nye opståede struktur er, at Nixon ikke bliver skadet af Watergate.

Fællesrum og blendede rum er relaterede. Blends indeholder fælles struktur, men også en mere specifik struktur, og de kan indeholde strukturer, der er umulige for inputtene, jf. ovenstående eksempel med den uskadte Nixon. Blends kan nemlig ikke forudsiges udelukkende fra input-strukturer, idet de motiveres af såvel disse strukturer som af uafhængige, tilgængelige baggrunds- og kontekststrukturer.

De andre rum i blendingen forsvinder ikke, når blenden er blevet udformet. Blends giver derimod mulighed for, at man kan projicere slutninger og strukturer baglæns til inputtene, hvorfor modellen kaldes en netværksmodel, idet betydning kan overføres ikke blot fra et kildeområde til et målområde, men også tilbage igen. I Watergate-eksemplet ses det ved, at man her kan tilbageprojicere, at Frankrig har politiske karakteristika, som Amerika ikke har. Betydningen kan derfor løbe rundt i netværket og ikke blot gå fra a til b, sådan som man ser det i f.eks. metaforer.

Udover blendingens strukturelle karakteristika - overføring på tværs af rum, selektiv projektion i blenden, fællesrum, opstående struktur o.s.v. - er blending også underlagt en række konkurrerende principper¹⁷⁰, der kan optimere blenden, idet blenden bliver "bedre", jo flere af disse principper, der overholdes.

Man kan kort opsummere, at blending er en basal kognitiv operation, der involverer input-, fælles- og blendede rum. Der forekommer overføring mellem pendante forbindelser på tværs af rum mellem input-områderne og selektiv projektion fra inputs til blend. Blends udvikles gennem komposition, fuldførelse og uddybning og giver mulighed for, at man kan projicere slutninger og strukturer baglæns til inputtene.

Konceptuelle integrationsnetværk opstår under konkurrerende principper, og konstruktionen af disse netværk afhænger helt generelt af at etablere kortlægninger på tværs af rum, hvilket normalt studeres i forbindelse med metaforer og analogier, skønt disse kun er en lille del af konceptuelle integrationsfænomener. I forbindelse med metaforer og analogier sker projektionen blot én vej fra kilde til mål, og derved overser man konstruktionen af blendede rum og dermed selve netværket, hvor projektionen kan ske på forskellige måder og i forskellige retninger. Dette skyldes måske, at man ubevidst foretager blending, hvorved man ikke er opmærksom på det. Blends giver et rum, hvor mange strukturer kan manipuleres til en ensartethed, og i vor bevidsthed findes der mange forskellige blends udover metaforer og analogier, f.eks. havfruer, vittigheder og komplekse tal.

I de senere år har der været en tendens til at løsrive blendingsteorien fra begrebet om konceptualisme, hvorved den også kan anvendes på mere håndgribelige ting. Således har f.eks. Tim Rohrer analyseret internettets dialogboks -reklamer som blends¹⁷¹ med henholdsvis reklametekster og computeres visuelle operationssystemer som inputs. Man taler altså ikke længere udelukkende om konceptuelle blends, men også om at blends kan være visuelle, auditive m.v. I det efterfølgende

¹⁷⁰ Principperne omfatter integration, web, unpacking, topologi, baglæns projektion og metonymiprojektion jf. Gilles Fauconnier: *Mapping in Thought and Language*, p. 185-186.

¹⁷¹ I "Metaphors, visual blends and the hidden ideology of the Internet" i R. Dirven, R. Frank, C. Ilie: *Language and Ideology: Cognitive Descriptive Approaches*.

vil jeg forsøge helt at løsrive blandingmodellen fra dens konceptuelle base for at anvende den til at vise, hvorfra nyhedstryk og nyhedsviser får deres inputs og derved bliver til genremæssige blends.

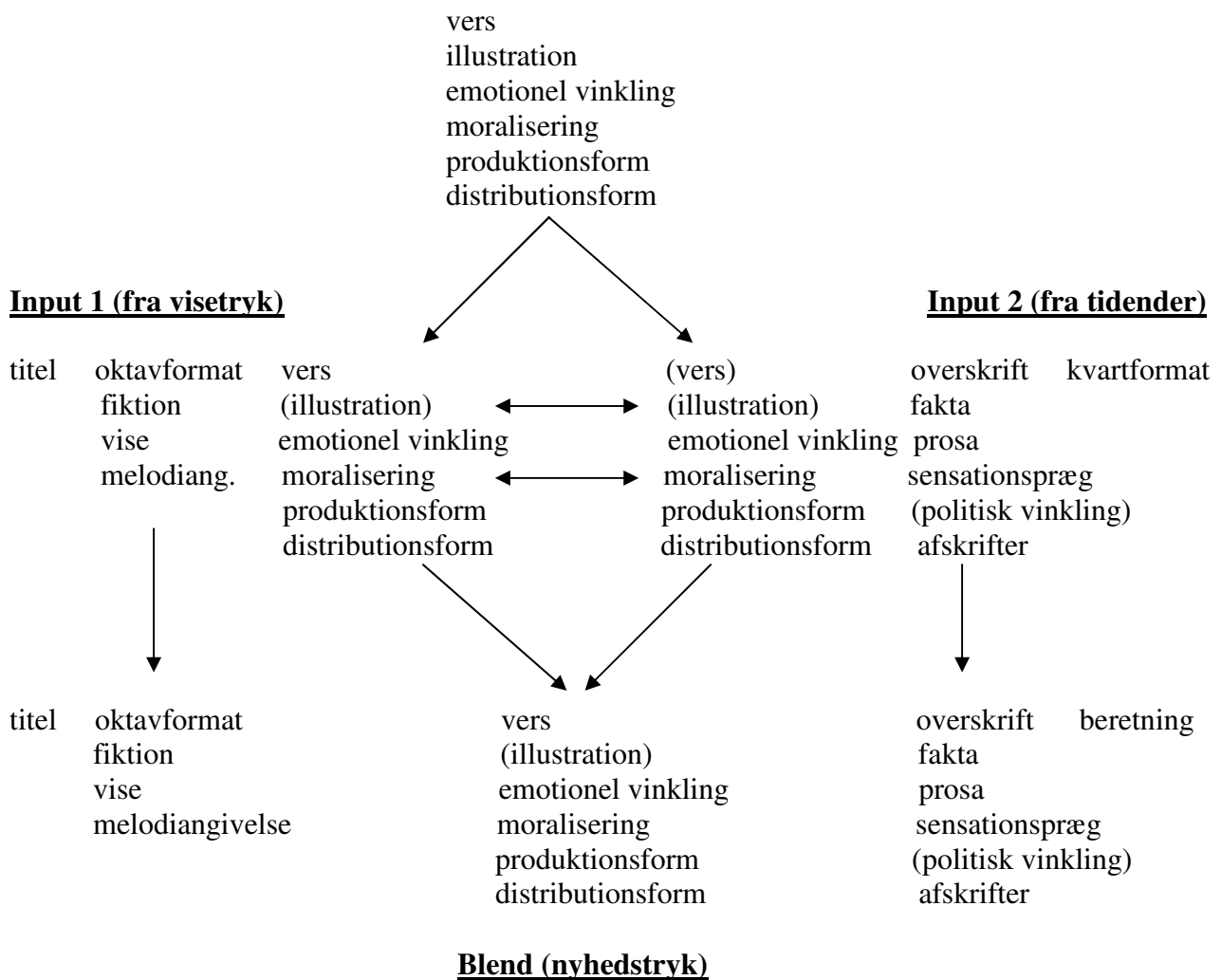
15.3 Nyhedstryk som blend

For at lave en blanding med nyhedstryk som blend, må man først finde ud af, hvad blandingens rum skal bestå af. Da mine input-områders domæner er henholdsvis visetryk og tidender, må fællesrummets domæne nødvendigvis være flyveblade som sådan. Selve fællesrummet består dog udelukkende af de elementer, som de to inputs har tilfælles, ligesom elementerne i input-områderne er specielt udvalgte med henblik på at give en indsigt i nyhedstryks udformning og indhold. Det vil sige, at jeg ikke har taget alle elementer med i blandingen, f.eks. har jeg udeladt, hvorvidt der er oplyst forfatter, trykkested og -år, producent o.lign., da de forskelle og ligheder, der kan være mellem de to inputs og mellem inputs og blend i denne sammenhæng, ikke er relevante for at forstå, hvor blenden, nyhedstrykket, henter sin betydning og opbygning fra.

Endvidere har jeg ikke tegnet forbindingsstreger fra de enkelte elementer i fællesrummet til de enkelte elementer i input-områderne og fra de enkelte elementer i input-områderne til de enkelte elementer i blenden, idet det ville forekomme forvirrende og uoverskueligt. I stedet har jeg opsat elementerne i blokke, så de elementer, der er hentet i fællesrummet og derved er fælles for input-områderne, står under hinanden, ligesom de elementer, der overføres fra et input til blenden, står i en blok for sig, og de væsentlige elementer i inputtene, der ikke overføres til blenden, står i sin egen blok.

Yderligere vil man bemærke, at nogle af elementerne står i parentes. Dette betyder, at elementet ikke altid forekommer i hvert eneste visetryk, tidende eller nyhedstryk, men at elementet dog forekommer hyppigt nok til at være karakteristisk. En blanding med nyhedstryk som blend kan derfor se således ud:

Fællesrum (fra flyveblade)

Gennemgår man nu blendingen fra top til bund, vil man se, at der er seks elementer i fællesrummet, der overføres til begge inputs. Man kan se, at såvel visetryk som nyhedstryk er skrevet på vers, og det samme gælder også en del af tidenderne. Ikke alle tidender er dog på vers, hvorfor dette står i parentes. Også illustration er i parentes, da illustrationer ikke altid optræder hverken i visetryk, tidender eller nyhedstryk.

Der foregår en moralisering og en emotionel vinkling i såvel inputs som blend. I alle tre udtryksformer optræder en form for moral i beskrivelserne, hvad enten det er en samfundsmoral, en gudsmoral eller hvad det kunne være. Også den emotionelle vinkling kan dække over flere ting, f.eks. beskriver de tre udtryksformer udfra enten en sentimental, en humoristisk, en forarget eller en helt anden følelse, men følelser er der altid involveret. Endelig har jeg skrevet, at inputs og blend har fælles produktions- og distributionsform, idet alle udtryksmidlerne - idet de alle er flyveblade - har samme type producent, produktionsmåde og distributionsmåde svarende til hvad jeg tidligere har omtalt vedrørende produktion og distribution i hhv. kapitlerne 3 og 7.

Fra input 1 modtager blenden desuden fire elementer. Nyhedstrykkene har oktavformat ligesom visetryk og ikke kvartformat som tidenderne, hvorfor kvartformatet i input 2 står i en blok for sig

selv, da det ikke overføres til blenden. Visetryk og nyhedstryk indeholder desuden begge viser og melodiangivelser, og de rummer begge fiktion i deres viser.

Fra input 2 modtager blenden seks elementer. Den første er overskrift, som dækker over det, som jeg i forbindelse med nyhedsviser har kaldt for fuld titel, d.v.s. en lang titel, hvor enkelte ord eller sætninger er fremhævet som en slags kaldetitel, og hvor resten er en beskrivelse af begivenheden. De lange, detaljerede forsidesitlens popularitet på nyhedstryk forbindes med de tidlige 1800-år, idet trykkenes forsiedeillustrationer forsvandt som følge af den censur, der lå i Trykkefrihedsloven af 1799¹⁷². Herved overtog overskrifterne illustrationernes dekorative funktion, og skønt illustrationerne blev genindført ved censurens ophævelse med indførelsen af Grundloven i 1848, blev de lange overskrifter bevaret på de fleste nyhedstryk. I den ca. 50-årige periode med censur var nyhedstryk i øvrigt langt sjældnere¹⁷³ end i tiden før og især efter.

Nyhedstrykkenes titler svarer til tidendernes overskrifter og mellemoverskrifter, men findes generelt ikke i visetryk, hvor viserne blot har en enkel titel som f.eks. "Agnete og Havmanden". Lange titler *kan* forekomme i visetryk, f.eks. hedder det ældst bevarede tryk med en DgF-vise "En Lystig oc skøn Vise/ Huorledis Paris bortførde Helena. Oc huorledis Trøneborrig bleff vunden"¹⁷⁴, men de lange titler er ikke generelle for visetrykkene, og hvor de forekommer, er de både kortere og opstillet på en anden måde end dem, man finder hos tidender og i nyhedstryk. Derfor står titlerne hos visetrykkene i input 1 i en blok for sig.

Sensationspræget og den politiske vinkel får nyhedstrykkene også tilført fra tidenderne. Både tidender og nyhedstryk kan i deres formidling af stoffet anlægge en politisk vinkel, men gør det dog ikke altid. Til gengæld er sensationspræget altid til stede i både tidender og nyhedstryk. I tidenderne blev begivenhederne, hvad enten der var naturskabte katastrofer, politiske omvæltninger eller jærtegn man omtalte, beskrevet med vægt på det sensationelle i begivenhederne, ligesom man kender det fra nyhedstryk.

Tidenderne havde en tendens til at overdrive begivenhederne, som man også har set, at der gøres i nyhedstryk, og denne overdrivelse kan til tider føre næsten helt ud i fiktionens verden, men da kernen i begivenhederne er sande, har jeg valgt ikke at skrive fiktion som element i input 2, da man så kunne forveksle denne form for fiktion med den fiktion, der finder sted i visetrykkene, hvor indholdet jo er opdigtet. Da man i blenden forudsætter, at de fælles elementer, der findes i begge input-områder er identiske og har ens betydning, kan de to former for fiktion således ikke optræde som et fælleselement.

Endelig overføres også fakta, prosa og afskrifter fra tidenderne til nyhedstrykkene. Fakta kan man i nyhedstrykkene finde både i viserne, hvor de smelter sammen med fiktion, og i beretningerne, hvor også prosaen og afskrifterne befinder sig. Beretningerne var hyppigt (redigerede) afskrifter fra dagblade, og tidenderne var på samme måde også ofte afskrifter, nemlig fra tyske postefterretninger, aviser og tidender.

Fakta, prosa og afskrifter kombineres i blenden, hvorved der opstår et nyt element, nemlig beretningen, der ikke findes i hverken visetryk eller tidenderne. Man kan sige, at beretningen minder om selve beskrivelsen af begivenheden i tidenderne, men det er ikke helt det samme, da beskrivelserne i tidenderne ikke knytter forklarende an til en vise, sådan som beretningerne gør det i nyhedstrykkene.

Endvidere er det værd at bemærke, at fakta og fiktion smelter sammen i blenden, nemlig i nyhedstrykkenes viser, hvorved der også her opstår en ny struktur, som ikke findes i hverken visetryk eller tidender. Som tidligere nævnt kan overdrivelserne i tidenderne virke som en sammensmeltning mellem fakta og fiktion, men dette er ikke det samme som det, der opstår i

¹⁷² Finn Clement Hansen: "Noget om viser - genveje til gys", *Folkeminder*, p. 5-6.

¹⁷³ Finn Clement Hansen: "Noget om viser - genveje til gys", *Folkeminder*, p. 9.

¹⁷⁴ Trykket er dateret 1581 jf. Iørn Piø: *Nye veje til folkevisen*, p. 49.

nyhedsviserne. I viserne opdigter man jo ligefrem personer og hændelsesforløb, jf. Strandbergs fortæller i Georg Stage-visen og frk. Møllers formodede voldtægt af alle plejehjemsdrene, og dette ses ikke i tidenderne.

Ovenstående blanding imødekommer de krav, der er opstillet for blanding. Der forekommer overføring mellem pendante forbindelser på tværs af rum mellem input-områderne samt selektiv projektion fra inputs til blend, og blenden indeholder en opstående struktur, der ikke findes i inputtene. Denne struktur udvikles gennem komposition, fuldførelse og uddybning, hvor sammensmeltningen af elementer fra de to inputs udgør en form for komposition, fuldførelsen foregår ved hjælp af baggrundsviden om flyvebladernes forskelligartethed i udseende og indhold samt en forståelse af deres forskellige formål, der sammensmeltes i blenden, og uddybningen er en eksplicit antagelse af, at man til en vis grad kan overføre tidendernes principper til skillingsvisetryk. Projektion tilbage til inputtene findes også i modellen og viser, at på trods af at der findes lighedspunkter mellem visetryk og tidender, forekommer der elementer i de enkelte inputs, som det andet input ikke indeholder. På baggrund af dette kan man kun forstå blenden, nyhedstrykkene, hvis man kender til begge input-områderne.

Blendingen indeholder desuden de fleste af de principper, som modellen er underlagt, hvor især integration, web og topologi overholdes, idet blenden konstituerer et integreret miljø, der kan manipuleres som en helhed, netværket af forbindelser i input-områderne bevares, når man manipulerer blenden, og elementernes relationer i blenden matcher input-pendanternes relationer.

At anvende blanding til at undersøge nyhedstryk giver en indsigt, som man måske ellers ikke ville have. Ved at anvende blanding bliver man nemlig især opmærksom på begrebet opstående struktur i nyhedstrykkene. Denne struktur, der blander prosa og verseformen samt fiktion og fakta er ikke noget, der lægges specielt vægt på, når man formidler nyhedstryk. Her beskrives nyhedstrykkene, som om de er identiske med øvrige typer af skillingstryk, og i formidlingen ser man bort fra både beretningerne og fra det faktum, at ikke blot beretningerne, men også viserne rummer en vis grad af fakta.

I den ovenstående blanding kan man yderligere se, at trykkes øvrige elementer, nemlig titeloverskrifter, illustrationer og melodiangivelse, som jeg omtalte i kapitlerne 8-10, ikke alle relaterer sig til visetryk, sådan som man skulle tro. Af de tre er kun melodiangivelsen hentet udelukkende fra visetryk, hvilket er interessant, idet melodivalget som tidligere nævnt er en fortolkningshjælper. Med valg af melodi tilfører man således selve visen en fortolkning, der ikke ligger i teksten, og da denne fortolkning som vist i kapitel 10 kan distancere læseren fra de fakta, der står at læse i visen, knytter melodiangivelsen an til trykkets fiktions-del.

Illustrationerne derimod er hentet fra såvel visetryk som tidender. Da illustrationerne som nævnt i kapitel 9 både kan "lyve" og tale sandt om viseindholdet, støtter de henholdsvis nyhedstrykkes fiktionselementer i visen og deres fakta i beretningen alt efter hvilken illustration, der er valgt til nyhedstrykket.

Endelig er overskrifterne udelukkende hentet fra tidender, og da de som beskrevet i kapitel 8 ofte rummer en mængde troværdig information, som ikke er til stede i visen, men kun i beretningen, er de med til at styrke nyhedstrykkes troværdighed.

Da man på baggrund af blenden kan se, hvilke input-områder disse ekstra elementer kommer fra, kan man sige, at elementerne i sig selv indikerer, at man ikke udelukkende bør opfatte nyhedstryk som andre skillingsvisetryk, idet disse elementer - skønt man forbinder dem med skillingstryk generelt - ikke alle hidrører fra visetryk. Da nyhedstryk således ikke kan opfattes som andre skillingstryk, kan nyhedsviser ligeledes heller ikke opfattes som andre skillingsviser. I stedet vil det

være mere givtigt at fortolke trykkene som et hele, hvor elementerne fra tidenderne har en ligeså central plads som visetrykkenes elementer.

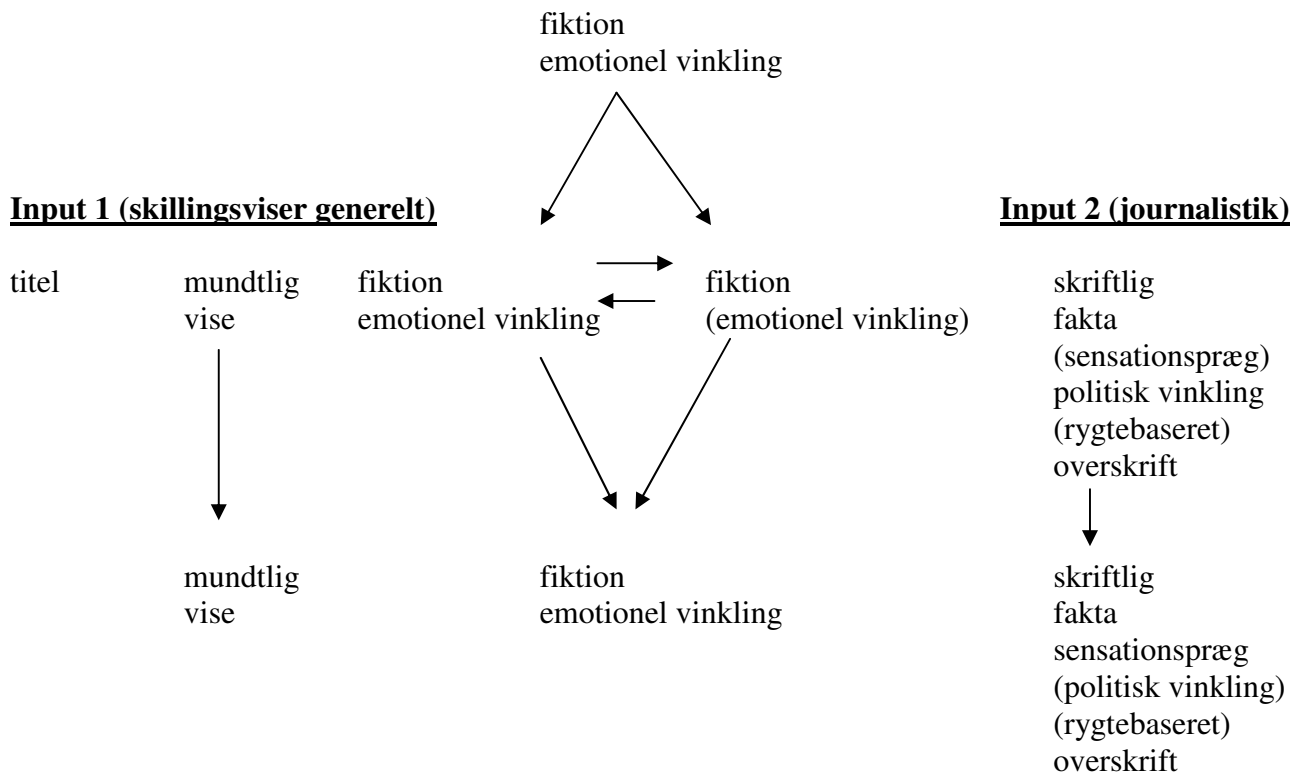
Som man kan se af især formidling af nyhedsviser i faglitteraturen forholder man sig ikke til nyhedstrykkenes sammenhæng med tidender, og man fremhæver derfor ikke de fakta, som trykkene indeholder. I stedet betoner man de steder, hvor viserne ikke stemmer overens med f.eks. avisartikler for derved at påvise, at viserne er utroværdige. Man siger med andre ord, at nyhedsviser er ligesom alle andre skillingsviser. De er underholdende, sjove, bevægende o.s.v., men man kan ikke stole mere på dem, end man kan på en vise som "Agnete og Havmanden". Dette er ikke videre hensigtsmæssigt og ikke engang særlig korrekt, for udsætter man nu nyhedsviser for blending med viserne som blend, vil man nemlig se, at nyhedsviser har langt mere til fælles med journalistikkens verden end med skillingsvisens.

15.4 Nyhedsviser som blend

I den følgende blending ser jeg på de nyhedsviser, der ligger til grund for denne afhandling, altså nyhedsviser fra det 19. århundrede sammenholdt med de samtidige øvrige skillingsviser og journalistik. For overhovedet at kunne lave en sådan blending er det nødvendigt at løfte nyhedsviserne ud af kategorien skillingsviser og se dem som noget andet end disse, hvilket man normalt ikke gør, når man taler om nyhedsviser. Jeg gør det dog, idet jeg postulerer, at nyhedsviser er så forskellige fra andre typer af skillingsviser, at man med rette kan tildele dem en egen kategori. Efterfølgende lader jeg skillingsviser og journalistik stå som domæner for inputtene. Dette giver et noget uklart, upræcist domæne for fællesrummet, idet almindelige skillingsviser og journalistik har meget lidt til fælles. Fællesrummets domæne kommer i min blending derfor til blot at hedde trykt formidling i det 19. århundrede, hvilket jo dækker over meget mere end blot skillingsviser og journalistik.

Ligesom i den foregående blending er elementerne i de to input-områder udvalgt efter relevans. Jeg har således ikke medtaget f.eks. produktions- og distributionsform, format, pris, forfatter m.m., da de i denne blending er irrelevante for forståelsen af nyhedsvisernes indholdsmæssige ligheder med og forskelle fra henholdsvis journalistik og øvrige typer af skillingsviser. Jeg nævner heller ikke, at nyhedsviser og skillingsviser er skrevet på vers, da dette er overflødigt, fordi de er viser. En blending ud fra disse præmisser ser derfor således ud:

Fællesrum (formidling i det 19. århundrede)

Som man kan se, er der kun to elementer der føres fra fællesrummet til de to inputs. Disse er henholdsvis fiktion og den emotionelle vinkling. Den emotionelle vinkling forekommer dog ikke i alle avisartikler, men optræder hyppigt nok til, at man kan betegne den som et karakteristika ved det 19. århundredes trykte presse. Mere interessant er nok fiktionselementet. Her får man fremhævet, at nyhedsvisernes samtidige presse i høj grad opdagede de nyheder, man kunne læse om i aviserne. Dette er tidligere påvist i f.eks. avisernes beskrivelse af frk. Møllers fiktive lesbiske forhold til fru Mockvitz og deres omtale af den nøgne mand i Aagade som værende en Kaspar Hauser-figur. Nyhedsviserne får således tilført deres fiktive element i ligeså høj grad fra pressen som fra skillingsviserne.

Fiktionen fra presse-inputet skyldes i høj grad, at mange presseomtaler var baseret på rygter på samme måde, som omtalerne i nyhedsviserne er det, og således ligner nyhedsvisernes fiktion i højere grad pressens end skillingsvisernes, idet skillingsvisernes form for fiktion er den samme som litteraturens, hvor historierne er frit opfundet af en forfatter og ikke baseret på sladder, der måske, måske ikke har bund i virkeligheden. Når jeg medtager fiktion i fællesrummet i denne blanding i modsætning til i blandingen med nyhedstryk som blend skyldes det således, at fiktionen i pressen kan være ren fiktion, hvorimod der i tidenderne var tale om overdrivelser, der dog havde en kerne af sandhed i sig.

Som i den foregående blanding henter nyhedsviserne deres overskrifter fra presse-inputtet, hvorfor titel står i en ikke-overført blok for sig selv i skillingsviser-inputtet. I den blok, der overføres fra skillingsviser til nyhedsviser, står mundtlig formidling og vise. Visen giver sig selv, og den mundtlige formidling begrundes i, at skillingsviserne, selvom de er trykt, er bestemt til at blive

sunget. Nyhedsviserne kan naturligvis også synges, men som man kan se af omtalen af meddelers repertoarer i kapitel 12, er de ikke blevet sunget så meget som andre typer af skillingsviser, hvorfor størstedelen af dem er blevet glemt som viser. Man har altså ikke ment, at nyhedsviserne som viser var så interessante, at man lærte dem uden ad og på den måde bevarede dem for eftertiden enten ved egen overlevering eller ved at lade indsamlere nedskrive dem. Nyhedsviser får derfor også tilført pressens skriftlige formidling, idet de i højere grad sandsynligvis er blevet gemt som en slags aviser. Dette ses bl.a. af de mange sammensyede visebøger i indsamleres varetægt, hvor det ofte især er nyhedsviser, man finder her. Trykkene i disse visebøger er ofte i meget god stand, hvilket tyder på, at de ikke har været brugt særlig meget, men er blevet bevaret som et historisk dokument, der skulle dokumentere de begivenheder, der optog samtiden.

Som man kan se af modellen, modtager nyhedsviserne seks elementer fra presse-inputtet, altså tre gange så mange som fra skillingsvise-inputtet. Udover de tidligere nævnte er disse elementer fakta, sensationspræg og politisk vinkling. Skønt nyhedsviserne rummer fiktionselementer, er der som regel også fakta i dem, idet det er sjældent, at man ser nyhedsviser som dem om den nøgne mand i Aagade, der ikke kan verificeres. Uanset om man som Strandberg opfinder fiktive personer, samtaler m.m., så er begivenheden virkelig sket, hvorfor den er et faktum, der beskrives. Beskrivelserne er altid sensationsprægede i viserne, hvorimod sensationspræget i pressen afhænger af hvilken avis, man går til. Således vil man i Berlingske se færre nyheder opblæst til sensationer, end man vil det i Socialdemokraten. Omvendt er avisomtalerne altid politisk vinklede, hvilket kun til en vis grad gælder for nyhedsviserne. Derfor står henholdsvis sensationspræg og politisk vinkling i parenteser i blendingen.

Ser man på nyhedsviser som blend ud fra ovenstående model, er der især to strukturer, man bliver opmærksom på. Den ene er forbindelsen mellem mundtlig og skriftlig formidling, den anden sammensmeltningen af fiktion og fakta. Når man formidler nyhedsviser, lægger man vægt på, at disse netop er viser, altså en ganske vist trykt tekst, men en tekst, der er ment til at blive sunget. Herved overser man, at nyhedsviserne i højere grad har virket som samlerobjekter, tidsdokumenter om man vil, end viser. Man må formode, at nyhedsviserne i højere grad er blevet læst end sunget og måske endda mere er blevet gemt end læst. Derfor synes jeg ikke, at man kan sætte lighedstegn mellem nyhedsviser og andre former for skillingsviser, idet deres anvendelse har været så forskellig.

Blandingen af fakta og fiktion i viserne er også noget, man overser i den moderne formidling, ikke blot i forbindelse med nyhedsviserne, men også med den samtidige presseomtale. Moderne formidlere har meget travlt med at påvise nyhedsvisernes usandheder, men glemmer, at den samtidige presse også var en utroværdig nyhedskilde. Der er en tendens til, at man anser den samtidige presse for at være ligeså seriøs og troværdig som nutidens seriøse presse, og det er en stor fejl, idet den samtidige presse ikke skal leve op til de samme kriterier, som pressen skal i dag jf. kapitel 5. På baggrund af denne fejl ophøjer nutidige formidlere pressens fiktion til sandhed på bekostning af visernes fakta, der degraderes til fiktion. Man glemmer altså, at en stor del af nyhedsvisernes fiktive elementer er direkte overført fra pressen og overser således, at viserne også rummer store dele af faktiske oplysninger.

Nyhedsviser og skillingsviser opfattes i dag som en og samme ting, fordi begge typer viser findes i skillingsstryk. At de begge findes i skillingsstryk betyder dog blot, at de begge er trykt i samme format, har samme pris og samme produktions- og distributionsform. Det er altså udelukkende de ydre rammer, man koncentrerer sig om. Indholdet, der for mig at se er vigtigere end disse ydre rammer, koncentrerer man sig ikke om, når man klassificerer viserne. Man ser således helt bort fra

visernes meget forskelligartede indhold, funktion og kilder og det faktum, at visetrykkene er helt forskelligt opbygget, idet trykkene med nyhedsviser indeholder beretninger.

Man kan indvende, at nyhedstryk ikke er den eneste form for tryk, der indeholder beretninger, idet tryk med lejlighedssange om royale begivenheder så som bryllupper og begravelser i kongefamilien og tryk med politiske viser så som slaget ved Dybbøl eller Napoleons kroning også indeholder beretninger. Jeg mener dog ikke, at denne indvending kan bruges, da man ligeså godt kan argumentere for, at disse lejlighedssange og politiske viser er nyhedsviser, idet de beskriver virkelige begivenheder, der kan dokumenteres. Forskellen på nyhedstryk og lejlighedssange og politiske viser med beretning er, at lejlighedssangene og de politiske viser har haft national interesse og betydning, hvorimod nyhedsviserne måske nok har haft national interesse, men kun lokal betydning, idet mordene og de andre begivenheder kun har påvirket livet for de personer, der var knyttet til begivenheden. Om man kalder en vise for en lejlighedssang eller en nyhedsviser er derfor blot et spørgsmål om definition, hvor man uden problemer kan omdefinere disse typer af lejlighedssange og politiske viser til nyhedsviser.

Man kan også indvende, at flere nyhedsviser ikke har beretning, men de viser, der ikke har dette, er oftest led i en serie, hvor der fortælles om begivenheden i andre tryks beretninger, og som derfor skal ses som en del af et større hele. Der udkom jo adskillige viser om samme begivenhed indenfor få dage efter, at begivenhederne indtraf, hvorfor begivenhederne stod så frisk i publikums erindring, at man ikke har fundet en beretning nødvendig i samtlige tryk, man udsendte om begivenheden. Andre viser uden beretning kan i dag ikke verificeres, enten fordi beretningen er udeladt ved genoptryk, eller fordi visen er bygget på sladder. Viseproducenten har derfor ikke ønsket at skrive en beretning, fordi han var usikker på dens rigtighed. Endelig er der viser, der udelukkende handler om nye tendenser i tiden, hvor man har opdigtet en fiktiv person til at deltage i begivenhederne for at gøre dem mere interessante. Tendenserne er her sande, men personerne ikke, hvorfor de ikke har beretning.

For mig at se forekommer det besynderligt, at tryk med nyhedsviser opfattes som identiske med tryk med andre typer af skillingsviser blot på grund af deres værdi som handelsvare. Jeg vil derfor agitere for, at man i stedet for at kalde disse tryk for skillingstryk kalder dem nyhedstryk. Denne betegnelse anvendes i dag ikke i den skriftlige formidling af skillingstryk, og optræder den en enkelt gang mundtligt blandt forskere, gør den det som et synonym med betegnelse skillingstryk, hvor udtrykket nyhedstryk kritikløst bruges skiftevis med udtrykket skillingstryk, skønt det modsatte ikke er tilfældet. Jeg synes dog, at man burde lave en mere generel skelnen. Tænker man på flyveblade, vil man jo heller ikke sige, at tidender er identiske med visetryk, hvilket man gør med nyhedstryk i forhold til skillingstryk. Man burde måske derfor hellere anvende flyveblade som fællesbegreb i stedet for skillingstryk og derved understrege trykkenes udbredelsesform i stedet for deres handelsværdi og herefter adskille nyhedstrykkene fra skillingstrykkene, så flyvebladene består af ikke blot tidender, enkeltbladstryk og visetryk, men af tidender, enkeltbladstryk, skillingsvisetryk og nyhedstryk.

Hvor man tidligere har arbejdet med blendings indenfor andre områder, har man set, at blendings kan være med til at skabe kategorier. Det er således mit håb, at netværksmodellen også vil få nyhedstryk til at fremstå som en kategori for sig.

15.5 Nyhedstrykkes specielle status

Som nævnt i kapitlerne 12-14 forekommer der kun ganske lidt formidling af skillingstryk i almindelighed og af nyhedstryk i særdeleshed. Den ringe forskning i og formidling af skillingstryk skyldes, at trykkene generelt blev anset for at være vulgære og uden værdi, og herhjemme blev forskningen og efterfølgende formidlingen af skillingstryk først synliggjort i 1950'erne, da Iørn Piø fattede interesse for emnet og efterfølgende i sit konferensspeciale *Produktionen af danske skillingsviser mellem 1770 og 1821 og samtidens syn på genren* i 1960 foretog en dybtgående forskning i skillingstryk fra denne periode. Specialet og Piøs øvrige udgivelser om skillingstryk har siden været udgangspunkt for andre forskeres arbejde med emnet.

Piø har kun sporadisk beskæftiget sig med nyhedstryk, og i dag foregår der stadig kun ringe forskning i og formidling af disse, idet de ligestilles med øvrige typer af skillingstryk og som sådan ikke har afstedkommet selvstændig forskning og formidling. I formidlingen kan man derfor som læser kun i begrænset omfang opdage beretningernes eksistens og i intet omfang få forklaret deres betydning, og på den måde har man intet grundlag for at forstå, at nyhedstryk er anderledes end andre skillingstryk, både i indhold og i udformning.

Når man ligestiller nyhedstryk med skillingstryk er det, fordi man glemmer, at begrebet nyhedstryk ikke burde kunne erstattes med skillingstryk, da de to tryktyper har forskellige udformninger. Som formidler er man jo godt klar over, at det kun er nyhedstryk, der har beretning, og man vil ikke kunne forstille sig at finde en beretning på et tryk, der ikke er et nyhedstryk.

Min påstand er, at alle skillingstryk uanset vise er ens, bortset fra nyhedstryk. Ikke blot har nyhedstrykkene beretning, men nyhedviserne trykkes også som eneste vise i et nyhedstryk. Andre former for skillingsviser trykkes som oftest med flere viser i samme skillingstryk, så en episk og lyrisk vise eller en humoristisk og episk deler samme tryk, og dette sker kun yderst sjældent i forbindelse med nyhedsviser. De har så godt som altid deres eget tryk, som de ikke deler med andre viser. I de få tilfælde, hvor en nyhedsviser deler tryk med en anden vise, er beretningen udeladt. Dette forekommer fortrinsvis, hvor nyhedsviserne er led i en serie, eller hvor de ikke kan dokumenteres, hvorfor man udnytter den plads, som beretningen skulle have haft, til at trykke en kort lyrisk vise eller eventuelt en fædrelandssang, hvis nyhedsvisen omhandler krig eller lignende, der kalder på de nationale følelser.

De to tryktyper kan i mine øjne ikke sammenblandes, for hvor det 19. århundredes skillingstryk generelt er direkte efterkommere efter tidligere tiders visetryk i flyveblade, er nyhedstrykkene en blanding af visetryk og tidender. Man er derfor nødt til at løfte nyhedstrykkene ud fra flyvebladernes visetryk og dermed også skillingstryk og anbringe dem i en kategori for sig selv.

Nyhedstryk indeholder elementer fra såvel visetryk som tidender, idet de kombinerer tidendernes prosa, deres nyhedsformidling med relation til bestemte steder og tidspunkter samt deres beretninger om undtagelser og forstyrrelser af den normale orden med visetrykkes format, deres humoristiske, historiske og religiøse indhold samt deres udformning som viser. Man kan derfor sige, at et nyhedstryk i ligeså høj grad er et tidende som et visetryk.

Med hjælp fra blandingmodellen har jeg forsøgt at vise, hvorledes nyhedstrykkene er funderet både i visetryk og i tidender. I netværksmodellen med nyhedstryk som blend har jeg således forsøgt at vise, at nyhedstryk overtager flere elementer fra tidender end fra visetryk, hvorfor de ikke kan rubriceres under visetryk, blot fordi de tilfældigvis også indeholder en vise.

Det er således min pointe, at folk har glemt, at nyhedstryk har to input-områder. Man er tilbøjelig til at se nyhedstrykkene som visetryk, fordi de indeholder viser, men man kunne ligeså godt se dem som tidender, idet de i prosa beretter om nyheder. Ved kun at se dem som visetryk får de ikke deres

specielle status som nyhedsformidlere, men i stedet skæres de over én kam med de øvrige tryk, hvorved man frasorterer beretningerne og kun står tilbage med viserne, der herefter behandles på lige fod med øvrige skillingsviser. På denne måde glemmer man alle de elementer, som de rent faktisk har fra tidenderne, og man glemmer også, at mange af elementerne stammer fra såvel visetryk som tidender.

Det er nemt at sige, at nyhedstrykkene henter deres versform, illustration, emotionelle vinkling, moralisering og produktions- og distributionsform fra visetrykkene, men når man gør det, glemmer man, at nyhedstrykkene henter nøjagtig de samme elementer fra tidenderne. Elementerne er altså ikke noget, der er specielt for et visetryk, men derimod for flyveblade. Til gengæld er nyhedstrykkes bærende nyhedsformidlende elementer, så som overskrifter, prosa, politisk vinkling og formidling af fakta alle hentet fra tidender og alle med undtagelsen af prosaen knyttet til såvel visen som beretningen. Elementerne fra visetrykkene, oktavformatet, visen, fiktionen og melodiangivelsen er derimod kun knyttet til nyhedstrykkets visedel og gælder således ikke for hele trykket. De elementer, som nyhedstrykkene henter fra tidender, fordeler sig således på hele nyhedstrykket, hvorimod elementerne, som nyhedstrykkene henter fra visetryk, kun knytter sig til visen. Trykket som sådan er derfor nærmere beslægtet med tidender end med visetryk, og man kan således ikke sige, at et nyhedstryk er et visetryk. Omvendt kan man heller ikke påstå, at nyhedstryk er tidender, idet trykkene rummer elementer fra visetrykkene, som tidender ikke gør, og derved fremstår nyhedstryk som en helt selvstændig kategori inden for flyveblade, idet de hverken er visetryk eller tidender.

På grund af den manglende skelnen mellem skillingstryk og nyhedstryk skænker den nutidige formidling ikke beretningerne megen opmærksomhed. Da man som læser derfor ikke kender til beretningerne, kan man heller ikke ud fra dem udlede de aspekter i viserne, der er sande, og som sådan kan bruges som egentlige nyhedskilder. Nyhedsviserne fremstår derved som morsomme kuriositeter med et fiktivt indhold, hvorved de ligestilles med andre typer af skillingsviser på samme måde, som nyhedstryk ligestilles med andre former for skillingstryk, skønt de to tryktyper har forskellige udformninger på grund af nyhedstrykkes beretning.

Arbejder man med skillingsviser ved man godt, at nyhedsviser indholdsmæssigt har en anden baggrund i virkeligheden end andre former for skillingsviser, men denne viden afspejler sig ikke i formidlingen. Her anvendes betegnelsen nyhedsviser på en sådan måde, at man om nyhedsviser godt kan sige skillingsviser, selvom man af indlysende årsager ikke om skillingsviser kan sige nyhedsviser, idet ikke alle skillingsviser er nyhedsviser. Overføringen af betegnelserne kan altså kun gå den ene vej, hvilket man i den moderne formidling ikke klarlægger. Dette kan virke forvirrende på folk, der ikke kender til skillingsviser, for skønt man kan udlede, at nyhedsviser er skillingsviser, kan man ikke ud fra formidlingen forstå, at nyhedsviserne er en helt anden type viser end andre skillingsviser. Forvirringen øges, fordi der er så mange typer af viser, der dækkes under begrebet skillingsviser, ikke blot nyhedsviser, men også kunstviser, folkeviser, humoristiske viser, fædrelandssange og meget andet.

I formidlingen er det sjældent, at man kan læse sig til, hvad forskellen er på nyhedsviser og de øvrige visetyper, og om der i det hele taget er en forskel. Dette skyldes, at man i faglitteraturen som regel deler skillingsviser op i de i kapitel 3.1 omtalte produktionsmæssige kategorier, som Piø opstillede i sit speciale¹⁷⁵, nemlig kategorierne kommercielle, traditionelle og litterære viser. Her indgår nyhedsviser som en del af de kommercielle viser på lige fod med andre, som er forfattet udelukkende med hensyntagen til kundekredsens smag, og som derfor også omfatter drikkeviser, humoristiske viser og andre, der er skrevet af de samtidige skillingsviserforfattere direkte til brug i

¹⁷⁵ Iørn Piø: *Produktionen af danske skillingsviser mellem 1770 og 1821 og samtidens syn på genren*, p. 47 ff.

skillingstryk. Med denne definition bliver nyhedsviserne altså blot kommercielle viser på lige fod med de andre visetyper og mister derved deres særegenhed.

For at forstå at definitionen er misvisende, har jeg på samme måde som med nyhedstryk anvendt blendingmodellen i et forsøg på at bevise, at nyhedsviser ikke kan sammenlignes med øvrige typer af skillingsviser. Når man i den moderne formidling af skillingsviser så sjældent nævner nyhedsviserne, skyldes det, at formidlerne når de skriver om skillingsviser mener, at nyhedsviserne er indeholdt i disse og derfor ikke behøver selvstændig omtale. Dette er i mine øjne forkert, da viserne har en helt anden baggrund i virkeligheden end øvrige skillingsviser, hvorfor nyhedsviserne ligesom nyhedstrykkene har to inputs.

Nyhedsvisernes specielle status forsøger jeg i netværksmodellen at vise ved at opstille nyhedstrykkenes to input-områder, skillingsviserne og den samtidige journalistik. Blendingen afslører derved, at nyhedsviser henter langt flere elementer fra den samtidige journalistik end fra andre skillingsviser. I blendingen har nyhedsviserne ikke meget til fælles med andre typer af skillingsviser udover, at de er viser, der er beregnet på at blive sunget. Både visernes fiktionselement og deres emotionelle vinkling henter de nemlig ikke udelukkende fra deres slægtskab med øvrige skillingsviser, men også fra deres forbindelse til den samtidige journalistik. Langt de fleste elementer, nemlig overskriften, den politiske vinkel, sladder, sensationspræget, fakta og muligheden for at anvende viserne som en skriftlig dokumentation for en begivenhed, henter nyhedsviserne også fra journalistikken, og derved står viserne nærmere journalistik end skillingsviser.

Når man er tilbøjelig til at overse, at nyhedsviser henter flere elementer fra den samtidige journalistik end fra andre typer af skillingsviser, hænger det sammen med, at man overser, at den samtidige presse var mere kulørt end den nutidige. Man sammenligner rask væk viserne med Se & Hør og Ekstra Bladet, men glemmer, at den samtidige presse ikke skulle overholde så mange presse-etiske krav, som den seriøse presse skal i dag, og at den samtidige presse derved i overvejende grad formidlede på den nutidige kulørte dags- og ugepresses niveau. På grund af denne forglemmelse sidestiller man fortidens og nutidens seriøse presse med hinanden, hvorfor man griber fat i nyhedsvisernes fiktionselement og mener, at det må være overført fra skillingsvisernes fiktionsverden og ikke - som sandt er - i ligeså høj grad hidrører fra den samtidige presses fiktion. Derved overser man, at elementer som fiktion, sladder og sensationspræg hentes fra den samtidige presse og derved får nyhedsviserne til at ligge tættere op ad pressen end ad øvrige skillingsviser.

Nyhedsviserne er del af en større helhed, hvilket man i den nutidige formidling ikke erkender. Da man ikke beskæftiger sig med visernes tilhørende beretninger, glemmes helheden, og man får en uholdbar sammenligning med den nutidige kulørte presse. Ser man derimod nyhedstrykkene som en helhed, vil man kunne forstå, at sammenligningen ikke er dækkende, og at man - hvis man absolut skal sammenligne - måske i stedet skulle gøre det med Ekstra Bladet og Politiken. Nyhedstrykkene kombinerer nemlig en i fortrinsvis viserne forekommende kulørt nyhedsformidling, der er sammenlignelig med Ekstra Bladets, med en i fortrinsvis beretningerne forekommende mere seriøs nyhedsformidling, der er sammenlignelig med Politikens.

Sammenligningen kan videreføres yderligere, idet Ekstra Bladet og Politiken udgives af det samme bladhus, og vise og beretning udgives i samme nyhedstryk, hvorfor den fortidige kulørte og seriøse nyhedsformidling havde samme producent, ligesom den nutidige kulørte og seriøse nyhedsformidling også har det i form af Aktieselskabets Politiken. Påtænker man i forbindelse med denne sammenligning, at Ekstra Bladet i 1904 første gang udkom som netop et ekstra blad¹⁷⁶ til Politiken, kan man ved at trække parallellerne tilbage til nyhedstrykkene funderer over, om man

¹⁷⁶ Ekstra bladet handlede dengang om den japansk-russiske krig.

også kan se nyhedsviserne som et ekstra blad til den seriøse formidling i beretningerne. Sammenligningen gør i hvert fald, at nyhedstrykkenes rødder i tidender bliver mere markante og også fremhævet i forhold til trykkenes forbindelse til flyvebladens visetryk.

Det kan undre, at man i den nutidige formidling ikke lægger vægt på nyhedstrykkenes nyhedsformidlende prosadel, men i stedet har en klar tendens til at lægge vægten på nyhedstrykkenes visedel. Efter min mening burde man skubbe denne vægtning til beretningerne, idet det er beretningerne, der gør trykkene specielle. Viserne har utvivlsomt været det vigtigste i trykkene set fra deres samtidige kommercielle potentiale, men i dag hvor trykkene er forskningsobjekter og ikke længere tjener deres oprindelige funktion, er det beretningerne, der bør stå i centrum.

Der er i dag ingen af de nutidige formidlere, der vægter således, skønt Thomas Thomsen og Syddansk Universitetsbibliotek medtager beretninger i deres formidling. I sine bøger om Århus, Herning og andre byer medtager Thomsen ikke blot afskrifter af beretningerne, han forklarer også begivenhedsforløbene, hvorved han som den eneste formidler kaster et vist lys over nyhedstryk som historisk dokument og nyhedsformidler. Andre formidlere vælger helt at udelade omtale af både beretninger og faktisk begivenhedsforløb, hvorfor man kan fastslå, at bortset fra Thomsen har selv de af formidlerne, der gerne vil have publikum til at forstå, at nyhedstryk er noget andet og mere end blot et skillingstryk med en vise, ikke i deres formidling formået at gøre dette, idet de ikke blot overser beretningernes betydning, men også undlader at undersøge de faktiske begivenhedsforløb, som trykkenes indhold burde opstilles mod.

Man kan altså opsummere, at fordi nyheder i nyhedstryk udkom på verseform i tryk, der kostede et par skilling, kaldes de til stadighed skillingsviser og skillingstryk på trods af deres helt anderledes udformning og funktion i forhold til andre skillingstryk. Da man således i den moderne formidling ikke videregiver forskellen på nyhedstryk og skillingstryk til en bredere befolkning, der ikke sidder inde med samme viden som formidlerne om visernes og trykkenes forskelle, vælger formidlerne derfor - bevidst eller ubevidst - at fratage nyhedstrykkene deres funktion som nyhedsformidlere, skønt man sidder inde med viden om denne funktion.

Dette er for mig uforståeligt, især fordi en skelnen mellem de to trykformer nemt kunne videreformidles ved blot at give tryk med nyhedsviser et andet navn end skillingstryk, nemlig nyhedstryk, og herefter bruge det konsekvent i en forståelse af, at de to trykformer ikke er ens, i stedet for at bruge begreberne som (delvist) synonyme med hinanden. Med ordet nyhedstryk nedtones visens betydning, så beretningen ikke længere kommer til at stå i skyggen af den, og i stedet kommer de to dele til at stå som ligeværdige og lige vigtige i trykket.

Med blandingmodellen mener jeg at have afdækket, hvor såvel trykkene som viserne henter deres elementer fra, hvorledes de kombineres, og hvordan såvel tryk som viser set som blend i langt højere grad har elementer til fælles med nyhedsformidlende medier end med skillingstryk og skillingsviser. Derved kan man udlede, at uanset om man taler om viser eller tryk, er det de journalistiske aspekter, der er langt mere tilstedeværende end de for viser gængse elementer, som den moderne formidling af tryk og viser i dag koncentrerer sig om.

Med brug af netværksmodellen håber jeg derfor således at kunne skabe præcedens for en brug af ordene nyhedsviser og nyhedstryk, der ikke er udskiftelige med ordene skillingsviser og skillingstryk, men som vil blive anvendt konsekvent og derved skabe selvstændige kategorier indenfor de nuværende flyveblads- og småtryksrammer.

16. Sammenfatning og konklusion

Formålet med denne afhandling har været at belyse formidling af nyheder i skillingstryk fra sidste halvdel af det 19. århundrede. Udgangspunktet blev taget i ti virkelige begivenheder, alle beskrevet i skillingstryk fra denne periode. Af de ti sager er syv decideret straffesager, hvorimod de øvrige handler om henrettelse, sindslidelse og en skibskatastrofe. Flere af sagerne har desuden haft indflydelse på historien, nemlig sagen om Anders Sjællænder, der ændrede den danske straffelov, sagen om telefondirektør Madsen, der afslørede pædofili blandt Højres partispidser, og sagen om Vilhelmine Møller, der skrev international kriminalhistorie.

Før gennemgangen af de ti sager opridsedes danske skillingsvisers, dansk presses og det danske retsvæsens historie, således at man kan indplacere det her anvendte materiale i den pågældende periode.

Herefter gennemgik jeg i detaljer formidlingen af de ti sager både i retsprotokoller, pressedækning og skillingstryk med det formål at dokumentere samtlige forskelle og ligheder mellem formidlingen i retsprotokoller og presse, i presse og skillingstryk og i skillingstryk og retsprotokoller. Det omfattende arbejde påviser, at for pressen var det væsentligste at give begivenhederne et politisk aspekt, hvorimod nyhedsviserne generelt lagde en moralsk eller satirisk vinkel på begivenhederne. På denne måde bliver både pressen og viserne utroværdige nyhedskilder, fordi det berettede enten har meget lidt at gøre med de faktuelle begivenheder eller er så farvet af egne holdninger, at det til tider kan forekomme umuligt at gennemskue, hvad sagen egentlig drejer sig om.

I skillingstrykkene udjævnes visernes utroværdighed dog af de medfølgende beretninger. I syv ud af de ti sager giver disse nemlig en i høj grad saglig, neutral gennemgang af begivenhedsforløbet, hvorved skillingstrykkene oftest kommer til at fremstå som mere troværdige formidlere af nyheder end pressen. Skillingstrykkene som helhed kombinerer således en troværdig nyhedsdækning med høj informationsværdi i beretningerne og en underholdende nyhedsdækning med lav informationsværdi i viserne.

Skønt viserne ikke er troværdige nyhedsformidlere, rummer de dog samfundskritiske, moralske og situationsvurderende aspekter af enkeltbegivenhederne, som ikke viderefremmes hverken i pressen eller i beretningerne. Tilstedeværelsen af disse elementer kan påvises ved hjælp af Greimas' mytiske aktantmodel og hans semiotiske firkant. Greimas' modeller afslører yderligere en grundstruktur, der er ens for alle viser, og som optræder i et forløb på fem punkter, der bevæger sig fra en beskrivelse af en given normaltilstand i samfundet over ophævelse af denne normaltilstand på baggrund af enten et enkelt individs manglende moral eller en uafværgelig ulykke/naturkatastrofe til den unormale tilstand opdages og dens mulige udligning, hvorved normaltilstanden genoprettes.

Det er dog udelukkende viseskribenten, der bestemmer, hvad en normal tilstand er og det i en sådan grad, at nyhedsvisernes univers bliver så fordrejet, at visernes indhold kun har meget lidt til fælles med den reale virkelighed. Man kan dog isolere disse fordrejelser ved at undersøge visernes fortæller ved hjælp af en udsigelsesanalyse, i dette tilfælde Genettes teorier om distance og perspektiv. Analyser baseret på Genettes teorier afslører, at langt de fleste nyhedsviser har en markant, alvidende fortæller, der kan regulere information og derved bestemme, hvordan læseren skal opfatte en given sag. Der er således lagt et filter ned over begivenhedsforløbet, der regulerer hvilke dele af et forløb, som man må få oplysninger om. Derved bliver det kun brudstykker af begivenheden, som man får serveret, og kun de brudstykker, der svarer overens med de moralbegreber, der er i overensstemmelse med den på den tid fremherskende borgerlige norm. På denne måde bliver viserne politiske, uden at læseren er helt klar over det, for på intet tidspunkt vedkender viseskribenterne sig direkte en politisk holdning.

At viserne kan tillade sig dette skyldes, at de i høj grad læner sig op ad beretningerne. Beretningerne i sig selv viderebringer ganske vist ligesom viserne også ofte udelukkende den borgerlige offentligheds livssyn, der prioriterer overklassens rettigheder og synspunkter over det jævne folks, og derved kan læserne manipuleres til at tro, at de synspunkter, der gengives i beretningerne, er de eneste sande, også skønt disse strider mod læsernes livsvilkår. Alligevel udjævner beretningerne visernes fantasifulde og fragmentariske nyhedsformidling, idet man i beretningerne gengiver hele begivenhedsforløb og yderligere dementerer fiktive elementer, så det er muligt at få den korrekte information. Desuden lægger man i beretningerne ikke skjul på egne holdninger til sagen, så det for læserens vedkommende er lettere at skelne mellem fakta og fiktion i beretningerne end det er i viserne.

Skønt beretningerne er en mere troværdig nyhedsformidler end viserne, har de dog en status som et nærmest uvedkommende appendiks til skillingstrykkenes egentlige hovedattraktion, viserne. Dette understreges af, at skillingstrykkenes øvrige elementer næsten alle udelukkende understøtter viserne i deres fiktion og derved modarbejder beretningernes troværdighed. Beretningernes betydning minimeres således, fordi trykkenes øvrige elementer fremhæver visens indhold på bekostning af beretningens. Her støtter kun titlerne til en vis grad beretningerne, idet de med deres blanding af fiktion og egentlig nyhedsformidling fungerer som bindeled mellem vise og beretning, hvorimod illustrationer og melodivalg gennem egen fantasifuldhed støtter viserne. Illustrationerne bruges således ikke til at illustrere den egentlige situation, men til at illustrere prototypen på situationen og dermed de sensationelle aspekter i visen, og melodivalget understøtter viseskribentens vinkling af sit stof, idet melodierne vælges ud fra den fortolkningshjælp, de kan give til den ønskede opfattelse af viserne. Da såvel melodivalg og illustration bidrager til fremhævelse af visens underholdningsværdi, undertrykkes beretningens oplysningsværdi, hvorfor visen bliver det centrale i trykket.

Ser man på trykkene som kommunikation, kan man dog ved hjælp af f.eks. Jakobsens bestemmelse af sprogets faktorer og funktioner se, at beretningerne har så stærk en metasproglig funktion, at man ikke til fulde kan forstå trykkene og dermed også viserne uden kendskab til beretningerne.

Da trykkenes metasproglige kommunikationsaspekt så ofte overses, nedvurderes beretningerne og også selve trykkene som seriøse nyhedsformidler til fordel for visernes underholdende og fantasifulde nyhedsformidling. I formidlingen af skillingstryk er der derfor en tendens til at overse tryk med nyhedsviser.

Både i formidling i fagbøger og på internettet ses de nyhedsformidlende tryk på lige fod med andre typer af skillingstryk, der alle indeholder viser af ren fiktiv karakter, hvorved deres specielle status som nyhedsformidlere overses. Dog kan man sige, at meddelere og til dels også menige indsamlere formodentlig har opfattet nyhedsviserne som værende sande, og at indsamlerne yderligere har anvendt trykkene som små fortløbende aviser om en aktuel begivenhed, hvor også beretningerne har haft betydning.

For at fremhæve formidlingsaspektet kan man løfte nyhedsformidlende skillingstryk ud fra andre former for skillingstryk og anbringe dem i en kategori for sig selv med titlen nyhedsvisetryk eller endnu bedre nyhedstryk, idet viserne ikke er væsentligere end beretningerne i forbindelse med nyhedsformidlingen. Ved at anvende ordet nyhedstryk, kan man således fremhæve formidlingen af nyheder og ikke visernes fiktive aspekter.

Sammenligner man nu skillingstryk fra det 19. århundrede med det 16. århundredes flyveblade, kan man ud fra Fauconniers blandingsteori herefter synliggøre, at skillingstryk generelt minder om flyvebladens visetryk, men at nyhedstryk er en blanding af tidender og visetryk, hvor langt de

fleste elementer hentes fra tidenderne. På samme måde kan man se, at nyhedsviserne henter langt flere elementer fra den samtidige journalistik end fra andre typer af skillingsviser. Derved kan man udlede, at uanset om man taler om viser eller tryk, er det de journalistiske aspekter, der er de fremherskende, og ikke de underholdende og fiktive, som den moderne formidling af tryk og viser i dag koncentrerer sig om.

At man i dag ikke kender eller anerkender nyhedstryks værdi som troværdige nyhedsformidlere skyldes, at man ikke længere kender visernes beretninger. De er sjældent at finde i den moderne formidling, og hvor man medtager dem, ses de rent troværdighedsmæssigt på lige fod med viserne, fordi man i dag er tilbøjelig til at sammenligne beretningerne med den samtidige utroværdige pressedækning og ikke med de faktiske begivenheder, som de skildrer. Man sætter således beretningernes nyhedsdækning op mod pressens, og idet man antager, at pressedækningen er troværdig, afviser man beretningernes nyhedsdækning, skønt denne oftere er langt mere sandfærdig end pressens.

For at forstå viserne er man nødt til at kende beretningerne, og for at anerkende beretningerne er man nødt til at kende begivenhederne. På samme måde er man nødt til at se på, hvad både viser og beretninger henviser til for at forstå nyhedstrykkenes specielle status, idet viserne i højere grad henviser til nyhedsjournalistik end til andre skillingsviser, og idet beretningerne i højere grad henviser til tidender end til visetryk. Såvel tryk som viser har derfor i langt højere grad elementer til fælles med nyhedsformidlende medier end med skillingstryk og skillingsviser og er således ikke udelukkende sensationspræget underholdning, men derimod i vidt omfang troværdige formidlere af den del af Danmarkshistorien, som ikke beskrives i historiebøgerne.

Bilag I

Udvalg af visetryk

Ia

En smuk, ny Vise

om

en Restaurator og en Jordemoder,

der forgjorde et Barn m. m.

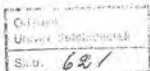
(Med Beretning.)

Pris 5 Ore.

Kjøbenhavn.

Trykt hos E. Sjøsteds, Nørrebrogade 21.

1877.

Ret: Peder Schjott i Børnsdomsalter.

Gud bevar's, hvad man maa høre
Her i Verden, ja og see —
Lænk nu osse Restauratore
Kommer med Forbrydelse.
En af dem er arresteret, —
Hør hvad han der er passet!

Han var gift og havde Børn
(Han mod dem har sig forhandt!)
Han holdt af at flaa til Etern
Og han havde godt med Mynt.
Steg det holdt han meget a',
Tog hvor han det kunde ta'e.

Hos en Enke tidt han spiste,
Hun ham laved' læcker Stog,
Omhed han til Hængseld viste,
Og kom fælt paa den Galat.
Noget saa de gjorde som
Strider mod Vorherres Dom.

Man maa næsten fælt sig ramme
Ved at tænke blot derpaa, —
Lil en Gjordemo'er madamme
Saa man snart de To at gaa!
Der de kjøbte sig en Gift,
Det var vistnok meget list.

Straffeligt man nu man høre,
— Med ad Nyggen løber Gys —
Lænk de Vækket mon forgjøre,
Saa det ei ser Dagens Vys.
Det i Loven er forbudt,
Den, der gjør det, er kaput!

Men ved Skjæbnens haarde Billie
Snart Kistitsen til det hørt,
Nevet bort fra sin Familie
Vesv hon op til Ramret ført.
Der han har bejendt sin Synb
Faar nu Kamleuppe tynd.

Men'ste, lad Dig dette lære,
Tag for Kvinden Dig i Vagt, —
Vogt paa Dydighedens Lære
Saa mod Satan steds' paa Vagt!
Og er Du en siffen Mad,
Noies med Din Kones Mad!

Beretning.

Tirsdagen den 24de Juli beslagtes Restaurator S. D. heraf Staden med personlig Arrest, overbevist ved egen Tilfældighed og øvrige foreliggende Omstændigheder om Delagtighed i Forsterfordrivelse. De nærmere Omstændigheder ved denne høist ubyggeelige Sag, der har vakt stor Sensation i vide Kredse, ere følgende: For ca. 3 Uger siden indlagdes paa Kommunehospitalet en Værtshusholderens, Mad. A., som lidende af en Abcess (Svulst) i Underlivet. Ved Regementsundersøgelse godkjortes det, at hun led af Betændelse i Underlivet, men det varede længe, før man kunde komme til fuld Klarhed om Karsagen dertil. Nogle Omstændigheder levede imidlertid Overlægens Opmarksomhed hen i en vis bestemt Retning og han undersøgte nu Patientinden et stærkt Forhør, hvori hun vedgik at være svanger, men at have anvendt Midler til Forsterets Fordrivelse. Hun erklærede derhos, at hun i længere Tid havde staaet i utilladelig Forbindelse med ommeldte Restaurator D. og at hun 4 Gange havde været bevangret af denne, men D. havde hver Gang sluppet Midler tilveie, hvormed Forsteret blev fordrevet. Ved det derafter over D. optagne Forhør vedgik han sitog Rigtigheden af dette Udslag og forklærede, at han havde hjulpet de ommeldte Midler af en examineret Jordemoder, Mad. B. M. B. Hun blev ogsaa denne arresteret og Sagen henvises til Underfølgelse ved Kriminalretten. Mad. B. har ikke alene vedgaaet Faktum, men har bejendt, at hun i en meget lang Tid har gjort sig skyldig i den omhandlede Forbrydelse. I Overhold til disse Oplysninger var flere Personer blevne forhørte og arresterede, deriblandt en Entreprenør M., som imidlertid hidtil ikke har villet bejende, men paastaar, at Mad. B. kun har draget ham ind i Sagen af Hævn fordi han for et Aar siden aftrød en Kærlighedsforbindelse med hende. Restaurator D. har budt 20,000 Kr. for sin Løsladelse, men kommer nu neppe paa fri Fod, da han i de sidste Dage har tilbagealdt sin Tilfældighed. Straffen for Forsterfordrivelse er ifølge Alm. borganf. Straflov § 193 Stralarbejde indtil 8 Aar, under særdeles Hærpende Omstændigheder endog Livstid.

Interessant Nyt om Forhøerne samt ganske ny Bise om

Frøken Anna Hude.

Odens
Univ. *Historisk og kritisk* og kritisk af Henrik Jensen, Lille Kongensgade 5.
Sk. Nr. 157

Mel.: Naar Solen gauger til Gulde.

Hun var saa ung og saa yndig
I friskeste Ungdomskaar,
Hun var saa flog og saa tyndig,
Langt forud for sine Aar,
Hun spillede ei Ord og Tanke
Paa Hverdagens Brøvl og Straal,
Men trodsende hver en Stante,
Gav brog mod saa stort et Maal.

Da mødte hun paa sin Vandring
En Tiger med giftigt Blik;
Og nu — o, hvilken Forandring!
Sit Haab hun ei opfyldt fik.
Og Løgen, det var den Tiger! —
Han gav hende gode Raad,
Mens dybt i sit Bryst han higer
Alt efter saa stort en Daad.

Han saae hun var ung og fjendte
Et Verdens den fælste Fjerd,
Han saae hun var Hjen, han brændte
Af uren og ond Begjær;
Med sindige Ord den Vene
Han loffed da til sin Vo,
En Volig stille og ene,
Hvor Ingen hørte de To.

Og her blev en Gjerning øvet,
Som knap tør siges med Ord;
Thi her blev ranet og røvet
Al Ungmens Fryd paa Jord.
Men ei det nytter at klage,
Hvem vil hendes Ord vel tro?
Thi vender hun taus tilbage
Og lader sin Sag bero.

Hun skjuler sin vilde Smerte,
Hun dølger sin svære Nød,
Og nærer kun i sit Hjerte
Hævnløstens blussende Glød.
Vel Loven kan Skurken stude
Og fremme den gode Sag,
Men hun kan ham bittert hade
Og stabe Gjengjælbens Dag.

Saa grundet hun paa at hevne
Ved Dag og i tause Nat;
Tilfældt hun satte ham Stødvæne
Pig det, der var hendes fat;
I Gjenlynets Had og Harmen
Hun talte ei mange Ord,
Men løstet i hjettes Arme
Det Hjulte Waaben fra Jord.

Men svagt og daarligt kun hende
De skjelvende Hænder lød,
Hun saared kun let sin Fjende,
Skændt hun vilde voldt hans Død.
Det for hendes Øre summed,
Da hun blev i Fængsel ført,
At Jorden, den vide, rummed
Hans Hjerte end uberørt.

Derfor kan Du trogt nu sove,
Du Ungmøl sorgfuld og skjen!
Thi han, som brød Wrens Love,
Har faaet Forræders Løn:
For Dømmen han turde ei møde,
Selv slutte han Livet ud;
Nu dømmes ham for hans Brøde
Den store, evige Gud.

Men Dig vil Mennesker dømmes,
Du arme, frænkede Ms,
Der vaagne af Ungdommens Drømme,
For langsomt af Sorg at dø.
I Kamp for Ret og for Væde
Forjaged Du alt paa Jord;
Nu hjælper Dig Gud at bære
Den Fane, hvortil Du før!

(Efter et forord)

The Dølyksninger.

Forhøerne, der nu ere sluttede, har godgjort, at Frøken Hude er bleven voldtagen af Løge Værbed. Ifølge „Jub.“ har Malan Saloblen maattet afstaae, at hun var vidende om, at det i „Konsultationsbureauet“ blev øvet Røbd imod Frøken af Løgen, men at hun gjorde Regnet for et forhindret det, og at Anna Hude, da Døren blev gaaet for hende, strakte grædende ud og med sit Tølle i Morden, Sidstnevnte har erklæret, at hun i Værelset blev lammet af Skæck, og hvorfor hun ikke gjorde Ansigt, var, fordi hun frygtede den Skam, som Sagen, naar hun tilladte fremmede, vilde bringe over hende. Kort Tid efter at Forordet var begaaet imod hende reiste hun hjem til Moskva og besluttede at drøfte sig i Hjerden, men opgav dette og vendte tilbage til Hjøbenhavn for at fortsætte sine Studier. Her viste Forhøeren sig strax for hende, idet han var hvilede hos den Familie, hvor hun opholdt sig, og da hun en Dag var ene hjemme, forsøgte han atter en utydelig i Hjørnet, hvilken han hun til at sætte sig ved at hvide ham det og erklære, at Familien strax kom hjem, ja, selv paa Gaden og engang paa en mindre befærdet Vej vilde han omfavne og kysse hende, hvorfor hun maatte undfly. Hun havde omstøder gjort Beskjendtskab med en Veninde, en Enkemand, og fortalt ham det hele. Denne raadede hende til ikke at foretage noget, hvorved det pågærende kunde blive bekendt, men forsøgte hende i at forde en Forfaring og Erklæring af Værbed. Sidstnevnte betragtede det imidlertid kun som en Tilnærmelse fra hendes Side, og var lige stædt og nergaaende mod hende, hvorfor hun nu besluttede at brøbe ham, efter først at have gjort et Selvmordsforsøg ved at drikke en lidte Rest af en Glaske Alcool, hvorved hun dog kun lev en Dag. For 12 Nr. 50 Hæfte fik en Revolver med 50 Patroner, og til Læringen i Udvalget blev hun meget overvædet af Gifteretningen. Hun under i Værelset en saa god Bekendelse, som Fængselsreglementet tillader det. Justitsbestyrrelsen Frøken Hude, at hvem Frøken Hude er Uden, har været hos Kongen for at søge Benaadning for hende. Justitsministeren har ladet hende underrette om, at den Underrettede, hun har faaet paa Finansloven til sine Studier, ikke vil blive hende berøvet.

P. S. M. L. 1882

Nu kommer Lønholdt!

Guten Morgen, Hr. Fischer!
De 19,800 kommer hjem igjen med Lønholdt paa
1000 nær!
De er paa Vejen!

Lykkelig Rejse, Hr. Fischer! Den var godt regnet, men
Børsterne kunde De inte.
Med Beretning,
Kjøbenhavn. 1882.
Trykt i Bernh. Wennstrøms Bogtrykkeri.

Odense
Universitetsbibliotek
Sk. nr. 627

Nej, Nu gaar' en, nu gaar' en osv.

Nu gaar' en, nu gaar' en, nu gaar' en godt igjen;
Nu faar' en, nu faar' en paa Drummetour, min Ven;
Han nappede rigtig nok Mynten,
Men daarligt han klarede Mynten,
For Dunder ham dunked med Klem.
„Ein Wagen, zum deutschen Kaiser“ —, saadan heb Ho-
tellet, hoor Lønholdt i al Lønlighed tog ind! „Ja wohl!“
sagde Droschefublen, og saa hjerte de 19,000 Kroner og
Hr. Lønholdt til Hotellet.

∴ Der sad han stille
Han bilde
Jo spille
En flot Kavalier. ∴

Der heb han, der heb han ej Lønholdt, — nej — gaa væk,
Nu veed man, nu veed man, at Lønholdt var hans Sekretær
Og da det var til hanses Gavn,
Han bytted' sit ærlige Navn,
Og Lønholdt han lastede væk.

Da derfor de to tydske Betjente kom til Hotellet tilligemed
den danske Opdager, sagde denne: „Guten Morgen, Hr.
Lønholdt!“ saa siger han: „Nix Lønholdt!“ men da saa
den anden sagde: „Guten Morgen, Hr. Fischer!“ saa
sagde han ikke andet end:

∴ Nu er den temmelig
Bæmmelig,
Gemmelig:
Heben den er væk. ∴

Han ha'de, han ha'de nok mere sig den Rab,
Kun Slæde, kun Slæde, at Glæben stilled ad,
Han brugte nok tusinde Kroner,
Men ej det med Kjør ham forsoner,
For Pengene var inte hans.

Det er det eneste, der er at udsætte paa ham, havde det
været hans egne Penge, som det jo ikke Hr. Dunder ved,
og det var nok ogsaa Grunden til at de

∴ Tog ham i Nalken
Og Frakken
Og Hat en
Arrestforbude ud. ∴

Og Follet, og Follet i Kongens Kjøbenhavn
Fortollet, fortollet det nu til Lønholdts Gavn
De sagde han ikke var ægte,
Men det lar' sig ikke denægte
Nu kommer han til Kjøbenhavn.

Det vil sige saafremt Bismarck har sagt ja til at han vil
af med Lyvelnagten; og det vil han jo nok, for han selv
er en meget ærlig Mand, der ikke snyder En for en Skid-
ting og saa

∴ Kommer han ilende
Rilende
Smilende
— Men det er ej ment! ∴

Han kommer, han kommer, den Roes, den skal han ha'e
Hans Kommer, hans Kommer er ganske blattet a',
Det er nu ej saadan han vilde
Men her blev sgu Lønholdt den Lille,
Det slap han nu lighedligt fra.

Nej, det buer ikke at give Hr. Fischer, naar man inte
fischer Andet end en kjøbenhavnsk Opdager; det er et slemt
Folksfærd, de holder ikke af Folk, som negler Kroner, for
saa negler de dem igjen, og derfor lan Lønholdt synge:

∴ Hr. Fischer, god Maaren
Nu faar' en,
Nu gaar' en
Sgu inte igjen. ∴

Beretning.

Forbryderen Erik Lønholdt blev da endelig taget i
Berlin af den danske Opdagelsesbetjent, Hr. Tradslateur
Dunder, der var rejst efter ham og snart kom til Rund-
slab om, at han havde indlageret sig under Navnet Fischer
i Hotel „Zum deutschen Kaiser“, hvor han havde givet
Varten omtrent 3000 Reichsmark til Opbevaring. Paa-
gribelsen skete ved to tydske Betjente, der var givede Hr.
Dunder til Assistance og fandt Sted juft som Hr. Fischer,
— Lønholdt kom ned ad Trapperne for at begive sig paa
en Promenade. Den ene Betjent hilste ham med de Ord:
„Guten Morgen, Hr. Lønholdt!“ hvortil han klarede:
„Nix Lønholdt!“ nu traadte den Anden til og hilste: „Guten
Morgen, Hr. Fischer!“ og endelig præsenterede Hr. Dunder
ham hans eget vellykkede Fotograf. Saa tilfod han og
fandtes ved Bistationen i Besiddelse af de sjaalne Penge
paa de 3000 Reichsmark nær, han havde givet Varten i
Forbaring og 1000 Kr. som han havde brugt til Rips
og Fornøjelse. Lønholdt hører til en af de mere mærk-
værdige Fremtoninger i vor Forbryderverden og vil om nogle
Dage igjen aflægge sit højt tungne Besøg i gamle Dan-
mark, hvor man sikkert vil sørge for at han ikke saa snart
igjen kommer til at gaa i Byen med 19,800 Kr.

E. SØLLE
Udgivning
Bjæ om

Skarpretteren

og hans Forhold under Anders Sjællænders
Henrettelse.

Eftertryk forbydes.

Med Beretning.

Kjøbenhavn.

Trykt hos Bernh. Hennings, Bregade 14.

Odense
 Universitetsbibliotek
 SKr. 86

Ret. Den Sjæmand er saa lidet estimeret.

J hende ej den gyllelige Tante,
 At skulle gaa mod Mennesket med Vold,
 Og dræbe dem, som her paa Jorden vaale,
 Og grusom svinge Øren haard og kold.

Naar J paa Eder's Benner blive vrede,
 Og fare frem med Hæder i Sind,
 Da veed J, at der Karfag er tilføede,
 Af Grunde har J derfor dog et Skin.

Men at sloa ned paa Dem, man ikke hender,
 Selv om han er en Morder nok saa fræk,
 Det er slet ikke let, nej, mine Benner,
 Kænt, om J ikke selv da løste Stræk.

Al denne Læsen, Præken, ja og Væben,
 Skarpretteren skal være Vidne til,
 Og Synderen og derpaa Evigheden,
 Vistnok den Stærkeste tid rygte vil.

Dg er man ikke stærk og fast i Tanken,
 Skal man ej tage sig ligt Embed paa,
 Der gjælder ikke nogen Hjerlebanken,
 Dg med en Kus man Sligt ej kan bestaa.

Skarpretteren er fæilet selv for Skanten,
 Dg undersøges skal hans hele Færd,
 Rødt maa det gylle i ham blot ved Tanken,
 Om hvordan Folket findet mod ham er.

Forbryderen er død, nu staaer tilbage,
 At undersøge hvem der Skylden bær,
 For at med Pinstler han mon didhen drage,
 Hvorfra end Ingen kom tilbage her.

Skarpretteren ej hele Skylden bærer,
 Men Undersøgelsen gjør Alting klart,
 Og den, mod hvem man Hab og Vrede nærer,
 Maa afte dog mindre Skyldig vises snart.

Hvordan det er — Sligt kan ej laales længer,
 Skal Dødsstraf blive, maa det bedre se,
 Om Folk man hugger, sifter eller hænger,
 Paa Pinstler bær i vor Tid ej man se.

Skarpretter Sejstrup

har i den sidste Tid været omtalt med stor Ubillie i hele
 Landet paa Grund af den rædselsfulde Henrettelse af
 Anders Nielsen Sjællænder.

J flere Dage gif der Rygter om, at Skarpretteren
 havde taget sig selv af Dage, men heldigvis er dette
 Rygte ganske ugrundet, thi vel synes det af Beretningerne
 som om han især Dagen før Henrettelsen har vist sig
 meget letfærdig, men det forekommer os dog helbigere
 om han for Næsten saar Tid til at forvare sig.

Han er foresøblig suspenderet, og han har for Næsten
 vedgaaet, at hans Ophævel Dagen forud var foranlediget
 ved Nydelsen af stærke Drikke. Han mener dog, at den
 Henrettebe strax ved første Hug har mistet Bevidstheden,
 og at han ikke har hønnet eller jamret. De dårlige
 Foranstaltninger, der vare træfne til Eksekutionen og den
 frosne Jord, hvorpaa han gled, have ogsaa Skyld, men
 vistnok kunde han have beredt sig bedre til Eksekutionen,
 end slet er.

Hvorledes det nu er, og hvem der bærer Skylden,
 vil forhøabentlig vise sig naar Forspørene ere sluttede,
 men Et tør antages for afgjort, og det er, at der vel
 bliver en Forandring i den nuværende Forælsede og bar-
 bariske Henrettelsesmaade, og at man ikke kommer til at
 opleve lignende Standaaler.

P. SØNDERS
Illustration

Bise om Manden i Pakkassen i Alagade paa Nørrebro,

hvor man fandt et 25aarigt Mandfolk, som i en Kasse af Lar har levet i en Pakkasse paa Loftet, og som nu hverken kan tale eller se, var omtrent nøgen og som Ingen kan give Oplysning om.

Med fuldstændig Beretning.

Kjøbenhavn.
Trykt hos Bernh. Hennstrøm,
Brogade 14.
1883.

Odsens
Universitetsbibliotek
Sk.tr. 306

Med Amanda sad med en Krans i Haaret.

S Mattens Stille løb Strig og Klage,
Dg Ello fastede højt tilbage
De vilde Hyl, som i Huset lød,
Hvor Ronen nylig saa brat var død.

Med Rædselsborte derpaa man bange,
Det løb som sudsunder Jord en Fange,
Man mumlede om en Ulykkelig,
Hver Dag blev mere uhyggelig.

Til Politiet man sig henvendte,
Dg frag til Huset man Mandflab sendte.
Paa Loftet gik man; der snart man saae
Et Bæsen, som i en Kasse laa.

Af Smuds og Utsj omtrent forgaet!
Dg da man nu havde læstnet faaet,
Saa blev man hurtig paa Tingen klar,
Et nøgent Rennefle jo det var.

Med Haar til Hosten, med Negle lange,
Helt snøde, og man blev ganske bange.
Med Hyl og Hvasen han mødte hver,
Som turde vove at komme nær.

Til Hospitalet man Manden førte,
I Bad man hurtig den Arme førte,
Men Plet taalte ej Dagens Lys,
Den Arme henfaldt i Strig og Gys.

Det Bad, han kom i, blev sort som Jærte,
For Utsj kunde man knapt der være.
Han kan ej tale, han kan ej se,
Han kan kun hyle i Stræl og Væ.

I aarbis Kassen var ham et Fængsel,
Mon ej til Frihed gik lidt hans Bængsel?
Run 25 Aar er hans Alders Tid,
Men han er ikke i Sindet blid.

Nu faar han Føde, nu faar han Pleje;
Forunderlige er Herrens Vej;
En Gang vel Lys man i Sagen faar,
Naar til sin Helsebred han atter naer.

Digtet af
Ludvig Frederiksen.

Beretning.

I Midten af October Maaned afgik ved Døden pludselig en Typografs Hustru i Alagade paa Nørrebro, det saakaldte Nabarbertvartier. Faa Dage efter blev Husets Beboere opstremmede ved underlige uhyggelige Strig, der om Natten gjensleb fra Loftet, men Ingen vidste, hvad det var. Mandagen d. 22. Oct. anmeldte Typograf L. for Politiet, at han hjemme havde liggende en Søn, der i mange Aar aldrig var bleven vasket og for hvis Renlig-

hed der i det Hele ikke var sørget. Som Barn var han yderlig renlig, saa han altid plassede i Vand, og da dette blev forbudt og han var af et meget stridigt Sind, modsatte han sig fra nu aldeles at blive vasket. Moderen, der var meget svag overfor ham, fandt sig deri, og bragte ham Føde, men opgav at sørge for hans Renlighed. Faderen fandt sig kun modstræbende deri.

Politiet gik nu hjem og fandt i en Pakkasse et Mandfolk, der i den Grad var smudsig, at det ikke lignede et Menneske. Politiet bragte det elendige Bæsen til Kommunehospitalet, hvor han kom i Bad, men gjorde kraftig Modstand. Ved 4-5 Mandes Bistand blev han dog overmandet og viste sig at være et 25aarigt Mandfolk, der i en Kasse af Lar har levet indsluttet i Pakkassen og nu, da Typografsens Hustru var død, manglede Føde og derfor streg af Sult, thi hende var det, der bragte ham Føden.

Hans Haar var en Alen langt, sammenfiltret og fiist som en Krølhaarsbiff. Haaret var mørkebrunt. Hans Negle paa Fingrene vare tre Tommer lange, og ombryede saaledes, at de i Smøninger laa langs Fingrenes indvendige Sider, og vare vogede ind i Huden. Fødneglene groede op ad i Spitalet. Han var saa overgroet af Smuds, at det første Vand, han kom i, blev sort og jævnt som Jære, og saa fuldt af Utsj, at det er forbausende, at han ikke ligefrem er omkommen. Efter Badet besvimede han. Hans hele Baaflødning var et Stykke Tæppeudsj, som dækkede hans Skuldre og et lille Stykke af Ryggen; dette Stykke Tæppe smuttede mellem Fingrene, da man berørte det. Ellers var han nøgen. Han kan ikke tale, men giver kun uartikulerede Lyde fra sig, som Ingen kan forstaa, og han er saa lyshly, at saal snart den ringeste Dystkraale naar ham, hviner og striger som et vilde Dyr. Han er nu bleven klippet og renset og bragt i en Celle paa Hospitalet. Der er optaget flere Forbør, men de have Intet yderligere oplyst, og da Typografsens Hustru er død, vil det være vanskeligt at faa mere at vide. Han vil nu blive indlagt paa St. Hans Hospital for at blive helbredet.

P. SØR R
Vissæmning.

Usædelig Kærlighed

mellem en 12-aarig Skolepige og en ældre pæn Mand
i Kjøbenhavn.

Samt:
Nærmere Meddelelser.

Kjøbenhavn.
Trykt hos Berns. Menntsm.

Cdanske
Universitetsbibliotek
Sk. nr. 447

Mel. Peter Skjott i Barndomsalder.

Det var denne hersens gamle
Fyr, han gik i Stoven ud;
Blide han Viser samle?
Nej, han var en grusom Stud,
Som var spændt i Syndens Garn,
Og saa traf han da et Barn.

Det var blot en Skolepige,
Men forresten ikke saa dum,
Hvad jeg veed, vil jeg ej sige,
Det er bedst, man her er stum,
Men han sa'e: Min søde Lys,
Kom og lys mig. Hun sa'e Jøs!

Han blev stadig mere kelen,
Men saa endte det forfert!
Og da han nu vendte Hælen,
Sa'e hun: Nu er du levert;
Hvor tør saad'n en gammel Fyr
Lulle om paa Eventyr?

Nej, min Ven, nu skal du rykke
Ild med Salsmoneterne;
Og den Gamles korte Lykke
Endte saa med Væterne.
Kors, hvor hun dog malked ham
Læns for Mønt — det var en Skam.

Saa gik han til Politiet,
Løsen hun blev arreftert,
Men hun fandt sig inte let;
Hun kom med, den gamle Bert;
Strafs han sultede: Nu, au!
Det var nok en Lys med Slab.

Hun, den lille Brønde Tasse,
Og den sølne gamle Fyr,
Som drak tæst af Syndens Flaske,
Deres Fred i Aplet ry'r.
For nu veed vi, Idder di
Vege To i „Livoli“.

Usædelig Kærlighed.

Stor Opmagt har det vakt i Kjøbenhavn, at en hidtil
anset Mand, Overrigskommissær, Ridder af mange Or-
dener, Direktør for en bekendt stor Institution er bleven
anholdt for Sædelighedsforbrydelse mod et 12-aarigt
Pigebarn.

Efter hvad flere Blade have berettet henger det saa-
ledes sammen: En Dame, der har 5 Barn, boede for
6 Aar siden paa Sommerlejlighed ved Charlottenlund.
Direktøren gjorde her Bekendtskab med Damens 12-aarige
Datter og forførte hende i Stoven. Siden påseede han
hende op hver Dag, naar hun for at gaa i Skole, kom
til Kjøbenhavn, og her førte han hende hen paa Steder,
hvor han kunde have sin Villie med hende. En Gang
førte han hende hen til en Skoge, hvor baade Direktøren,
Skogen og Barnet afløbte sig aldeles og hengave sig
til de vildeste Dregler, som ikke kunne beskrives.

Moderen vil endnu have været uvidende om For-
holdet, men da Datteren efter sin Konfirmation fik Lje-
neste i en Forretning, begyndte hun at søde saa vanvittig
med Penge, at Moderen troede, at hun tilvandt sig dem
i Forretningen. Nu begyndte Moderen at påse Datteren
op, og hun overraskede da Varret i Frederiksbergave.

1) Meddelinger om skillev.

Der var ved at blive Skandale, men Penge klarede
Sagen. Nu kom Datteren imidlertid paa Hospitalet af
en stemegdom, og er endnu ikke helt helbredet for den.
Direktøren fik Skuld for at have smittet hende — om-
med-eller-uden Grund vide vi ikke.

Da Datteren kom fra Hospitalet begyndte hun Penge-
afpresninger mod sin Forsørger; han maatte rykke ud med
5-600 Kr. ad Gangen, men ikke nok bermed. Pigebarnet
forfulgte ham nu allevegne: i hans Hjem, i hans Kontor,
paa Gaden, offentlige Steder osv. Hun vedblev at rutte
med Penge paa en aldeles uberegnelig Maade.

Endelig blev det Direktøren for slemt; han henvendte
sig til Politiet med Klage, og Datteren med Moderen
bleve betybede, at de skulde lade Manden være i Fred.
De afgave en skriftlig Erklæring om, at de fratog Klage
over Direktøren. Dette var i Oktober. Men Penge var
hun fort. Pigebarnet begyndte paany sine Pengeafpres-
ninger og Forsølgelser og blev atter anlagt og belagt
med Arrest. Hun forlangte nu som Vidner en hel Mængde
jærnaldrende Piger, der skulde være bekendte med Sagen
— om af personlig Erfaring vidtes ikke. Den 13de Dec.
forrige Aar blev Pigebarnet anholdt; Direktøren maatte
flere Gange give Møde, men da de unge Piger havde
været først som Vidner blev Direktøren Lørdag d. 4 Jan.
belagt med Arrest, og ført over i Arrestbygningen paa
Rytord. Han blev straks visiteret og alt, hvormed han
kunde skade sig, blev ham frataget. Han fik Tilladelse til
at skrive et Par Breve, og i det ene af disse skulde han
sige sin Stilling som Direktør. Han har været en
meget dygtig og praktisk Mand, og man kan kun beklage,
at han har ladet sin ellers udmærkede Forstand hilde i
en Laage, thi paa anden Maade kan man ikke forklare
sig en henvend 60aarig Mand's Hængivelse i saadanne
Historier.

Fortællingen om, at han med flere ansete Mand skal
have haft i Nørrelsgade et helt Harem af smaa Piger
eller at han skal have jævnligt forfulgt Kommuneskolepiger
have vi vel læst i et Slab, men ellers ikke hørt det bekræftede.

Uffe 6. Beretning

Mordet i Store Kongensgade,

paa det gamle Kontorbud Meyer, forovet af Normal-Fæbefabrikant Philippsen.

L. Kjøbenhavn. Ud. Holtmars Forlag og Tryk.

Mel.: Der er 'saa stille i vor Gaard.

Nu kom der Dug i dunkle Kvæld;
Nu blev det klart, o hvilet Fæld!
Nu kom den frem, den Riddingsdaab,
Der voldte Hjertes Sorg og Graad.

Med Nytaars Tid forsvandt en Mand,
Hvis Hetsind Ingen plette fan;
Gik bort fra Hjem, fro Vin og Ven,
Og aldrig mere saas igjen.

Hvor blev han af? En Gaade stor,
At, ej den eneste paa Jord! —
Han gik tilfreds og glad i Sind,
Ej Selvmordstankte faldt ham ind.

Nu veed man det med Hjertets Dru,
Om Meyers Død i Vintrens Stu' —
Et Offer var for Han og Vold,
Af en Forbryder lumst og tolv.

Han gik saa trostlig i sit Kald,
Var tro, besleben, uden Kval;
Han gik sin Vej i daglig Doud,
Og langt fra tænkte han paa Ondt.

Men Penge, denne Verdensmagt,
Til Synd og Last har M:n'stet bragt;
For disse ude Kroner blot,
Maa Mingen julle i Kochot.

Se, Meyer kom til Philippsen,
Han præsenterede Regningen,
Og Philippsen var Venligbed.
Han bod: Dr. Meyer sidde ned.

M:n Regninger blev ej betalt,
For Philippsen sit Meyer koldt;
Pans Penge tog han i en Høst,
Imens den Gamles Dje brast.

Og med et raat Forbryder-Sind
Han aflædt blev, det gamle Sind;
Og Karlen gav han Vest og Frat,
Og han blev glad og sagde: Lat;

En Tønde stod i hans Kontor,
Og for at dække Doud og Mord,
Ved Meyers Lemmer lastet' ned
I læstet-Kalk — og saa afsted.

Og med et Stib den gik herfra,
Langt bort til Nordamerika,
Og i New-York den ligger hen,
Den kommer nok hertil igjen.

For Philippsen det var nu klart,
Han maatte bort, og det i Fart —
Til Hamborg som han saa i Hast,
Der blev han snuppet' og sat fast.

O, jørgeligt! At Nogen kan
Uaa den at dræbe fred'lig Mand —
M:n Gud som seer al Synd paa Jord,
Han straffer den som øver Mord.

Beretning.

Den 8. Januar var Kontorbud M ver ude at kræve nogle Regningsbøls ind for Carl Ludvigs Fabrikker, men vendte ikke tilbage, hvorved søfjellige Røgt er lom i Om-løb som Grunden til hans F rindens Forst nu er det lyttedes Politiet at udsætte M:deren, som er Sæbe-fabrikant Philippsen i Store Kongensgade 76. For kort Tid siden indtraf hos Philippsen en Aldebrand, som ødelagde Været for ham til Vælsb 600 Kr. Han fik Assurancen udbetalt, og straks efter forsvandt han fra Huen. Der kom nu M lo ud om, at han havde paasat Alden, og man søgte at komme paa Spor efter ham, og trof ham ogsaa ombord paa en Looandningsdamper i Hamborg, der ved et mærkeligt Tilfælde var løbet paa Grund i Elben. Han bragtes hertil, og tilstod Udspas-sattelsen, men der vistes Formodning om, at han vidste Noget om M hers Forbinden, Efter endel Udflugter gik han til Retkendelse. Han havde den nævnte Dag faaet Bist af M ver, som krævede ham for et Vælsb; Philippsen, der var i Pengesørgelighed, vidste at han havde en Del Penge hos sig, og for at komme i Besiddelse af dem, havde han besluttet Meyers Død. Han bod ham inden-sin, og M ver tog Klads i Chaiselangen. Philippsen gik nu ba om og med Hænderne om Struben kvalte han den Gamle Tergaa pittede han ham i en Tønde med læstet Kalk, nagtede den til og lod sin Karl kjøre den til Told-boden, for at afsendes til Amerika; det er oplyst, at den er kommen til Boston, hvorfra den nu er sendt til-bage. Karlen sit M hers Tøi, og denne benyttede Klæ-berne, uden rimelige Anelse om, at det var det dræbte Kontorbuds. M hers Familie gjenfandt Klæberne.

For at gve det Udseende af et Selvmord, lattede han Hogen med de udbetalte Regninger i Nærheden af Sortedamskjoen og en anden Tegnebog paa et øde Sted ude paa Østerbro. — Hans Kone, der er Datter af en velstaaende Regjellerer, blev saa rystet ved Budslabet her-om, at hun fik Stivkrampe og maatte kjøres hjem.

Han havde bestemt sig til Kista, men blev heldigvis taget inderi hon tom saa langt.

Englefabrikken

eller

Barnemorderessen i Elbagade,

som holdt Plejebørn, hvortil 5 ere forsvundne, og to fundne som Lig, det ene i en Tårnveksler, det andet i Latrinen.

Hvor mange af dem ere hemmeligt bragt til Kirkegaarden?

Og: Dpdagelsen af Forbrydelsene og Søsterens Arrestation.

Kjøbenhavn.

Trykt hos Veeng. Mensstrøm.

Mel. Min sjortende Vær knap jeg stueb.

Held Enhver, som i Vårdommens Dage
Sorgfri hviler ved Moderens Bryst;
Som ej tender til Sul eller Klage,
Og kun taltes med Kærligheds-Afsl.
Hjemmets Sol bringer Liv til den Spæde,
Ømt og blidt visker Moderens Haand,
Og kun hun skaber Vårdommens Glæde,
Medens Faderen leder dens Raad.

Men hvor Armod ubdriver den Lille,
Saa i Fremmedes Øe den skal gaa,
Der maa Børnet saa lidt fare ilde,
Og hensesygne i Missetheds Vraa.
Lidt med Haardhed man væmper blets Stemme,
Lidt man glemmer blets barnlige Trang,
Al, da blive blets Dage saa stemme,
Svag og mat gaar det stille sin Gang.

Hvor kan Hjertet erstatte med Tunge,
Hvem kan skabe en Moder for Guld?
Nej, en Fremmed vil Glæden udslange,
Og kun se paa det glimrende Muld.
Børnets Øje og Sprog, hvem kan lende
Det, naar Moderen ikke er nær?
Hvem kan Graaden til Emil alter vende,
Uden den, som har Børnet saa nær.

Ordet *Melle*. — man veed, hvad det rummer,
Og vi nylig blets Virksomhed saar,
Man erfarer det, og man forstummer,
Naar man nærmere tænker derpaa.
Spæde Dig laa hensest i en Kælder,
Plejemoederens Haardhed var stor,
Der sørgedes Mefærdighed gælder,
Tæt den Ørumme er flygtet fra Jord.

Al, hvor mange blev dræbt — hvo kan vide
Hvem til Englenes Ræds hun har sendt,
Og hvem saae de smaa Staller at stride
Haardt i Ørden — ja hvem har det sendt?
Unge Moder, hvem Bligten ej fæer
Fra dit Børn, ved hvis Vugge du sad,
Pris dig lykkelig hver Gang du hører
Børnets Stemme i Hjemmet saa glad.

Englefabrikken.

At der i Udlandet eksisterer saakaldte „Englefabrikker“, d. e. Saabanne Stæder, hvor samvittighedsfulde Føll gæve de dem overdragne Plejebørn til Engle ved at forføre deres Liv her, have vi jo læst, men nu har Kjøbenhavn ogsaa leveret sit Bidrag til denne Induſtri.

I Elbagade Nr. 9 i Stue-Etagen boede den 50-aarige Fru Rasmussen og hendes Søster, der er 30 Aar. Fru Rasmussen udmærkede sig ved blette beslede lide og seerne Væsen, der let narret Føll, og hun ernærede sig ved i sin meget lille Vejligbed at modtage Plejebørn for en Detaling en Gang for alle, ligesom hun modtog Værjelpatienter, mest dog dem, hvor sine Herrer betalte, og hun modtog jævnlig Vængebreve med betydelige Vælsb. Hun havde af Politiet Tilladelse til at holde Plejebørn, og blandt disse var der et, som tilhørte en ung Pige. Moderen til denne lille Pige kom nu en Dag og vilde besøge sit Børn, og Fru R. foregav, at hun havde

anbragt det paa Landet, da det var kirtelsvagt, men det var de næste Gange ikke muligt at Moderen kunde saa at vide, hvor paa Landet, det var. En Gang blev hun forevist et Værn, som ikke var hendes. Til sidst henvendte Moderen sig til Politiet, der sendte en Dpdagelsesbejant hen til Fru Rasmussen; hun var ude, men hendes Søster blev, efter nogen Tale, anholdt; hvorimod den 17-aarige Tjenestpige fik Ordre til at bethede Fru R., naar hun kom hjem, at hun skulde møde paa Politistationen. Men Fru Rasmussen infsandt sig ikke paa Stationen; thi da hun hørte, at Søsteren var anholdt, gik hun fort og godt ud paa Smedelinien og hængte sig i et Træ, hvor en Patrouille fandt hendes Lig.

Man undersøgte nu Vejligbeden, hvor der fandtes en Darsellvinde, samt 5 smaa spagelige Plejebørn fra 1/2—4 Aar. Endvidere en Mængde kompromitterende Breve, der vilde bringe Rummer og Altsle for adskillige. Derester begav man sig til Stullekælderens i Bagbygningen. Man sprængte Døren, og en forsærdelig Stank trængte op, saa at Politiet maatte flygte op i Gaarden. Man indfald Ruberne for at Rasse frist Luft, og i et Øjens af Kælderens Rod en Zinkballe med Tang i. Ud af denne veltede man et forraadnet Vainelig, netop den unge Moders lille Pige. Derpaa fandt man paa Vunden af en Latrinsgænde endnu et strælligt slinkende Børnelig. Vegge Rigen blev førte til Politistationen og derfra i forseglede Kister til Johannesskiftelsen. Fru R.s Søster mente, at Grunden til, at Værene vare slængte saaledes hen, var, at Fru R. vilde spare Begravelsespengene, men naar man erfarer, at hun senere har udtalt, at 5 Væren i det sidste Aar, at hun forsvundne paa en mystisk Maade, uden at hun dog har villet være delagtig i sin Søsters Forbrydelse, saar man Mistanke om, at Fru R. ved sit Selvmord har lullet for Dpfsninger, der kunde have bragt gyselige Ting for Dagen.

Det er oplyst, at der stadig, mens Pigen var ude, forsvandt Væren, der sagdes at være døde. Hvor mange ere hemmeligt begravne paa Kirkegaarden? Om Værene nu ere blevne dræbte ved pludseligt Mord, eller de ere døde som Følge af en systematisk slet Behandling, vil vel fremgaa af Forsørene. De tilbageværende smaa Staller, der maatte ere reddede fra en forsmædelig Død, har Politiet taget sig af.

No: 24. G. M.
Det er Opdaget,

at Børnehjemmet „Kana's“ Forstanderinde, Frk. Møller, som bedreb Utugt med og i Fjor myrdede Drengen Sjsgren, at denne

Frosken Møller er et fuldstændigt Mandfolk.

Samt Meddelelse om Opdagelsen og dens Folger.

Eftertrykt forbydes.

København.

Trykt hos Bernh. Wennstrøm.

Cdence
 Universitetsbibliotek
 Nr. 367

Han først forsøgte Drengene,
 Og lebed dem til Laft,
 Og lofted dem til Sengene,
 De troede Alle fast,
 At han en Kvinde var, men sidt
 Han myrded en af dem,
 Da var det Slut, nu naaer han vist
 Et mer til Kanahjem.

I Fængslet blev han siffer bragt,
 Men Slæggesubbene
 Forraabte hende, man gav Agt,
 De blev saa „snubbene.“
 Se saa blev Wilhelmine først
 Til Fødselsstiftelsen,
 Profes'ren saae og sagde først:
 Du er en Mand, min Ven!

Dg Wilhelmine hedder nu
 Kun Wilhelm — hva! befar!
 Dg Wilhelm tante maa med Gru
 Paa Dommen, den er klar.
 Ulykkelig, i Ensomhed
 Med bitre Angersørd!
 Han snister blot igen sin Fred,
 Som bort med Bryden foer.

Digitet af
 Ohlsson,
 trykt Digter

1900 112

Det Guds Himmel var saa mørk og graa.

Der sendes lidt fra fremmed Land
 Dg saa mærkeligt Ngt,
 At naeppe nok man tro det kan,
 Men løm, nu hid og lgt.
 I Danmark har vi nylig set
 Det Mærkeligste dog;
 Vi sætter andre Lande Det,
 Som ellers forud drog.

Den Kvinde, Frosken Møller, som
 Vi vel erindre kan
 For Dregemord maa vente Dom,
 Et fuldstændig Mand.
 Fra Børnedomstid han gaaet har
 I Kvindekøber om,
 Han hly og ærbar altid var
 Indtil i Synd han fom.

Først tjente han som Pige, ja,
 Og det gik ganske bra,
 Han paa Stubsmaal har derfra,
 Men røstet saa, hu ha!
 Blev bymt som Pige, dog kun smaa
 De Ungdomsfejer var,
 Saa blev han hellig, ja og saa
 Mod Helbet frem det bar.

Han talte pønt, som nu man høyr,
 Til sidst man valgte ham
 Til Kanahjemmets Inspektør,
 Men det var dog en Slam;
 Han blev som sin Forstanderste
 For Stolen engageret,
 Som Morberste, Gistblanderste
 Han endte rent forkeret.

Meddelelse om den mærkværdige Historie

Det er bekendt nok, at Plejemoderen paa Børnehjemmet „Kana“, Frk. Wilhelmine Møller, i hans 10—11te Aar og var vedblevet at pleje Utugt med ham ved at tage ham ind i sit Værelse hver Nat, og derpaa, da han var fyldt 15 Aar, forgiftede ham med Opium i et Glas Vin, der forvoldte hans Død.

Hun besvime de, da man foreholdt hende Mistanken, men bekendte sig til sidst skyldig og sad længe arresteret. Hun var meget religiøs, havde i adskillige Aar været Tjenestepige og begit et mindre Tyveri, men blev derefter, veltalende som hun var, valgt til Plejemoder i Børnehjemmet, hvor Drengene sorguede hende, indtil hun, som nævnt, blev opdaget som Morberste.

Men nu kommer det Mærkeligste. I den længe Fængsletid begyndte Frosken Møller at saa stærkt Skæg, da hun ingen Barberkniv havde. Dommeren forundrede sig, og lod hende føre til Fødselsstiftelsen, hvor Overlægen efter endt Underføgelse erklærede, at den formentlige Frosken Møller hverken var Dermaphrodit eller Kvinde, men ganske simpelt hen et Mandfolk. Han blev saa først fra Kvindefængslet til Mandafdelingen og sit Mandsskæder paa.

Det var en Overraskelse til alle Sider, og Frosken Wilhelmine Møller sidder nu og venter sin Dom som Wilhelm Møller.

Det er en enestaaende Begivenhed, som Verden vil forbauses over.

Kanasagen. Vilhelmi Møller, der af Højesteret var dømt fra Livet for Mordet paa en Dreng i Børnehjemmet Kana, er i F. Berl. Tid. i Gaar af Hs. Maj. Kongen blevet bemaadet saaledes, at Straffen er forandret til Tugthusstraf paa Livstid.

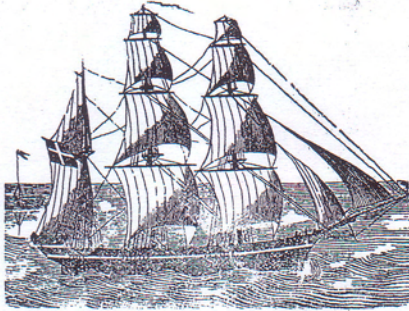
Den skrækkelige Nat

paa

„Georg Stage“.

22 Elever druknede, da Stolestibet i Hollænderdybet den 25. Juni 1905 blev paasejlet af den engelske Dampner „Ancona“.

Af en af Besætningen.

Med Beretning.

Eftertrykt forbydes.

København.

Forlagsboghandelen, Bingsgaardstræde 18.

Odense
Universitetsbibliotek
Sk. Nr. 48

Den smukke, vise om Hjalmar og Hulda,
28 Vers. 10 Øre.

Ref. Guds Himmel var saa mørk og graa.

Vort stolte Skib er nu ej mer,
Men sønkt paa Havets Bund,
Og Drengene vi havde kær
Nu faldt i Dødens Blund.
Ej mere her vi stue dem
Som blandt os glade gik,
De hvile nu i Havets Gem,
En Ståbne haard de fik.

Fra Stockholm holdt vi Kursen hjem,
I Fantasten saae
Vi os saa kærlig savne dem,
Som tidt vi savne maa.
Og Glæden den var særlig stor,
Til Chefen havde sagt,
At vore Kære kom ombord,
Naar Skibet ind var lagt.

Den Fryd vi stulde dog ej faa,
Ej Skibet naaede Land;
Paa Afstand Byen alt vi saae,
Og glad var alle Mand;
Da pludselig et Skib vi saae,
Som styred paa os ind,
Og snart vort Skib i Dybet laa,
Og bleg blev mangen Kind.

Et Drag, Kommandoraab og Graad
Nu styred Mattens Ro,
I Hast vi fatte ud en Vaad,
Men Søen rundt den slog.

Ancona fik os rask ombord,
Vor Chef blev paa sin Bro,
„Jrenes“ Hjælp var god og stor,
At Arbejd gik i Ro.

Et mægtigt Hul „Ancona“ skar
I Siden paa vort Skrog,
Det snart det Havets Bytte var,
Den sidste Time slog
For dem, som trygt i Røsen laa
Og aned Faren ej,
Ej mere Dagens Lys de saae,
Men vandred Dødens Vej.

Farefuld nu Kammerater, I
Som kaldtes tidlig bort,
Jert Minde altid hædred vi,
Og Savnet føles haardt;
Og Skibet, som vi havde kær
Vi aldrig glemme kan,
Om fjernt vi færdes eller nær
Paa Bølge eller Vand.

Beretning.

Det var en frygtelig Nat, vi oplevede, da vort kære Stolestib „Georg Stage“ den 25. Juni 1905 i Hollænderdybet c. 1/2 Mil fra Middelfrunden blev paasejlet af den engelske Dampner „Ancona“, Kaptejn Mitchell.
Vi kom fra Stockholm, paa hvis Næder vi havde ligget nogle Dage. Vi havde været inde i den smukke By, som vi alle var meget begejstrede for. Det var Meningen, at vore Paarevende, naar vi kom til København, skulde have været ombord i „Georg Stage“, og vi glædede os alle meget til Gensynets Stund. Ståbnen vilde det dog anderledes. I Hollænderdybet horede den engelske Dampner „Ancona“ os i Søen. Vort stolte Skib sank i løbet af et Par Minutter.

Det var nogle rædselsfulde Øjeblikke, der nu paafulgte, men intet Øjeblik slappedes Disciplinen og vor elskværdige Kaptajn Malthes Braun blev paa Broen og dirigerede alt med Ro og Koldblodighed. De fleste af de af vore Kammerater som var til Røjs druknede, da Skibet sank saa hurtigt, at det var umuligt at komme op. Vi reddedes og reddede os selv over paa Engelfstemanden; en stor Hjælp var det for os, at den svenske Dampner „Jrene“ belyste Ulykkesstedet med sine Projectører, hvilket lettede Redningsarbejdet i høj Grad. Vor egen Storkaard blev sat i Vandet, men kørte og nogle af Eleverne holdt sig da oppe paa Røsen, indtil Anconas Vaad naaede os. Med stor Sorg erfarede vi ved Efterrettelse af 22 af vore kære Kammerater var druknede.

Den engelske Dampner blev straks beslaglagt af Politiet. Den almindelige Mening er, at den engelske Kaptajn bærer Skylden for Ulykken.

De Forulykkedes Navne er:

Ejnar König, Anders Petersen, Peter Ladegaard, Boe Doesen, John Holtmann, Dirc Petersen, Niels Bange, Waldemar Thomsen, Niels Hassing Nielsen, Eli Knudsen, Thorvald Frederiksen, Erik Jensen, Kaj Jensen, Theodor Kochmann, Emil Jørgensen, William Madsen, Karl Nielsen, Alfred Gressen, Ole Jørgensen, Frederik Nielsen, Hans Hansen, Henrik Holst Andersen.

Danmarks sngende Mand

paa Bølge og Vand

Den smukkeste den bedste, eksisterende Billedbog. Hvert Bilde er et 232 Eider og indeholder c. 150 ældre og nyere Sange for enhver Smag. Pris 1 Kr. 20 Øre.

Man faar paa denne Maade c. 150 Billeder for 1 Kr. 20 Øre.

Nr. 7 er udkommen.

Forlaget's Bogtrykkeri.

Bilag II

Anvendte aviser i perioden 1877-1905

Berlingske (grundlagt 1749), konservativt landsblad, blev i ovennævnte periode udgivet af Carl Berlings enke Polly Berling og fra 1. oktober 1896 af Carl og Polly Berlings arvinger: Redaktører i perioden var: dr. phil E. Manicus (16. august 1873 - 31. december 1896), dr. phil. C. Rothe (1. januar 1897 - 31. marts 1899, cand. polit. M. Nathansen (1. april 1899 - 12. juni 1902, Fr. Jensen (12. juni - 12. juli 1902) og kaptajn og leksikonredaktør Chr. Blangstrup (12. juli 1902 - 31. december 1912).

I 1870erne oplevede Berlingske en stagnation, både journalistisk og oplagsmæssigt, men i 1880erne blev avisen organ for højreregeringer. Redaktionen bevarede dog en vis neutralitet og lagde mere vægt på sagligt baggrundsstof end på aktiv polemik. I 1890erne nærmede Berlingske sig Højres moderate fløj, og i 1901-03 fik venstregeringen indflydelse. Den 1. april 1904 bortfaldt avisens offentlige kundgørelsesprivilegium, hvorefter Berlingske indtog en uafhængig konservativ holdning.

Nationaltidende (grundlagt 1876), konservativt dagblad, blev i ovennævnte periode udgivet af Etatsråd, Kgl. Hof-, Bog- og Stenrykker Jean Christian Ferslew. Redaktører i perioden var C. V. Rimestad (1876-1878), cand. jur. H. R. Hiort-Lorenzen (1878-1893), journalist, cand. jur. Emil Bjerring (1893-1896), journalist Carl Carstensen (1896-1922), skoleinspektør Lauritz Wiggers (1896-1911) og Fr. Bauditz (1896-1900).

Med Nationaltidende havde dets grundlægger J. C. Ferslew ønsket at skabe et kvalitetsblad for samfundseliten, der blev landets stofrigeste avis. Stor betydning for dansk journalistik fik avisens kronikføjleton "Vexlende Themaer" (1879-1884), hvor Herman Bang både behandlede den nye realistiske litteratur og i impressionistisk stil gengav indtryk fra hverdagens sociale og menneskelige virkelighed. Bladets litterære ry videreførtes i mere konservativ og traditionel ånd, og desuden introduceredes den moderne storpolitiske reportage herhjemme i Nationaltidende. Avisen var et højreblad, royalistisk og nationalt, men blev først politisk aktivt i 1889 med polemikeren Carl Carstensen.

Politiken (grundlagt 1884), lands- og lokalblad, der oprindeligt var radikalt, fra 1895 Reformpartiet og fra 1905 Radikale Venstre. Udgivere i ovennævnte periode var et aktieselskab, hvor indskyderne navnlig var københavnske storhandlere, fabrikanter og akademikere. Redaktører i perioden var cand jur. Viggo Hørup, MF (1884- februar 1902), dr. phil. Edvard Brandes (1884-1904), journalist Henrik Cavling (1. januar 1905-1927) og forfatter, journalist Ove Rode, MF (1. januar 1905-juni 1913).

Hørup og Brandes startede Politiken som kamporgan for Venstres radikale fløj. Politisk bærende var Hørups ironiske angreb på det militaristiske Højres magtfuldkommenhed, de grundtvigiansk-moderates valenhed og de nationalliberales udlevede og forløjede romantiske kultur. Brandes overførte kamptonen til åndslivet og gjorde Politiken til hovedorgan for den realistiske litteratur med bl.a. Georg Brandes, Herman Bang, Henrik Pontoppidan, Sophus Claussen og Holger Drachmann som lederskribenter. Efter Hørup blev minister i 1901 opstod en vis stilstand, indtil Cavling i 1905 lagde avisens linie om. Nyhedsstoffet forøgedes og rykkede med store overskrifter og billeder frem på forsiden, reportagen opdyrkedes, man fandt nye emneområder så som sport og kvindestof, og underholdende stofområder opprioriteredes. Derimod trådte meningsstoffet i baggrunden.

Socialdemokraten (grundlagt 1874), socialdemokratisk lands- og lokalblad, var en fortsættelse af Socialistiske Blade og Socialisten. Avisen blev i ovennævnte periode udgivet af indskydere, fortrinsvis københavnske fagforeninger. Redaktører i perioden var Louis Pio (25. juli 1875 - 1. marts 1877), sproglærer P. Bjørnstrup, A. Mundberg og Søren Larsen (1. marts 1877 - 7. maj 1881) og fhv. typograf Emil Wiinblad, MF (8. maj 1881 - 20. april 1911).

Da Louis Pio - øjensynligt underkøbt af politiet - rejste til Amerika i 1877, udbrød der en alvorlig krise på bladet, der stagnerede, men under Wiinblads ledelse blev Socialdemokraten atter arbejderbevægelsens livsnerve, hvor den sociale reportage, affærejournistikken og det almindelige nyhedsstof blev opprioriteret. Fra 1881/82 gik Socialdemokraten ind i en kraftig ekspansion, som gjorde den til landets største avis i det første tiår af 1900-tallet, skønt mange socialdemokrater fandt bladet for sensationspræget og agitatorisk i denne periode.

Øvrige anvendte avisers politiske tilhørsforhold i ovennævnte periode:

Aftenbladet, venstre i perioden 1887-1891, herefter demokratisk

Avisen, konservativ

Dagbladet, konservativ

Dagens Nyheder, konservativ

Folkets Avis, konservativt

Jyllandsposten, uafhængig frem til 1877, herefter konservativ

Koldingposten, konservativ

København, uafhængig frem til 1894, herefter venstre

Lolland-Falsters Folketidende, venstre, i perioden 1890-1908 moderat

Lolland-Falsters Stiftstidende, nationalliberal frem til 1877, herefter konservativ

Morgenbladet, venstre

Skanderborg Amts Avis, venstre frem til 1890, herefter moderate venstre

Sorø Amts Avis, konservativ

Bilag III

De største skillingsviserproducenter i det 19. århundrede.

Behrend, Carl Jacob, 1803-46, bogtrykker og forfatter. Udlært typograf fra det Brünnichske officin i København. Efter yderligere uddannelse i udlandet etablerede han sig i året 1828 som bogtrykker i Møntergade, hvor han havde gode ordrer i begyndelsen, men efter nogle år måtte notere en nedgang. Det godt udstyrede trykkeri blev solgt, og Behrend slog sig da ned under mere ydmyge forhold i gaden Aabenraa, hvor han både skrev og trykte skillingsviser. Det menes, at han i alt udgav mellem 400 og 500 skillingstryk – heraf havde adskillige dog tidligere været udgivet.

Foltmar, Frederik Rudolf, 1835-98, bogtrykker og forlægger. Udlært typograf og fik i midten af 1850'erne tilknytning til arbejderbevægelsen. Han var del af ledelsen af "Kjøbenhavns Arbejderforening" og bestred i 1870'erne forskellige tillidshverv, bl.a. formandskabet for "Den fælles Strejkekasse" og redaktør af det socialdemokratiske ugeblad "Fremad". I 1878 påbegyndte han udgivelsen af "Ny Folke-Visebog", der blev udgivet i 19 små hæfter frem til 1881, og den 2. oktober 1880 erhvervede han næringsbrev til "ringe handel". Han etablerede sig herefter som bl.a. skillingsviserproducent i Vingaardstræde 33, samme gade som konkurrenten Strandberg. I 1892 blev Foltmar udkonkurreret af Strandberg og måtte hæve sin forretning. Strandberg opkøbte samme år Foltmars samling af 71 træsnit, men Foltmar vedblev dog med at forhandle viser indtil sin død i 1898, hvor Strandberg opkøbte hans resterende samling på 1.800 visetryk for at forhindre andre producenter i at få dem.

Seest, Matthias, 1760-1812, bogtrykker og forlægger. Fra 1792 kendes han som indehaver af et bogtrykkeri i Antonistræde 312 i København, fra 1796-97 i nr. 324. I 1799 fik Seest privilegium, efter at han samme år var flyttet til Lille Kongensgade 90. Han begyndte at udgive skillingsviser i år 1800 og udgav i alt 306 originaltryk. Produktionen sluttede i 1809, hvor kun syv kommercielle viser blev trykt. Seest udgav især nyhedsviser og knyttede en række skribenter til sin virksomhed, fortrinsvis studenter og kandidater. I 1810-12 virkede han i Lille Kongensgade 85.

Strandberg, Peter Julius, 1834-1903, bogtrykker, forfatter og forlægger. Blev udlært som typograf og arbejdede nogle år som journalist, indtil han i 1861 oprettede sit eget forlag i en butik på hjørnet af Vingaardstræde og Holmensgade i København. I 1869 købte han sammen med typograf Bernhard Wennstrøm et trykkeri, hvorfor mange af Strandbergs skillingstryk oplyser Bernh. Wennstrøm som trykkested. Også Ernst Lund og det Brilliske Bogtrykkeri trykte Strandbergviser, og desuden var Jul. Strandbergs Bogtrykkeri og Forlagsboghandelen hjemsted for udgivelse af Strandbergtryk. Strandberg var sin tids største underholdningsproducent. Foruden en lang række opbyggelige småbøger skrev og udgav han adskillige anekdoter-samlinger, humoristiske fortællinger samt optrykte de gamle folkebøger. Mest kendt er Strandberg som forfatter og udgiver af tusinder af skillingsviser, især om aktuelle emner. I 1864-78 udsendte Strandberg seksten hæfter af "Visebog for Hvermand", og i 1883 udkom første bind af den populære visesamling, der nogensinde er udgivet i Danmark, ottebindsværket "Danmarks/Den syngende Mand paa Bølge og Land", der indtil 1921 flere gange er blevet optrykt.

Sølve, Eigil, 1884-1958, forlægger. Danmarks sidste skillingsviseproducent, der fra sit sangforlag i Odense fra ca. 1930 til sin død udsendte et stort antal viser, nogle trykte, andre blot dupliserede og atter andre maskinskrevne med gennemslag. Julius Strandberg var hans forbillede. Foruden viser udgav Sølv en række pjecer, kogebøger, populære lægebøger og julehæfter.

Thiele, Johan Rudolf, 1736-1815, bogtrykker. Indvandrede som dreng i 1748 fra Tyskland til København og stod i lære i det Berlingske bogtrykkeri, indtil han i 1770 etablerede sig som selvstændig bogtrykker i Peder Hvidtfeldtsstræde. I 1771 flyttedes virksomheden til St. Helliggejststræde 150 og udvidedes 1797 med naboejendommene nr. 151 og i 1809 med nr. 149. Her havde trykkeriet til huse indtil 1936, i hvilket tidsrum det var et af Københavns betydeligste. Thiele arbejdede især for det samtidig oprettede Gyldendalske forlag.

Tribler-familien var oprindeligt ikke bogtrykkere, men bogbindere, boende i Ulkegade, hvor Johan Tribler købte en ejendom i 1767. Huset gik den 1. februar 1808 over til sønnen Johan Frederik, som imidlertid videresolgte det. J. F. Tribler døde i 1818, 50 år gammel.

Tribler, Elisabeth Margrethe, ca. 1769-1828, bogtrykkerenke. Overtog efter sin mands, Johan Frederiks død i 1818 dennes virksomhed, efter familien var flyttet tilbage i Ulkegade 107 i 1812. I 1823 blev Ulkegade omdøbt, og Holmensgade 107 blev trykkeriets adresse til 1827, da forretningen udvidedes betydeligt. E. M. Tribler købte dette år ejendommen Holmensgade 114, hvor hun boede indtil sin død. E. M. Tribler lod trykkeriet, der inden for skillingsviseindustrien indtog en dominerende stilling i første halvdel af det 19. århundrede, udelukkende hvile på produktionen af skillingsviser.

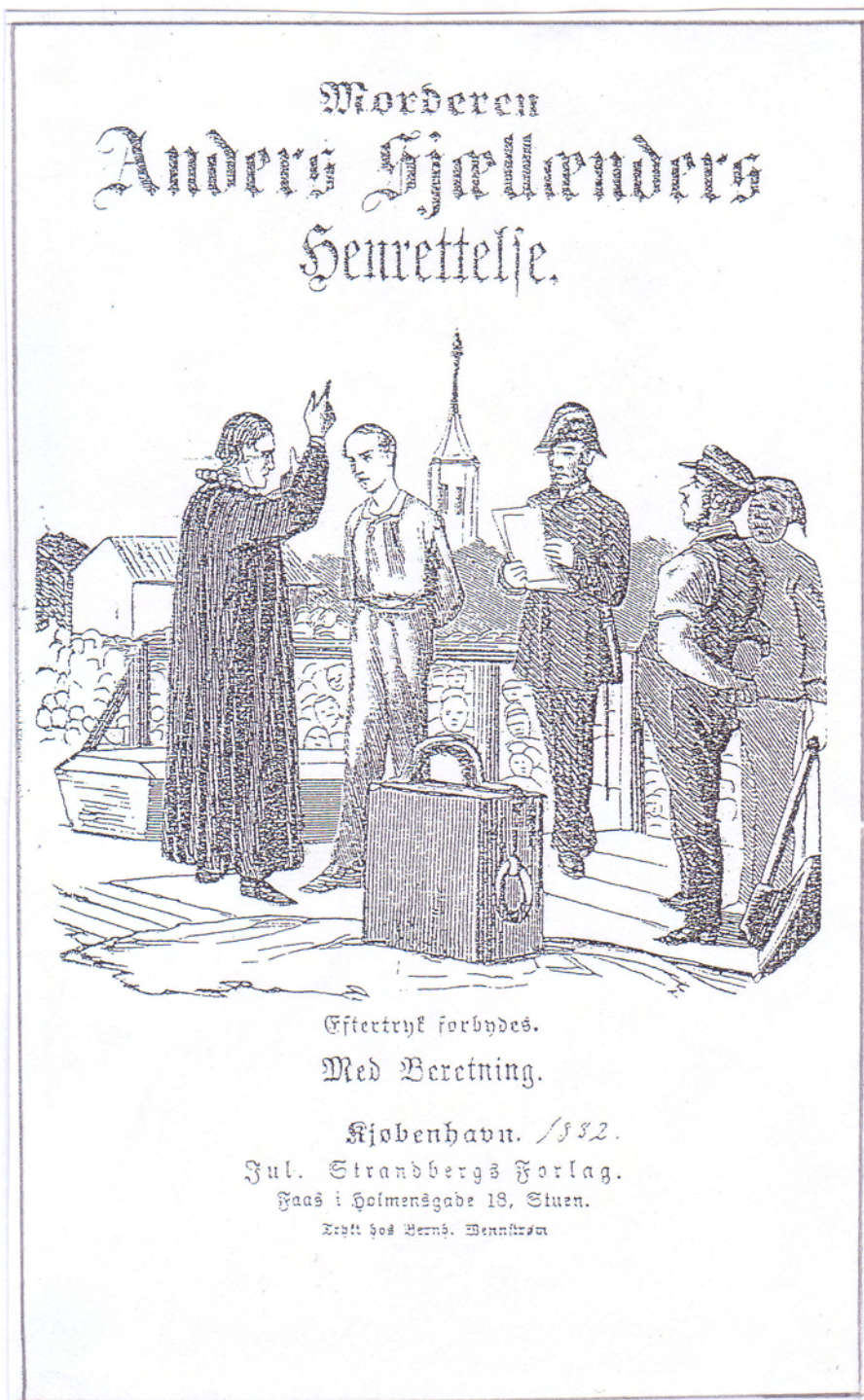
Tribler, Peter Wilhelm, 1803-60, bogtrykker og forlægger. Bestyrede i moderens, Elisabeth Margrethe Triblers, sidste år familiens virksomhed. Han var ligesom faderen, Johan Frederik Tribler, bogbinder af profession, men den vigtigste del af forretningen bestod af handel med skole- og skrivebøger foruden udgivelse af folkebøger og en utallig mængde skillingsvisetryk. På trods af hans dygtighed gik det – bl.a. på grund af skarp konkurrence fra andre boghandlere – tilbage for Tribler. Han måtte sælge ejendommen Holmensgade 114, i 1842 flyttede han til Lille Kongensgade 89, og derefter skiftede han næsten fra år til år bopæl, indtil hans navn i 1854 forsvandt fra Københavns vejviser.

Winding, Hans Lauritz Struch, 1750-1831, bogtrykker og forfatter. Overtog i 1789 Maren Svares (ca. 1723-97) bogtrykkeri i St. Kannikestræde 39 og fortsatte virksomheden indtil 1805. Herefter skiftede Winding hyppigt adresse, indtil han i 1817 overdrog sit officin og privilegium til boghandler G. Bonnier. Politiforbudet i 1805 mod at udråbe og synge viser på gaden synes at have givet hans virksomhed, der helt beroede på produktion af skillingstryk, det afgørende knæk.

BILAG IV

Billedmateriale

IVa

En Hirtens Dømtale

i Sengelsgaarden i Korsens Engshøj,
den 8de November 1892, ved Daggen.

Med Billedning.

København.

Kyfft hos Fernø, Menckstrøm.

Morderen fra Høvedshuset.

Hans Høveds

Dom og Dømtale,

hans Spjorket i Årningstet og hans sidste Zuffe.

Med Billedning.

København.

Sul. Strandbergs Forlag.
Bente i Høghindden, Polmenstgade Nr. 18 i Storm.
Kyfft hos Ernst Lund.

1892

den nu en funderig Hise

Staten i Sammen

som efter at have forført en

ventenars Dren

bagefter ombragte ham.

Dg: Bedesomsten.

2

Ak, Ang. Hied la for i en Omv

Prof. Sides

Dvil.

Wise og Beretning.

Dg: Lise Røven.

*N:o 5, Bogen N:o 6.
1880.*

Den Allermeste Vise og Beretning

OM

Kvk. Anna Gude,

samt om hendes Frigivelse.

Risbenaan. 1880.
Faaes i Lille Kongensgade 39.
Trykt hos E. Lund og Rasmussen.

2. 245/220

My Wife and
Mother
Ander's Sjældner

Semvættelse,
Dagsdag Morgent b. 22. November.

Eftertryk forbydes.
Med Beretning om hans sidste Dage og
Semvættelsen.
Kjøbenhavn.

Jul. Strandbergs Forlag.
Paas i Ringardestroede 18, Stuen.
Aegtt for Aegtt. Manuskript.

1882.

De skæffelige Begivenheder
paa

Dampfibet
„Prins Carl“,

hvor en Morber neblsteb og neblstat
12 Memesfer,
bade kvinder og Aften,
b. 17. Maj 1900.

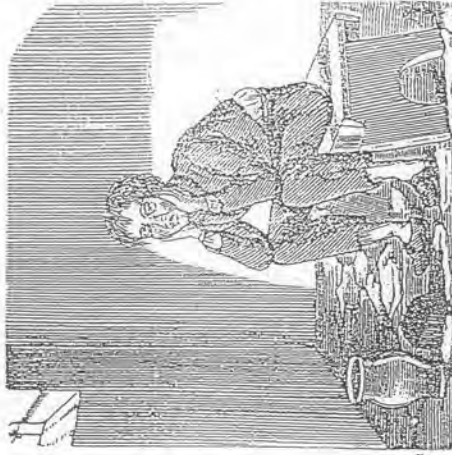
Med Beretvelse af Begivenheder.
Eftertryk forbydes.

Kjøbenhavn.
Mennstrøms Bogtrykkeri.

Odense
Universitetsbibliotek
Skr. 381

Biite
omt

Mordereren
Arthur Gorgensen.
Morderen har tilstaaet.

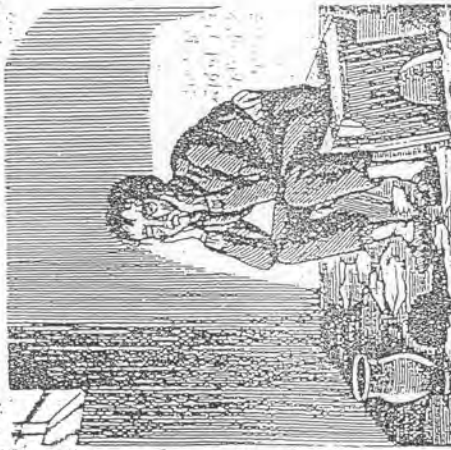

Med Beretning,
Eftertryk forbydes.
Kjøbenhavn.
Uenig. Mensstrøms Bogtrykkeri.

Cen-ten
Univ.-tejsbibliotek
S. 461

Morderen
Anders Hjulanders
sidste Ord i Sængslet.

D. 6. VI
7/5

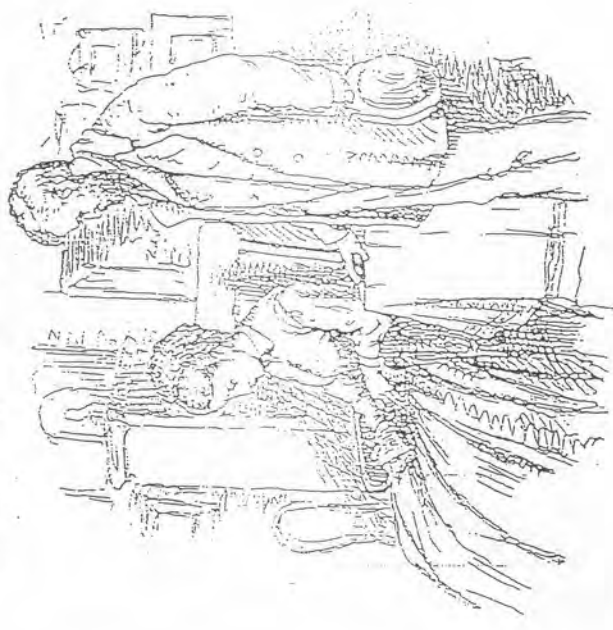

Farvel, du Hus, hvor min Fader, vor.
Eftertryk forbydes.
Kjøbenhavn.
M. Guld Stranberg, Bøger og
Kunst i Boghandelen, Ringstedgade, Nr. 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.

1906/257

Morderen Philipens Affred

med sin uskyldige Gustru og Barn.

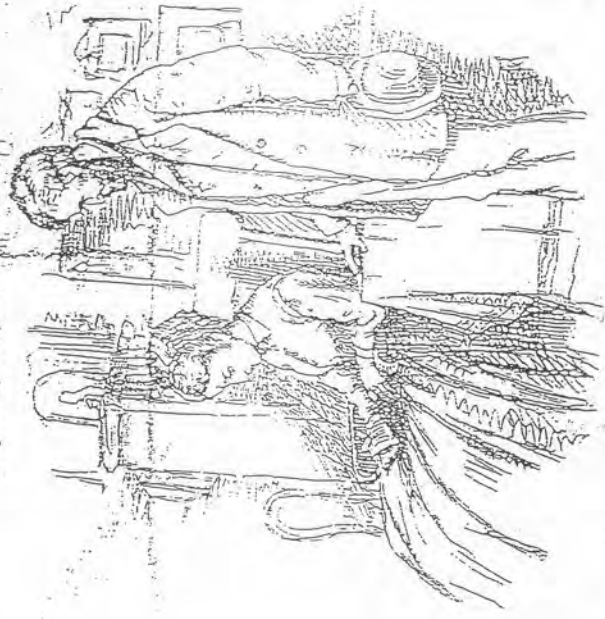
Med Beretning.

København.

Frykt hos Bernh. Wennstrøm.

Wise om Faderen, der dræbte sig selv efter sin Datters Befaling, fordi han saa hendes 11te Aar havde forsvundet og senere barnet havde tilligtiltaget.

Stet i Kjøbenhavn i Juni 1890.

Med Beretning.

København.

Frykt hos Bernh. Wennstrøm.

Om den
Litterat. Beretning
1890. 154

28

Allernæste Bife

Inspektoren og
„Vleimver“ paa
Stolpegærd.

Dg: En Moder.

Kjøbenhavn. Rud. Holmstrøms Tryk.
Odense. B. I. Billestrøde 7. I. Sal, Bogtrykkeriet.
Universitetsbibliotek
Sk. nr. 131

Kilder og litteratur

Utrykt materiale

Rigsarkivet:

Høiesteretsaaret 1882-83, civilsager, Erik Holger Lønholt, sag nr. 300.

Høiesteretsaaret 1891, civilsager, Adolph Philipsen, sag nr. 215.

Høiesteretsaaret 1894, civilsager, Vilhelmine Møller, sag nr. 201.

Københavns Amts Søndre Birk, politiprotokol nr. 19, 25. oktober 1882-17. december 1883, Jens Carl Theodor Seistrup.

Landsarkivet for Sjælland m.v.

Kriminal- og Politiretten i København. Forhørsprotokoller 61, 62, 63, 2. maj 1877 - 30. marts 1878. 1. kriminalkammer. Lauge Christian Madsen, Amalie Marie Tønnesen, Sidse Cecilie Jensen, Hans Olsen m.fl., sag nr. 214/77.

Kriminal- og Politiretten i København. Pådømt sag, 6. november 1880/forhørsprotokoller 102, 103, 104, 5. marts - 8. december 1880. 3. kriminalkammer. Anna Hude, sag nr. 196/80.

Kriminal- og Politiretten i København. Pådømt sag, 21. oktober 1890/forhørsprotokoller 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 31. oktober 1889 - 18. december 1890. 2. kriminalkammer. Christian Ludvig Madsen m.fl., sag nr. 438/89

Kriminal- og Politiretten i København. Forhørsprotokoller 20, 21, 22, 23, 2. august 1890 - 17. juli 1891. 6. kriminalkammer. Adelaide Franzisca Amalie Jantzen Madsen, Maren Rasmussen, Hans Edvard Moritz Haldorsson Fridriksson m.fl., sag nr. 364/90

Sø- og Handelsretten i København. Domsprotokol nr. 29 for sø- og handelssager, 1905-1906.

Visetryk

Primærtryk:

Restauratøren og Jordemoderen - en sag om fosterfordrivelse

Registreringsnr.:

OUB-621

OUB-328

OUB-622

OUB-623

KB

OUB-624

KB

KB

OUB-625

OUB-140

Titel:

En Restauratør og en Jordemoder

Restauratøren og Jordemoderen

Nr. 2 om Restauratøren og Jordemoderen m. Fl.

Nr. 3 om Jordentreprenøren, Restauratøren og Jordemoderen m. Fl.

Restauratørens Pølseviser

Nr. 4 om Restauratøren og Jordemoderen

Det er en kold En!

Jordemoderen, de to unge Damer og Sporvognskusken

Nr. 5 om Restauratøren og Jordemoderen

Nr. 6 om Restauratøren og Jordemoderen

OUB-139 Dommen er falden! Nr. 8 om Restauratøren, Jordentreprenøren,
Jordemoderen m. Fl.
P.P.-95 Jordemoderen, Restauratøren og de mange Tiltalte

Damen, der skød på doktoren

OUB-151 Damen, der skød paa Doktoren
DFS-SMT-000514 Damen, der skød paa Lægen
OUB-293 Damen, der skød paa Doktoren i Læderstræde
OUB-143 Attentatet i Læderstræde
OUB-4 og OUB-157 Frøken Anna Hude
DFS-27511 Vise og Beretning om Frk. Anna Hude
DFS-16982 Forhørene over Damen, der skød paa Lægen
DFS-18761 Frk. Hudes Dom
DFS-8669 Frøken Hudes Dom for Mord=Attentatet paa Doktor Leerbeck

Lønholt stak a' med de 19,800

OUB-232 Lønholt stak a' med de 19,800
OUB-627 Nu kommer Lønholt!
OUB-628 Erik Lønholt
OUB-629 Lønholt er kommen!
OUB-626 Erik Lønholts Dom
OUB-630 Lønholt flygtet fra Arresten!

Anders Sjællænders henrettelse

DFS-6095 Morderen Anders Sjællænders Bekjendelse
VB-252 Anders Sjællænders Henrettelse
DFS-5958 Anders Sjællænders sidste Ord i Fængslet
DFS-18812 Rovmorderen Anders Sællænder
DFS-18810 Anders Sjællænders Henrettelse, Onsdag Morgen d. 22. November
OUB-189 Morderen Anders Sællænders Henrettelse
DFS-7777 Anders Sjællænders rædselsfulde Henrettelse
OUB-86 Skarpretteren og hans Forhold under Anders Sjællænders Henrettelse
OUB-192 Skarpretteren
OUB-362 Skarpretterens Bekjendelser

Den nøgne Mand i Aagade

OUB-306 Manden i Pakkassen
OUB-409 Den nøgne Mand i Aagade

Hr. Madsen usædelige kærlighed til ukonfirmerede børn

OUB-130 Herr Madsens forbryderiske Kjærlighed til Ukonfirmerede Børn
OUB-149 Usædelig Kærlighed
E.M.-7 Den unge Pige, som skød sig

Mordet på kontorbud Meyer

DFS-10605	Mordet i Store Kongensgade
OUB-170 og OUB-465	Mordet paa Kontorbud Meyer
OUB-462	Kontorbud Meyers Mord
Videnskab. Selskabs Bib.	Kontorbud Meyers Mord i Kjøbenhavn
OUB-463	Tønden med Meyers Lig
KB-3455	Mejers Ligs Ankomst, Landsættelse og Aabning af Tønden
DFS-7814	Den skrækkelige Tøndes Ankomst
Søndersø lokalthist. Arkiv	Morderen Philipsen dømt til Døden
OUB-320	Filipsen forvar Dig, ellers Seistrup ta'r Dig
DFS-7788	Morderen Philipsens Afsked
KB-1978	Philipsen bliver ikke henrettet!

Børneslagteriet i Elbagade

OUB-160	Børneslagteriet i Elbagade
DFS-5928	Englefabriken
DFS-27596	Den høist grusomme Pleie-Moder

Mordersken frøken Møller er et fuldstændigt mandfolk

DFS-7751	En Kvinde myrdet en 15aarig Dreng
KB-1992	Frøkenen i Kana
OUB-367	Det er opdaget...Frøken Møller er et fuldstændigt Mandfolk
KB-1893	Vil De nu ta' Skjorten paa

Georg Stages forlis

OUB-48	"Georg Stage"
Ej-KC	Skoleskibet "Georg Stages" Forlis

Sekundærtryk:

OUB-31	To Venners sørgelige Skæbne paa Jagten
OUB-34	Erindrer De, det var i Kongens Have
OUB-52	10 Bud for Schlesvigholsteinere
OUB-82	Der blæste en Storm udi Kattogat
OUB-120	Pigen som Sømand
OUB-214	En Sømands ulykkelige Skæbne
OUB-131	Inspektøren og "Pleimoer" paa Stolpegaard
OUB-156	Faderen, der dræbte sig selv
OUB-268	Dansens Magt
OUB-381	Dampskibet "Prins Carl"
OUB-440	Skrækkelig Vise om den vilde Menneskeæder
OUB-461	Morderen Arthur Jørgensen

OUB-466	Fyrbøderen paa "Thingvalla"
OUB-555	Spøgeriet i Søndermarken
OUB-602	Vi vil ha' Øl
KB	Hans Hansens Dom og Henrettelse
KB	Jens Nielsens Henrettelse
DFS-18903	Den kvindelige Matros
DIV-14	Jens Vejmand
ENy-240	Den lille syge Pige
ENy-278	Vi sejled op ad Aaen

Signaturforklaring:

OUB:	Syddansk Universitetsbibliotek
KB:	Det Kongelige Bibliotek
DFS:	Dansk Folkemindesamling
Videnskab. Selskabs Bib.:	Universitetsbiblioteket i Trondheim
Øvrige:	Projekt Visecenter, SDU

Dagblade

Aftenbladet

22. juni-13. november 1880, 25.-26. september 1890, 5. april 1893

Avisen

22. oktober 1890, 25. september 1890-1. juli 1891, 8. november 1891.

Berlingske Politiske og Avertissements-Tidende

18. august 1877, 19. juni-6. november 1880, 24. juni-8. januar 1883, 10. januar-16. maj 1890, 25. september-2. oktober 1890, 5. april 1893, 26. juni-1. december 1905

Dagbladet

23. juni 1880, 26. april 1890, 20. november 1882, 21. juli 1894

Dagens Nyheder

18. januar-3. februar 1890

Folkets Avis

18.-31. august 1877, 22. juni-15. november 1880

Jyllandsposten

24. juni-14. november 1880, 3.-31. december 1882, 28. oktober-1. november 1883, 25. september-31. december 1890.

Koldingposten

23.-24. juni 1882.

København

30. august 1890

Lolland-Falsters Folketidende

22.-24. november 1882

Lolland-Falsters Stifttidende

22.-24. november 1882

Morgenbladet

19. juni-15. november 1880.

Nationaltidende

19. juni-14. november 1880, 26. juni 1882-10. januar 1883, 31. januar- 29. september 1890, 22. juni 1894, 26. juni-1. december 1905

Politiken

5. januar-10. november, 1890, 8. november 1891, 5.-8. april 1893, 4. marts-23. juni 1894, 26. juni-2. december 1905

Skanderborg Amts Avis

28. september 1877

Socialdemokraten

29. september-6. november 1877, 20. juni-7. november 1880, 8. november 1891, 27. juni 1882-10. januar 1883, 29. oktober 1883, 7. januar-22. oktober 1890, 5.-16. april 1893, 4. marts-31. juli 1894, 26. juni-2. december 1905

Sorø Amtstidende

19. januar 1890

Afhandlinger, udgaver m.v.

Litteratur om viser, folkeminder o.lign.:

ANDERSEN, Flemming G.: *Commonplace and Creativity*, Odense University Press, 1985.

ANDERSEN, Flemming G., Otto Holzapfel og Tom Pettitt: *The Ballad as Narrative*, Odense University Press, 1982.

ANDERSEN, Ruth: *Den rapmuede muse*, Odense Universitetsforlag, 1995.

ANDERSEN NEXØ, Martin: *Pelle Erobreren*, bind I, Gyldendal, 1906.

- ANDERSSON**, Per: "Folkböckerne om stortjuven Carl Fredrik Lilja", *Litteratur och Samhälle*, 1/2, Uppsala, 1984.
- BAK**, Kirsten Sass, Elsemarie Dam-Jensen og Birgit Lauritsen: *Æ har høør...*, Institut for Grænse-
regionsforskning, 1983.
- BJERSBY**, Martin: "Skillingtrycken om mördaran Pehr Victor Göthe", *Litteratur och Samhälle*, 1/2, Uppsala, 1984.
- BRANDT**, Vibeke: *Sejle op ad åen*, Odin, 1990.
- BREDNICH**, Rolf Wilh.: *Die Liedpublizistik im Flugblatt des 15. Bis 17. Jahrhunderts*, bind I-II, Verlag Valentin Koerner, Baden-Baden, 1974 og 1975.
- BURT**, Olive Woolley: *American Murder Ballads*, Oxford University Press, 1958.
- BØDKER**, Laurits: "Skillingsviser og folketræditiøn", *Folkkultur*, 1944.
- CHRISTIANSEN**, Eva Stina: "Lyssna menskor här till sången", *Litteratur och Samhälle*, 1/2, Uppsala, 1984.
- CLAUSEN**, Karl: *Dansk folkesang gennem 150 år*, Fremad, 1958.
- COHEN**, Anne B.: *Poor Pearl, Poor Girl!*, The American Folklore Society, 1973.
- DAM-JENSEN**, Elsemarie og Birgit Lauritsen: *Jeg gik mig ud...*, Institut for Grænseregions-
forskning, 1984.
- GLATVED**, Christian: *Provinsens sommerrevyer*, Berlingske Forlag, 1979.
- HANSEN**, Karen Stougaard: *Gamle viser i folkemunde*, Borgen, 1964.
- HOLZAPFEL**, Otto: *Sang og Vise*, Munksgaard, 1981.
- HORSTBØLL**, Henrik: *Menigmands medie*, Det Kongelige Bibliotek Museum Tusulanums
Forlag, 1999.
- JENSEN**, Bernhardt: *Livet i Århus i gamle viser*, Universitetsforlaget i Århus, 1975.
- JERSILD**, Margareta: *Skillingtryck*, Svensk Visarkiv, Stockholm, 1975.
- LAWS Jr.**, G. Malcolm: *American Balladry from British Broad-sides: A Guide for Students and
Collectors of Traditional Song*, The American Folklore Society Philadelphia, 1957.
- LAWS Jr.**, G. Malcolm: *Native American Balladry*, The American Folklore Society Philadelphia,
1964.

LILJA, Agneta: *Skillingstryckvisorna om det s.k. Mälardramat den 16. maj 1900*, Institut for Folklivsforskning, Stockholms Universitet, 1978.

MANNICHE, Jens Chr.: *Damen der skød på doktoren*, Gad, 1993.

Odense Bys Historie, bind 7-8, Odense Universitetsforlag, 1985-87.

PEDERSEN, Poul P. M.: *De gamle Skillingsviser*, Gyldendalske Boghandel, 1950.

PEDERSEN, Rita og Marlan Simonsen: "...hvorledes jeg kvæder visen frem", *Nordisk Kvindelitteraturhistorie*, bind I, Rosinante, 1993.

PETZOLDT, Leander: "Bänkelsang", *Handbuch des Volkslied*, Wilhelm Fink Verlag, München, 1973.

PIØ, Iørn: *80'er-viser*, Strandbergs Forlag, 1980.

PIØ, Iørn: "Folk underholdes", *Dagligliv i Danmark i det nittede og tyvende århundrede*, bind II, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1964, p. 99-116.

PIØ, Iørn: "Folkedigtning", *Dagligliv i Danmark i det nittede og tyvende århundrede*, bind I, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1963, p. 139-170.

PIØ, Iørn: *Folkeminder og traditionsforskning*, D.H.F.s Håndbøger, 1971.

PIØ, Iørn: "Gamle skillingsviser - og helt nye", *12 x Tang*, Foreningen Danmarks Folkeminder, 1993, p. 91-100.

PIØ, Iørn: *Nye veje til Folkevisen*, Gyldendal, 1985.

PIØ, Iørn: *Produktionen af danske skillingsviser mellem 1770 og 1821 og samtidens syn på genren* (1960), Københavns Universitets Fond, 1969.

PIØ, Iørn: *Skillingsviser*, Studierien udgivet af Dansk lærerforeningen, Gyldendal, 1974.

PIØ, Iørn: *Skillingsviserne om Christiansborg Slots Brand 1884*, J. H. Schultz A/S, 1959.

PIØ, Iørn: *Visemageren*, Strandbergs Forlag, 1994.

PIØ, Iørn og Rita Pedersen: *Dronningens visebog*, Foreningen Danmarks Folkeminder, 1984.

PIØ, Iørn og Ebba Prins: *Viser fra din oldefars tid*, Strandbergs Forlag, 1974.

ROSSEL, Sven Hakon: *Den litterære Vise i Folketraditionen*, Akademisk Forlag, 1971.

SCHIØRRING, Niels: *Selma Nielsens Viser*, Munksgaard, 1956.

SCHULTZ, Aage: "Erindringer fra Skafottet. En Samtale med Danmarks sidste Mestermannd", *Pressens Magasin* nr. 10, 1916.

SEEMANN, Erich: "Neue Zeitung und Volkslied", *Jarhbuch für Volksliedforschung*, bind III, Berlin & Leipzig, 1932, p. 87-119.

STRANDBERG, Julius: *Nødvendig ADVARSEL for enhver der besøger Kjøbenhavn af en mand der kjender byen*, Strandbergs Forlag, 1967.

THOMSEN, Thomas: *Barnemordet i Herning. En snes skillingsviser fra Vestjylland*, Forlaget Hovedland, 2001.

THOMSEN, Thomas: *Farvel til Danmark*, Universitetsforlaget i Aarhus, 1980.

THOMSEN, Thomas: *Jens med guldklumpen*, Chr. Erichsens Forlag, 1982.

THOMSEN, Thomas: *Min Amanda var fra Kerteminde*, Forlaget Hovedland, 2002.

THOMSEN, Thomas: *Skandalerne i Århus*, Forlaget Hovedland, 1999.

WENTRUP, Olaf: *Sejle op ad åen*, Bruuns Bogbinderi, 1966.

AAKJÆR, Jeppe: *Markedet og Markedsviser (1924)*, Niels P. Thomsen, 1929.

Litteratur om det danske retssystem:

GREVE, Vagn: *Straffene*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1996.

JENSEN, Sv. Gram: *Studier i lovens strengeste straf 1858-1957*, Ejlers, 1974.

MØRCH, Søren: *Den ny Danmarkshistorie 1880-1960*, p. 147-152, Gyldendal, 1982.

SCHIERBECK, Ole: *Dødsstraffe og henrettelser*, Politikens Forlag, 1981

TAGE-JENSEN, S.: *Danske Kriminal­sager 1838-1938*, Bogforlaget Norden, 1945.

TAMM, Ditlev: *Retsvidenskaben i Danmark*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1992.

THAYSEN, Per: *Døden skal du lide*, OP-forlag, 1992.

WØLLEKÆR, Johnny: "Modermorderen fra Helvedeshuset", *Odense Bogen 1993*, Odense Universitetsforlag, 1993.

Litteratur om journalistisk:

CAVLING, Ole: *Journalistik*, Gyldendal, 1928.

FISKE, John: *Introduction to communication studies*, Routledge, 1990.

HULTÉN, Lars: *Journalistikens villkor*, Förlaget Natur och Kultur, 1993.

MEILBY, Mogens: *Journalistikkens grundtrin*, Ajour, 1997

MEILBY, Mogens og Kim Minke: *Når sandheden skal frem*, Borgen, 1983

SCOTT, George Ryley: *Successful writing*, Lloyd Cole, Maidenhead 1992.

SØLLINGE, Jette D. og Niels Thomsen: *De danske aviser 1634-1989*, bind 1-2, Dagspressens Fond, 1989.

UFER, Niels: *Den nøgne journalist*, Fremad, 1988

VALEUR, Erik: *Stop pressen*, Amanda, 1993.

VEDEL-PETERSEN, Jørgen: *Den forvrængede virkelighed*, Gyldendal, 1977.

Litteratur om litteraturanalyse, semiotik, sociologi m.v.

BÜHLER, Karl: (1933): *Die Axiomatik der Sprachwissenschaft*, Vittorio Klostermann, 1969.

BÜHLER, Karl: (1934) *Sprachtheorie*, Fischer, 1965.

ECO, Umberto: (1968) *Den fråværende struktur*, Cavefors, 1971.

ECO, Umberto: (1968) *Einführung in die Semiotik*, Fink, 1972.

ECO, Umberto: (1976) *A Theory of Semiotics*, Indiana University Press, 1979.

FAUCONNIER; Gilles: *Mappings in Thought and Language*, Cambridge University Press, 1997.

FAUCONNIER, Gilles og Mark Turner: "Conceptual Integration Networks" i *Cognitive Science*, vol. 22, nr. 2, 1998.

GENETTE, Gérard: (1972): *Narrative Discourse*, Cornell University Press, 1980.

GREIMAS, Algirdas Julien: *Dictionnaire raisonné de la théorie de langage*, vol 2, Hachette, Paris, 1986.

GREIMAS, Algirdas Julien: *Du Sens*, Seuil, 1970.

- GREIMAS**, Algirdas Julien: *Sémantique structurale*, Librairie Larousse, 1966.
- GREIMAS**, Algirdas Julien og Joseph Courtés: *Semiotics and Language*, Indianan University Press, (1979) 1982.
- HABERMAS**, Jürgen: (1962) *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, Suhrkamp, 1990.
- HANSEN**, Børge: *Folkeeventyr. Struktur og genre*, Munksgaard, 1971.
- HJELMSLEV**, Louis: (1954) *Essais linguistiques*, Nordisk Sprog- og Kulturforlag, 1959.
- JAKOBSON**, Roman: (1968) "Language in relation to other communication systems" in *Selected Writings II*, Mouton, 1971.
- JAKOBSON**, Roman: "Linguistics and poetics" in Thomas A. Sebeok, ed.: *Style in Language*, MIT Press, 1960, pp. 350-377.
- JOHANSEN**; Jørgen Dines og Svend Erik Larsen: *Tegn i brug*, Amanda, 1994.
- KRISTENSEN**, Peter Søby: *Litteratursociologi*, Gyldendal, 1976.
- KRISTENSEN**, Sven Møller: *Litteratursociologiske essays*, Munksgaard, 1970.
- LAKOFF**, George og Mark Turner: *Metaphors we live by*, University of Chicago Press, 1980.
- LÉVI-STRAUSS**, Claude: "La Structure et la Forme" in *Cahiers de l'institut de Science Economique Appliquee*, nr. 99 (Série M., nr. 7), marts 1960.
- NÖTH**, Winfred: *Handbook of Semiotics*, Indiana University Press, 1995.
- PIAGET**, Jean: (1968) *Strukturalismen*, Hans Reitze, 1972.
- PROPP**, Vladímir: (1962) *Morphology of the Folktale* (1968), The American Folklore Society and Indiana University, 1971.
- ROHRER**, Tim: "Metaphors, visual blends and the hidden ideology of the Internet", R. Dirven, R. Frank, C. Ilie: *Language and Ideology: Cognitive Descriptive Approches*, John Benjamins, 2001.
- RUE**, Harald: *Litteratur og samfund*, Fischers Folag, 1937.
- SHANNON**, Claude E. og Warren Weaver: *The Mathematical Theory of Communication*, The University of Illinois Press, 1949.
- SONESSON**, Göran: *Bildbetydelser*, Studentlitteratur, 1992.
- SØRENSEN**, Peer E.: *Elementær litteratursociologi*, GMT, 1973.

Tidsskriftsartikler om skillingsviser

DANIELSON, Eva: "Visan författad, satt och gjuten af Chronwall", *Sumlen*, 1981, p. 110-145.

FALKENBERG, Lise Lyng: "Skillingsviser på internettet...", *Vinden*, februar, 1998.

HANSEN, Finn Clement: "Noget om viser - genveje til gys", *Folkeminder*, nr. 2, 2001

HANSEN, H. H. og E. Meiling: "Datering af skillingsviser", *Folk og Kultur*, 1972, p. 159-162.

JOHNSEN, Janne Als: "1800-tallets Ekstra Bladet", *Fyens Stiftstidende*, den 19. april 1998.

MANNICHE, Jens Chr: "Den første kvindelige doktor", *Morgenavisen Jyllands-Posten*, den 24. marts 1993.

NAUMANN, Hans: "Über den Bänkelsang", *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, Berlin, 1922, p. 1-21.

NIELSEN, Svend: "Den gode vise - den sande vise", *DFS-Nyt 74/1*, Dansk Folkemindesamling, 1974.

NIELSEN, Svend: "Skillingsviser udsendt af familien Tribler 1812-42", *Folkeminder*, 1967, p. 167-198.

PIØ, Iørn: "De rige og de fattige", *Sumlen*, 1976, p. 162-174.

PIØ, Iørn og Peter Buchholz: "En publikumsorienteret visegenre", *Folk og Kultur*, 1980, p. 19-30.

PIØ, Iørn: "Julius Strandbergs skillingsviseproduktion 1861-1903", *Folk og Kultur*, 1974, p. 17-49.

PIØ, Iørn: "Skillingspoesi og kulørte viser", *Sorø Amtstidende*, den 24. november 1956.

PIØ, Iørn: "Sølves Sangforlag", *Folkeminder*, 1960, p. 13-24.

SØRENSEN, Mette Damgaard: "Skillingsviser på internettet", *Samvirke*, november 1997.

WILKENSCHILDT, Merete: "En ærbar kvindes hævn", *Ugebladet Søndag*, nr. 46, 1993

Opslagsværker, sangbøger m.v.

Brevbog for elskende, Forlagsboghandelen, 1905.

Danmarks gamle Folkeviser, bind 1-12, København, 1853-1976.

Danmarks Melodibog, bind 1-5, Wilhelm Hansen, Musik-Forlag.

Dansk sangindeks, Bibliotekscentralens Forlag.

Danske Skæmteviser, Universitet-Jubilæets danske Samfund, 1927, bind 1-2.

Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630, DSL, bind 1-7.

Den syngende Mand, bd. 1-8, Strandbergs Forlag, 1883-1919.

Folkesangerens visebog, Strandbergs Kulturhistoriske Bibliotek, 1977.

Folkets Sangbog v. Madsen-Steensgaard, Wilhelm Hansen, Musik-Forlag.

HØGH, Carsten: *Eventyrleksikon*, Munksgaard Rosinante, 1996

Højesteretstidende, højesteretsåret 1882-83, 1891, 1894

KOUDAL, Jens Henrik: *Sang og musik i Dansk Folkemindesamling*, Forlaget Folkeminder, 1989.

KRISTENSEN, Evald Tang: *Et hundrede gamle danske Skæmteviser*, Jacob Zeuners Bogtrykkeri, 1901.

KRISTENSEN, Evald Tang: *Gamle Viser i Folkemunde*, Gyldendalske Boghandel, 1891.

KRISTENSEN, Evald Tang: *Jydske Folkeviser og Toner*, bd. 1-3, C. G. Iversens Boghandel, 1870.

KRISTENSEN, Evald Tang: *100 gamle jyske Folkeviser*, Gyldendalske Boghandel, 1889.

Lystige Viser, bd. 1-10, Politikens Forlag.

Svøbt i mår: Dansk folkevisekultur 1550-1700, bd. 1-4, C.A. Reitzel, 1999-2002.

Summary in English

The purpose of this dissertation, "The dissemination of news saved and forgotten in broadsheets", is to examine the dissemination of news in broadsheets from the second half of the 19th century. The basis of the dissertation is ten real events, all described in broadsheets. Before I examine the ten events, I outline the history of Danish broadsheets, the Danish press and the Danish system of justice, which enables me to place the broadsheet in the period in question.

The dissemination of news in legal journals, in the press and in broadsheets is then examined in detail in order to document the differences and similarities between legal journals and the press, between the press and broadsheets, and between broadsheets and legal journals. This proves that what was most important for the press was to put a political angle on the events, whereas the broadsheet ballad writers generally gave the event a moral or satirical slant. In this light both the press and the ballads appear as unreliable news communicators. The accounts either have almost nothing to do with the real events or are coloured by opinions to such a degree that it seems almost impossible to determine what really occurred.

In the broadsheets, the unreliability of the ballads is counterbalanced by prose reports. In seven of the ten events, these reports give an impartial account of the course of events. Therefore, the broadsheets appear to be more reliable news communicators than the press. The broadsheets thus combine reports that contain reliable news coverage with ballads that contain an entertaining account of news.

Although the ballads are not reliable news communicators, they contain aspects of social criticism and of moral judgement which aren't present in either the press coverage or the broadsheet reports. The presence of these aspects can be shown with help from A.J. Greimas' mythical actantial model and semiotic square. Furthermore, Greimas' models point out a basic plot structure that is the same for all ballads. The structure goes through five stages, from an account of a given everyday situation ruined by a breach of social norms - either because of a single person's lack of morality or an unavoidable accident/natural disaster - to the detection and possible equalisation of this breach, whereby the normal situation is re-established.

The writer of the ballad dictates what constitutes a normal situation. Therefore, the universe of the ballads is often so distorted that the ballads have little to do with reality. The distortions can, however, be isolated by the examination of the narrator of the ballads through theories of narrative discourse, in this case, G. Genette's theories of distance and perspective. Analyses based on Genette's theories show that most ballads have a conspicuous, omniscient narrator who regulates information and therefore dictates how the reader is to understand a given event. This way a filter has been placed over the course of events that regulates which parts of the story are allowed to reach the reader. The reader only gets fragments of the event and, furthermore, only the fragments that agree with the predominant bourgeois norms of the time. The ballads thus become political without the reader noticing because the writers of the ballads never directly acknowledge a political position.

The ballad writers are at liberty to do so because they depend heavily on the reports. Like the ballads, the reports often perpetuate the public bourgeois opinion of society that gives the rights of the upper class a higher priority than the rights of the lower classes. The readers can be led to believe that the opinions expressed in the reports are the only true ones although they are often

contrary to the condition of life experienced by contemporary readers. The reports nevertheless counterbalance the imaginative and fragmented dissemination of news in the ballads because the reports describe the whole course of events and deny fictitious elements. Therefore it is possible to acquire the right information. The reports also don't conceal the writer's own opinion, making it easier for the reader to distinguish facts from fiction in the reports than in the ballads.

Although the reports are more reliable news communicators than the ballads, they have a status as irrelevant appendixes to the main attraction of the broadsheets: the ballads. This is underlined by the fact that other elements of the sheets almost entirely support the fiction of the ballads and thereby oppose the reliability of the reports. The relevance of the reports is thus minimised because the other elements of the sheets emphasise the contents of the ballads at the expense of the contents of the reports. Only the titles support the reports to some extent because their mixture of fiction and dissemination of actual news gives them a function as a link between ballad and report, whereas the illustrations and choice of melody, through their own imaginativeness, only support the ballads. Thus the illustrations are not used to illustrate the actual event, but the prototype of the event, and thereby the sensational aspects of the ballad. The choice of melody supports the writer's angle on the material because the melodies are chosen in order to help the readers interpret the ballads in the way that the writer wants. As both choices of melody and illustrations emphasise the entertainment value of the ballads, the information value of the reports is suppressed and the ballads become the main attraction of the broadsheets.

However, looking at broadsheets as communication for instance by using Roman Jakobson's determination of the factors and function of the language, it is clear, that the reports have such a strong metalingual function that it is impossible to understand the broadsheets, and therefore the ballads, without knowledge of the reports.

Because the metalingual communication aspect of the broadsheets is so often overlooked, the reports, and the sheets themselves, are devalued as serious news communication in favour of the entertaining and imaginative dissemination of news in the ballads. In modern research and promotion of broadsheets the tendency, therefore, is to overlook broadsheets containing news ballads¹.

The promotion of broadsheets, both in books and on the Internet, treats news communication broadsheets on equal terms with broadsheets that contain ballads of a fictitious nature. Therefore, they lose their special status as news communicators. Informants² and private collectors have, however, assumed the ballads to be true, and the collectors have used the broadsheets as small newspapers recounting a current event where the significance of the reports has also been recognised.

The communication aspect of the news disseminating broadsheets can be separated from other kinds of broadsheets and put in a category of their own. This category could be called "news ballad

¹ The term news ballad was originally introduced by Laurits Bødker in "Folk Literature (Germanic)", *International Dictionary of Regional European Ethology and Folklore*, Copenhagen, 1965, but was opposed by Rolf Wilh. Brednich among others. In his *Die Liedpublizistik im Flugblatt des 15. bis 17. Jahrhunderts*, vol. 1, p. 186 Brednich notes that the term cannot be used in Anglo-Saxon ballad research. He doesn't clarify this allegation but he sees Bødker's term "news ballad" as a translation of the German "Zeitungslied" and presumably he finds that Zeitungslied and the British broadsides are too different in their characterisations to be called the same. The present dissertation only deals with Danish broadsheets, where the term "news ballads" seems proper.

² People, who were taught the ballads in their childhood or youth and later passed them on to professional collectors.

sheets," or even better "news sheets," because the ballads are no more important than the reports in the dissemination of news. By using the word "news sheet," the dissemination of news is emphasised rather than the fictitious aspect of the ballads.

Comparing the 19th century broadsheets to the 16th century leaflets, it is possible with G. Fauconnier's theories about blending, to point out that broadsheets in general resemble the ballad sheet leaflets. News sheets, on the other hand, are a combination of ballad sheets and tidings in prose where most elements are gathered from the tidings. In the same way, it is possible to point out that news ballads gather more elements from contemporary journalism than from other types of broadsheets ballads. From that, it can be deduced that whether one is speaking of ballads or sheets, the prevailing aspect is the journalistic aspect and not the entertaining or fictitious one, on which modern research and the promotion of broadsheets focus.

The reason nobody acknowledges the value of news sheets as reliable news disseminators is that nobody knows about the reports. They are rarely mentioned in modern research and promotion, and where they are mentioned, their reliability is presented as equal to the reliability of the ballads because there is a tendency to compare the reports to contemporary unreliable press coverage instead of to the actual events. In this way, the news coverage of the reports is set against the coverage of the press, and because the press coverage is assumed to be reliable, the news coverage of the reports is dismissed, even though this coverage is usually more reliable than that of the press.

In order to understand the ballads, it is necessary to know the reports and acknowledge the report and to know the course of events in question. It is also necessary to recognise to what both the ballads and reports are referring in order to acknowledge the special status of the news sheets. The ballads are closer to contemporary journalism than to other broadsheet ballads, and the reports are closer to tidings than to ballad sheets. Thus, both broadsheets and ballads have more elements in common with news media than with broadsheets. Therefore their contents are not purely sensational entertainment. Instead, they pass on part of Danish history that is not mentioned in the history books.